

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”

NOUA ENCICLOPEDI
A ROMÂNIEI.
CUNOAȘTEREA
ENCICLOPEDI
A ROMÂNIEI

Caiet de lucru

9

DEMOGRAFIE

Centrul de Informare și Documentare Economică

Ediția de față cuprinde lucrări realizate în cadrul
programei de cercetare ale
Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”
2019-2021

Domeniul strategic 6.
Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării (economic, social, juridic, mediu)

Direcția prioritară 6.21.
Noua Enciclopedie a României. Cunoașterea enciclopedică a României

Fondator:

Acad. Tudorel Postolache

Coordonatori:

Dr. Valeriu Ioan Franc, M.c.AR, Dr. Ilie Bădescu, M.c.AR

*Publicație destinată dezbaterii în cadrul grupului de lucru.
Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport,
este interzisă fără acordul prealabil al editorului și al autorilor.*

Coordonator: Paula Neacșu, redactor principal

Ortansa Ciutacu – redactor

Dorina Gheorghe – redactor principal

Luminița Login – documentarist principal

Nicolae Login – redactor principal

Mihaela Pintică, CS III

Victor Preda – analist programator

Nicușor Ruiu, CS II

Aida Sarchizian, CS III

Ovidiu Sârbu – redactor principal

Caiet de lucru
9
Demografie

CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE „VLADIMIR TREBICI”
NATALITATEA ȘI FERTILITATEA ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010 (partea I) , 2013

CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE „VLADIMIR TREBICI”
NATALITATEA ȘI FERTILITATEA ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010 (partea II) , 2014

CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE „VLADIMIR TREBICI”
NATALITATEA ȘI FERTILITATEA ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010 (partea III) , 2015

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”

Program fundamental: III. Noua Enciclopedie a României.
Program fundamental al Academiei Română

Tema de cercetare: III.31. Natalitatea și fertilitatea în
România de la 1900 la 2010 (partea I), 2013

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE
„VLADIMIR TREBICI”

**NATALITATEA ȘI
FERTILITATEA
ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010**
(partea I)

Coordonator:
Dr. Vasile GHEȚĂU

Autori:

Dr. Vasile GHETĂU
Dr. Traian ROTARIU

CUPRINS

INTRODUCERE.....	7
1. Privire generală asupra surselor de date despre populație și mișcarea naturală a populației în Vechiul Regat și în Transilvania până la Marea Unire	7
2. Date asupra populației și mișcării naturale a populației de la Marea Unire până la al Doilea Război Mondial și după al Doilea Război Mondial.....	8
3. Perioada 1918–1940	11
4. Anii 1941–1945	29
5. Bibliografie	32
FENOMENE ȘI PROCESE DEMOGRAFICE	35
1. Creșterea demografică	35
2. Fertilitatea	43
3. Mortalitatea	51
4. Nupțialitatea și divorțialitatea	57
5. Câteva schimbări structurale	65
6. Concluzii	72
7. Bibliografie	73

INTRODUCERE

VASILE GHETĂU

1. Privire generală asupra surselor de date despre populație și mișcarea naturală a populației în Vechiul Regat și în Transilvania până la Marea Unire

Analiza este centrată pe anii 1918–1940, dar starea populației României în anul Marii Uniri și în anii următori a avut determinări majore în deceniile anterioare și în Vechiul Regat și în Transilvania. Câteva date sintetice vor fi prezentate pentru anii dinaintea unirii și o scurtă privire asupra surselor de date demografice în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului al XX-lea pot contribui la o mai corectă înțelegere a tabloului demografic de sfârșit și început de secol.

În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea au avut loc recensăminte ale populației în anii 1859-1860, în ambele Principate, Moldova și Țara Românească, și în anii 1899 și 1912, în Vechiul Regat. Înregistrări ale populației și ale unui număr limitat de caracteristici demografice și socio-economice au avut însă loc cu mult înaintea recensămintelor, și în secolul al XIX-lea, dar și în secolul al XVIII-lea, în operațiuni cu finalitate administrativ-fiscală, religioasă ori militară (catagrafii). În perioada Regulamentelor Organice au fost create în Țara Românească și în Moldova primele instituții oficiale de statistică, ceea ce a însemnat ameliorări în organizarea și calitatea operațiunilor de înregistrare (Institutul Național de Statistică, 2011). În Transilvania, informațiile statistice asupra populației sunt mai bogate ca frecvență și caracteristici, provenind din înregistrări administrativ-fiscale ori cu tate militară ori religioasă (conscriptii) organizate încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și înlocuite cu recensăminte regulate ale populației la mijlocul secolului al XIX-lea (recensămintele din anii 1850, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910 (Rotariu, Semeniuc și Elemér, 1999). Înregistrarea faptelor de stare civilă (nașteri, decese, căsătorii, divorțuri) în registrele parohiale a început în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea în Transilvania și la 1831 în Moldova și Țara Românească, devenind ulterior misiune și

practică a organelor administrative (laicizare), la 1864 în România și la 1894 în Transilvania (Trebici, 1970).

2. Date asupra populației și mișcării naturale a populației de la Marea Unire până la al Doilea Război Mondial și după al Doilea Război Mondial

Datele asupra populației și mișcării naturale pentru România Întregită la 1918 acoperă anii 1919–1939 și au drept sursă majoră edițiile 1935 și 1936, 1937 și 1938, 1939 și 1940 ale anuarelor statistice ale României publicate de Institutul Central de Statistică, sub directa coordonare a lui Sabin Manuila, directorul institutului (înființat în anul 1936, înlocuind Institutul de Statistică Generală a Statului). Aceste ediții ale anuarului statistic cuprind capitole consistente despre populație, în extindere considerabilă de la o ediție la alta a numărului de indicatori publicați și a gradului de detaliere în profil teritorial. Teritoriul de referință este cel al României Mari. Sunt publicate și date despre numărul populației înainte de anul 1919, pentru anii 1860–1915, cu referire la teritoriile din anii 1860–1878, 1879, 1880–1912 și 1913–1915. În aceste ediții ale anuarului statistic au apărut și primele rezultate ale Recensământului General al Populației României din luna decembrie 1930, operațiune statistică de excepție în istoria recensămintelor din România, considerată a constitui un model de concepere, metodologie, efectuare și publicare a rezultatelor. Recensământul a constituit și constituie sursa esențială de informații statistice asupra numărului populației, distribuției teritoriale a acesteia și caracteristicilor demografice, economice și culturale. Se cuvine a sublinia importanța excepțională a acestui recensământ pentru ansamblul datelor statistice asupra populației și mișcării naturale a populației României din întreaga perioadă interbelică, ca și pentru impresionantul progres al înregistrării, tratării, publicării și analizei datelor de mișcare naturală a populației (statistica stării civile). Rezultatele recensământului se află la baza determinării numărului populației din întreaga perioadă 1919–1939 (precizare din Anuarele statistice din a doua parte a anilor 1930).

Alte surse valoroase de date folosite în acest studiu provin din lucrări publicate (ori republicate) în perioada interbelică sub semnăturile unor iluștri statisticieni și demografi: Leonida Colescu, Sabin Manuila, D. C. Georgescu, P., Râmneanțu, I. Scărlătescu. În analiza populației și a mișcării naturale a acesteia în perioada 1919–1939 la teritoriul României Întregite se vor folosi date din sursele menționate.

Pentru anii 1941–1945 datele publicate despre populație și mișcarea naturală au drept sursă numerele 5/martie 1945 și 18/august 1947 ale revistei *Comunicări statistice* a Institutului Central de Statistică (revistă apărută în doar 19 numere în anii 1945–1948) și informațiile din secțiunea Note a revistei, secțiune semnată de distinsul sociolog și statistician Anton Golopenția. Aceste date vor fi publicate și analizate, cu toate limitele lor.

Începând cu anul 1946 datele se referă la teritoriul țării de după al Doilea Război Mondial, sursele fiind anuarele statistice, anuarele demografice, culegerile de date demografice, volume cu rezultatele recensămintelor, alte publicații ale instituției naționale de statistică (Institutul Central de Statistică, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională pentru Statistică, Institutul Național de Statistică) și alte surse, care vor fi indicate.

Datele pentru anii 2017 și 2018 sunt estimative.

O abordare din anul 2018 a demografiei României în cei 100 de ani de la Marea Unire poate fi concepută și realizată prin utilizarea datelor din anii 1919–1939 la teritoriul României Mari, pe de o parte, și a datelor din anii 1946–2018 la teritoriul de după război al țării. Ar fi bine reliefate evoluțiile și caracteristicile populației și ale fenomenelor demografice proprii fiecărei perioade, dar viziunea unitară pentru întreaga perioadă 1918–2018 ar suferi din perspectiva comparabilității datelor dinaintea războiului cu cele de după război.

O viziune unitară asupra evoluțiilor demografice în întreaga perioadă de după Marea Unire de la 1918 și, chiar dinaintea acestui an, reclamă date pe deplin comparației, la teritoriul de astăzi al țării.

Seria de date publicate pentru anii de după al Doilea Război Mondial de instituția națională de statistică asupra populației și mișcării naturale a acesteia începe cu anul 1946, fiind publicată în ediția din 1957 a Anuarului statistic al Republicii Populare Române (reluată și actualizată apoi în toate edițiile anuarului statistic). În anuar sunt publicate, pentru întâi oară, și date asupra populației și mișcării naturale pentru anii 1930–1940, la teritoriul de după război al țării. Publicarea acestor date este rezultatul unor reconstituiri efectuate după război la Institutul Central de Statistică și apoi la Direcția Centrală de Statistică, noua denumire, din anul 1951, a instituției naționale de statistică. Nu sunt publicate date **oficiale** reconstituite pentru anii 1918—1929.

Există însă date reconstituite, dar nepublicate oficial, și pentru anii dinaintea anului 1930, mergând chiar până în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea și vor fi folosite în această lucrare. Este vorba de două serii de date. Cea dintâi – *Seria Retegan-1962* – se referă la numărul populației, numărul nașcuților și natalitatea în anii 1900–1960 și a fost elaborată de

profesorul George Retegan, eminent specialist în demografia istorică a României, fiind publicată în anul 1962, în Revista de Statistică, nr. 4. Cea de-a doua serie – Seria *DCS-1968* – este rezultatul unor reconstituiri de amploare a numărului populației și mișcării naturale în anii 1871–1929, la teritoriul de după al Doilea Război Mondial al țării, reconstituiri începute după război la Institutul Central de Statistică, continuate după anul 1951 la Direcția Centrală de Statistică și finalizate în anul 1968. Mai mult, datele se referă, în această serie, până la anul 1918, atât la Vechiul Regat, cât și la Transilvania. Există informații și semne potrivit cărora ambele serii de date reconstituite sunt rezultatul reluării și continuării unei laborioase activități de reconstituire a datelor asupra populației și mișcării naturale înainte de anul 1930 începute după război la Institutul Central de Statistică sub riguroasa și competentă coordonare a lui Anton Golopenția, distins sociolog și statistician (director al Oficiului de studii în anii 1942–1947).

O comparație între datele din *Seria Retegan-1962* și *Seria DCS-1968* despre populație și numărul de născuți pentru anii 1900–1960 indică o identitate a valorilor pentru anii 1920–1960 și diferențe minore (de 3%) pentru anii 1900–1915.

Doar puține dintre valoroasele date din *Seria DCS-1968*, uitată și abandonată, au fost utilizate și publicate până acum (Lungu, 1987; Ghețău, 1997), dar este de așteptat ca întreaga serie să vadă lumina tiparului, sub egida Institutului Național de Statistică, în anul Marelui Centenar. Toate evaluările și comparațiile efectuate asupra datelor din această serie sunt un argument pentru soliditatea estimărilor și pentru utilizarea lor, ca serie omogenă, coerentă și unitară, în cunoașterea trecutului populației și fenomenelor demografice în România în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea și în primele trei decenii ale secolului al XX-lea.

Datele din *Seria DCS-1968* împreună cu datele publicate de instituția națională de statistică pentru anii 1930–2016 și cele estimate pentru anii 2017 și 2018, compun o serie care acoperă 150 de ani din istoria demografică a țării. Într-un astfel de context istoric, datele din *Seria DCS-1968* aduc o altă lumină asupra declanșării și caracteristicilor tranziției demografice în țara noastră, prin reliefaarea importanțelor particularități ale natalității și mortalității în Vechiul Regat și în Transilvania, în perioada 1871–1929.

Prin dimensiune în timp și teritoriu de referință, seria de date asupra populației și mișcării naturale a populației în perioada 1871–2018 poate fi apreciată drept o valoroasă sursă de informații asupra demografiei și istoriei sociale a României pe întinderea unui secol și jumătate.

3. Perioada 1918–1940

3.1. Numărul populației și creșterea naturală

Populația României Întregite era la mijlocul anului 1919 de 14.670 mii locuitori, fără Bucovina, iar la mijlocul anului următor, 1920, la nivelul întregului teritoriu, a ajuns la 15541 mii locuitori și s-a apropiat de 20 de milioane în anul 1939 (tabelul 1). Este populația *probabilă la 1 iulie* al fiecărui an (precizarea apare în anuarele statistice). Creșterea populației între mijlocul anilor 1920 și 1939, la nivelul întregului teritoriu, a fost de 4,4 milioane locuitori, însemnând un progres de peste 28 la sută. Cât de importantă ca mărime era această creștere în raport cu situația din alte țări europene rezultă din aprecierile făcute de Sabin Manuila și D. C. Georgescu, iluștri statisticieni și demografi din perioada interbelică, asupra dinamicii populației în alte țările europene în anii 1930: „În orice caz, România se așează în fruntea țărilor a căror populație se caracterizează printr’o vitalitate remarcabilă și acuză un ritm ferm de creștere numerică viguroasă ...” (Manuila și D. C. Georgescu, 1938).

Creșterile de la un an la următorul se apropie de 250 mii locuitori până în anul 1935 și oscilează în jurul valorii de 200 mii în anii următori. Creșterea naturală din anuarele statistice se referă la cea anuală, de la 1 ianuarie la 31 decembrie, și nu între mijlocul a doi ani calendaristici, momentul de referință a numărului probabil al populației, ceea ce a impus unele ajustări pentru compatibilizarea perioadelor și a datelor. Admițând o distribuție echilibrată în cele două semestre ale anului a numărului născuților și decedaților (datele pe anul 1934 o atestă), s-a estimat creșterea naturală pe 12 luni cuprinse între mijlocul a doi ani calendaristici, pentru fi compatibilă cu dinamica numărului populației în aceeași perioadă. Estimarea arată că de la mijlocul anului 1920 și până la mijlocul anului 1939 progresul anual al populației provine esențial din creșterea naturală, și numai în anii de profundă adâncire a Marii Crize Economice din anii 1929–1933 este moderat influențat de o migrație externă pozitivă moderată. Componenta naturală redevine esențială după anul 1935, dar ceea ce se poate observa în evoluția numărului de născuți și de decedați este apariția unui trend descendent moderat dar ferm.

Anii 1918–1919 au fost ani de masive mișcări de populație, imigrare și emigrare. Sabin Manuila menționează marile valuri de migrație spre România Întregită: „Năvălirea nestăvilită și necontrolată a atâtor străini din Ucraina în spre Basarabia, Bucovina și Nordul Transilvaniei....” (Manuila, 1940). În aceeași lucrare Sabin Manuila menționează, citând date ale

Oficiului Central al Refugiaților de la Budapesta, numărul de maghiari care s-au repatriat din România în anii 1918–1924 și estimează la 200 de mii acest număr, incluzând și pe cei care au emigrat după anul 1924. Aceeași cifră este menționată, în anul 2015 și de istoricul Lucian Boia (Boia, 2015). Alte mișcări de populație amintite de Sabin Manuila sunt cele ale unor comunități turcești din județele Caliacra și Durostar care au emigrat în Turcia (43 de mii persoane), înlocuite cu macedo-români veniți din spațiul balcanic.

Tabelul 1
Indicatori ai numărului populației și ai mișcării naturale a populației României întregite, în perioada 1919–1939

Anii	Populația probabilă la 1 iulie - în mii loc.	Rata natalității	Rata mortalității generale	Rata sporului natural	Rata mortalității infantile
		valori medii anuale la 1000 locuitori pentru perioadele de 5 ani			- valori medii anuale la 1000 născuți vii în perioadele de 5 ani
1919*	14.670*	35*	30.1*	4.9*	138**
1920	15.541	34,7	26,7	8,0	222
1920–1924		37,6	24,0	13,6	207
1925	16.687				
1925–1929		35,5	21,7	13,8	195
1930	17.889				
1930–1934		33,7	20,3	13,5	179
1935	19.088				
1935–1939		30,2	19,6	10,6	181
1939	19.934	28,3	18,6	9,7	176

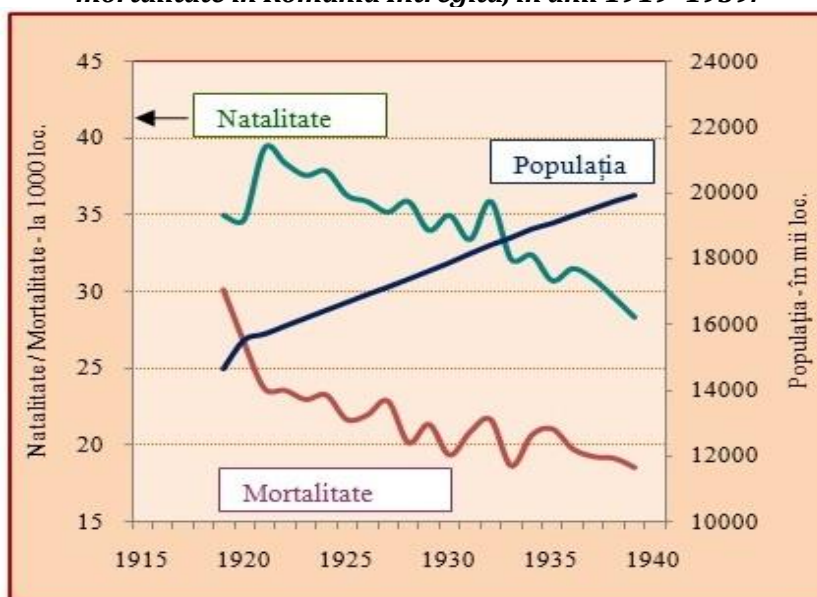
* fără Bucovina (populația Bucovinei era de 795 mii locuitori în anul 1910 și de 853 mii în anul 1930, progresul modest provenind din consecințele Primului Război Mondial, mortalitatea ridicată, strămutări de populație (Trebici, 1996)); **fără Transilvania și Bucovina.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Datele pe anul 1919 nu acoperă întregul teritoriu al țării, dar sunt semnificative pentru nivelul extrem de ridicat al natalității, dar și al mortalității, aflată încă sub urmările nefaste ale războiului. Natalitatea a depășit valoarea de 30 la mie în toată perioada, dar se poate remarca instalarea tendinței de recul. Și mortalitatea generală s-a înscris pe o tendință descendentă, ceea ce a asigurat menținerea unui spor natural foarte ridicat între anii 1920 și 1935. Un regres doar moderat a cunoscut mortalitatea infantilă, aflată la un nivel extrem de ridicat: unul din cinci copii deceda în primul an de viață. Gradul general de dezvoltare economică și socială, nivelul cultural și starea asistenței medicale se află în spatele acestei mortalități excesive. În

acest nivel al mortalității infantile se află și una din explicațiile natalității foarte ridicate. Dinamica anuală a natalității și mortalității generale poate fi examinată în figura 1 și câteva constatări pot fi desprinse din evoluțiile paralele. Mortalitatea mai ridicată a redus apreciabil creșterea naturală în anul 1919 în pofida unei natalități foarte ridicate dar în aproape întreaga perioadă care a urmat până la al Doilea Război Mondial sporul natural s-a menținut la valori deosebit de ridicate. Efectele natalității în regres au fost compensate de evoluția similară a mortalității generale și doar în a doua jumătate a anilor 1930 s-a instalat o tendință de reducere a sporului natural, prin scăderea mai pronunțată a natalității. Efectele Marii Crize Economice din anii 1929–1933 pot fi sesizate în stagnarea reculului mortalității și chiar ușoară recrudescență în prima parte a anilor 1930. Abia după anul 1934 se reia trendul descendent. Curba evoluției populației după anul 1919 se distinge prin ascensiune rapidă și fermă.

Figura 1. Evoluția numărului populației și a ratelor de natalitate și mortalitate în România Întregită, în anii 1919–1939.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Unde se afla în context european demografia României după Marea Unire? Natalitatea era foarte ridicată în raport cu celelalte țări europene, cu excepția Bulgariei, dar ei nu i se asocia un spor natural de același rang pentru că mortalitatea era cea mai ridicată. Mortalitatea infantilă era ridicată în Europa anilor 1920 (predominant, prin ravagiile bolilor infecțioase

și parazitare) și extrem de ridicată în România. Echivalentul ratei medii anuale de 201 decese în primul an de viață la 1000 de născuți vii din anii 1921–1925 este unul dramatic: din 370 de mii de născuți vii într-un an, 120 de mii decedau până la împlinirea vârstei de 1 an. Această mortalitate infantilă își punea pregnant amprenta pe întreaga mortalitate a populației, iar valorile extrem de scăzute ale speranței de viață la naștere sunt oglinda gradului de dezvoltare economică, socială, culturală și a asistenței medicale (tabelul 2).

Tabelul 2
Speranța de viață la naștere, pe sexe, în cele trei tabele de mortalitate acoperind anii dinaintea celui de al Doilea Război Mondial – în ani

Anii de referință ai tabelii	Bărbați	Femei	Bărbați și Femei	Diferența Femei-Bărbați - ani -
Vechiul Regat 1899–1901	36,1	36,9	36,4*	0,8
Vechiul Regat 1909–1912	39,2	40,1	39,6*	0,9
România 1930–1932	41,2*	42,6*	42,0	1,4
Transilvania 1900	38,2	

.... lipsă date.

Sursa: Sanielevici, 1921; Sanielevici și Mihoc, 1932; Mihoc, 1943; Ghețau, 1977 (pentru valorile cu asterisc); Brie, 2009 (pentru Transilvania).

Decalajul față de țările din Europa de Vest era de 8–10 ani în jurul anului 1910 și s-a majorat la 12–15 ani în jurul anului 1930 (Reinhard, Armengaud și Dupaquier, 1968; Bacci, 2003, *The Human Mortality Database*, 2018).

Perioada 1918–1940 acoperă o parte a celor 100 de ani trecuți de la Marea Unire. Caracteristicile populației și fenomenelor demografice pot fi particularizate și mai bine interpretate prin plasarea lor în evoluțiile demografice de la începutul secolului al XX-lea până la anul 1918 și, deopotrivă, după anul 1940. Seria de date care asigură comparabilitate teritorială este cea deja menționată, a Direcției Centrale de Statistică – *Seria DCS-1968*.

La teritoriul de după al Doilea Război Mondial populația României era de 12624 mii locuitori în anul Marii Uniri și de 12727 mii în anul 1919 (populație medie anuală) – (tabelul 3). România Mare avea 1 iulie 1919 o populație probabilă de 14670 mii locuitori (fără Bucovina) și de 15541 mii locuitori în anul 1920. Cu indispensabila prudență reclamată de compararea *populației probabile de la mijlocul anului cu populația medie anuală*, România Mare avea în anul 1920 o populație mai mare cu 3,2 milioane față de cea estimată, pentru același an, la teritoriul țării de după Al Doilea Război Mondial.

Tabelul 3
Numărul populației României la teritoriul de după Marea Unire și
la teritoriul de după Al Doilea Război Mondial, în
anii 1919-1939 / 1918-1940

Anii	La teritoriul de după Marea Unire - populația la 1 iulie -	La teritoriul de după Al Doilea Război Mondial - număr mediu anual	Diferența dintre cele două populații		Creșterea anuală a numărului populației la teritoriul de după Al Doilea Război Mondial
			în mii locuitori	în mii locuitori	
1918		12624			
1919	14670*	12727	-1943	-13	103
1920	15541	12373	-3168	-20	-353
1925	16687	13242	-3445	-21	188
1930	17889	14141	-3748	-21	155
1935	19088	15069	-4019	-21	145
1939	19934	15751	-4183	-21	150
1940	...	15907	156

* fără Bucovina; ... lipsă date.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940; Direcția Centrală de Statistică (Seria DCS-1968).

Datele sumare din tabelul 3 permit examinarea diferențelor dintre populația României în granițele de după Marea Unire și în granițele de după al Doilea Război Mondial în perioada 1919–1939. Prudența se impune în evaluarea și folosirea comparativă a datelor pentru anii 1919–1920, ani marcați de masive mișcări de populație, de consecințele Primului Război Mondial și, posibil, de semne de întrebare asupra gradului de cuprindere și fiabilității datelor demografice. Populația României Mari în anul 1919 nu cuprindea populația Bucovinei, numărând, probabil, în jur de 800 de mii locuitori dacă luăm ca repere populația din anii 1910 și 1930, menționată în tabelul 1 – 795 și respectiv 853 mii locuitori. Populația de pe teritoriul României de după al Doilea Război Mondial era în anii 1920–1939 mai mică decât populația României Întregite cu 21 sută, însemnând o diferență de 4,2 milioane pentru anul 1939. Populația României Întregite cuprindea și populația Basarabiei, a Bucovinei de Nord și Ținutului Herței.

Populația României Mari a însemnat populația Vechiului Regat și a Transilvaniei unite cu România, populații afectate de mari pierderi umane directe și indirecte în Primul Război Mondial și de amintitele mari deplasări de populație spre Basarabia, Bucovina și Transilvania de nord din anii 1918–1919 și din Transilvania în anii 1918–1924. Anii de război și cei de după conflagrație au însemnat și o perioadă de reconfigurări istorice ale nivelului și caracteristicilor natalității și mortalității populației României, plasate în contextul european dominant al tranziției mortalității și natalității. Pe de ală

parte, tabloul demografic al României înaintea unirii, până la Primul Război Mondial, este rezultatul evoluțiilor din deceniile anterioare, cu toate particularitățile din Vechiul Regat și din Transilvania. Iată în tabelul 4 aceste evoluții de la începutul secolului al XX-lea și continuate până în anul 1918, în Vechiul Regat și în Transilvania, și în România din anul 1918 și până la al Doilea Război Mondial (la teritoriul de după al Doilea Război Mondial).

Tabelul 4
Evoluția populației și a mișcării naturale a populației în perioada 1900–1918 în Vechiul Regat și în Transilvania și în perioada 1918–1940 în România

Ani	Populația medie – în mii locuitori	Subperioade de 5 ani	În subperioadele de 5 ani valorile sunt medii anuale					
			În mii			Rate la 1000 locuitori		
			Născuți vii	Dece- dați	Spor na- tural	Natali- tate	Mortalitate ge- nerală	Spor na- tural
Vechiul Regat								
1900	6254		245,6	152,1	93,5	39,3	24,3	15,0
		1900–1904	255,7	164,5	91,2	39,8	25,6	14,2
1905	6700							
		1905–1909	279,2	180,2	99,0	40,5	26,1	14,3
1910	7192							
		1910–1914	313,0	183,8	129,1	42,0	24,7	17,3
1915	7836		316,5	192,9	123,6	40,4	24,6	15,8
1918	7408		106,6	302,6	-196	14,4	40,8	-26,5
Transilvania								
1900	4844		180,9	134,0	46,9	37,3	27,7	9,7
		1900–1904	177,2	130,7	46,5	36,0	26,6	9,5
1905	5032							
		1905–1909	181,7	133,7	47,9	35,6	26,2	9,4
1910	5235							
		1910–1914	187,8	133,2	54,6	35,2	24,9	10,2
1915	5446		123,4	146,7	-23,3	22,7	26,9	-4,3
1918	5216		75,4	134,7	-59,2	14,5	25,8	-11,4
Vechiul Regat și Transilvania								
1900	11097		426,5	286,1	140,4	38,4	25,8	12,6
		1900–1904	432,9	295,2	137,7	38,2	26,0	12,1
1905	11732							
		1905–1909	460,9	314,0	146,9	38,4	26,1	12,2
1910	12427							
		1910–1914	500,8	317,0	183,8	39,2	24,8	14,4
1915	13282							
1918	12624		182,0	437,3	-256,3	14,4	34,6	-20,2
România								
1918	12624		182,0	437,3	-255,3	14,4	34,6	-20,2
1919	12727		37,7*	34,3*	3,4*
1920	12373							
		1920–1924	464,5	301,1	163,4	36,6	23,7	12,9
1925	13242							

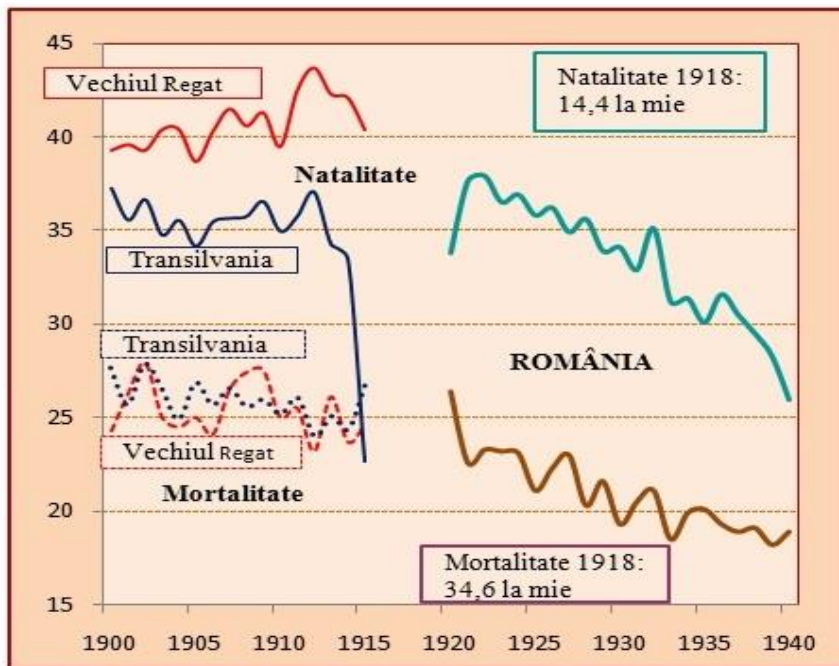
Ani	Populația medie – în mii locuitori	Subperioade de 5 ani	În subperioadele de 5 ani valorile sunt medii anuale					
			În mii			Rate la 1000 locuitori		
			Născuți vii	Decedați	Spor natural	Natalitate	Mortalitate generală	Spor natural
		1925–1929	480,1	294,7	185,4	35,3	21,7	13,6
1930	14141							
		1930–1934	478,4	288,5	189,9	32,9	19,8	13,1
1935	15069							
		1935–1939	462,4	294,7	167,8	30,0	19,1	10,9
1940	15907	1940	414,2	300,7	113,5	26,0	18,9	7,1

... Lipsă date; *Date doar pentru Vechiul Regat

Sursa: Vechiul Regat și Transilvania 1900–1918 și România 1918–1929: Direcția Centrală de Statistică, 1968 (*Seria DCS-1968*); România 1930–1940: Anuarul statistic al României 1961.

La începutul secolului populația din Vechiul Regat era cu 29% mai numeroasă decât cea din Transilvania. Diferența s-a majorat constant până la Primul Război Mondial, ajungând la 44% în anul 1915. Mortalitatea era similară în cele două populații – în jur de 25 decese la 1000 locuitori, descriind un recul doar moderat până în anul 1914, dar natalitatea avea valori mai ridicate în Vechiul Regat, iar creșterea care s-a instalat în anii următori în ambele populații a fost considerabil mai ridicată în prima dintre ele (figura 2). După anul 1912 natalitatea a intrat în fază de declin în ambele populații, reculul fiind însă deosebit de mare în Transilvania. Valorile medii anuale ale ratei sporului natural în cele trei subperioade de câte cinci ani calendaristici sunt net superioare în Vechiul Regat. În anul 1914 populația a avut o creștere naturală și în Vechiul Regat și în Transilvania, în anul următor creșterea a continuat doar în Vechiul Regat, populația Transilvaniei cunoscând o scădere naturală, prin recul masiv al natalității, scădere care a continuat și în anii 1916–1917. În anul Marii Uniri populația Vechiului Regat era de 7,4 milioane, iar cea a Transilvaniei depășea 5,2 milioane. În ambele populații natalitatea era extrem de scăzută – 14,4 și 14,5 la mie, iar mortalitatea cunoștea o recrudescență moderată în Transilvania, ajungând la aproape 26 la mie, în timp ce în Vechiul Regat fenomenul atingea un neverosimil nivel de aproape 41 decese la 1000 locuitori. Declinul natural al populației a fost în același an de 196 mii persoane în Vechiul Regat și de 59 mii persoane în Transilvania. În anul Marii Uniri, România întregită avea o populație de 12624 mii locuitori, o natalitate de 14,4 la mie, o mortalitate generală de 34,6 la mie și o rată a scăderii naturale de –20 la mie, însemnând un declin de 255 mii persoane. Față de anul 1915 declinul populației a fost de 427 mii locuitori în Vechiul Regat și de 231 mii locuitori în Transilvania, însemnând pentru întreaga țară o pierdere de 658 mii locuitori.

Figura 2. Natalitatea și mortalitatea generală în Vechiul Regat și în Transilvania în anii 1900–1915 și în România în anii 1920–1940 - rate la 1000 locuitori.

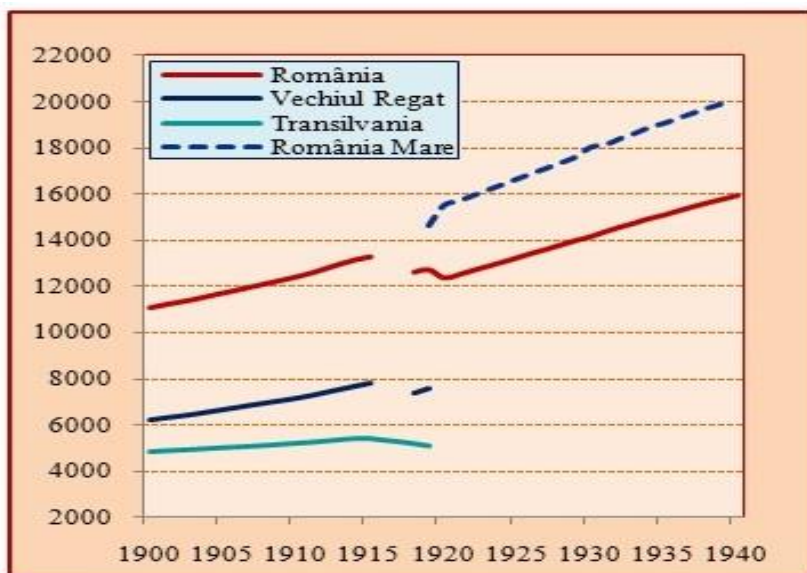
Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1968.

Creșterea moderată doar a populației (medii) în anul 1919, cu 103 mii persoane, provine din reluarea unei creșteri naturale modeste pe teritoriul Vechiului Regat și, în principal, din menționata imigrație în contextul unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Și componenta naturală și cea prin migrație au determinat evoluția numărului populației după anul 1918, cu inerente dificultăți de estimare a contribuției componentei naturale și a celei prin migrație.

Cu potențialul de creștere dinaintea războiului și în ipoteza unei întregiri teritoriale fără război, Sabin Manuila și D. C. Georgescu estimau în anul 1938 că populația României ar fi ajuns în anul 1930 la 20,6 milioane locuitori față de 18,1 milioane la recensământul din acel an. Iată semnificativa apreciere a celor doi statisticieni și demografi: „Deci teritoriul actual al României a pierdut peste 2.500.000 locuitori, sau excedentul pe un întreg deceniu, de pe urma războiului mondial, pierdere constituită din: morții în război, scăderea natalității, creșterea considerabilă a mortalității generale în populația civilă și, în sfârșit, prin emigrarea populației minoritare odată cu alipirea nouilor provincii”. O estimare nu lipsită de interes și semnificație este cea referitoare

la momentul în care populația României Mari a ajuns la 20 de milioane locuitori. Institutul Central de Statistică indica pentru mijlocul anului 1939 o populație *probabilă* de 19.933.802 locuitori, ceea ce înseamnă că cifra de 20 de milioane a fost atinsă în a doua parte a anului 1939, dacă ținem cont de o creștere naturală anuală care depășea 200 de mii persoane în ultimii ani ai deceniului. În anul 1939 populația României la teritoriul de după război era de 15,8 milioane și cifra de 20 de milioane a fost atinsă în anul 1969. O privire comparativă asupra populației României în anii 1920–1938 la teritoriul de atunci al țării și populația din aceiași ani la teritoriul României pe după al Doilea Război Mondial poate fi un exercițiu de reflecție asupra probabilei evoluții a populației României după război, fără pierderile teritoriale din anul 1940. Diferența dintre populația României în anii 1920 și 1938 la teritoriul de atunci al țării și populația din aceiași ani la teritoriul României de după al Doilea Război Mondial era de 3,2 milioane în anul 1920 și a ajuns la 4,1 milioane în anul 1938, însemnând, în valoare relativă, o diferență aproape identică de 26 la sută. Întreruperea alurii ascendente a curbei populației din anii 1900–1914 în anii de după război, în figura 3, ilustrează dimensiunea fracturii provocate de Primul Război Mondial (în figură este prezentată, pentru evaluare comparativă, și evoluția populației României Întregite în anii 1919–1939).

Figura 3. Populația României în anii 1900-1940 , a Vechiului Regat și a Transilvaniei în anii 1900- 1918 și a României Mari în anii 1919-1939 - în mii locuitori

Sursa: Anii 1900-1918: Direcția Centrală de Statistică, 1968; anii 1930-1940: Direcția Centrală de Statistică, 1968 și Institutul Central de Statistică, 1940.

Revenind la evoluția natalității și a mortalității în Vechiul Regat și în Transilvania în anii 1900–1915 și în România în anii 1920–1940 din figura 2, se poate constata că o creștere naturală ridicată, similară celei din anii 1900–1915, care s-a înregistrat și după război și Marea Unire, chiar într-un context de recul surprinzător prin dimensiune și fermitate al natalității. Compensarea a venit de la scăderea în același ritm a mortalității populației. Abia în apropierea celui de al Doilea Război Mondial ritmul de scădere a natalității devine superior celui de regres a mortalității.

Desprinderea natalității de valorile extrem de ridicate din anii 1900–1915 și înscrierea fenomenului pe o curbă de regres ferm și considerabil, în context de evoluție similară a mortalității populației, marchează intrarea României într-o nouă fază a tranziției demografice dacă luăm în considerare ansamblul populației. Este faza în care se instalează declinul secular al natalității (după cel prealabil al mortalității). Dacă însă analizăm evoluțiile celor două fenomene separat, în Vechiul Regat și în Transilvania, începând cu ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, concluzia este diferită: declinul natalității s-a instalat în jurul anului 1885 în Transilvania și după Primul Război Mondial în Vechiul Regat.

Natalitatea ridicată a fost constant susținută de o nupțialitate la fel de ridicată atât în perioada 1900–1915 în Vechiul Regat și în Transilvania (8–10 căsătorii la 1000 locuitori), cât și după unire, prin recuperare masivă în anii 1920–1923 a căsătoriilor amânate în anii de război și stabilizare în anii următori la o rată apropiată de 9 la mie.

Potențialul de creștere demografică rezultă în egală măsură din valorile celor două componente ale creșterii naturale, natalitatea și mortalitatea generală, iar datele de la începutul secolului și până la Primul Război Mondial arată o mortalitate foarte ridicată, 26–27 la mie, atât în Vechiul Regat, cât și în Transilvania, tendința de regres fiind minoră. Regresul mortalității este însă unul spectaculos – ca ritm și continuitate, după război, rata mortalității generale coborând de la 26 la mie în anul 1920, nivel marcat încă de consecințele războiului, la 18–19 la mie în anii 1939–1940. Rata mortalității infantile nu indică un regres semnificativ al fenomenului în perioada interbelică, menținându-se la același nivel foarte ridicat, valorile din anii 1930 oscilând în jurul a 175 decese infantile la 1000 născuți vii, iar speranța de viață la naștere în anul 1930, în România Întregită, era cea menționată deja în tabelul 2 – doar 41 de ani, însemnând un decalaj considerabil de 12–15 ani în raport cu țările din vestul Europei.

3.2. Structuri ale populației

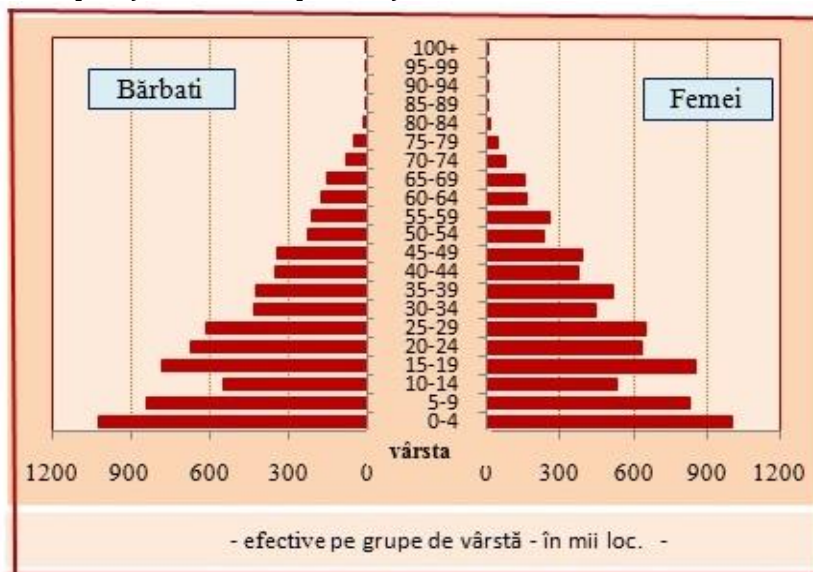
Structura populației pe sexe, vârste și după starea civilă

În populația României Mari, de la recensământul din anul 1930. numărul femeilor era mai mare decât cel al bărbaților, având o proporție de 50,9%, similară cu cea din celelalte țări europene în jurul anului 1930 (Manuila și Georgescu, 1938). Cei doi autori motivează proporția mai ridicată a femeilor prin trei factori: evoluția biologică a populației; războiul; alipirea noilor provincii (în special a Bucovinei, Banatului și Crișanei-Maramureș). Și la nivel de provincii se regăsește această superioritate numerică a femeilor, existând însă excepția Dobrogei, cu o populație masculină mai numeroasă, pusă pe seama istoriei populării acestei provincii și a rolului mișcărilor de populație. Ponderea bărbaților este însă, pe provincii, mai ridicată în mediul urban, cu excepția Crișanei-Maramureș. Situația este pusă pe seama migrației din rural în urban și din rațiuni economice și de amplasare a unităților școlare și administrative.

Un nivel foarte ridicat al natalității și o mortalitate la fel de ridicată determină o structură pe vârste tipică unei populații tinere, cu o proporție foarte ridicată a populației din grupa de vârstă 0–14 ani și o proporție minoră a populației vârstnice (60 ani și peste). Mortalitatea din primii ani reduce dramatic efectivele mari ale născuților. Distribuția populației de la recensământul din anul 1930 pe sexe și vârste este cea din figura 4 și ilustrează caracteristicile menționate. Efectivele mai mici din grupa de vârstă 10–14 ani sunt cele proprii generațiilor mai mici din anii Primului Război Mondial. Nu sunt semne ale unei mortalități diferențiate pe sexe. Ponderea populației tinere, de 0–14 ani, este de 34%, iar populația în vârstă de 60 ani și peste reprezintă doar 7%. Cu această structură pe vârste, raportul de dependență a vârstnicilor ajunge la doar 12 persoane vârstnice la 100 de adulți în timp ce raportul de dependență a tinerilor este de aproape 57%. Pentru a putea realiza implicațiile economice ale acestor raporturi, voi adăuga valorile din anul 2016: 26 și 40%. Raportul total de dependență, ca sumă a celor două, nu diferă consistent – 69 și, respectiv, 66 de tineri și vârstnici la 100 de adulți, dar implicațiile economice ale acestor valori foarte apropiate se cuvin a fi evaluate prin toată complexitatea transferurilor inter-generaționale din cele două epoci, prin particularități considerabile în participarea la activitatea economică a tinerilor și vârstnicilor în societăți atât de diferite economic și social și prin alți factori. În lipsa unor date detaliate asupra structurii pe vârste înainte de anul 1930 nu se poate evalua măsura în care reculul ferm și considerabil al natalității, dar și al mortalității după anul 1920 (prezentat în figura 3) și-a pus amprenta

pe tranziția structurii pe vârste a populației și evidențierea schimbărilor la recensământul din anul 1930. Se poate însă afirma, cu temei, că bine instalata continuare a evoluției descendente a celor două fenomene în anii 1930–1940 (și evoluțiile care i-au urmat în a doua parte a anilor 1940 și început de ani 1950) nu putea rămâne fără efecte semnificative asupra structurii pe vârste a populației.

Figura 4. Populația României pe sexe și vârste la recensământul din anul 1930

Sursa: Direcția Centrală de Statistică și Comisia Națională de Demografie, 1974 (estimații ale autorului la grupele de vârstă după 75 ani).

Datele asupra structurii populației după starea civilă la recensământul din anul 1930 se referă la populația în vârstă de 13 ani și peste și arată următoarele proporții (în %): necăsătoriți – 31,9; căsătoriți – 58,3; văduvi – 9,9; divorțați – 0,6 și stare civilă nedeclarată – 0,3 (ICS, 1939). Proporțiile celibatarilor și ale divorțaților sunt consistent mai importante la populația urbană. Pentru a putea aprecia această structură de acum aproape 90 de ani cu cea de astăzi, am estimat structura populației în vârstă de 13 ani și peste după starea civilă la recensământul din anul 2011 (în mod surprinzător, distribuția populației după starea civilă pe ani de vârstă nu este publicată, ci numai pe grupe de vârstă) și proporțiile sunt următoarele (în %): necăsătoriți – 28,4; căsătoriți – 55,8; văduvi – 11,0 și divorțați – 4,9. Ponderea mult mai ridicată a persoanelor divorțate afectează proporțiile la celelalte stări civile, dar nu în mod esențial.

Structura populației după nivelul de instruire

Manifestările fenomenelor demografice poartă amprenta contextului economic și social, iar nivelul de instruire a populației este unul din factorii majori ai nivelului și caracteristicilor natalității și mortalității, ca și ai structurilor culturale ale populației (etnie, limbă maternă, religie). Datele recensământului din anul 1930 (tabelul 5) reflectă un nivel scăzut de instruire a populației și diferențe considerabile pe provincii, între mediul urban și cel rural, între bărbați și femei, chiar dacă progrese apreciabile s-au înregistrat față de situația de la recensămintele anterioare.

Tabelul 5
Indicatori ai nivelului de instruire a populației la recensământul din anul 1930

	Urban+Rural			Urban	Rural	Știutorii de carte după gradul de instrucție atins	
	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Ambele sexe	Grad de Instrucție	În procente
România	57,0	69,2	45,5	77,3	51,3	Total	100,0
Oltenia	49,5	70,4	31,0	68,5	46,5	Extrașcolară	1,5
Muntenia	57,6	74,2	44,9	78,4	48,8	Primară	85,1
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	68,5	47,5	Secundară	8,6
Moldova	57,0	71,3	43,3	72,4	51,6	Profesională	3,2
						Universitară	1,1
Basarabia	38,1	51,4	25,1	62,6	34,1	Alte școli superioare	0,5
Bucovina	65,7	72,2	59,0	80,3	59,8		
Transilvania	68,3	73,8	62,9	88,0	64,2		
Banat	72,0	80,1	64,4	87,4	68,5		
Crișana-Maramureș	61,5	67,8	55,4	85,9	54,9		

Sursa: Manuila și Georgescu, 1938.

Proporția persoanelor analfabete în populația de 8 ani și peste („trecută de 7 ani”) era – în % – de 43 în întreaga populație, 55 la femei și 31 la bărbați, 49 în mediul rural și 23 în mediul urban. La nivelul provinciilor istorice, decalajele sunt considerabile, între 62% analfabeți în Basarabia (75% la femei), 51% în Oltenia (69% la femei) și 27% în Banat și 32% în Transilvania. Expresie a unui nivel scăzut de instruire este și proporția foarte ridicată a știutorilor de carte având doar școală primară – 85%.

Structura populației după etnie, limbă maternă și religie

Recensământul populației din anul 1930 a acordat o importanță cu totul particulară înregistrării etniei, limbii materne, religiei și cetățeniei.

Instrucțiunile pentru recenzori conțineau prevederi detaliate și lipsite de echivoc asupra criteriilor de aflare și înregistrare a acestor caracteristici. Importanța acordată provenea din nevoia imperioasă de cunoaștere a acestor importante caracteristici ale populației României Întregite, provinciile unite cu România având în măsură mai mare decât Vechiul Regat populații de alte etnii decât cea românească, iar la recensămintele din Transilvania dinaintea unirii structura etnică a populației estimându-se prin structura după limba maternă. Calitatea înregistrării caracteristicilor culturale ale populației la recensământul din anul 1930 și modul de prezentarea rezultatelor au reținut atenția specialiștilor străini iar distinsul statistician și demograf Anton Golopenția a consemnat, în anul 1941, aprecierile făcute de doi statisticieni austrieci după apariția volumului II al rezultatelor recensământului (Neam, limba maternă, religie). Iată aprecierile unuia dintre cei doi specialiști, Dr. Willfried Krallert, de la Universitatea din Viena: „Trebuie să fie recunoscut că modul de publicare în sine constituie un progres esențial față de toate publicațiile similare și că el vădește o voință tenace de a proceda științific și de a merge la rădăcina problemelor” (preluare din Golopenția, 2002).

În tabelul 6 este prezentată structura populației după etnie, limbă maternă și religie la recensământul din anul 1930. **Structura după etnie** este prezentată și la populația de pe teritoriul de după al Doilea Război Mondial al țării.

Tabelul 6
Structura populației după etnie, limbă maternă și religie la Recensământul General al Populației din anul 1930 – în %, Structura după etnie: A- la teritoriul României Întregite; B- la teritoriul de după al Doilea Război Mondial

Etnia	Limba maternă		Religia			
	A	B	A	A		
Întreaga populație	100,0	100,0	Întreaga populație	100,0	Întreaga populație	100,0
Români	71,9	77,9	Română	73,0	Ortodoxă	72,6
Unguri	7,9	10,0	Ungară	8,6	Greco - Catolică	7,9
Germani	4,1	4,4	Germană	4,2	Romano - Catolică	6,8
Ruși	2,3	0,4	Rusă	2,5	Reformată, Calvină	3,9
Ruteni, Ucraineni	3,2	0,3 ⁽¹⁾	Ruteană - Ucraineană	3,6	Evanghelică - Luterană	2,2
Sârbi, Croați, Sloveni	0,3	0,4	Sârbă, Croată, Slovenă	0,3	Unitariană	0,4
Bulgari	2,0	0,5	Bulgară	2,0	Armeno - Gregoriană	*
Cehi, Slovaci	0,3	0,4	Cehă, Slovacă	0,2	Armeno - Catolică	*
Polonezi	0,3	...	Poloneză	0,2	Lipovană	0,3
Huțani	*	...	Idiș	2,9	Adventistă	*

Etnia	Limba maternă		Religia			
	A	B	A	A		
Întreaga populație	100,0	100,0	Întreaga populație	100,0	Întreaga populație	100,0
Evrei	4,0	3,2	Greacă	0,1	Baptistă	0,3
Greci	0,1	...	Albaneză	*	Mozaică	4,2
Albanezi	*	...	Armeană	*	Mahomedană	1,0
Armeni	*	...	Turcă și Tătară	1,6	Alte religii și secte	*
Turci	0,9	0,2	Țigănească	0,6	Fără religie și liber- cugetători	*
Tătari	0,1	0,1	Alte limbi	0,1	Nedeclarată	*
Găgăuzi	0,6	...	Nedeclarată	*		
Țigani	1,5	1,7			Notă. În acest tabel, ca și în altele, suma cifrelor rotunjite poate diferi, nesemnificativ, de 100,0.	
Alte etnii	0,3	0,7 ⁽²⁾				
Nedeclarată	*	(2)				

(¹) Ucraineni, Ruteni, Huțani; (²) Alte etnii și nedeclarată; ... lipsă date; * sub 0,1%.

Sursa: Datele din coloana A: Institutul Central de Statistică, Recensământul General al Populației din 1930, Vol. II-Neam, limbă maternă, religie; datele din col. B: Direcția Centrală de Statistică și Comisia Națională de Demografie, 1974.

În Populația României Mari, românii dețineau o pondere de aproape 72 la sută. Urmău, cu o proporție de aproape 8 la sută, maghiarii, iar germanii și evreii reprezentau 4,1 și 4 la sută. Proporții în jur de 2–3 la sută aveau rutenii și ucrainenii, rușii și bulgarii. Țiganii erau în număr de aproape 263 de mii și reprezentau 1,5 la sută din populația țării. Locuitorii având alte etnii dețineau proporții mai mici de 1 la sută din populația țării. Structurile prezentate corespund populației României Mari la recensământul din anul 1930, numărând 18,1 milioane locuitori. Populația care se afla în anul 1930 pe teritoriul de după al Doilea Război mondial al țării era considerabil mai mică, de 14,3 milioane locuitori, iar structura după etnie a suferit schimbări semnificative prin neincluderea populației din Basarabia și Bucovina de Nord, provincii în care un număr important de locuitori erau ucrainenii, rutenii și huțanii, rușii, bulgarii, evreii, turcii, găgăuzii. Prin reducerea ponderii populației având aceste etnii, se majorează în mod automat proporția populației de la celelalte etnii și îndeosebi a românilor și maghiarilor, de la 71,9 la 77,9% și, respectiv, de la 7,9 la 10%. Germanii își majorează ușor ponderea, de la 4,1 la 4,4%, ca și țiganii – de la 1,5 la 1,7 la sută.

Minoritățile naționale au **limbi materne** proprii și datele din tabel asupra acestei structuri și asupra celei după etnie atestă, la modul general, corespondența etnie – limbă maternă, cea din urmă constituind un mod de auto-afirmare a apartenenței. Discordanțele care pot fi sesizate sunt cele ale proporțiilor considerabil mai mici ale persoanelor care au declarat limba maternă idiș – 2,9%, în raport cu proporția celor care s-au declarat evrei la etnie – 4,0%, o situație asemănătoare fiind cea a raportului dintre proporția persoanelor care au declarat limba țigănească drept limbă

maternă – doar 0,6% și proporția celor care s-au declarat țigani – 1,5%. Într-o populație națională relativ mare și în care etnicii majoritari dețin o proporție foarte ridicată, există – din motivații variate – tendința declarării drept limbă maternă limba populației majoritare, ceea ce se poate constata și în datele din tabel.

Cu o populație în care românii aveau în anul 1930 o proporție de 72% din întreaga populație a României Mari și 78% din populația aflată atunci pe teritoriul de după război al țării, România era o țară europeană având o remarcabilă omogenitate etnică.

În ceea ce privește structura populației după **religie**, din cele 18.053 mii de locuitori ai țării la recensământul din anul 1930, aproape 73% erau de religie ortodoxă (62% în urban și o proporție mai mare – 76% – în rural). La nivelul întregii populații, etnicii români aveau, în proporție net majoritară, religia ortodoxă, dar un număr important erau de alte confesiuni religioase îndeosebi în Transilvania și Crișana-Maramureș. Proporția mai ridicată a ortodocșilor decât cea a etnicilor români în întreaga populație provine din asocierea populației ortodoxe de la alte grupuri etnice. Proporțiile cele mai mari ale ortodocșilor – de peste 90% – se înregistrau în Oltenia, Muntenia și Moldova. Frământata istorie a provinciilor unite cu România și existența unei populații importante aparținând minorităților naționale pot explica proporția majoritară a populațiilor de alte religii decât cea ortodoxă în Transilvania și Crișana-Maramureș (greco-catolici, romano-catolici, reformați) și ponderile importante ale populației de alte religii din Banat, Bucovina și Dobrogea. După ortodocși, la mare distanță, se situau, la nivel național, greco-catolicii – cu o proporție de 7,9%, romano-catolicii – cu 6,8%, urmași de populația de religie mozaică – cu 4,2% și de reformați cu o proporție de 3,9%. La nivelul provinciilor istorice structura după religie avea în anul 1930 particularități importante. Populația de religie greco-catolică avea ponderea cea mai ridicată în întreaga populație a Transilvaniei (31%, ortodocșii urmând cu aproape 28%) și deținea a doua poziție în Crișana-Maramureș (25%), după ortodocși (37%). Romano-catolicii aveau proporții mari în Banat – 34%, în Crișana-Maramureș – 15%, în Transilvania – 13% și în Bucovina – aproape 12%. Locuitorii de religie mozaică aveau doar o proporție de 4% la nivel național, dar ponderea lor în ansamblul populației din cele trei provincii istorice în care locuiau în mod preponderent era consistent mai mare, îndeosebi în mediul urban: 11% în Bucovina (30% în mediul urban), 7,2% în Basarabia (27% în mediul urban), 7% în Crișana-Maramureș (19% în mediul urban).

Pentru o privire istorică de mai mare întindere, datele de la recensămintele din anii 1859–1860 în Principatele Unite și din anii 1899 și 1912 în Vechiul Regat indică o pondere a ortodocșilor de 94,1 la sută, 91,5 la

sută (Colescu, 1905) și, respectiv, 93,1 la sută (Scărlătescu, 1921). În Transilvania, provincie având o populație mai eterogenă în structurile etnice și confesionale, datorită istoriei populării teritoriului, la recensământul din anul 1910 proporția ortodocșilor era de 34,3 la sută, greco-catolicii reprezentau 23,7 la sută, romano-catolicii – 18,9 la sută, reformații – 13,2 la sută (Rotariu, 1999).

Ansamblul structurilor culturale ale populației României Întregite – după etnie, limbă maternă și religie, consfințește omogenitatea etnică, lingvistică și religioasă a populației țării, cu peste 70 la sută dintre locuitori având etnie română, limbă maternă română și religie ortodoxă, iar numeroasele minorități etnice, lingvistice și religioase au îmbogățit armonios și durabil istoria și cultura țării.

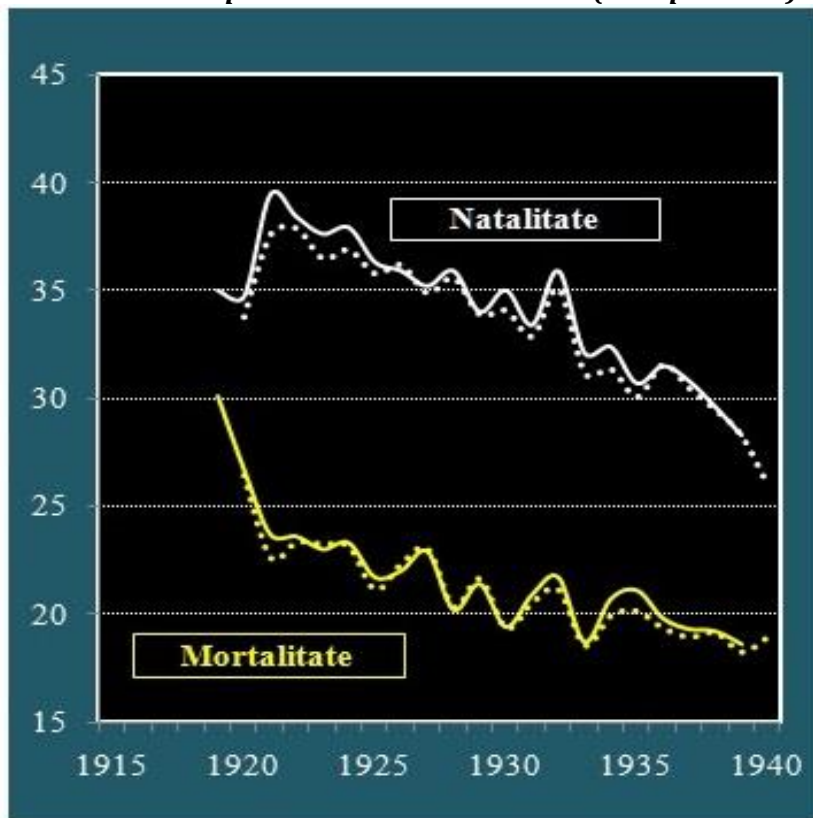
Populația româniei în preajma celui de al doilea război mondial

Evoluțiile demografice din perioada 1918–1940 în România Întregită prin Marea Unire au fost dominate de creșterea fermă și ridicată a numărului populației după imensele pierderi umane directe și indirecte provocate de Primul Război Mondial. Generațiile foarte mari din deceniile anterioare războiului, rezultat al unei natalități foarte ridicate atât în Vechiul Regat, cât și în Transilvania, au constituit componenta majoră a populației României după unire. Acelor generații li s-au adăugat cele de după Marea Unire, mai mici ca dimensiune, sub impactul declanșării și în România a scăderii seculare a natalității, dar asigurând o creștere naturală apropiată de cea dinaintea războiului, prin declinul ferm și consistent al mortalității populației. Modernizarea societății românești își puna astfel amprenta pe evoluțiile ambelor componente majore ale creșterii populației.

O privire comparativă asupra evoluției natalității și mortalității generale a populației României Mari până la al Doilea Război Mondial și a evoluției celor doi indicatori, în aceeași perioadă, pe teritoriul țării de după al Doilea Război Mondial – evoluții prezentate în figura 5 – nu indică diferențe semnificative.

Curbele se suprapun în cea mai mare parte a perioadei ori arată diferențe minore. Nu este surprinzător, populația este aceeași în proporție de 80 la sută. Se poate sesiza o ușoară superioritate a natalității la populația României Întregite, provenită din contribuția nivelului mai ridicat al fenomenului în Basarabia. Datele publicate până în anul 1940 asupra fenomenelor demografice pe provincii istorice nu sunt foarte numeroase, ca serie, dar un nivel mai ridicat al natalității în Basarabia este constatat de Manuila și Georgescu în lucrarea deja menționată despre populația României (1938).

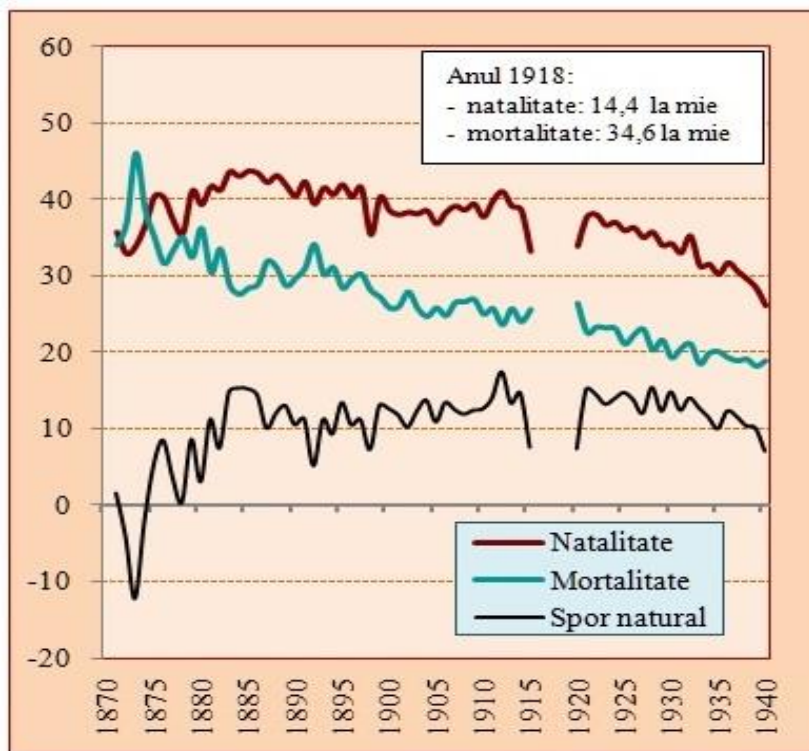
Figura 5. Ratele de natalitate și mortalitate generală (la 1000 loc.) în perioada 1918–1940 la teritoriul României Întregite (linia plină) și la teritoriul de după al Doilea Război Mondial (linia punctată).

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940; Golopenția, 1945; Direcția Centrală de Statistică, 1968.

Diferențele la rata de mortalitate sunt și mai mici. Nivelul și coerența în evoluții a indicatorilor din cele două serii de date poate constitui criteriu de apreciere și pledoarie pentru Seria DCS-1968. Această serie poate contribui la o evaluare mai largă a demografiei României, demografie modelată nu numai de realitățile economice, sociale și culturale din perioada interbelică, ci și de moștenirea demografică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și, îndeosebi, din primele două decenii ale secolului al XX-lea. Privite într-o perspectivă istorică mai lungă, dezvoltările natalității și mortalității populației în anii 1920 și 1930 continuă tendințe prezente în anii dinaintea războiului, instalate în anii 1880 iar, și în figura 6 avem acest cadru istoric de referință.

Figura 6. Evoluția natalității, mortalității generale și sporului natural în anii 1871-1940 - rate la 1000 loc. - la teritoriul României de după Al Doilea Război Mondial -

Sursa: Direcția Centrală de Statistică: 1957; 1968.

4. Anii 1941-1945

Datele statistice asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1941-1945 sunt limitate, se referă la un teritoriu diferit al țării, în urma amputărilor brutale ale teritoriului național și, posibil, au un grad de acoperire afectat de marile dificultăți în funcționarea serviciilor de stare civilă în contextul dramaticelor evenimente, evoluții și fracturi aduse de cea de-a doua mare conflagrație mondială. În tabelul 7 sunt preluate date publicate în revista *Comunicări statistice*, publicație a Institutului Central de Statistică apărută în doar 19 numere, din ianuarie 1945 până în ianuarie 1948. În numerele 5 din 15 martie 1945 și 18 din august 1947 sunt publicate date asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1939-1945 și, respectiv, 1936-1946, unele dintre ele la nivel de provincie și județ.

Tabelul 7
Date asupra populației și mișcării naturale a populației României
în anii 1936–1946

Anii	Populația probabilă la 1 iulie -în mii loc.	Natalitate -la 1000 loc.	Mortalitate -la 1000 loc.	Spor natural		Nușțialitate -la 1000 loc.	Mortalitate infantilă -la 1000 născuți vii
				în mii pers.	la 1000 loc.		
1936	19319	31,5	19,8	227	11,7	9,2	175
1937	19535	30,8	19,3	224	11,5	9,5	178
1938	19750	29,6	19,2	206	10,4	8,8	182
1939	19934	28,3	18,6	193	9,7	7,9	176
1940	13281	26,5	19,1	98	7,4	9,1	188
1941	13552	23,0	19,3	50	3,7	7,6	166
1942	13574	21,5	19,0	35	2,5	7,6	177
1943	13609	20,3	16,7	48	3,6	6,9	172
1944	13699	21,7	19,6	29	2,1	5,2	162
1945	16406	19,9	19,3	9,7	0,6	5,2	157
1946	16472	23,7	18,0	95	5,7	11,3	164

Teritoriul de referință: anii 1936–1939 – teritoriul dinaintea de 1940 al țării; începând din 1940 – teritoriul de după război, fără Transilvania de Nord până în 1944 și inclusiv această regiune în anii 1945 și 1946.

Sursa: Institutul Central de Statistică, Comunicări statistice nr.5, 1945 și nr.18, 1947.

Fără îndoială, datele pentru anii 1941–1945 se cuvin a fi privite cu rezerve și prudență, provenite din semne de întrebare asupra gradului de înregistrare a nașterilor și deceselor de pe teritoriul țării în condițiile războiului. Aceste date se referă la evenimente demografice petrecute pe teritoriul țării și înregistrate la serviciile de stare civilă. În Notele semnate de Anton Golopenția în cele două numere ale Comunicărilor în care au fost publicate datele demografice nu sunt precizări exprese asupra acestui aspect, dar în numărul 18 din 1947 sunt enumerate, fără comentarii, un număr important de comune din Moldova și Bucovina de Sud de la care nu s-au primit buletinele statistice demografice pentru un număr de luni din anul 1944. Pentru anii 1936–1939 datele din tabel sunt identice cu cele publicate în Anuarul statistic pe anii 1939 și 1940. Există o bună corespondență între creșterea populației (de la mijlocul anului) și sporul natural anual. Datele pe anul 1946 asupra numărului de născuți vii și de decese se referă la teritoriul de după război al țării și sunt identice cu cele din Anuarul statistic al R. P. Române pe anul 1957, ceea ce confirmă calitatea reconstituirilor de la Institutul Central de Statistică și Direcția Centrală de Statistică (datele din *Seria DCS 1968*). O diferență apare la numărul populației – 16.472 mii locuitori în Comunicări statistice și 15.791 mii în datele DCS, ceea ce duce și la rate ale natalității și mortalității moderat superioare în *Seria DCS 1968*. Sunt puține elemente care ar putea explica originea

diferenței de la numărul populației, dar o ipoteză poate fi avansată. Numărul populației pentru anii anteriori anului 1940 a fost determinat plecând de la rezultatele recensământului din anul 1930 (precizare din anuarele statistice de după anul 1935). În numărul 5 al Comunicărilor statistice, din luna august 1945, se menționează că potrivit rezultatelor recensământului român din aprilie 1941 și celui maghiar din februarie 1941, populația României ar fi fost de 16.113 mii locuitori. Este admisibil că estimările din tabel asupra numărului populației probabile la mijlocul anilor 1945 și 1946 s-au bazat pe această cifră. Pe de altă parte, este probabil ca în reconstituirea DCS populația din anul 1946 să fi fost estimată pornind de la populația la recensământul din anul 1948 – 15.873 mii locuitori. Cifra de 15.791 locuitori la mijlocul anului 1946 este coerentă cu populația de la recensământul din anul 1948 și cu sporul natural din anii 1946 și 1947.

Datele din anii 1941–1945 arată o natalitate în regres, apropiată de 21 la mie, considerabil mai mică decât cea din anii anteriori războiului, apropiată de 30 la mie, dar aflată în recul încă din anul 1939, recul pe care ilustrul statistician Anton Golopenția îl pune pe seama concentrărilor din anii 1938 și 1939 (Note la nr. 18, din luna august 1947 al Comunicărilor statistice). Scăderea apreciabilă a nupțialității a avut efecte directe asupra natalității, pe fondul „schimbărilor teritoriale, al refugierilor, al agitațiilor interne și pornirii războiului” (preluând aprecierile lui A.G. asupra determinării regresului natalității). Mortalitatea populației, rezultată din înregistrările deceselor la oficiile de stare civilă, nu este în creștere în anii 1941–1945, manifestând stabilitate la o valoare depășind 19 la mie, cu excepția anului 1943 când coboară la 16,7 la mie. Regresul este atribuit de A.G. liniștii relative de pe teritoriul țării în anii 1942 și 1943 (Note la Comunicări statistice nr. 5, din luna martie 1945). Din evoluțiile natalității și mortalității populației a rezultat un spor natural în scădere drastică, ajuns în anul 1941 la doar un sfert din cel al anilor dinaintea războiului și la valori și mai mici în anii următori (cu excepția anului 1943). Mortalitatea infantilă a continuat să se mențină la nivelul foarte ridicat dinainte de război, chiar dacă a marcat un regres moderat.

Bilanțul demografic al anilor de război este sintetizat de A. Golopenția și D. C. Georgescu în analiza rezultatelor provizorii ale recensământului din 25 ianuarie 1948, analiză publicată la doar două luni de la data recensământului (Golopenția și Georgescu, 1948). Autorii constată că populația de la recensământ – 15.873 mii locuitori, este mai mică decât cea din anul 1941 (16.126 mii) cu 253 mii locuitori iar dacă se ia în considerare populația estimată la 1 ianuarie 1948 – de 16.547 mii, scăderea ar fi de 674 mii locuitori. Din această diferență, autorii deduc numărul cetățenilor maghiari veniți în

Transilvania de Nord odată cu ocupația ungară și care s-au repatriat după realipirea Transilvaniei de Nord – număr estimat la 120 mii persoane și determină astfel pierderea netă de populație de 554 mii persoane între aprilie 1941 și ianuarie 1948. Iată concluzia celor doi autori: „Aceasta înseamnă că – din cauza ultimului război, cu toate implicațiile și urmările lui nefericite – populația țării noastre a pierdut un număr de locuitori echivalent cu excedentul natural pe timp de 7 ani (1941–1947 inclusiv). În realitate, probabil, pierderile populației autohtone au fost mai ridicate, dar o parte au fost compensate prin joc complex al migrațiilor survenite între timp”.

Perioada 1918–1940 a marcat în istoria demografică a României consolidarea declinului istoric al natalității și mortalității populației în contextul instalării și în țara noastră a fazei (*tranziției demografice*) de recul istoric al natalității după înscrierea prealabilă a mortalității pe o curbă descendentă fermă. Evoluțiile demografice au fost modelate nu numai de realitățile economice, sociale și culturale din perioada interbelică, ci și de moștenirea demografică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primele două decenii ale secolului al XX-lea. Dezvoltările natalității și mortalității populației într-o perspectivă istorică de mare întindere, 1871–1940, sunt dominate de recul, continuând tendințe instalate în anii 1880 (cele din figura 6).

5. Bibliografie

Numeroasele date folosite în acest studiu au drept surse principale anuare statistice, anuare demografice, culegeri de date și alte publicații ale instituției naționale de statistică – Institutul de Statistică Generală a Statului, Institutul Central de Statistică, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională pentru Statistică și Institutul Național de Statistică (inclusiv Baza de date Tempo-Online). Pentru date folosite din alte surse, acestea sunt indicate în lista de referințe.

1. Baci, Massimo Livi (2003). *Populația în istoria Europei*, Polirom, Iași.
2. Boia, Lucian (2015). *Cum s-a românizat România*, Humanitas, București.
3. Brie, Mircea (2009). *Life Expectancy in North-Western Transylvania*, MPRA-Munich
4. Personal RePEc Archive, Paper nb. 44139, posted 2 February 2013) (https://mpra.ub.unimuenchen.de/44139/1/MPRA_paper_44139.pdf)
5. Colescu, Leonida. (1905). *Recensământul General al Populației României, Rezultate definitive*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1905, București (republicat la Institutul Central de Statistică, colecția

- Retipăriri, 1944, *Analiza rezultatelor Recensământului General al Populației României din 1899*, cu o prefață de Dr. Sabin Manula).
6. Ghețău, Vasile (1977). *Evolution de l'espérance de vie en Roumanie (1900–1975)*, Congrès Général de l'Union Internationale pour l'Etude Scientifique de la Population, Mexico, 8–13 août 1977.
 7. Ghețău, Vasile (1997). *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal*, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Bibliotheca Demographica, nr. 5.
 8. Golopenția, Anton și D. C. Georgescu (1948). *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Probleme economice nr. 2 (martie). Studiu preluat în Golopenția, Anton, 2002. Opere complete, Vol. II – Statistică, Demografie și Geopolitică, Editura Enciclopedică și Editura Univers Enciclopedic, București.
 9. Golopenția, Anton (2002). *Recensământul românesc din 1930 văzut de statisticieni germani*, în *Opere complete*, Vol. II – „Statistică, Demografie și Geopolitică”, Editura Enciclopedică și Editura Univers Enciclopedic, București.
 10. Lungu, Gheorghe (1987). *Evoluția populației României și a componentelor creșterii ei numerice în ultimul secol*, Revista de Statistică, nr. 7, 1987.
 11. Manuila, Sabin și D.C. Georgescu (1938). *Populația României*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
 12. Manuila, Sabin (1940). *Demografia rurală a României*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
 13. Mihoc, Gh. (1943). *Tratat de matematici actuariale*, Universitatea din București.
 14. Râmneanțu, P. Dr. (1939). *Elemente de Biometrie Medicală și Statistică Vitală*, Editura Institutului central de Statistică, București.
 15. Reinhard, Marcel, André Armengaud, Jacques Dupaquier (1968). *Histoire Générale de la Population Mondiale*, Editions Montchrestien, Paris.
 16. Retegan, George și Ion Păcuraru (coord.) (1974). *Populația României* (Comisia Națională de Demografie), Editura Meridiane, București.
 17. Rotariu, Traian, Maria Semeniuc și Mezei Elemer (1999). *Recensăminte ale populației pe teritoriul Transilvaniei, în perioada 1850-1910*, Editura Staff (Studia censualia Transsilvanica), București.
 18. Rotariu, Traian, M. Semeniuc, E. Mezei (2005). *Mișcarea naturală a populației între 1901-1910, Transilvania*. Vol. I: „Evenimente demografice”, Vol. II, „Cauze de deces”, Editura Presa Clujeană, Cluj-Napoca.
 19. Sanielevici, M. (1921). *Note sur une table de mortalité de la population générale de la Roumanie*, Buletinul Statistic al României, nr. 6–7.

- 20.Sanielevici, M. și Gh. Mihoc (1932). *Note sur la construction de nouvelles tables de mortalité de la population de l'Ancien Royaume de Roumanie*, Buletinul Statistic al României, nr. 2.
- 21.Scărlătescu, I. (1921). *Statistica demografică a României. Populațiunea Regatului Român după recensământul făcut în ziua de 19 Decembrie 1912 (1 Ianuarie 1913)*, Buletinul Statistic al României, seria IV, vol. XVI, nr. 6-7.
- 22.Șerbu, G.R. (George Retegan) (1962). *Evoluția fertilității populației feminine din R.P.R. în perioada 1900-1960*, Revista de Statistică, nr. 4, 1962.
- 23.Trebici, Vladimir (1970). *Statistica Populației*, curs, Academia de Studii Economice, București.
- 24.Trebici, Vladimir (1996). *Demografie. Excerpta et Selecta*, Editura Enciclopedică, București.
- 25.Trebici, Vladimir (1998). *Populația României după naționalitate și religie. Demografie regională și diferențială*. Bibliotheca Demographica nr. 8, 1988, Institutul Național de Cercetări Economice (Centrul de Informare și Documentare Economică), Centrul de cercetări Demografice, Academia Română).

FENOMENE ȘI PROCESE DEMOGRAFICE

TRAIAN ROTARIU

1. Creșterea demografică

Se înțelege că, pentru a realiza un bilanț al mișcării populației într-un interval de timp, oricare ar fi acesta, este nevoie să se cunoască în cel mai exact mod efectivele existente la momentele de început și de sfârșit ale perioadei respective, ceea ce ar însemna, în cazul de față, 1 ianuarie 1946 și 31 decembrie 1989. Din păcate, evident din rațiuni diferite, există probleme în a cădea de acord asupra unei cifre exacte a populației României la ambele date menționate.

Dacă ne referim la perioada imediată de după terminarea războiului, vom înțelege că în acești ani este aproape imposibil să se stabilească efectivul demografic al țării, în granițele actuale, date fiind evenimentele deosebite care au influențat volumul populației (pierderile demografice din anii războiului, mișcările teritoriale de populație induse de schimbarea granițelor și de evenimentele militare și politice din epocă) și având în vedere dificultatea conducerii riguroase a statisticii demografice în asemenea momente. În publicațiile Institutului Național de Statistică¹, vom găsi cifrele populației totale începând cu anul 1946, fiind vorba aici de efectivul anual mediu (estimat la 15.791 mii de locuitori pentru acest prim² an) și va continua astfel până la finele perioadei, cu precizarea că începând cu anul 1957 avem la dispoziție și valorile exacte pentru populația la începutul anilor, acestea din urmă asigurând posibilitatea de a calcula creșterea demografică anuală. Dată fiind fragilitatea cifrelor populației din anii imediat postbelici și având în vedere cerințele minime de rigoare reclamate de calculele privind creșterea populației, vom lua ca punct de plecare,

¹ În capitolul de față folosim cu precădere informații din publicațiile instituției noastre statistice naționale, care actualmente poartă acest nume. Întrucât o serie de date statistice se regăsesc în mai multe publicații ale INS, nu vom specifica de fiecare dată sursa acestora, ci numai atunci când se impune acest lucru.

² Este primul an din perioada postbelică menționat în seria populației totale medii, serie oferită tradițional de INS, din care lipsesc cifrele pentru anii 1941-1945.

pentru tratarea dinamicii demografice, începutul anului 1948, mai exact efectivul de 15.872.624 locuitori, înregistrat la recensământul din 25 ianuarie 1948. În felul acesta, eliminăm situația mai tulburătoare din anii 1946–47 și putem porni de la o valoare precisă a populației, cea de la recensământ, pe care o atribuim începutului de an. Pentru tratarea altor aspecte, cum ar fi calculele legate de manifestarea fenomenelor demografice, o să facem referire și la acești doi ani anteriori, ignorați doar în calculele de dinamică.

Nici pentru finele perioadei nu suntem foarte convingși că efectivul avansat de INS (23.211.395 locuitori la 1 ianuarie 1990) este unul corect ținând cont de următoarele aspecte: (i) ultimul recensământ data deja de mult timp (din 1977), ceea ce a permis cumulara multor erori în calculul curent al populației; (ii) în epoca respectivă a existat o exigență politică clară pentru o creștere cât mai rapidă a populației, ceea ce face verosimile afirmațiile des întâlnite conform cărora pentru a veni în întâmpinarea acestei cereri, organele statistice au avut tendința de a ajusta în sus efectivele demografice și (iii) în intervalul 1977–1989 a avut loc o emigrație ilegală ce nu poate fi trecută cu vederea, ea afectând volumul populației stabile sau rezidente.

Așadar, cifra de 23,2 milioane de locuitori pare a fi îndoielnică, dat fiind că următorul recensământ, efectuat la 7 ianuarie 1992, regăsește ca populație stabilă a României un număr de 22,8 milioane, adică cu circa 400 mii mai mic decât cel rezultat pe baza calculelor anuale curente. Este drept că în primii doi ani de după căderea regimului a avut loc o ieșire masivă de populație din țară, compusă parțial din emigranți înregistrați, dar și de o mulțime de persoane care nu se regăsesc în nicio statistică. Totuși, ni se pare mai plauzibil ca o parte deloc neglijabilă din cei care „au lipsit la apel” la recensământul din 1992 să fi plecat de mai multă vreme din țară. Probabil că un recensământ corect efectuat la sfârșitul anului 1989 ar mai fi găsit în România aproape 23 milioane de locuitori, dar aceasta e doar o supoziție, sprijinită, e drept, și de alte calcule, cum vom vedea mai jos, dar totuși numai o supoziție. Dar fiindcă nu avem cum să producem o altă cifră exactă, vom lua drept bună și vom utiliza valoarea menționată (de circa 23,2 milioane) în calculele referitoare la creșterea populației.

Să mai spunem că, în perioada la care ne referim aici, au avut loc patru recensăminte ale populației: cel din 1948, pomenit mai sus, din care s-au prelucrat și s-au publicat³ foarte puține informații; la acesta s-au mai

³ După știința noastră singurul material ce prezintă date exhaustive din această înregistrare este o broșură tipărită de ICS (INS), sub formă de extras din revista *Probleme economice*, nr. 2, martie 1948, sub semnătura lui A. Golopenția și a lui D.C. Georgescu (1948)

adăugat înregistrările efectuate la 21 februarie 1956 (când s-au numărat 17.489.450 locuitori) la 15 martie 1966 (19.103.163 locuitori) și la 5 ianuarie 1977 (21.559.910 locuitori). Dintre aceste recensăminte, doar cel din 1966 pare să fi fost făcut la standardele de calitate ale vremii, el fiind și singurul care s-a bucurat de publicarea unor date mai detaliate (inclusiv la nivel de așezări).

Urmărind creșterea populației în perioada 1948–1989, adică pe un interval de 42 de ani, constatăm că bilanțul este unul pozitiv, în sensul că efectivul demografic al României s-a mărit cu 46%, ceea ce înseamnă un ritm mediu anual de circa 0,9%, valoare ce poate fi apreciată ca una ridicată pentru o țară din spațiul cultural european. Vom explica pe parcursul acestui capitol cum s-a ajuns la această creștere; deocamdată să subliniem că ea nu este una liniară și că media pomenită ascunde o situație diversă din punctul de vedere al ritmului de creștere. Pentru a înțelege mai bine cât de variabil a fost acest trend crescător, să urmărim, în figura 1, efectivele anuale ale populației (exprimate în mii) și, mai ales, în figura 2, creșterile anuale de populație, exprimate în procente față de efectivul de la începutul anului⁴.

Se vede că ratele anuale de creștere variază între 0,3% (în 1983) și 1,8% (în 1967), având deci de a face cu o paletă extrem de largă de valori, în anul de creștere relativă maximă ritmul fiind de șase ori mai mare decât în cel cu cea mai lentă progresie. De asemenea, ceea ce frapează este neregularitatea cu care apar valorile relative ale sporului anual de populație, întâlnind mai multe momente în care se modifică tendința de evoluție a acestuia și asistând la salturi anuale neobișnuit de mari. Ca tendință mai generală, putem spune că, în prima parte a intervalului, adică până în 1955, sporul relativ de populație este în creștere, atingând, după evaluările noastre, nivelul de 1,6%, în cursul anului 1955, după care se produce o cădere rapidă și de mare amploare, ajungând în anii 1965–1966 la 0,5–0,6%, pentru ca în 1967 să se atingă nivelul maxim menționat de 1,8%. După aceea, trendul este în genere descrescător, cu unele reveniri, mai ales spre finele perioadei, după 1983, an când se atinge nivelul cel mai de jos. Oricum, în toată perioada analizată aici, *toate creșterile anuale ale populației sunt pozitive, iar ritmul mediu general de aproape un procent indică o dinamică generală consistentă.*

⁴ Pentru anii 1948–1956 populația la 1 ianuarie a fost estimată din valorile medii anuale. Începând cu 1957, găsim, așa cum spuneam, populația exactă la 1 ianuarie (de pildă, în anuarele demografice publicate de INS).

Figura 1. Evoluția populației României în perioada 1948–1989 (populația medie a anilor respectivi, în mii de locuitori).

Sursa: INS (2015).

Figura 2. Ritmurile anuale de creștere a populației, în perioada 1948–1989 (în procente). Calcule proprii după datele INS (2015).

Dat fiind că cifrele anuale ale populației sunt afectate de unele erori de calcul, am încercat să vedem care au fost ritmurile medii de creștere în sub-perioadele delimitate de momentele recensământului și de finele perioadei. Un calcul rapid ne arată următoarele valori ale acestor ritmuri medii:

- între 1948–1955: 1,22%
- între 1956–1965: 0,89%
- între 1966–1976: 1,11%
- între 1977–1989: 0,57%.

Vom sublinia mai ales valoarea ridicată a ritmului mediu anual din prima parte și cea scăzută din ultima. Ritmul din anii 1966–76 este puternic influențat de valorile excepționale din 1967 și 1968, după aceea ritmul diminuându-se sensibil, astfel că valoarea medie de circa 1,1% este atinsă deja în 1970, ulterior rămânând mereu inferioară mereu sub ea.

Pentru a explica o creștere anuală a populației este nevoie să vedem care este contribuția la valoarea acesteia a celor două componente care o determină: *sporul (excedentul) natural*, dat de diferența între numărul nașterilor și cel al deceselor, și *sporul (excedentul) migratoriu*, obținut ca diferență între intrările în și ieșirile din populație ca evenimente de migrație. Referitor la perioada aici analizată, avem date complete pentru prima componentă și unele incomplete pentru a doua. Într-adevăr, instituția noastră statistică publică nașterile și decesele anuale în intervalul 1946–1989, ceea ce permite calcularea ratei sporului natural în fiecare din acești ani, folosind populația medie așa cum apare în anuarele demografice. Evoluția acestui indicator este ilustrată în figura 3.

Figura 3. Rata sporului natural în anii 1946–1989 (la 1000 loc.).

Sursa: INS (2015).

Cum se înțelege foarte ușor, rata sporului natural (calculată ca raport între diferența dintre numărul născuților și cel al decedaților și populația medie a anului) este egală cu diferența dintre rata brută de natalitate (RBN) și rata brută de mortalitate (RBM), acești indicatori obținându-se prin raportarea numărului de evenimente (născuții vii și, respectiv, decedații) la populația medie a anului, adică la întreaga populație, indiferent dacă participă și cât de intens participă la producerea evenimentelor respective. Vom prezenta și evoluția acestor indicatori aici (și nu în secțiunea dedicată fenomenelor demografice corespunzătoare), întrucât aceștia nu țin seama de intensitatea acestor fenomene (fertilitatea și mortalitatea), funcția lor fiind mai curând aceea de a exprima aportul nașterilor și al deceselor la creșterea populației. Diferența dintre valorile celor două rate ale fiecărui an, exprimată de distanța între cele două curbe din figura 4, ne conduce la valorile ratei sporului natural, valori reprezentate în figura 3. Ceea ce vrem să menționăm aici e faptul că rata de mortalitate nu influențează variațiile valorilor sporului natural decât la începutul intervalului; *de pe la mijlocul anilor 1950, mortalitatea (ca rată!) se stabilizează în jurul valorii de 10 ‰ și toate schimbările, mai mari sau mai mici, ale valorilor ratei sporului natural se datorează practic modificărilor în comportamentul oamenilor față de nașteri.*

Figura 4. Rata brută de natalitate (RBN) și rata brută de mortalitate (RBM), în anii 1946–1989 (la 1000 locuitori).

Sursa: INS (2015).

Despre cealaltă componentă a creșterii populației – migrația – datele statistice oficiale sunt puține și chiar și cele care există nu se potrivesc cu alte informații. Sunt puține întrucât tot ce se găsește în publicațiile INS despre migrația externă în perioada comunistă este seria emigranților (oficiali) între anii 1975–1989. Se cunoaște grija fostului regim de a ține secrete o serie de date mai „sensibile”, așa că înțelegem că e inutil să căutăm în publicațiile statistice ale vremii informații despre migrația externă. Nu înțelegem însă de ce nici azi, după atâția ani de la căderea dictaturii, instituția statistică a statului nu încearcă să refacă seriile de date demografice fundamentale incomplete sau lipsă; cu siguranță informațiile despre migrație sunt stocate undeva, căci e vorba aici de plecările și de venirile oficiale, prin schimbarea domiciliului (cetățeniei), evenimente care se petreceau sub controlul strict al autorităților.

Întrucât în momentul de față nu ne interesează decât contribuția migrației la creșterea populației, vom presupune că datele privind efectivele populației și cele referitoare la nașcuți și decedați sunt corecte, ceea ce ne permite să deducem sporul migratoriu ca diferență între sporul total de populație și sporul natural. Făcând bilanțul întregii perioade 1948–1989, constatăm că, prin contribuția sporului natural, populația ar fi trebuit să crească, între 1 ianuarie 1948 și 31 decembrie 1989, cu circa 7,9 milioane de locuitori, în timp ce sporul efectiv de populație a fost cu puțin peste 7,3 milioane, ceea ce ne conduce la concluzia că *balanța generală a migrației a fost una negativă, pierzându-se prin plecări aproape 600 mii persoane*.

Revenind la periodizarea rezultată din momentele recensământului, prezentăm, în tabelul 1, calculul exact, prin diferență, al sporului migratoriu, pentru întregul interval și pentru fiecare subperioadă (cu mențiunea că cifrele cu care s-a calculat sporul total sunt, pentru 1948 și 1956, cele de la recensăminte efectuate la începutul anilor respectivi⁵, iar pentru ceilalți ani valorile calculate de INS pentru 1 ianuarie).

Datele din tabelul 1 par să indice o preponderență a fenomenului de emigrare în raport cu cel de imigrare pe întreaga perioadă comunistă. În măsura în care putem să ne încredem în cifrele oficiale, se pot observa și aici o serie de variații, cum ar fi, de pildă, o reducere a emigrărilor în perioada 1966–77, pentru ca apoi acestea să cunoască o intensitate mai mare în ultimii ani ai comunismului.

⁵ Am folosit, pentru 1948 și 1956, cifrele de la recensământ menționate în text, întrucât, așa cum am spus, n-am găsit în publicațiile INS efectivele la 1 ianuarie decât începând din 1957; valorile folosite pentru ceilalți ani sunt: 1966: 19.083.443, 1977: 21.558.384 și 1990: 23.211.395.

Tabelul 1
Componentele creșterii populației în patru subperioade ale intervalului
1948–1989 și pe ansamblu

	Valori totale			Medii anuale		
	Spor total	Spor natu- ral	Spor migra- toriu calculat	Spor total	Spor natu- ral	Spor migra- toriu calculat
1948–1955	1.616.826	1.710.616	-93.790	202.103	213.827	-11.724
1956–1965	1.593.993	1.764.977	-170.984	161.371	176.498	-17.098
1966–1976	2.474.941	2.550.678	-75.737	224.991	231.880	-6.885
1977–1989	1.653.011	1.886.027	-233.016	127.157	145.079	-17.924
1948–1989	7.338.771	7.912.298	-573.527	174.733	188.388	-13.655

Sursa: Calculat după datele INS (2015).

Îndoiala față de corectitudinea datelor despre migrație este justificată nu doar de experiența cotidiană din vremea comunismului, când atâtea aspecte ale realității erau mistificate în documentele oficiale, ci își găsește de această dată temei chiar în datele publicate de INS. Într-adevăr, așa cum spuneam, acesta oferă cifra anuală a emigrărilor din România, începând cu 1975. Firește că apare imediat tentația de a însuma efectivele anuale ale emigranților, pentru anii de după ultimul recensământ, adică pentru intervalul 1977–1989, și a le compara cu bilanțul migratoriu din tabelul 1, pentru aceeași perioadă. Rezultatul este cel puțin unul ciudat, întrucât numărul acestor plecări oficiale se ridică la 342.427 persoane, iar balanța migrației, din tabelul 1, arată un deficit de doar 233.016 de indivizi, ceea ce înseamnă o diferență de circa 109 mii de persoane. E imposibil de acceptat că, în ultima perioadă a regimului Ceaușescu, au dat năvală în România atâția străini care să acopere diferența respectivă. Bunul simț⁶ ne spune că numărul celor care s-au stabilit în România în acei anii ar putea fi undeva în jur de 9.000–10.000 și *atunci rămân circa 100 mii de persoane **plecate oficial** care nu apar în bilanțul demografic calculat în tabel.* Aceasta înseamnă că, numai prin ignorarea cifrei migranților legali de după 1977, volumul populației la 1 ianuarie 1990 este „îmbogățit” cu circa 100 mii locuitori. Dacă mai adăugăm și *emigrația ilegală* – fenomen care înflorise în anii 1980 – atunci putem înțelege mai ușor de ce am spus că cifra de 23,2 milioane locuitori, atribuită datei de 1 ianuarie 1990, este exagerată, ea depășind în opinia noastră cu cel puțin 200 mii de persoane valoarea reală și întărindu-ne părerea că România nu a atins niciodată efectivul de 23 milioane de locuitori, *ca populație stabilă.*

⁶ Nu este vina noastră că facem apel la „bunul simț”; așa cum erau contabilizate plecările (legale) din țară, în perioada comunistă, tot așa de bine era ținută și evidența sosirilor. Prin urmare, n-ar fi nicio dificultate să se publice și aceste date.

Urmărite pe un interval de timp de 42 de ani, pierderile prin emigrare nu par foarte importante la nivelul unei populații care, după cum s-a văzut, a cunoscut o remarcabilă dinamică pozitivă. Totuși, aceste plecări au avut o seamă de efecte la nivelul societății românești, chiar și numai dacă privim lucrurile din perspectiva schimbării în structura etnică, pe care le vom prezenta într-o altă secțiune. Să spunem de pe acum că cea mai importantă componentă a emigrației în perioada comunistă a fost cea etnică, plecările evreilor, în prima parte a perioadei, și ale germanilor, în cea de a doua, reprezentând cazurile cele mai eclatante, numărul și ponderea acestor etnii în populația României diminuându-se drastic, ajungându-se până aproape la dispariția lor.

Revenind la dinamica populației, să subliniem din nou că aceasta a fost pe ansamblu una pozitivă, populația României sporind de la 15,9 milioane locuitori în 1948 la 23,2 milioane, după datele oficiale. Chiar dacă cifra de final a fost în realitate ceva mai mică, sporul populației este remarcabil și, fapt important și interesat, el s-a realizat cu intensități variabile pe parcursul celor 42 de ani, ratele anuale de creștere prezentând mari fluctuații. Componenta majoră a creșterii în toate subperioadele a fost *sporul natural*, ceea ce înseamnă că, dacă vrem să căutăm explicații pentru tendința generală dar și pentru modificările de ritm, va trebui să analizăm, în detaliu, cele două fenomene demografice implicate: *fertilitatea și mortalitatea*.

2. Fertilitatea

În cele ce urmează, vom recurge, pentru exprimarea intensității fertilității în perioada analizată, la indicatorul sintetic de moment, numit *rata totală de fertilitate* (RTF). Analiza va mai conține informații legate și de „calendarul nașterilor”, în speță de distribuția acestora după vârsta mamei la naștere.

Redăm, în figura 5, evoluția ratei totale de fertilitate, între 1946 și 1989, cu precizarea că INS publică aceste date doar începând cu anul 1956, valorile anterioare fiind estimări realizate de V. Ghețău (1997), pe care le preluăm aici ca atare. Să descriem succint evoluția indicatorului. În primii ani (1946–48) valorile par a fi ceva mai scăzute decât cele înregistrate în anii imediat următori; fiind ani de criză este plauzibilă această situație în care se manifestă un deficit de fertilitate, comparativ cu perioada antebelică și cu cea de la începutul anilor 1950. Ceea ce ni se pare important de subliniat este faptul că *valorile mari de fertilitate ce apar în 1949 și în câțiva ani ulteriori nu pot fi interpretate ca indicând vreo similitudine a situației din România cu fenomenul numit „baby boom”, petrecut în anii postbelici în*

multe țări occidentale. Cu certitudine că în acești ani, la noi, s-au recuperat unele nașteri care n-au avut loc în anii de război și în cei de criză care au urmat, **dar nu este vorba de vreo creștere a fertilității față de ultima parte a perioadei interbelice așa cum s-a întâmplat în Vest**; fertilitatea maximă (din 1949) abia dacă se ridică la nivelul minim de fertilitate din anii dinainte de război, 1938–39.

Figura 5. Rata totală de fertilitate, în perioada 1946–1989 (număr de copii/femeie).

Sursa: Ghețău (1997) și INS (2015).

Așadar, credem că se poate spune că după 1949 se reia trendul descrescător al fertilității, devenit foarte vizibil deja în deceniul patru. La început tendința de scădere e mai lentă, mai oscilantă, pentru ca apoi, după 1955, panta să devină foarte abruptă, ajungându-se de la o rată de circa 3,3 copii, în 1955, la una de 1,9 copii, în 1965 și 1966. Urmează anul excepțional 1967, când rata totală de fertilitate urcă la 3,7 copii, o valoare aproape dublă față de cea din anul precedent, pentru a asista apoi la o nouă scădere, coborând, în 1973, la 2,4 copii. După un ușor reviriment în anul următor, o pantă descrescătoare se profilează din nou, ajungându-se la un minim în 1983, când se revine practic la intensitatea fertilității din 1966. Urmează câțiva ani de ușoară creștere, pentru ca, după 1986, să se reia declinul, perioada încheindu-se, în 1989, cu o fertilitate de 2,2 copii la o femeie, adică o valoare care practic asigura, la nivelul de mortalitate de atunci, doar reproducerea simplă a generațiilor.

Explicarea nivelului fertilității unei populații nu este un lucru foarte ușor de realizat, dată fiind complexitatea sistemului de factori care concurează la stabilirea intensității fenomenului. Aici vom simplifica la maximum lucrurile, pentru a reține doar esențialul. În opinia noastră, pentru a înțelege variațiile fertilității din acea epocă, trebuie să includem în explicație cel puțin două lucruri: (i) tendința „naturală” de scădere a fertilității, caracteristică fazei respective a tranziției demografice în care se afla populația României și (ii) măsurile legislative cu impact asupra fertilității, care au caracterizat perioada despre care vorbim.

Primul factor este unul esențial și nu trebuie neglijat. Cum se știe, România a intrat târziu în procesul de modernizare și implicit în cel al tranziției demografice; chiar dacă fertilitatea scăzuse până la venirea comunismului de la circa 6 copii/femeie la 3,5 copii, ceea ce indică recurgerea la mijloace de limitare voluntară a descendenței în *cadrul căsătoriilor*, nivelul acesta era încă ridicat și, chiar fără vreo măsură incitativă în acest sens, el ar fi urmat să scadă. Schimbările aduse de regimul comunist pe diferite planuri ale vieții sociale (industrializarea, urbanizarea, cooperativizarea – cu efect destructurant asupra modului de viață caracteristic gospodăriilor țărănești, mod de viață predominant în anii interbelici – la care se adaugă dezvoltarea educației școlare ce implică și componentele ideologice, precum promovarea ateismului) au acționat, în general, în sensul reducerii numărului de copii în cadrul familiei. În aceste condiții, intervențiile legislative n-au făcut decât să accelereze sau să frâneze un proces în urma căruia, în cel mult 2–3 decenii, România ar fi ajuns la finele tranziției fertilității, coborând deci până la nivelul de înlocuire a generațiilor.

În primii ani, respectiv până la mijlocul deceniului șase, regimul nou instalat n-a avut niciun fel de preocupare pentru influențarea fenomenelor demografice. Cum am văzut, creșterea fertilității în prima parte a anilor 50 ține mai curând de reflexul natural al populației de a recupera nașteri (sau căsătorii) care, din diverse motive, nu s-au produs în anii anteriori și nu de vreo măsură luată de noul regim⁷. Primele măsuri legislative în acest sens apar la mijlocul anilor 50 ca urmare a schimbărilor petrecute în URSS, după moartea lui Stalin. Cum se știe, dictatorul imperiului comunist a procedat în anii 30 la o schimbare radicală de atitudine în raport cu filonul

⁷ În acest context suntem nevoiți să infirmăm o teză a autoarei americane Gail Kligman, care într-o lucrare binecunoscută (1998) spune că, prin modificarea Codului penal, în 1948, regimul comunist a interzis avortul în România. Menționăm că în România modernă avortul a fost tot timpul interzis prin lege (de pe vremea lui Cuza), iar în 1948 modificările la Codul penal (cod adoptat la finele anului 1936 și purtând numele regelui Carol al II-lea) n-au vizat în niciun fel articolele privitoare la avort.

ideologic al stângii secolului al XIX-lea, la care a aderat și Lenin, înainte și după revoluție, ideologie ce promova emanciparea femeii, eliberarea acesteia de constrângerile „familiei burgheze”, inclusiv prin dreptul la avort, acordat efectiv după revoluția rusă (în 1920) și retras de Stalin în 1936, din considerente demografice. În 1955, Uniunea Sovietică liberalizează din nou avortul și modelul său va fi urmat în anii următori de statele satelite.

În România, un prim pas spre liberalizarea avortului îl constituie Decretul 456, din 19 octombrie 1955, al Marii Adunări Naționale, care modifică prevederile articolului 484 din Codul penal, referitor la circumstanțele întreruperii sarcinii (pe motive strict medicale) și la modul în care se putea lua o decizie în acest sens, trecând întreaga responsabilitate în sarcina medicului și scoțând actul respectiv de sub supravegherea procuraturii⁸. Dacă privim această schimbare ca o relaxare a condițiilor în care e permis avortul medical și dacă ținem seama că în România, în perioada interbelică și în anii imediat următori, avortul ilegal a constituit o practică destul de răspândită, putem presupune că scăderea fertilității în anii 1956 și 1957 poate să fi fost influențată de decretul pomenit. Oricum, e bine să observăm că declinul accentuat al fertilității începe cu doi ani înainte de Decretul nr. 463 din 30 septembrie 1957 pentru încuviințarea întreruperilor de sarcină, de care este, de obicei, legată scăderea fertilității în epocă.

Desigur, importanța acestui din urmă act normativ, care, într-o formulare seacă, în doar două articole și fără niciun preambul sau motivare, stipulează că „întreruperea cursului sarcinii se poate efectua la cererea femeii însărcinate” (art. 1) și că „intervențiile se realizează în instituții medico-sanitare de stat potrivit Instrucțiunilor Ministerului Sănătății și Prevederilor Sociale” (art. 2) este una extraordinară. Mai întâi, el *reprezintă prima prevedere din dreptul românesc care stipulează că întreruperea sarcinii nu mai constituie un delict*, ci un act care e parte a libertăților persoanelor, putându-se realiza neîngrădit (juridic sau moral) la cererea lor. În al doilea rând, felul în care este pus în practică – prețul foarte mic (30 lei) al actului medical, realizarea lui în unități sanitare în deplină siguranță, cu personal medical calificat etc. – a permis tuturor categoriilor sociale accesul la el și a constituit, în condițiile culturale de atunci, un mijloc foarte atractiv pentru reglarea fertilității. Creșterea spectaculoasă a numărului de avorturi în anii de liberalizare a acestei practici (1958–1966), în paralel

⁸ Introducerea procurorului ca având ultimul cuvânt în echipa ce decidea întreruperea unei sarcini nu s-a făcut, așa cum s-ar putea crede, în anii de instalare a regimului comunist, ci anterior; modificarea respectivă am găsit-o deja într-o variantă din 1941 a Codului penal. Pentru mai multe detalii asupra problemelor avortului (juridice și nu numai) în România comunistă, a se vedea Rotariu, Dumănescu, Hărăguș (2017).

cu evoluția numărului de nașteri, este prezentată în tabelul 2. Fără a intra în detalii, să observăm că multiplicarea de 10 ori a numărului de avorturi nu e însoțită de o scădere corespunzătoare a numărului de nașteri, ceea ce înseamnă că *rolul principal al acestui procedeu a fost acela de a înlocui formele tradiționale de prevenire a sarcinii*. Firește, el a contribuit și la reducerea fertilității, de la 3,3 copii în 1955 la 1,9 copii în 1966, dar chiar și în condițiile unei legislații restrictive asupra întreruperii sarcinii, similară celei din țările occidentale în epocă, scăderea fertilității, așa cum am mai spus, ar fi avut loc, dar probabil într-un ritm mai lent.

Tabelul 2
Nașteri și avorturi în România anilor 1957-1966

Anul	Născuți vii	Avorturi	Avorturi la 1000 de născuți	Procent de sarcini terminte cu avort
A	B	C	$d=(c/b)\times 1000$	$e=[c/(b+c)]\times 100$
1957	407.819			
1958	390.500	112.100	287,1	22,3
1959	368.007	578.000	1.570,6	61,1
1960	352.241	769.776	2.185,4	68,6
1961	324.859	865.000	2.662,7	72,7
1962	301.985	967.000	3.202,1	76,2
1963	294.886	1.037.000	3.516,6	77,9
1964	287.383	1.100.000	3.827,6	79,3
1965	278.362	1.112.704	3.997,3	80,0
1966	273.678	973.447	3.556,9	78,1

Sursa: Rotariu, Dumănescu, Hărăguș (2017)

Creșterea bruscă a fertilității în 1967 (de la 1,9 copii la 3,7) este în întregime explicată de intrarea în vigoare, la 1 noiembrie 1966, a cunoscutului Decret 770 al Consiliului de Stat, dat la 1 octombrie 1966. Calificarea acestei reglementări ca una de „interzicere” a avortului își poate găsi justificarea în formularea primului articol („Întreruperea cursului sarcinii este interzisă.”). Următoarele însă reglementează situațiile când acesta este permis. Și aici avem ca noutate, față de alte reglementări anterioare, două lucruri:

- a) Pe de o parte, se renunță, atunci când se invocă aceste situații excepționale, la vechea formulare „nu se consideră avort...” și se specifică în mod clar că „întreruperea cursului sarcinii va fi autorizată...”, ceea ce înseamnă o clară schimbare de filosofie vizavi de avort.
- b) În al doilea rând, pe lângă situațiile medicale întâlnite și anterior, decretul mai introduce câteva condiții în care se poate realiza întreruperea sarcinii: când aceasta apare în urma unui viol, sau incest, sau când femeia a împlinit vârsta de 45 de ani, sau când a născut și are în întreținere cel puțin patru copii.

Toate acestea, dar mai ales condițiile de vârstă ori număr de copii, arată că scopul decretului este unul strict demografic, vizând *nu interzicerea în sine a avortului* (pe considerente morale, de pildă, care ar fi rămas în picioare și pentru femeile cu 4 copii sau de 45 de ani și peste), ci *reglementarea practicii respective*, așa cum, de altfel, apare și în titulatura acestuia („Decret...pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii”).

În ce măsură decretul 770 (nu) a avut consecințele demografice așteptate de dictatorul comunist, care preluase nu de mult puterea în România, se vede clar urmărind curba fertilității. Fără a intra în alte detalii, să spunem că fluctuațiile vizibile pe grafic corespund unor momente sau perioade în care criteriile de interdicție s-au mai relaxat ori s-au înăspriț (scăderea vârstei la 40 de ani și apoi revenirea, în ultimul deceniu, la 45 de ani), dar mai ales atmosferei de presiune sau de relativă indiferență a autorităților în respectarea strictă a prevederilor legale. Chiar și în perioadele de mare presiune – cum a fost cea de la mijlocul anilor 1980 – ratele de fertilitate și, evident, numărul nașcuților nu au mai atins valorile amestitoare din 1967–68, speranțele (celor care au crezut în asta) că la finele mileniului România va ajunge la 30 de milioane de locuitori, cifră țintă pusă în unul dintre programele partidului, la începutul deceniului opt, năruindu-se destul de repede.

Că decretul 770 nu a fost unul de interzicere a avorturilor o arată și bilanțul cifric al perioadei de interdicție. Pornind de la datele găsite în diferite publicații, am contabilizat (vezi Rotariu, Dumănescu, Hărăguș, 2017) că, în perioada 1967–1989, în România au fost efectuate 7,4 milioane de avorturi (legale) la un număr de 9,3 milioane de nașcuți vii, *ceea ce înseamnă aproximativ 80 de avorturi la 100 de nașteri*. Să mai spunem că între 1967 și 1980 cifra absolută a acestor avorturi este constant crescătoare, numărul lor anual urcând de la circa 200 mii la aproximativ 400 mii la începutul anilor 1980, înăsprirea măsurilor din unimii ani ai regimului comunist coborând din nou cifra la 200 mii. De asemenea, e interesant de observat că, în urma calculelor pe baza datelor prezentate de Jinga și Soare (2011), raportat la suma pe întreg intervalul, doar 6% dintre avorturi au fost făcute pe motiv de vârstă (lucru normal dacă ținem seama de pragul de vârstă ridicat, chiar și cel de 40 de ani practicat o vreme) și 30% datorită atingerii cotei de patru copii. Pentru motivele medicale prevăzute de lege s-au mai efectuat 10% dintre avorturi, restul – adică majoritatea, în proporție de 54% – au fost încadrate în rubrica avorturilor spontane („incomplete”, după denumirea oficială), această rubrică fiind cea mai „elastică”, reflectând intensitatea cu care se aplicau măsurile regimului. De pildă, numărul acestora scade practic la jumătate (de la circa 200 mii la 109 mii) între 1980 și 1989.

Cum spuneam, în anii de aplicare a decretului, 1967–1989, s-au născut în România 9,3 milioane de copii, rezultând deci o medie anuală de 404 mii. Firește că avem voie să ne întrebăm care ar fi fost bilanțul nașterilor dacă nu s-ar fi luat măsura de restricționare a avorturilor. Răspunsul nu poate fi nici măcar în principiu unul univoc. Regimurile comuniste din țările zonei noastre au reacționat toate la scăderea drastică a natalității după liberalizarea avortului, reușind, în măsuri diferite dar oricum prin metode mai blânde, să frâneze declinul. Astfel de politici s-ar fi putut adopta și la noi și, în funcție de calea aleasă, rezultatele ar fi fost diferite.

Putem firește imagina mai multe ipoteze pentru numărul născuților în cei 23 de ani care au urmat lui 1966, în lipsa decretului respectiv. Astfel, dacă ținem seama că în 1966 s-au născut circa 274.000 de copii, atunci putem alege câteva variante cu cifre apropiate de acestea, una care să reflecte o relativă constanță a nașterilor (să spunem o medie de 275 mii), una de continuare a declinului (250 mii) și una de relativă redresare (300 mii). În aceste situații, am fi avut respectiv 6,3 milioane de născuți, 5,8 milioane sau 6,9 milioane, respectiv un deficit de nașteri (față de cifra reală) de 3 milioane, 3,5 milioane sau 2,4 milioane. Probabil că undeva pe aici, în jurul a 3 milioane, este „contribuția” decretului amintit la populația României, efectiv care astăzi populează grupa mijlocie de vârstă (cea din care se recrutează populația activă), asigurând de vreo trei decenii o pondere ridicată a acesteia în populația totală.

În ceea ce privește *calendarul fertilității*, referitor în speță la vârsta femeilor la naștere, lucrurile se prezintă în felul următor. România avea la mijlocul secolului trecut o fertilitate timpurie, comparativ cu țările vestice, situație datorată în bună măsură unei nupțialități timpurii. Mai exact, frecvența cea mai ridicată a nașterilor se regăsește pe segmentul de vârstă de 20–24 ani, cam la 21–22 ani. Acest model nu se modifică sensibil în perioada analizată, schimbările care apar fiind legate de impactul legislației avortului asupra nașterilor. Într-adevăr, dat fiind că avortul a avut – în cazul femeilor căsătorite – mai ales funcția de a opri seria nașterilor și nu atât de a regla intervalul între nașteri, practicarea lui a fost specifică femeilor mai în vârstă (inclusiv datorită prevederilor decretului referitoare la vârstă și la numărul de copii), așa încât un indicator precum vârsta medie a femeilor la naștere are o evoluție sinuoasă generată de accesul la avort. Am găsit informații despre valoarea respectivă⁹ începând cu anul 1966, iar

⁹ Este vorba de valorile standardizate, calculate de noi cu ajutorul ratelor de fertilitate pe vârste, rate care apar în anuarele demografice, începând cu anul 1968. Pentru cei doi ani anteriori, am găsit valorile (calculate la fel) în studiul lui V. Ghețău (1997).

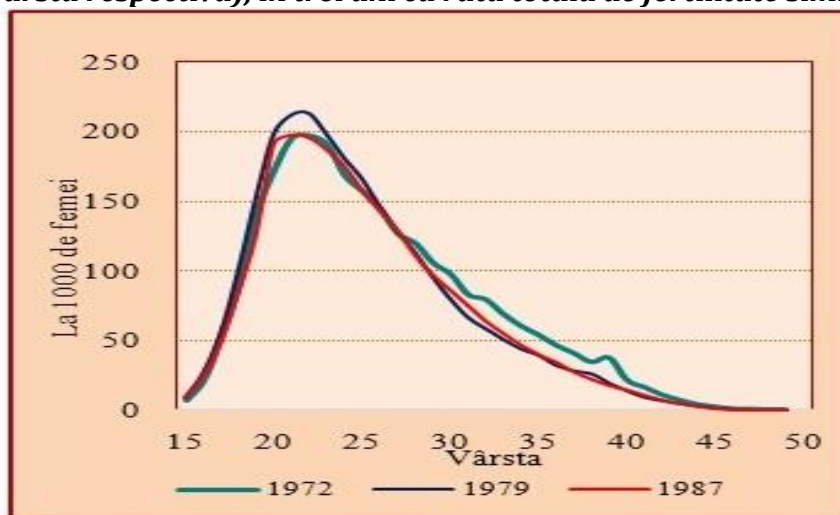
graficul de schimbare, până în 1989, este redat în figura 6. Se vede că vârsta medie crește după aplicarea decretului, atingând un maxim de 26,75 ani pentru ca apoi să scadă continuu până în 1983, când valoarea e cu doi ani mai mică; măsurile din 1983–84 ridică din nou valoarea indicatorului.

Figura 6. Vârsta medie a femeilor la naștere, în perioada 1966–1989.

Sursa: Pentru 1966 și 1967, Ghețau (1997); din 1968, calculat pe baza ratelor de fertilitate pe vârste, INS (2015).

Figura 7. Ratele de fertilitate pe vârste (născuți vii la 1.000 de femei de vârstă respectivă), în trei ani cu rata totală de fertilitate similară.

Sursa: INS (2015)

Că lucrurile în privința calendarului nu se schimbă în esența lor se poate vedea dacă vom compara ratele de fertilitate pe vârste. Pentru a elimina efectul ce apare din variația fertilității, am ales trei ani (1972, 1979 și 1987) cu fertilitate apropiată (circa 2,5 copii/femeie) și am reprodus în figura 7 valorile ratelor pe ani de vârstă în cele trei momente. Forma celor trei curbe este foarte asemănătoare, dovedind că *patternul fertilității pe vârste nu s-a modificat aproape deloc*. Procesul de creștere constantă a vârstei la naștere va începe ceva mai târziu.

3. Mortalitatea

Al doilea fenomen demografic major cu impact direct asupra creșterii populației este cel care se referă la decese. Despre pierderile de populație prin decese am pomenit câte ceva mai sus. Să reamintim că aceste pierderi sunt rezultatul conjugat a doi factori: intensitatea cu care se moare la fiecare vârstă în populație și structura pe vârste a acesteia. Ne oprim în continuare la primul aspect, încercând să descriem evoluția lucrurilor în anii comunismului, folosind indicatorii clasici: speranța de viață (la naștere, mai ales) și indicele mortalității infantile.

Și referitor la mortalitate, datele pentru primii ani ai perioadei sunt sărace, lipsind elementele primare pentru calcularea speranței de viață, în speță ratele de mortalitate pe vârste, care se pot obține prima dată, după datele INS publicate, abia pentru anul de recensământ 1956. Nici în continuare informațiile nu sunt de găsit, așa că practic abia din 1968 avem seria de date detaliate după care INS a întocmit tabela de mortalitate, ca medie pentru câte trei ani consecutivi. Pe scurt, în analiza mortalității, pentru perioada dinainte de 1968, am găsit următoarele date oficiale: numărul decedaților, rata brută de mortalitate și rata de mortalitate infantilă, acestea începând cu anul 1946 și patru valori ale speranței de viață la naștere, rezultând din tabelele pentru anii 1956, 1961, 1963 și media intervalului 1964–1967.

Încercând să ilustrăm evoluția mortalității în primii ani postbelici prin intermediul speranței de viață suntem așadar puși în situația de a nu avea niciun reper clar. Cum se va vedea imediat, schimbările în această epocă fiind unele extrem de mari și de rapide, nu putem trece ușor peste acești ani fără a încerca să înțelegem ce s-a întâmplat atunci în privința mortalității. Într-adevăr, dacă acceptăm, împreună cu alți demografi, că până la război și pe parcursul acestuia durata medie a vieții a rămas aproximativ cea dată de tabela întocmită pentru anii 1930–32, anume de 42 de ani, și dacă observăm că în prima tabelă postbelică, cea din 1956, indicatorul ajunge la 63,2 ani, înseamnă că într-un deceniu România a progresat pe scala respectivă cu circa

20 de ani, adaos care poate părea neverosimil. Parcursul este însă unul explicabil și vom schița aici¹⁰ elementele esențiale.

Mai întâi să vedem datele disponibile. În tabelul 3 am reprodus cifrele decedaților și valorile ratei brute de mortalitate și ale indicelui mortalității infantile pentru anii 1946–1956. Este clar că în primii ani mortalitatea nu e mai joasă decât în perioada de dinainte de război; ba chiar avem un puseu de mortalitate extrem de net în 1947, an cu o gravă criză alimentară, în care speranța de viață la naștere a scăzut, după estimările noastre, sub 40 de ani. Așadar progresul începe doar din 1948 și se observă că *până în 1956 valoarea indicelui mortalității infantile scade la circa 80%, adică la jumătate din valoarea de plecare și la mai puțin de 50% față de cât era la sfârșitul anilor 30*. Or acest indicator este unul foarte sensibil la condițiile de trai și se corelează aproape perfect cu speranța de viață, evoluția lui fiind un argument că mortalitatea generală a avut, în esență, evoluția menționată mai sus.

Tabelul 3
Decedați, rata brută de mortalitate (RBM) și rata de mortalitate infantilă (RMI) în anii 1946–1956

Anul	Numărul decedaților	RBM (‰)	RMI(‰)
1946	296.439	18,8	164,1
1947	349.331	22,0	198,8
1948	248.238	15,6	142,7
1949	219.881	13,7	136,3
1950	202.010	12,4	116,7
1951	210.021	12,8	118,1
1952	195.287	11,7	104,7
1953	194.752	11,6	96,3
1954	195.091	11,5	88,8
1955	167.535	9,7	78,2
1956	174.847	9,9	81,5

Sursa: INS (2001)

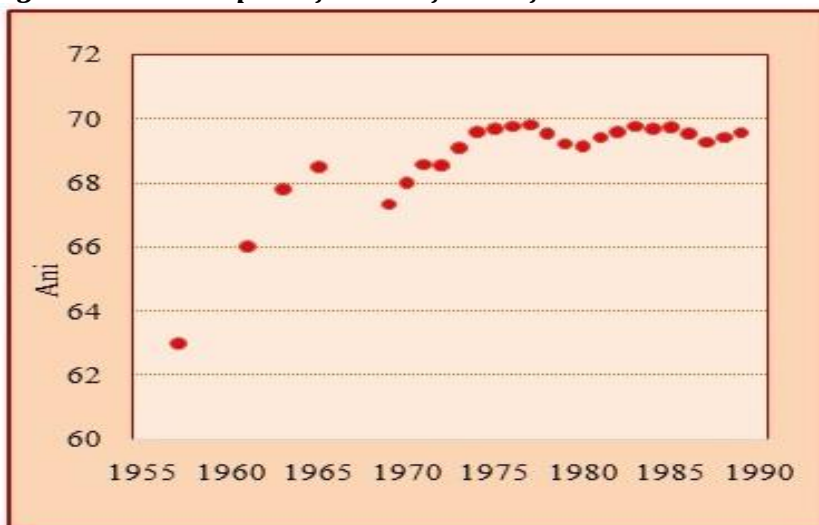
Desigur că un astfel de progres trebuie argumentat nu doar prin șirul de cifre anuale, ci are nevoie de o explicație plauzibilă. Din nou suntem nevoiți să simplificăm la maximum lucrurile. Așa cum se știe, în perioada respectivă, imensa majoritate a deceselor erau datorate bolilor infecțioase (microbiene), populația României fiind încă una tânără, incidența bolilor cardiovasculare și neoplazice, care astăzi au o pondere atât de mare în totalul deceselor, fiind una redusă. În anii despre care vorbim aici, doi factori au fost cei care au concurat la reducerea substanțială a mortalității prin bolile transmisibile. Pe de o

¹⁰ Pentru detalii, trimitem din nou la cartea elaborată recent de Rotariu, Dumănescu și Hărăguș (2017).

parte, pașii majori făcuți de medicină – mai ales introducerea în uzul general a antibioticelor, dar și producerea de noi seruri pentru lărgirea evantaiului de vaccinuri – și, pe de alta, progresele rapide realizate de noul regim în privința asistenței medicale a populației, atât pe latura prevenției, cât și pe cea a tratamentului bolilor. Este greu să măsurăm exact contribuția fiecărui factor, însă este foarte clar că cel de-al doilea nu trebuie subestimat. O comparație a indicatorilor dezvoltării sistemului sanitar în perioada interbelică și la mijlocul anilor 1950 este net în favoarea acestei din urmă perioade.

Progresul pe linia reducerii mortalității continuă și după 1956, fără a mai cunoaște același ritm rapid. Un prim semnal de stagnare și chiar de regres apare în anii 1967–1969, când rata mortalității infantile manifestă o ușoară creștere (legată, desigur, de numărul ridicat al celor născuți în acei ani). Din păcate, speranța de viață este greu de urmărit, din lipsă de informații, dar pare că și aici avem un ușor regres, așa cum sugerează valorile existente în publicațiile INS și marcate în figura 8. Într-adevăr, după 1956, într-un deceniu se mai adaugă 5 ani la speranța de viață, aceasta ajungând la 68,5 ani, pe intervalul 1964–1967 (valoare atribuită anului 1965 pe grafic). Urmează, cum spuneam, o ușoară cădere în anii următori, revenind la 68 de ani în 1970, și apoi din nou o creștere modestă, atingându-se pragul de 69 de ani, în 1973. După aceea, până la finele perioadei (de fapt până în 2000, adică vreme de un sfert de secol!), durata medie a vieții în România se va mișca pe un interval de valori mai mic de un an, depășindu-se pragul de 69 de ani dar neajungându-se la cel de 70 de ani.

Figura 8. Valorile speranței de viață la naștere în anii 1957–1989.

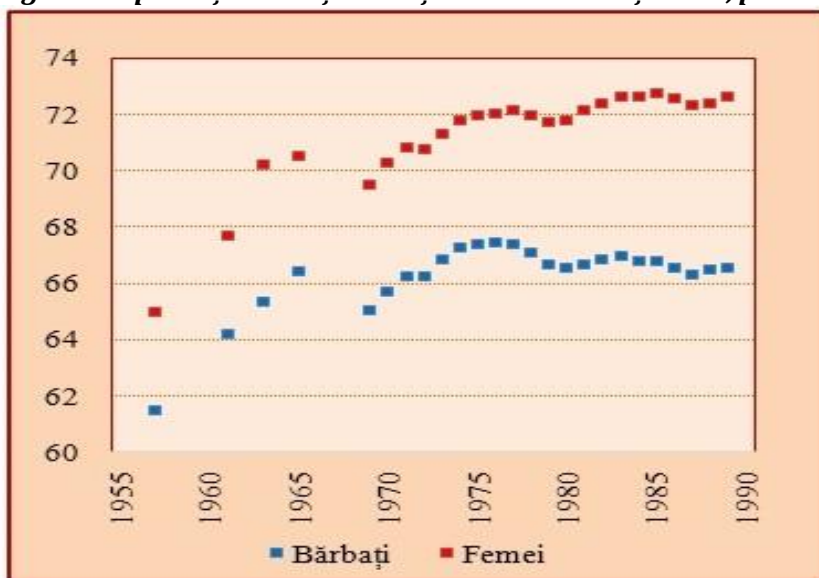

Sursa: INS (2001).

Cum s-a văzut, am prezentat această evoluție a indicatorului pentru ansamblul populației. Se știe însă că valorile lui se calculează separat pe sexe, întrucât există mereu o diferență de durată a vieții între femei și bărbați, iar evoluția pe un interval de timp poate avea tendințe diferite la cele două sexe. De asemenea, o analiză serioasă a mortalității ar trebui să urmărească situația și pe vârste, calculând evoluția ratelor și a speranței de viață la toate vârstele sau măcar pe grupe cincinale de vârstă. Ne mărginim aici să punctăm doar câteva aspecte esențiale.

Diferența între bărbați și femei este evidențiată în figura 9. Pe scurt, avem mereu de a face cu un avantaj al femeilor; acesta este în creștere, urcând de la circa 3,5 ani, în 1956, la 4 ani prin 1965, la 5 ani în 1979 și la 6 ani spre finele perioadei (după 1985). O asemenea evoluție divergentă presupune, firește, ritmuri de creștere și chiar tendințe diferite. De pildă, se vede că stagnarea ce se manifestă începând din prima parte a anilor 1970, despre care vorbeam, este, în fapt, rezultatul unei ușoare creșteri a duratei vieții femeilor și a unei ușoare scăderi a valorilor indicatorului pentru bărbați; această discrepanță este vizibilă mai ales în anii 1980.

Figura 9. Speranța de viață la naștere între 1956 și 1989, pe sexe.

Sursa: INS (2001).

Dacă analizăm situația și pe vârste, observăm câteva lucruri importante. Mai întâi, în privința deceselor la vârsta de zero ani, constatăm o evoluție similară cu cea a mortalității în general: o scădere rapidă în prima parte a perioadei și o stagnare spre final.

Figura 10. Indicele mortalității infantile (decedați sub un an la 1.000 născuți vii), în perioada 1946–1989.

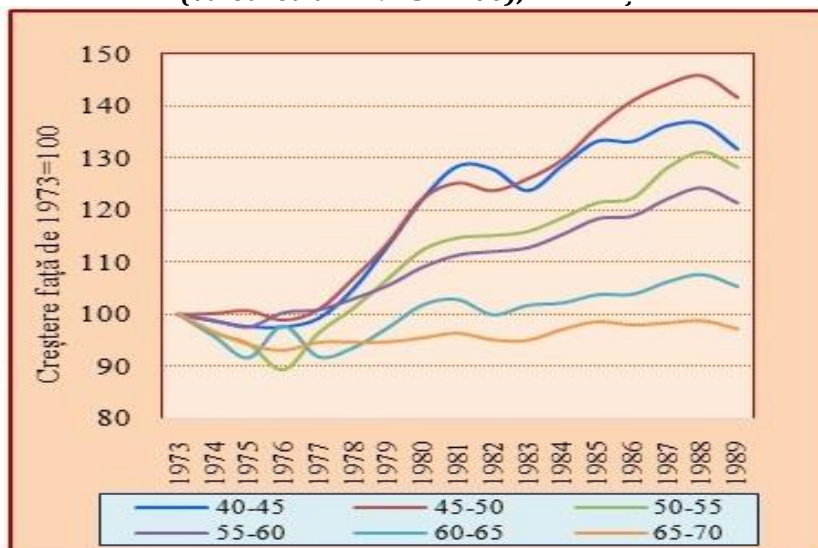

Sursa: INS (2001).

Se știe că dacă lăsăm de o parte mortalitatea infantilă, fenomenul se manifestă mai intens (și deci prezintă un interes sporit pentru demograf) la vârstele mai înaintate. Este motivul pentru care vom ilustra succint evoluția indicatorilor de mortalitate pentru persoanele cu vârsta de la 40 de ani în sus. Am ales pentru prezentare anii 1973–1989, pentru care avem date detaliate și care, întâmplător, sunt și cei mai interesanți, întrucât putem vedea în detaliu ce s-a întâmplat în perioada în care s-a oprit creșterea speranței de viață la naștere. Dat fiind caracterul sintetic al acestui material, prezentăm doar câteva elemente mai relevante. Astfel, în figurile 11A și 11B sunt puse în paralel evoluțiile probabilităților de deces ale bărbaților și ale femeilor, pe grupe cincinale de vârstă, între 40 și 70 de ani. Făcând raportarea la valorile din 1973 (marcate pe grafic la nivelul 100), observăm diferențe de evoluție frapante între sexe. Dacă la femei evoluția e lină și sugerează chiar o ușoară scădere la mai multe grupe de vârstă dintre cele alese (scădere care e și mai consistentă la vârstele mai mari, neilustrate aici), la bărbați mortalitatea a crescut semnificativ la persoanele de 40–60 ani, ajungându-se, de pildă, ca probabilitatea de deces între 45 și 50 de ani să urce, în intervalul respectiv, cu aproape cu 50%! Se înțelege că în aceste condiții sporește inegalitatea de șanse în fața morții între reprezentanții celor două sexe, inegalitate care, la nivel general, se exprimă prin diferența de durată a vieții despre care am pomenit. Lucrul este și mai vizibil la vârstele adulte analizate aici. De exemplu, dacă în 1973 probabilitățile de deces cincinale între 40 și 60 de ani erau la bărbați cu circa 60%

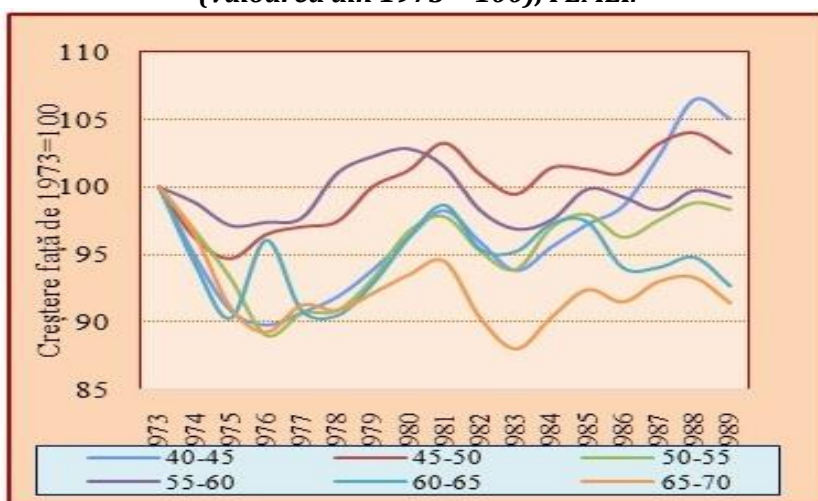
mai mari decât la femeii, spre finele perioadei decalajul crește ajungând ca bărbații să aibă cu 120% probabilități de deces mai ridicate decât femeile, adică în cuantum dublu față de 1973.

Figura 11A. Evoluția probabilităților de deces între 40 și 70 de ani, pe intervale de vârstă cincinale, în perioada 1973–1989 (valoarea din 1973 = 100); BĂRBAȚI.

Sursa: INS (2015).

Figura 11B. Evoluția probabilităților de deces între 40 și 70 de ani, pe intervale de vârstă cincinale, în perioada 1973–1989 (valoarea din 1973 = 100); FEMEI.

Sursa: INS (2015).

În ceea ce privește structura mortalității după cauzele medicale ale deceselor, este limpede că în perioada comunistă s-au produs modificări însemnate. În lipsa unor date pentru perioada de început, vom recurge la ceea ce știm despre cauzele deceselor în perioada interbelică, acceptând că situația se regăsește și după război. Atunci, mai exact în 1938, cancerul provoca doar 2,5% dintre decese, iar bolile cardio-vasculare 7,6%; deja în anul 1968, ponderea primei categorii urcă la 12,6% iar a celei de a doua la 26,7% (Trebici, 1975: 196), pentru ca, după datele INS, în 1985 bolile tumorale să provoace tot 12,6% din decese, în timp ce ponderea celor ale aparatului circulator să ajungă la un nivel foarte ridicat: 58,1%.

Concluzia ce decurge din scurta privire aruncată asupra mortalității este aceea că regimul comunist a realizat progrese remarcabile în prima sa parte, câștigând practic bătălia cu bolile microbiene, fapt facilitat de progresele generale ale medicinei din epocă (descoperirea de noi vaccini, introducerea în uz a antibioticelor), ceea ce nu trebuie însă să ne facă să ignorăm acțiunile concrete de organizare și dezvoltare a sistemului sanitar. După aceea, când țintele majore trebuiau să le constituie bolile degenerative, cu frecvență tot mai ridicată în populațiile în care ponderea vârstnicilor crește, regimul comunist n-a mai reușit să facă față provocărilor care presupuneau o strategie diferită de organizare a sistemului medical și cheltuieli mult mai mari. În felul acesta, România a pierdut o parte din ceea ce câștigase – în termeni de comparație cu țările occidentale – până la începutul anilor 1970.

4. Nupțialitatea și divorțialitatea

Atitudinea regimurilor comuniste față de familie, atitudine care a influențat, inclusiv prin reglementările juridice, cele două aspecte majore ce ne interesează aici – constituirea și disoluția familiei – a fost una destul de interesantă și dificil de surprins într-un tipar. Pe de o parte, urmând tradiția ideologiilor și a mișcărilor socialiste, manifestate plenar în secolul al XIX-lea, care vedeau în familie un stâlp de susținere a societății burgheze și un cadru de manifestare a inegalităților de gen, favorizând și perpetuând dominația bărbaților, regimurile comuniste nu au adoptat, în prima fază măsuri speciale care să ducă la întărirea acestei vechi instituții, ba, dimpotrivă, reglementările, care au mers spre egalitatea juridică a partenerilor în cuplu și independența lor față de părinți, dar și spre o atitudine extrem de liberală privind divorțul, am putea spune că au dus la modificarea statutului familiei în direcție opusă. În toate țările ex-socialiste, procesul

respectiv a fost, cu siguranță, favorizat de transformările sociale majore intervenite după schimbarea de regim: industrializare, urbanizare, colectivizare etc. În ceea ce privește țara noastră, apreciem că prevederile Constituției din 1948 și cele din Codul familiei din 1954 sunt extrem de relevante pentru a înțelege unele aspecte ale fenomenelor demografice analizate aici. Astfel, statuarea egalității juridice între soți în cadrul căsătoriei, adoptarea principiului liberului consimțământ și eliminarea intervenției părinților sau a altor persoane în decizia de căsătorie, precum și egalitatea în drepturi a soților în cadrul căsătoriei, inclusiv în solicitarea desfacerii acesteia, au avut un rol cert în favorizarea constituirii familiilor, dar mai ales în ceea ce privește disoluția acestora prin divorț.

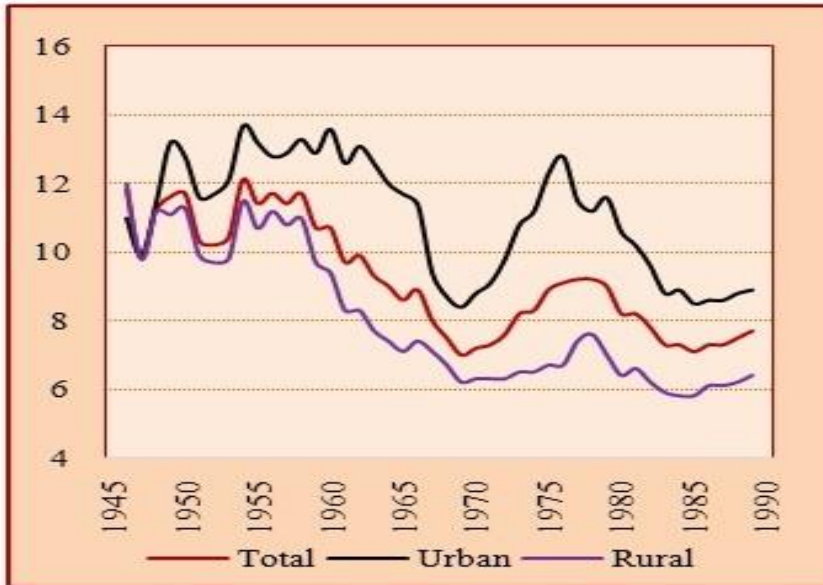
Pe de altă parte, cel puțin la noi în țară, s-a observat clar, după o anumită perioadă, o reevaluare a rolului social al familiei, pe măsura adoptării liniei naționaliste, mai cu seamă în timpul dictaturii lui N. Ceaușescu, și aceasta atât pentru realizarea obiectivelor demografice, dar poate și dintr-o perspectivă subiectivă a dictatorului, adept al comportamentelor tradiționale în domeniu. Astfel au apărut măsurile care au influențat nu doar fertilitatea, ci și valorile indicatorilor de nupțialitate și, mai ales de divortialitate, așa cum vom vedea mai jos.

Intensitatea și calendarul nupțialității

Datele despre căsătorii acoperă întreaga perioadă studiată aici (1946–1989), dar, din păcate, ele se reduc la numărul căsătoriilor și la indicatorul cel mai grosier, *rata brută de nupțialitate*, ca număr de căsătorii încheiate într-un an ce revine la mia de locuitori, valori pe care le prezentăm grafic în figura 12. După cum se știe, acest indicator se află sub influența unor factori multipli, precum structura pe vârste a populației sau structura acesteia după starea civilă, dar e influențat și de schimbările în calendarul căsătoriilor, așa încât nu este sigur că variațiile sale se datorează unor modificări de comportament privitor la *intensitatea* fenomenului de nupțialitate (ceea ce ne-am aștepta să măsoare).

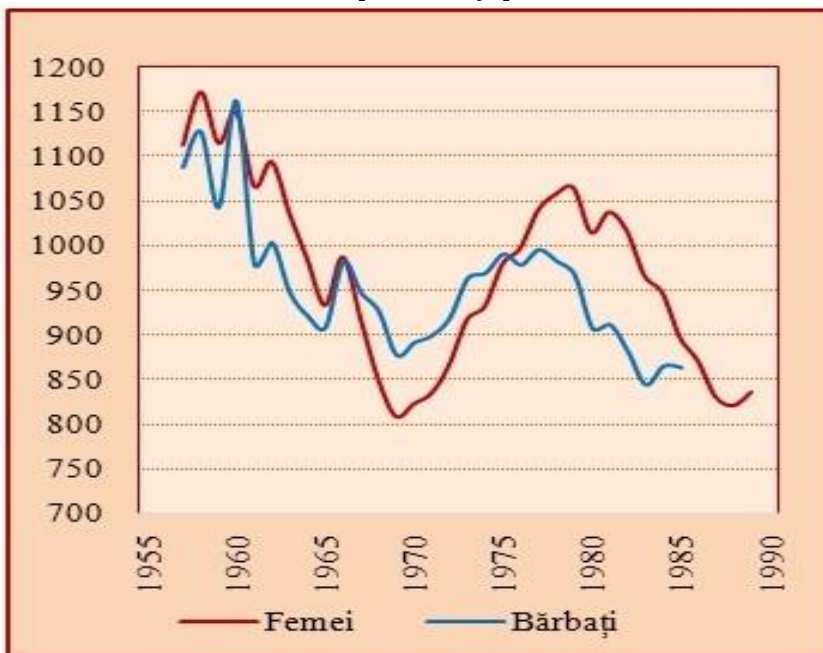
Un indicator de intensitate mai bun este *rata totală de nupțialitate* (RTN), care reușește să elimine influența structurii pe vârste. Numai că instituția noastră statistică nu calculează acest indicator, iar valorile găsite în diferite alte surse nu acoperă întreaga perioadă și nici nu poate fi verificată acuratețea datelor respective. Cea mai lungă serie de valori ale RTN, din perioada aici analizată pe care am găsit-o, este cea aflată într-o bază de date a institutului francez de specialitate (INED); redăm aceste informații în figura 13, reamintind că valorile respective se calculează separat pe sexe.

Figura 12. Rata brută de nupțialitate (la 1000 locuitori), pe ansamblul populației și pe medii de rezidență.

Sursa: INS (2001).

Figura 13. Rata totală de primonupțialitate (prime căsătorii la 1.000 de persoane), pe sexe.

Sursa: INED, Bases de données.

Cele două grafice au forme similare, indicând valori extrem de ridicate în anii 1950, urmate de o etapă descendentă, până la finele anilor 60, apoi de un reviriment în deceniul opt (fără a se mai atinge valorile din deceniul șase), pentru ca la sfârșitul anilor 70 să înceapă un nou declin, întrerupt în ultimii ani ai perioadei comuniste. În figura 12 am prezentat valorile ratei brute în mediile urban și rural; este evident că valorile mai ridicate din urban reflectă influența structurii pe vârste, diferită în cele două medii și mai favorabilă căsătoriilor la oraș. Observăm însă că forma curbelor, dincolo de decalajul dintre ele, este similară, ceea ce sugerează că rata brută variază și sub influența altor factori decât cei ce țin de ponderea vârstelor.

Din păcate, avem puține elemente la dispoziție pentru a explica variațiile celor doi indicatori de moment folosiți aici și pentru a vedea cu adevărat cum s-a modificat intensitatea fenomenului de nupțialitate. Valorile extrem de mari din anii 50 țin desigur de fenomenul obișnuit de recuperare a căsătoriilor, dar prelungirea perioadei de valori ridicate credem că indică ceva în plus: *o anume influență pozitivă pe care schimbările sociale din epocă le-au avut asupra procesului de constituire a familiilor*. Scăderea ulterioară este firească, întrucât valorile mari nu puteau continua indefinit (nu se poate depăși mult timp valoarea 1 sau 1.000 pentru rata totală de primonupțialitate). Mai greu de înțeles sunt variațiile ulterioare, care ar putea fi legate și de legislația avortului și de cea a divorțului, în sensul că realizarea primelor căsătorii ar putea fi „stimulată” de apariția unei sarcini neplanificate și dificil de întrerupt, iar realizarea de căsătorii de rang superior depinde de stocul de persoane divorțate existent la un moment dat pe piața maritală.

Concluzia majoră a acestei secțiuni este fără îndoială aceea că, dincolo de variațiile indicatorilor și indiferent în ce măsură acestea au fost afectate de alți factori, *intensitatea nupțialității în România comunistă rămâne una ridicată, căsătoria fiind un eveniment ce atinge, la un moment sau altul, practic toată populația*. De altfel, datele longitudinale, pe generații, înregistrate la recensămintele din acea perioadă și imediat după terminarea ei arată că, după vârsta 50 de ani, doar 2–4 procente dintre persoane, bărbați sau femei, se mai declarau celibatate.

Referitor la calendarul căsătoriilor, datele disponibile sunt și mai puține. Spațiul nu ne permite să intrăm în detalii, așa că cei interesați pot consulta o altă lucrare (Rotariu, Dumănescu, Hărăguș, 2017) unde s-a fundamentat următoarea concluzie: *în perioada regimului comunist, în România, calendarul căsătoriilor nu a suferit modificări sensibile, populația noastră căsătorindu-se mai repede decât cea din țările occidentale*. Astfel,

vârsta medie a femeilor la prima căsătorie a rămas, cu mici oscilații, în apropierea valorii de 22 de ani, iar cea care caracterizează toate căsătoriile a fost între 23 și 24 de ani, singura variație mai sensibilă găsind-o în anii de după decretele din 1966 (cel care viza avortul și cel care reglementa divorțul), când valoarea ultimei a scăzut temporar sub 23 de ani. La bărbați, avem aceeași remarcabilă constanță, vârsta medie la prima căsătorie variind între 25 și 26 ani, iar la toate căsătoriile între 27 și 28 de ani.

Prin urmare, nu putem decât să acceptăm și să întărim ideea, regăsită în mai multe dintre lucrările elaborate în epocă de marele nostru demograf Vladimir Trebici, conform căreia România rămâne în întreaga perioadă comunistă la un tip de nupțialitate ce corespunde foarte bine „modelului est-european”, din cunoscuta dihotomie a lui Hajnal, model caracterizat prin universalitatea căsătoriei și printr-o vârstă scăzută la primul mariaj, deosebit de „modelul (vest) european”, cu căsătorii mai târzii și cu un celibat mai răspândit.

Divorțialitatea

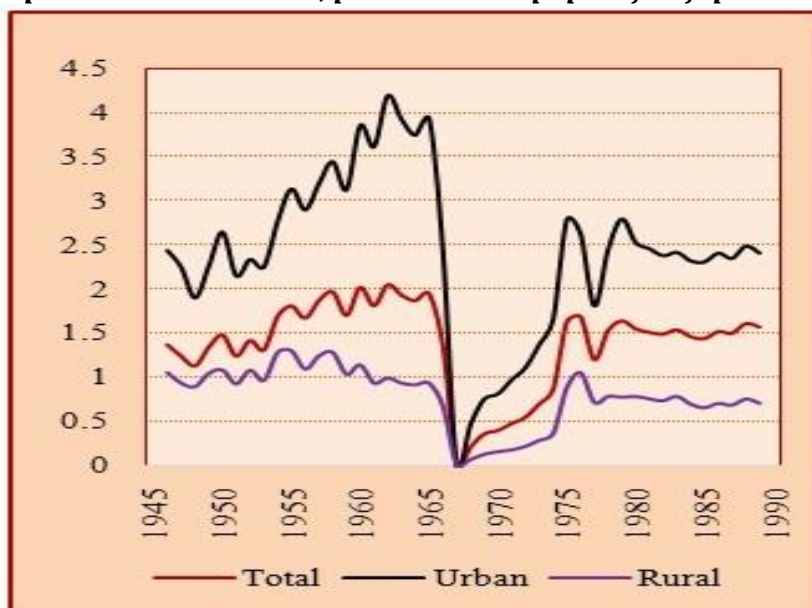
Fenomenul a cunoscut în comunism o manifestare particulară, atât datorită schimbărilor culturale petrecute, comparativ cu perioada anterioară, inclusiv în ceea ce privește nivelul educațional al oamenilor, cât și legat de atitudinea noului regim față de familie. Aceasta din urmă s-a reflectat în modificările legislative, care au venit să faciliteze sau să îngreuneze desfacerea căsătoriilor. Într-adevăr, în prima sa fază, cea caracterizată de cele mai grele represiuni politice, politica familială a regimului a fost, paradoxal, una liberală, în acord cu multe dintre principiile pe care le propovăduise stânga socialistă cu mai mult timp în urmă, iar unul dintre aceste principii era libertatea soților de a desface o căsătorie care nu mai era considerată viabilă. În acest fel, regimul nou instalat în România a eliminat obstacolele juridice și morale în calea divorțului și acest lucru s-a văzut imediat în manifestarea fenomenului¹¹.

Într-adevăr, așa cum se observă în figura 14, în anii care urmează războiului, rata brută de divorțialitate atinge valoarea de 1,4‰ ceea ce înseamnă o dublare față de nivelul din perioada interbelică. Apoi, în primii ani, adică până în 1966, intensitatea fenomenului crește, ajungându-se chiar la nivelul de 2‰. Că este vorba de un comportament nou, se vede urmărind pe grafic valorile indicatorului în urban și rural. Stabilitatea

¹¹ Situația României nu e una singulară, ea regăsindu-se și în celelalte țări socialiste din zonă. De fapt, este preluat și aici modelul sovietic, apărut imediat după revoluția bolșevică și perpetuat în țările fostei Uniuni Sovietice, țări care, până în zilele noastre, au rate de divorț foarte ridicate.

căsătoriilor în rural este mult mai mare; aici rata brută a divorțurilor abia atinge 1‰, în vreme ce familiile de orășeni se desfac mai frecvent, rata atingând pragul de 4‰! Este limpede că dincolo de imperfecțiunile indicatorului, un asemenea decalaj nu poate să nu reflecte o diferență clară de comportament, orășenii fiind, pe acest plan, mai puțin conservatori.

Figura 14. Rata brută de divorțialitate (divorțuri la mia de locuitori), în perioada 1946–1989, pe ansamblul populației și pe medii.

Sursa: INS (2001).

Căderea bruscă din 1967 a valorilor ratei divorțurilor este urmarea prevederilor decretului 779 din 1966, care schimbă câteva articole referitoare la divorț din Codul familiei și din Codul de procedură civilă. Schimbarea esențială din Codul familiei este cea care, în articolul 37, stipulează caracterul excepțional al divorțului ca modalitate de desfacere a căsătoriei. Dintre modificările celuiilalt cod, două ni se par mai importante pentru chestiunea ce ne interesează aici: introducerea obligatorie a unui termen de împăcare a părților (de minimum șase luni, respectiv un an, dacă sunt copii, dar cu posibilități de prelungire) și a unei taxe de timbru foarte ridicată: de la 3.000 la 6.000 lei.

Consecința a fost că în anul 1967 s-au pronunțat pe tot teritoriul României doar 48 de divorțuri (comparativ cu circa 37.000 în 1965), reducându-se practic la zero rata fenomenului. Este o măsură despre care arareori se mai pomenește astăzi deși ea a bulversat acest fenomen demografic de o manieră

cu totul ieșită din comun¹², oricum incomparabil mai puternic decât a făcut-o decretul 770 în câmpul natalității. Ceea ce trebuie subliniat aici este faptul că decretul 779 a fost dat în aceeași perioadă în care s-a emis decretul privind restrângerea practicii avortului, în același context de preocupări pentru creșterea demografică, considerându-se divorțul ca o frână în calea acestei creșteri. Cu alte cuvinte, așa cum măsurile privitoare la avort nu au fost generate de vreo atitudine derivând dintr-un sistem de valori ostil actului de întrerupere a sarcinii, tot așa nici cele privind divorțul (în ciuda frazeologiei privind grija față de familie și copii) nu au venit doar din considerente morale, ci mai curând din obsesia dictatorului de a asigura o natalitate ridicată.

După măsura din 1966, câțiva ani fenomenul s-a menținut la o intensitate scăzută, apoi valorile ratei brute de divorțialitate au ajuns la cote tot mai ridicate, în special după 1969, când anumite măsuri prevăzute de decretul 779 au ajuns a fi considerate ca excesive și au fost corectate pe rând. Consecința este că rata brută urcă la valori de 1,5‰, nivel la care se va menține, cu anumite oscilații, până la finele perioadei comuniste, în condițiile în care nici legislația nu se mai schimbă după 1977.

Figura 15. Indicele de divorțialitate obținut prin raportarea numărului de divorțuri la numărul de căsătorii în fiecare an, în perioada 1946-1989 (în %).

Sursa: Calculat după datele INS (2001).

¹² Reducerea bruscă a numărului de divorțuri a influențat, așa după cum sugeram mai sus, structura pieței maritale din anii următori, modificând intensitatea și calendarul recăsătoririlor.

Ținând seama de limitele indicatorului brut de divorțialitate, am calculat un alt indice, care mai este uneori folosit în exprimarea intensității fenomenului, anume *raportul dintre numărul anual de divorțuri și cel de căsătorii*. Ambiguitatea semnificației acestei mărimi este evidentă, rezultând în primul rând din faptul că divorțurile dintr-un an nu provin, în cea mai mare parte a lor, din căsătoriile încheiate în anul respectiv. El ne indică totuși în ce proporție căsătoriile s-ar desface prin divorț dacă cifrele anuale s-ar menține constante. Cu o anumită prudență putem considera că valoarea acestui indicator o aproximează pe cea ratei totale de divorțialitate, mărime pe care, din păcate, nu o găsim în publicațiile INS nici măcar pentru epoca postcomunistă.

Am reprezentat în figura 15 valorile anuale ale indicatorului a căror variație este similară cu cea a ratelor brute din figura 14. Similară, dar nu identică. Noul indice arată o mai fermă creștere a divorțialității înainte de 1967 și, mai ales, valori apropiate de cele din anii 60 pentru ultimul fragment temporal al perioadei. Aceasta se explică prin scăderea numărului de căsătorii în anii 80, astfel că indicele despre care vorbim urcă și pare a se plafona, spre finele perioadei, la valori procentuale de 20–21, apropiate deci de cele maxime, din anii 1962–1965.

Cât privește *calendarul divorțurilor*, vom constata că în perioada comunistă au avut loc modificări importate dintre care doar o parte pot fi puse pe seama schimbărilor legislației divorțurilor. Fără a intra în detalii, să spunem că în prima parte a perioadei comuniste, caracterizată cum am văzut de o nupțialitate și de o divorțialitate ridicate, aceasta din urmă în creștere rapidă, familiile se desfăceau prin divorț nu doar fără multe obstacole, dar și foarte repede după constituirea lor. Astfel, până la începutul anilor 60 durata medie a unei căsătorii încheiată cu divorț era sub 7 ani, iar ponderea căsătoriilor desfăcute după o durată mai mică de doi ani era de 23%, iar cea a celor care depășeau 20 de ani de doar circa 5%. Imediat după măsurile din 1966, durata medie a căsătoriilor urcă la 12 ani (aproape o dublare!) pentru ca apoi să scadă puțin, dar rămânând la un nivel superior celui din perioada de început (în jur de 10 ani). Corespunzător, scade ponderea divorțurilor precoce (sub 2 ani) până la doar 2%, crescând ulterior, dar fără a mai atinge ponderea mare de la început și constatându-se o plafonare în apropierea pragului de 10%. În schimb, se înmulțesc cazurile de divorțuri târzii, ponderea celor care se petrec după 20 de ani ajungând, după 1975, la o cotă de 12–13%.

O chestiune ce merită menționată în acest context, nu doar pentru că este legată de durata căsătoriilor divorțate, este aceea a existenței copiilor minori la momentul pronunțării divorțului. În ciuda faptului că prin

măsurile din 1966 și cele ulterioare s-a încercat împiedicarea desfacerii mai ales a căsătoriilor cu copii, realitatea cifrelor arată că ponderea acestora în rândul celor desfăcute anual a crescut treptat. Astfel, dacă în prima parte a anilor 1960 (avem aceste informații doar din 1961), aproape 70% dintre familiile divorțate nu aveau copii minori, în ultimii ani ai regimului situația e complet schimbată, mai mult de jumătate (circa 55%) dintre cuplurile desfăcute prin divorț fiind nevoite să înfrunte și problema generată de această situație. Evident că aspectul respectiv se leagă, așa cum sugerăm, de durata căsătoriei (în prima etapă divorțul venind mai ușor și mai repede se evita, într-o anumită măsură, situația de a avea copii la desfacerea căsătoriei). Dar cu siguranță aceasta nu explică totul și problematica nupțialității și divorțialității în comunism ar merita o atenție mai mare decât i s-a acordat până acum.

5. Câteva schimbări structurale

Structura pe sexe și vârste. Îmbătrânirea populației

În perioada analizată aici, compoziția pe sexe a populației României nu a prezentat particularități deosebite. Ca și în celelalte populații din spațiul cultural european, în România, în perioada contemporană, proporția femeilor a depășit mereu ponderea bărbaților, grație mecanismului binecunoscut ce are la bază probabilitățile superioare de supraviețuire ale femeilor, comparativ cu cele ale bărbaților de aceeași vârstă. Astfel, deși se nasc mai mulți băieți decât fete, dacă durata vieții este suficient de lungă, la un prag de vârstă dat, efectivele celor două sexe se echilibrează și apoi domină din ce în ce mai puternic sexul feminin. La noi în țară, în intervalul 1955–1989, pentru care găsim în publicațiile INS informația despre sexul născuților vii, ponderea fetelor a fost de 0,486 (48,6%), ceea ce înseamnă că la 1.000 de fete s-au născut în medie 1.057 băieți.

Pe ansamblu însă, așa cum spuneam, în fiecare an populația feminină este majoritară, ponderea sa variind în funcție de o serie de factori, precum diferențele de mortalitate între sexe, structura pe vârste a populației la momentul respectiv, migrația diferențială. Urmărind proporția sexelor pe intervalul 1946–1989, constatăm că în perioada de început femeile reprezentau 51,3% din totalul populației, pentru ca apoi ponderea lor să scadă treptat ajungând la o valoare de 50,7%, începând cu anul 1976, rămasă apoi neschimbată până în 1989. Este clar că la situația inițială au contribuit în principal pierderile mai mari de populație masculină din timpul războiului, iar apoi, la schimbările ulterioare, volumul destul de însemnat de născuți din întreaga epocă.

Dacă în ceea ce privește structura pe sexe schimbările au fost lente și deloc spectaculoase, structura *pe vârste* a populației a suferit în acest interval unele modificări notabile, dintre care câteva vor fi evidențiate mai jos. Mai întâi, să precizăm că pentru orice populație aflată într-o fază a tranziției demografice în care se găsea România după război este de așteptat ca modificările structurii pe vârste să se înscrie în trendul ce caracterizează procesul de *îmbătrânire demografică*. Acest lucru este vizibil și în România, fie că luăm ca indicator al îmbătrânirii vârsta medie (mediană) a populației, fie proporția persoanelor vârstnice (de la 60 sau 65 de ani în sus).

În general, forma cea mai simplă de prezentare a structurii pe vârste este cea prin care se disting trei categorii mari de persoane (tineri/copii, adulți, vârstnici), care pot avea diferite puncte de delimitare, astăzi instituțiile statistice internaționale folosind mai ales intervalele: 0–14 ani, 15–64 ani și 65 ani și peste. Mult timp statistica noastră a definit vârsta a treia ca fiind de la 60 de ani în sus, recent pragul bătrâneții trecând la 65 de ani, modificare neînsoțită însă în publicații de refacerea structurii datelor mai vechi, ceea ce îngreunează comparațiile în cadrul seriilor mai lungi. Așa se face că pentru anii de început ai perioadei la care ne referim nu avem ponderea celor de 65 de ani și peste.

Tabelul 4
Structura pe grupe de vârstă la recensămintele din 1956, 1966, 1977 și la mijlocul anului 1989, pe medii (în %)

Grupa de vârstă	1956			1966			1977			1989		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
0-14	27,5	22,5	29,8	26,0	21,8	28,7	25,5	23,5	27,3	23,9	23,8	24,0
15-39	39,9	44,1	37,9	39,3	44,6	35,9	36,4	42,9	30,5	37,4	42,9	31,2
40-64	26,2	27,5	25,7	26,9	26,7	27,0	28,2	25,8	30,4	28,5	26,0	31,5
15-64	66,1	71,6	63,6	66,2	71,3	62,9	64,7	68,7	60,9	66,0	68,8	62,7
65-80	5,8	5,3	6,0	6,9	6,1	7,4	8,7	6,8	10,4	8,4	6,1	11,2
80+	0,6	0,6	0,6	0,9	0,8	1,0	1,1	1,0	1,3	1,7	1,3	2,2
65+	6,4	5,9	6,6	7,8	6,9	8,4	9,8	7,8	11,8	10,1	7,4	13,3
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Sursa: Calculat după datele INS (1960, 1969, 1980) și ONU (1990).

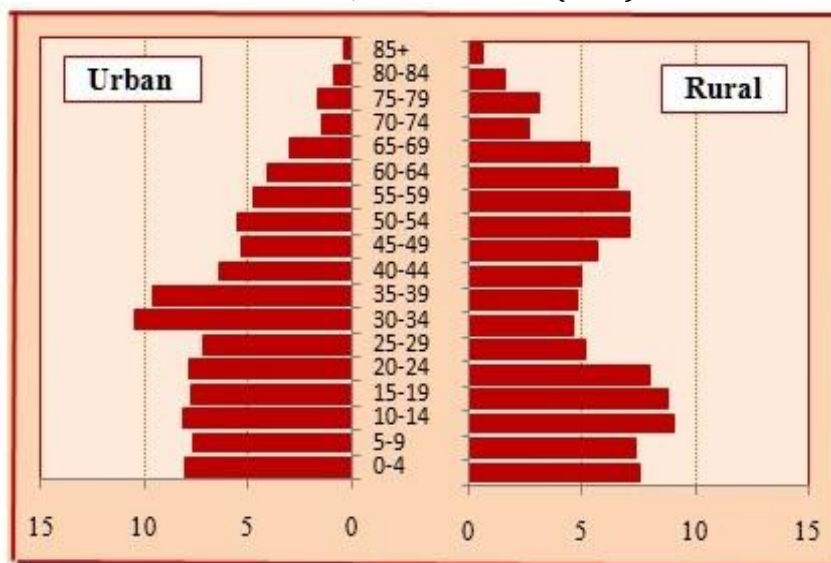
Publicația lui Golopenția și Georgescu (1948) cu datele recensământului din 1948 ne permite să calculăm structura pe grupe mari de vârstă în felul următor: copiii de la 0 la 14 ani reprezintă 28,9% din populație, adulții între 15 și 60 de ani – 62,9%, iar vârstnicii de la 60 de ani în sus – 8,2%. În anuarele demografice ale ONU, am găsit că în 1950 vârstnicii de la 65 de ani în sus reprezentau în România 5,3% din populație, valoare menționată și într-o lucrare a doi demografi francezi, Laslet și Paillat (1999: 271).

Așadar, lucrând cu valori întregi, putem spune că în 1948, ponderile celor trei grupe mari de vârstă (cu pragul la 65 de ani) reprezentau 29%, 66% și respectiv 5% din efectivul populației. Pentru celelalte trei recensăminte și pentru anul 1989 am putut calcula exact aceste proporții, pe care le redăm în tabelul 4, unde am împărțit în două ultimele categorii de vârstă, considerând că e bine să distingem adulții tineri de cei mai vârstnici și să evidențiem și o vârstă a patra, de la 80 de ani în sus. De asemenea, am putut face distincția între structura populației urbane și cea a celei rurale.

Lăsăm cititorului plăcerea de a examina în detaliu cifrele din tabel. Câteva constatări fundamentale se impun imediat. Mai întâi, dacă ne raportăm la populația totală, observăm că ponderea vârstnicilor se dublează (trecând de la 5% la 10%) între 1948 și 1989, acest lucru făcându-se doar în detrimentul segmentului tânăr de populație, care se reduce ca proporție de la circa 29%, în 1948, la circa 24%, în 1989, întrucât populația adultă își păstrează, cu mici oscilații, ponderea la 66%. Apoi, procesul de îmbătrânire a populației este unul lent, mai ales în ultima parte a intervalului, fiind încetinit și aproape stopat (dacă ne referim la ponderea vârstnicilor) datorită perioadei în care s-a beneficiat de aportul nașterilor de după 1966.

Pe de altă parte, atragem atenția asupra diferențelor în structura pe vârste a celor două populații distinse în tabel – cea urbană și cea rurală – diferențe marcate și în figura 16.

Figura 16. Structura pe grupe cincinale de vârstă a populației urbane și a celei rurale, la 1 iulie 1989 (în %).

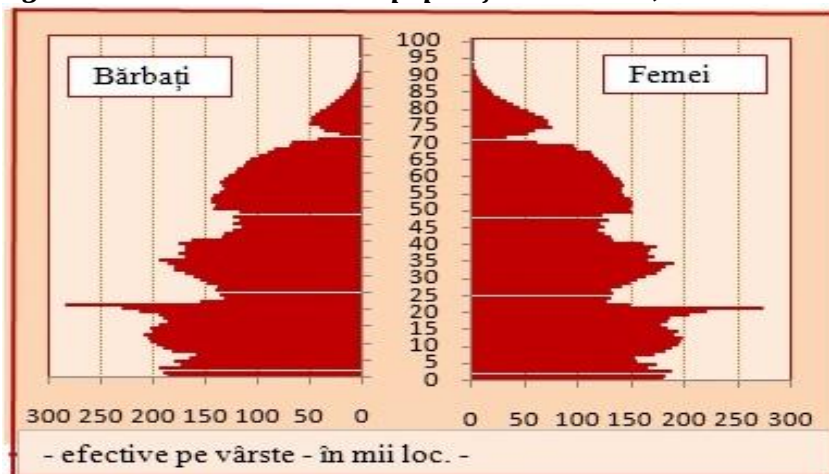
Sursa: INS (2015).

De pildă, populația satelor ajunge să aibă un procent aproape dublu de vârstnici comparativ cu cea a orașelor și un deficit mare la grupa adulților tineri. Este de remarcat că, în cea mai mare parte a timpului, copiii dețin în rural o pondere superioară, însă spre final și acest atu al satelor dispăre. Lipsa adulților tineri, atrași spre orașe, face ca, în ciuda fertilității superioare, numărul și procentul copiilor să scadă la țară, mediul rural fiind, în fapt, cel care contribuie decisiv la scăderea ponderii copiilor în populația totală.

Faptul că procesul de îmbătrânire a populației României în perioada comunistă a cunoscut un ritm foarte lent se vede urmărind și un alt indicator: vârsta medie a populației. Publicațiile INS ne oferă aceste informații doar începând cu anul 1968. De atunci și până în 1989, valoarea mediei a urcat doar cu doi ani, trecând de la 32,5 ani, în 1968, la 34,4 ani în 1989. Urmare deci a faptului că s-a pornit cu o populație puțin îmbătrânită și că ritmul îmbătrânirii a fost unul destul de lent, la sfârșitul anilor 1980 România avea o populație mai tânără decât cea mai mare parte a țărilor europene. În adevăr, dacă la noi vârstnicii reprezentau circa 10% din populație, în Suedia ei ajungeau la 17,8%, în Norvegia la 16,3%, în Regatul Unit la 15,7%, în Danemarca la 15,6% etc¹³.

În final, pentru a se putea percepe mai clar structura pe vârste și sexe a populației României la sfârșitul perioadei comuniste, redăm în figura 17 piramida vârstelor construită după datele INS (cu estimarea ponderilor pentru vârstele de la 85 ani în sus) corespunzătoare mijlocului anului 1989.

Figura 17. Piramida vârstelor populației României, la 1 iulie 1989.

Sursa: INS (2015) și estimări proprii pentru populația de la 85 de ani în sus.

¹³ Procentele sunt calculate folosind informațiile din baza de date a EUROSTAT, privitoare la structura pe vârste a populației țărilor europene la 1 ianuarie 1990.

Modificări în structura etnică a populației României

Abordăm foarte pe scurt această problemă, care poate ar merita un spațiu mai larg, însă, din păcate, și aici ne lipsesc informații esențiale pentru a descrie exact modificările importante petrecute în compoziția etnică a populației României de la încheierea războiului și până la căderea dictaturii lui Ceaușescu. Într-adevăr, astfel de date sunt culese și publicate doar cu ocazia recensămintelor populației. Cum spuneam, primul recensământ pe care ne bazăm aici este cel din 1948, numai că în sumara publicație ce prezintă datele respectivei înregistrări nu avem decât informații despre limba maternă și nu despre etnie. De asemenea, finalul perioadei nu poate fi ilustrat corect de recensământul din 1992, căci în cursul anilor 1990 și 1991 s-a produs o intensă migrație externă cu o puternică tentă etnică, modificându-se deci structura existentă în 1989. La cele trei recensăminte din timpul perioadei comuniste datele despre principalele etnii sunt cele din tabelul 5. Folosind-ne de aceste cifre și de alte informații, încercăm să vedem ce s-a întâmplat cu efectivul principalelor grupuri etnice în intervalul 1948–1989.

Tabelul 5

Structura etnică a României pe baza înregistrărilor la recensămintele din 1956, 1966 și 1977 (în cifre absolute și în procente)

<i>În cifre absolute</i>							
Anul	Total	Români	Maghiari	Germani	Romi	Evrei	Alții
1956	17.489.450	14.996.114	1.587.675	384.708	104.216	146.264	270.473
1966	19.103.163	16.746.510	1.619.592	382.595	64.197	42.888	247.381
1977	21.559.910	18.999.565	1.713.928	359.109	227.398	24.667	235.243
<i>În procente</i>							
1956	100	85,7	9,1	2,2	0,6	0,8	1,5
1966	100	87,7	8,5	2,0	0,3	0,2	1,3
1977	100	88,1	7,9	1,7	1,1	0,1	1,1

Sursa: INS (1960, 1969, 1980)

Evreii reprezentau în perioada interbelică o comunitate puternică în România. Evenimentele din timpul războiului și din anii imediat următori au diminuat considerabil efectivul acesteia. În materialele istorice consultate, am găsit estimări care merg cam de la 350.000 la 450.000 pentru numărul evreilor, în jurul anului 1948. Recensământul din acel an, care ne oferă, cum spuneam, doar informații despre limba maternă, indică 138.795 vorbitori de limbă idiș; din datele mai bogate ale altor recensăminte, rezultă că această categorie reprezenta cam o treime din populația evreiască, ceea ce înseamnă că, într-adevăr, la 1948, efectivul evreilor era încă¹⁴ în jur de

¹⁴ Spunem „încă” pentru că el e apropiat de cel din 1930, de 451.892, calculat la teritoriul actual al României.

400 de mii. Privind cifra respectivei populații la recensământul din 1956, rezultă că principalul interval de timp în care emigrația evreiască din România a cunoscut apogeul a fost finele anilor 40 și începutul anilor 50. Exodul a continuat și ulterior (în special după 1958), efectivul din 1966 scăzând la nivelul celui al etniilor secundare (ca număr), dar fiind în continuare în declin, ajungând în jur de 10.000 la finele perioadei comuniste (la recensământul din 1992 mai regăsindu-se doar 8.955 evrei).

Germanii, prin cele două componente principale – sașii transilvăneni și șvabii bănățeni – au constituit un grup etnic important, ținând seama că în perioada interbelică ajunseseră spre un efectiv de 650 de mii (633 de mii la recensământul din 1930). În 1948, la recensământ, sunt înregistrați 343.913 indivizi cu limba maternă germană. Întrucât în acest caz limba exprimă aproape corect și etnia, se poate spune că acesta mai era și numărul etnicilor germani, constatându-se deci aproape o înjumătățire a efectivului lor față de anii anteriori războiului, lucru explicabil în circumstanțele cunoscute (pierderi în război, retragere a celor înrolați în armata germană, deportări în URSS etc.). În continuare, așa cum se vede în tabelul 6, numărul germanilor scade ușor până în 1977, iar după revoluția din 1989, în 1992, mai găsim 119.462. Întrucât în anii 1990 și 1991 au emigrat oficial 75.639 de etnici germani, putem deduce că la finele perioadei comuniste mai erau în România aproape 200 mii de etnici germani, emigrarea masivă a acestora producându-se deci după înregistrarea din 1977 (peste 150 mii) și apoi după 1989.

Romii sunt un grup etnic în legătură cu care s-a discutat mult atunci când a fost vorba de efectivul său. Cum recensămintele fac apel la autoidentificare etnică, se constată că cifra romilor variază mult de la o înregistrare la alta, iar folosirea altor criterii precum limba maternă sau religia este imposibilă în cazul lor, căci prea puțini vorbesc limba romani, ei preluând, de obicei, limba și religia populației majoritare a zonei în care trăiesc. Din acest motiv nu vom încerca nicio evaluare a efectivului lor dincolo de ceea ce prezintă datele de recensământ. Singura observație ce ne-o permitem este aceea că la momentele în care efectivul romilor e unul foarte mic, așa cum a fost în 1966, trebuie să acceptăm că aceștia au întărit rândurile populației românești sau maghiare din zonele unde trăiau.

Maghiarii, concentrați în imensa lor majoritate (peste 98%) în areale din perimetrul intracarpatic, constituie cel mai important grup etnic, cel puțin după înregistrările statistice oficiale, desigur după populația română majoritară. În 1948 sunt înregistrate circa 1,5 milioane de persoane cu limba maternă maghiara, însă este clar că numărul etnicilor maghiari este semnificativ mai mic, dat fiind faptul că o mare parte a evreilor din

Transilvania vorbeau în familie maghiara, la aceștia adăugându-se romii din zonele preponderent maghiare, șvabii din zona Satu Mare, armenii și alte minorități asimilate lingvistic. Cu alte cuvinte, după război populația maghiară era cu ceva mai redusă numeric decât în perioada interbelică, în ciuda faptului că în timpul ocupației Ardealului de Nord numărul maghiarilor sporise prin aducerea unei însemnate pături de funcționari pentru administrarea teritoriului.

Datele din tabelul 6 arată că în timpul perioadei comuniste numărul etnicilor maghiari a crescut ușor, cel puțin până în 1977, după care, mai ales în anii 1980, efectivul a cunoscut o scădere, așa cum o indică cifrele recensământului din 1992. Chiar în anii de creștere a efectivului, ponderea maghiarilor s-a diminuat ajungând în final la circa 7% din populația țării, deci cu două puncte procentuale mai mică decât la începutul perioadei analizată aici. Această traiectorie poate fi explicată prin conjugarea a doi factori: o natalitate ceva mai redusă decât a populației majoritare și o emigrație mai intensă. Dacă vorbim de emigrație, chiar dacă aceasta a avut ca destinație principală Ungaria, trebuie spus că statul vecin a avut cu totul o altă politică decât cea a Germaniei Federale, neîncercând să incite populația maghiară din afara granițelor să părăsească statele unde se afla pentru a veni în Ungaria. Așa se explică emigrația redusă a maghiarilor, în comparație cu cea a sașilor și șvabilor, din România acelor ani¹⁵.

Și *alte minorități naționale* au avut comportamente demografice interesante (fertilitate, migrație) însă efectivul lor redus (cele mai importante ajungând la un volum demografic de câteva zeci de mii) nu a influențat nici evoluția generală a populației țării nici structura etnică a ei. Influențe au fost doar locale (etniile respective fiind grupate pe areale specifice) și nu putem să ne oprim aici asupra lor.

În condițiile descrise mai sus, înțelegem că *populația românească* a sporit atât numeric cât și ca pondere. Astfel, ca proporție, etnicii români urcă de la circa 78%, în perioada interbelică, la peste 89%, la finele perioadei comuniste. Ca cifră absolută, efectivul acestora crește de la 11,1 milioane, în 1930, la circa 13,4 milioane, în 1948, ajungând la aproximativ 20,4 milioane în 1989, înregistrând deci un spor de peste 50% în anii comunismului.

¹⁵ Firește, nici decalajul economic și nici diferențele în calitatea vieții nu erau atât de mari între România și Ungaria cum erau cele dintre România și Republica Federală a Germaniei.

6. Concluzii

Dacă ar fi să redăm în câteva rânduri aspectele esențiale legate de fenomenele demografice și de mișcarea populației în perioada comunistă, ne-am oprit la următoarele aspecte.

În domeniul *mortalității*, perioada anilor 1948–1960 a fost una de progrese extraordinare, marcând o creștere a duratei medii a vieții cu peste 25 de ani, reducându-se mult, la începutul anilor 70, decalajul față de țările occidentale, decalaj moștenit în principal din perioada interbelică. Lucrul a fost posibil, așa cum am arătat, grație intervenției ferme a autorităților în ameliorarea sistemului sanitar, pe latura de prevenire și tratare a bolilor infecțioase, mai ales, acțiune al cărei succes a fost potențat de punerea în practică a descoperirilor medicale (vaccinurile și antibioticele, îndeosebi) în acea perioadă. Apoi, odată cu creșterea incidenței bolilor degenerative, sistemul medical românesc nu a mai fost capabil să facă progrese în ameliorarea speranței de viață a oamenilor, aceasta menținându-se până la sfârșit – ca medie a celor două sexe – sub pragul de 70 de ani, pierzându-se în felul acesta o parte din ceea ce se recuperase în raport cu țările vestice.

Fertilitatea a fost puternic influențată de măsurile luate vizavi de întreruperea sarcinilor, această metodă de control al nașterilor răspândindu-se extrem de mult și de repede în perioada în care a fost liberalizată, uzându-se de ea în modul cel mai serios chiar și în anii când formal a fost drastic restricționată, de unde și nenumăratele drame suferite de către femei în epocă. Recurgerea la avort s-a făcut în detrimentul folosirii metodelor contraceptive, chiar și a celor tradiționale cunoscute înaintea apariției mijloacelor moderne. Restricționarea practicării avortului la noi, în 1966, s-a făcut exact în perioada în care, în țările occidentale se ducea lupta pentru aprobarea utilizării pilulei contraceptive; este interesant de subliniat că odată cu răspândirea folosirii sale în lume, în anii 70, fabricarea și importul acesteia în România au fost interzise, ceea ce demonstrează o dată în plus faptul că dictatorul nostru nu s-a gândit, dând decretul 770, decât la consecințele sale demografice. Iar aceste consecințe, chiar dacă n-au ajuns nici pe departe să satisfacă așteptările lui, nu au fost, așa cum am văzut, deloc de neglijat.

Nupțialitatea a rămas în parametrii săi obișnuiți, noul regim nu a adus schimbări importante în domeniu. Căsătoria a rămas un act răspândit, aproape universal în populația noastră, iar calendarul acesteia a suferit modificări minore conjuncturale, evenimentul fiind unul precoce în viața tinerilor de la noi, comparativ cu modelul occidental.

Divorțalitatea a sporit semnificativ în comparație cu perioada interbelică, dar a rămas sub nivelul atins în majoritatea țărilor occidentale și în republicile din spațiul sovietic. O caracteristică demnă de menționat este aceea că, după încercarea regimului de a reduce intensitatea fenomenului, concretizată într-o rată aproape nulă în 1967, valoarea indicatorilor crește, revenind rapid la valori apropiate de cele anterioare, pentru ca apoi să se producă o stagnare, ce va continua și după 1989.

Migrația externă a cunoscut un sold negativ pe ansamblul perioadei 1948–1989, cu variații de intensitate pe anumite intervale. Pe ansamblu însă, pierderile de populație, privite cantitativ, au fost la un nivel modest. Ele au afectat însă puternic efectivele unor etnii, care au fost bine reprezentate anterior în România, cum e cazul evreilor și al germanilor.

Consecințele acestor manifestări ale fenomenelor demografice s-au concretizat într-o *dinamică pozitivă semnificativă a populației* (o creștere cu aproape 50% a efectivului, între 1948 și 1989, corespunzând unui ritm mediu anual de 0,9%) și o *structură pe vârste destul de echilibrată, cu un bun raport de dependență și o viteză redusă a procesului de îmbătrânire demografică*.

7. Bibliografie

1. Ghețău, Vasile, 1997, *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal* în Revista de Cercetări Sociale, no, 1, p. 3–85.
2. Golopenția, A., GEORGESCU, D.C., 1948, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, București, Institutul Central de Statistică.
3. INED, *Bases de données* (<https://www.ined.fr/fr/tout-savoir-population/chiffres/bases-donnees/donnees-pays-developpées>).
4. INS, 1960, *Recensământul populației din 21 februarie 1956*, vol. I, București, Direcția Centrală de Statistică.
5. INS, 1969, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966*, vol. I, București, Direcția Centrală de Statistică.
6. INS, 1980, *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*, vol. I, București, Direcția Centrală de Statistică,
7. INS, 2001, *Anuarul statistic al României*, București, Institutul Național de Statistică
8. INS, 2015, *Anuarul demografic al României*, București, Institutul Național de Statistică
9. Jinga, Luciana M., SOARE, Florin S. (coord.), 2011, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Vol. II. Instituții și practici*, Iași, Editura Polirom

10. Kligman, Gail, 1998, *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, Los Angeles, University of California Press (tradusă în românește, la Editura Humanitas, în 2000, sub titlul *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*)
11. Laslett, P., Paillat, P., 1999, *Changements de structure et l'émergence du troisième âge*, în J.-P. Bardet și J. Dupâquier, *Histoire des populations de l'Europe, III. Les temps incertains, 1914–1998*, Paris, Fayard
12. ONU, 1990, *Demographic Yearbook*, New York, United Nations
13. Rotariu, Traian, Dumănescu, Luminița, Hărăguș, Mihaela, 2017, *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Iași, Editura Polirom
14. Trebici, Vladimir, 1975, *Mică enciclopedie demografică*, București, Editura științifică și enciclopedică

Casetă: Evoluția speranței de viață la naștere în România și în câteva țări occidentale europene

Pentru a adăuga unele argumente cifrice la constatările și aprecierile făcute în legătură cu evoluția mortalității România, în anii comunismului, reproducem aici valorile speranței de viață la naștere în țara noastră și în unele țări occidentale, la trei momente de timp. Cel de început este deplasat înainte de declanșarea războiului, considerând mai pertinente aceste cifre decât cele din anii imediat postbelici, când situațiile țărilor au fost foarte diferite. Cel de mijloc este ales în anii când se plafonează speranța de viață la noi și ne-am oprit la 1974, întrucât atunci speranța de viață pentru cele două sexe reunite coincide cu cea din 1989.

Datele confirmă cele două teze susținute în text și anume că (i) în prima parte a perioadei comuniste, România a redus foarte mult din decalajul imens față de țările occidentale, existent în perioada interbelică și (ii) că, în partea a doua a intervalului, stagnarea observată la noi (ca, de altfel, și în alte țări socialiste) și progresul din țările vestice au fost de natură să sporească din nou decalajul respectiv, dar fără a mai ajunge la o poziție de inferioritate atât de flagrantă ca cea de dinainte de război.

Să mai remarcăm că și între țările occidentale aici menționate există, la momentul inițial, diferențe foarte importante și că, în timp, progresul a fost cu atât mai remarcabil cu cât s-a pornit de la o valoare mai mică a speranței de viață, astfel încât până în 1989 s-a produs o omogenizare a situațiilor din respectivele țări. În acest sens, cazul Spaniei este foarte sugestiv, motiv pentru care l-am și preluat aici, deși a trebuit să facem apel la date ceva mai vechi, întrucât în 1938 țara era încă în război civil, situație în care valorile indicatorilor de mortalitate au fost grav afectate.

A. Speranța de viață la naștere în câteva țări europene (în ani)									
Țara	Anul 1938			Anul 1974			Anul 1989		
	Bărbați	Femei	Media	Bărbați	Femei	Media	Bărbați	Femei	Media
Finlanda	54,7	59,8	57,3	66,9	75,6	71,3	70,9	79,0	75,0
Franța	55,9	62,1	59,0	69,0	76,8	72,9	72,5	80,7	76,6
Italia	54,7	57,6	56,2	69,7	75,4	72,6	73,6	80,2	76,9
Norvegia	65,2	69,0	67,1	71,7	77,9	74,8	73,0	79,6	76,3
Olanda	66,6	68,3	67,5	71,6	77,7	74,7	73,7	80,0	76,9
Spania*)	50,8	54,6	52,7	70,2	75,9	73,1	73,4	80,4	76,9
Suedia	64,1	67,1	65,6	72,2	77,9	75,1	74,8	80,6	77,7
ROMÂNIA			42,0	67,3	71,8	69,6	66,6	72,7	69,6

*) Pentru Spania am folosit valorile din 1935, an anterior începerii războiului civil.

B. Creșteri ale speranței de viață (media celor două sexe) și decalajul României față de țările occidentale menționate (în ani)

Țara	Anul 1938	Anul 1974			Anul 1989	
	Avansul față de România	Avansul față de România	Creștere față de 1938	Avansul față de România	Creștere față de 1974	
Finlanda	15,3	1,7	14,0	5,4	3,7	
Franța	17,0	3,3	13,9	7,0	3,7	
Italia	14,2	3,0	16,4	7,3	4,3	
Norvegia	25,1	5,2	7,7	6,7	1,5	
Olanda	25,5	5,1	7,2	7,3	2,2	
Spania	10,7	3,5	20,4	7,3	3,8	
Suedia	23,6	5,5	9,5	8,1	2,6	
ROMÂNIA	-	-	27,6	-	0	

Sursa: Pentru România, INS (2001); pentru celelalte țări, INED, *Bases de données*.

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”

Domeniul strategic 6: Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării (economic, social, juridic, mediu)

Direcția prioritară: 6.21. Noua Enciclopedie a României.
Cunoașterea enciclopedică a României

Tema de cercetare: 6.21.9. Natalitatea și fertilitatea în România de la 1900 la 2010 (partea a II-a), 2014

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE
„VLADIMIR TREBICI”

**NATALITATEA ȘI
FERTILITATEA
ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010**
(partea a II-a)

Coordonator:
Dr. Vasile GHEȚĂU

Autori :

Dr. Vasile GHETĂU
Dr. Tudorel ANDREI
Dr. Traian ROTARIU

CUPRINS

CONTRIBUȚIE: UNELE EFECTE ALE POLITICII	
PRONATALTATE A VECHIULUI REGIM	7
Anexe	14
Bibliografie	16
NUPTIALITATEA ȘI DIVORȚIALITATEA.....	17
1. Nupțialitatea.....	18
2. Divorțialitatea	32
3. Anexa	41
4. Bibliografie	41
POPULAȚIE, MIȘCARE NATURALĂ, MIȘCARE MIGRATORIE	43
1. Privire generală asupra schimbărilor de reședință permanentă (domiciliu) în țară	43
2. Privire generală asupra schimbărilor de reședință obișnuită și permanentă în alte țări.....	51
3. Bibliografie	58

CONTRIBUȚIE: UNELE EFECTE ALE POLITICII PRONATALTATE A VECHIULUI REGIM

TUDOREL ANDREI

În perioada 1966 – 1989 în România, pentru susținerea politicii de creștere a populației au fost emise trei acte normative pentru reglementarea întreruperii sarcinii (Decrete ale Consiliului de Stat) :

- Decretul nr. 770 din 1 octombrie 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii. Actul normativ stabilește șase excepții de cazuri în care se putea efectua avortul. Printre acestea se stipulează că femeia trebuie să aibă vârsta mai mare de 45 de ani și să fi născut patru copii pe care să-i aibă în îngrijire. Mai mult, actul normativ stabilește că „autorizarea întreruperii cursului sarcinii se dă de către o comisie medicală raională sau orășenească instituită în acest scop prin decizia comitetului executiv al sfatului popular regional sau al orașelor București și Constanța“;
- Decretul nr. 53/1972 pentru modificarea articolului 2 litera d) din Decretul nr. 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii. Acest act normativ înăsprește pedepsele pentru cazurile în care avortul se realiza în afara cadrului legal. Astfel, sunt aplicate pedepse atât femeilor care suferă avortul, dar în egală măsură și persoanelor care îl provoacă. Medicii care realizează avortul pentru o femeie în afara condițiilor prevăzute de Decretul 770, pe lângă pedeapsa cu închisoarea, își pierdeau și dreptul de a profesa. Tot prin acest act normativ este permisă întreruperea sarcinii pentru femeile având vârsta mai mare de 40 ani, în loc de 45 ani așa cum prevedea decretul din 1966;
- În anul 1985, se modifică art. 2 din Decretul 770/1966 prin adoptarea Decretului nr. 411, dând dreptul la întreruperea sarcinii numai femeilor care au născut și au în îngrijire cel puțin cinci copii și au vârsta mai mare de 45 de ani.

În decembrie 1989, ca spații urmare a schimbărilor politice survenite în România, a fost adoptat Decretul - Lege 1/1989 al Consiliului Frontului

Salvării Naționale prin care se eliminau prevederile celor trei articole adoptate în perioada 1966 – 1985 pentru reglementarea întreruperii sarcinii.

În continuare, vor fi analizate efectele pe termen scurt și mediu asupra numărului populației ale adoptării celor trei acte normative din perioada regimului comunist și a perioadei în care avortul a fost liberalizat, respectiv după anul 1989. Astfel, în tabelul 1, sunt prezentate valorile ritmului anual, respectiv ale ritmului mediu anual de creștere a numărului de născuți-vii pe ranguri în diverse perioade.

Tabelul 1
Ritmul anual/ritmul mediu anual de creșterea a născuților-vii după rang (%)

	Rangul născutului-viu					
	Total	Primul	Al 2-lea	Al 3-lea	Al 4-lea	Al 5-lea și peste
Ritmul anual de creștere creșterea a născuților-vii după rang						
1967/1966	92,84	51,67	102,01	206,58	175,42	60,1
1990/1989	-14,83	-5,57	-14,12	-27,60	-28,14	-24,8
Ritmul mediu anual de creștere creșterea a născuților-vii după rang						
1966-1969	19,39	6,72	20,57	41,81	44,48	15,6
1970-1974	0,04	4,25	-1,54	-4,20	-2,17	0,4
1975-1979	-0,46	0,28	0,89	-2,77	-2,86	-1,8
1980-1984	-3,17	-3,30	-2,41	-3,02	-4,50	-4,4
1985-1989	0,74	1,60	-1,95	0,09	-1,89	10,5
1990-2014	-2,18	-1,48	-1,94	-3,41	-4,22	-4,8

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Primul Decret adoptat în anul 1966 a avut un efect imediat, prin creșterea numărului de născuți-vii, cu 92% în anul 1967 față de 1966. Astfel, în anul 1967 România a înregistrat 527.764 de născuți-vii, reprezentând cel mai mare număr de nașteri de după cel de-al Doilea Război Mondial. Creșterea bruscă a numărului de născuți-vii în anii 1967 și 1968 a fost urmată de o scădere semnificativă în perioada 1969 – 1973, de exemplu, numărul de născuți-vii înregistrat în anul 1973 a fost cu 28,2% mai mic decât cel din anul 1967.

Efectele imediate și pe termen scurt ale adoptării Decretului din 1966, cuantificate prin numărul de nașteri, au fost diferite, dacă sunt avute în vedere grupa vârstă ale femeilor sau rangul noului – născut : „Creșterea înregistrată în anul 1967 nu este identică la toate grupele de vârstă, La o creștere generală de 1,9 ori corespund creșteri mai mari de 2 ori la grupele de vârstă de peste 25 – ani, Compensarea nașterilor amânate în anii anteriori, în condițiile legislației liberale în privința întreruperii cursului sarcinii, este mai intensă deci la femeile din aceste grupe de vârstă”(Ghețău, 1972).

Tabelul 2
Creșterea anuală a numărului de născuți-vii pe grupe de vârstă a mamei (%)

	Total	sub 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Efect anul 1(1967)	92,8	27,3	61,6	77,6	92,9	133,6	140,9	101,1	50,5
Efect anul 2	-0,3	15,5	7,3	-1,6	-7,2	2,1	7,9	5,4	18,7
Efect anul 3	-11,5	14,1	-10,3	-5,8	-15,6	-14,2	-14,5	-12,5	-11,2
Efect anul 1(1974)	12,9	4,1	13,2	12,9	21,3	4,2	7,3	3,9	10,2
Efect anul 2	-2,2	-14,2	-3,4	-0,8	4,2	-12,7	-9,3	-6,4	0,2
Efect anul 3	-0,2	2,0	-3,3	1,3	5,0	-4,9	-11,4	-9,7	-1,4
Efect anul 1(1986)	2,3	-8,2	10,2	-3,8	1,2	11,0	14,5	3,8	11,5
Efect anul 2	5,0	0,9	16,4	-3,5	0,5	16,2	29,1	26,3	-11,7
Efect anul 3	1,7	-3,5	7,1	0,1	-4,8	4,7	14,7	25,4	7,8

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Tabelul 3
Creșterea anuală a numărului de născuți-vii după rangul născutului-viu (%)

	Total	Primul	Al 2-lea	Al 3-lea	Al 4-lea	Al 5-lea	Al 6-lea	Al 7-lea	Al 8-lea
Efect anul 1 (1967)	92,8	51,7	102,0	206,6	175,4	92,9	57,3	45,4	25,2
Efect anul 2	-0,3	-6,5	1,2	5,4	5,7	1,1	0,3	3,6	-1,7
Efect anul 3	-11,5	-14,3	-14,2	-11,7	3,6	-2,3	-3,5	-9,6	-6,1
Efect anul 1 (1974)	12,9	13,5	15,7	12,8	9,2	11,2	2,8	7,7	2,6
Efect anul 2	-2,2	0,5	-0,9	-5,0	-5,7	-11,5	-8,9	-8,1	-4,5
Efect anul 3	-0,2	0,5	2,2	-1,6	-2,4	-8,0	-6,6	-9,4	-3,1
Efect anul 1 (1986)	5,0	1,7	-2,6	6,0	2,7	117,0	20,1	2,5	1,0
Efect anul 2	1,7	0,7	-3,0	6,4	-2,3	18,2	13,8	8,5	-0,5
Efect anul 3	-0,8	2,9	0,7	-4,6	-2,0	-18,4	9,8	-0,4	0,1

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

În anul 1967, creșterea cea mai mare a numărului de născuți-vii s-a înregistrat la rangul de ordinul trei, iar în perioada care a urmat, 1968 – 1973, această categorie de născuți-vii a înregistrat o scădere medie anuală de 7,7%. În aceste condiții, numărul de născuți-vii de acest rang, s-a redus în anul 1973 în raport cu anul 1967 cu 42,3%.

Efectele adoptării Decretului de la finele anului 1972, au fost resimțite cu precădere la nivelul anului 1974 și mai puțin la nivelul anului 1973. În anul 1974 s-a înregistrat o creștere de 12,9% a numărului de născuți-vii în raport cu anul 1973. Urmează apoi o perioadă ce este delimitată de anii 1974 și 1983 în care se manifestă un trend descrescător al numărului de născuți-vii, marcat printr-o reducere a numărului de născuți-vii cu 24,8%.

Ca urmare adoptării unui nou decret în 1985, s-a înregistrat o creștere cu 5,0% a numărului de născuți-vii, în anul 1986 față de anul anterior. Efectul adoptării acestui act normativ s-a resimțit cu precădere în perioada 1986–

1988, la născuții-vii de rang 5, prin creșteri succesive după cum urmează : în anul 1986 față de 1985 cu 17% și în 1987 față de 1986 cu 18,2%.

Adoptarea actelor normative din anii 1966 și 1972 a dus la creșteri foarte mari a numărului de născuți-vii în primii doi ani de la adoptare, urmate de reduceri semnificative în ceilalți ani ai perioadei. De precizat, că măsurile impuse prin decretul din 1985 au determinat creșteri mari în special a numărului născuților-vii de rang patru și peste (ritm mediu anual de creștere 4,4% pentru perioada 1985 – 1989) și mai puțin importante la nivelul celorlalte ranguri.

Schimbările politice din decembrie 1989 au dus la adoptarea actului normativ prin care s-au eliminat restricțiile în domeniul întreruperii sarcinii. Liberalizându-se avortul, s-au produs modificări radicale în evoluția natalității în România. Consecințele s-au manifestat prin reducerea numărului de născuți-vii, atât pe total, cât și pentru fiecare rang în parte. În anul 1990, în raport cu anul precedent, numărul de născuți-vii s-a redus cu 14,8%, reducerile fiind chiar mai mari, în cazul particular al unor ranguri : -27,6% pentru născuții-vii de rang trei și -26,2% pentru cei de rang patru și peste. Astfel, pe ansamblul perioadei 1990 – 2014 numărul născuților –vii a scăzut continuu, într-un ritm mediu anual de -2,2%. Ritmurile medii anuale negative au fost cu mult mai mari la născuții-vii de rang trei (-3,4%) și peste trei (-4,5%). Reduceri mai mici, dar și în acest caz destul de consistente, de -1,5% în fiecare an, s-au înregistrat la rangul unu.

În scopul determinării efectului prevederilor actelor normative vizând obiectivele de creștere a natalității prin măsuri forțate de întrerupere a sarcinii, se propune o metodologie, prezentată în Anexa 1.

În tabelele din anexa 2, determinate conform metodologiei propuse, sunt prezentate în cifre absolute și relative rezultatele efectelor asupra numărului de născuți-vii, ca urmare a adoptării și aplicării actelor normative din anii 1966, 1972 și 1985.

Din analiza rezultatelor (prezentate și prin graficele din figurile 1, 2 și 3) se desprind următoarele:

- efectele cele mai mari, atât la nivelul întregii perioade, dar mai ales la nivelul anului întâi după aplicarea măsurilor vizate, se relevă în cazul adoptării actului normativ din anul 1966, care a surprins populația nepregătită pentru a contracara măsurile incriminate. Mai mult, ca o consecință a aceluiași act normativ s-au menținut rate anuale mari de creștere a numărului de născuți-vii, atât în primul an după adoptare, cât și în cel de-al doilea, pentru rangul doi și peste al născuților-vii. Este de remarcat replierea populației față de măsurile luate prin însușirea și extinderea măsurilor de planificare

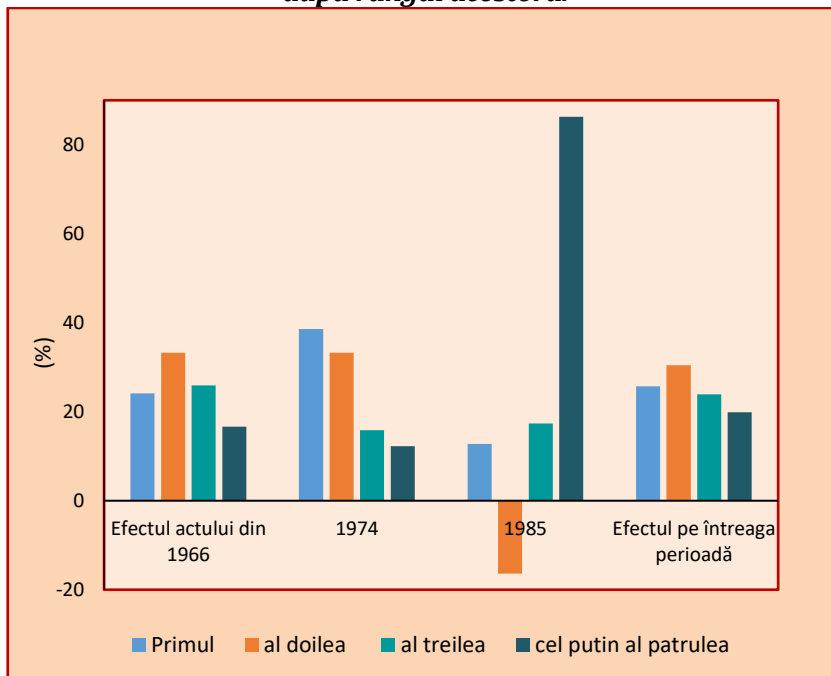
familială. Astfel, cu toate că în primii doi ani ai perioadei, așa cum s-a menționat mai sus a avut loc o creștere spontană a numărului de născuți-vii, pe ansamblul perioadei 1968 – 1972 rata de creștere a numărului născuților-vii a fost una negativă. În aceste condiții autoritățile de atunci au recurs, la finele anului 1972, la adoptarea unui nou act normativ cu măsuri mult mai restrictive. Efectele s-au resimțit conform așteptărilor autorităților doar pe termen scurt;

- în anul 1974, comparativ cu anul 1973, numărul născuților-vii a crescut, atât pe total, cât și pe fiecare rang;
- măsura legislativă adoptată în anul 1985 pentru reducerea avorturilor în rândul femeilor care aveau deja patru copii a avut efecte în anul imediat următor, în special la nivelul anumitor ranguri de născuți-vii. Astfel, numărul născuților-vii de rang cel puțin patru și peste a crescut în anul 1986 în raport cu anul 1985 cu peste 28%, în condițiile în care numărul total al născuților-vii din România în acest an a crescut, pe total, cu numai 5%. La rândul lui, numărul născuților-vii de rang cinci a crescut de peste două ori în anul 1986 în raport cu anul anterior. De reținut că, 6,7% dintre născuții-vii din anul 1986 sunt născuți-vii de rang cinci, iar ponderea acestora a crescut la 7,7% în anul 1987;
- graficul din figura 1 prezintă contribuția fiecărui rang de naștere la creșterea numărului de născuți-vii în primul an după adoptarea fiecăruia dintre cele trei acte normativ specificate. Se constată că în anul 1967, numărul născuților-vii de rang trei a crescut de peste trei ori în raport cu numărul acestora din anul 1966. Pentru născuții-vii de rang 2 și a celor de rang 4 și peste, numărul acestora s-a dublat în 1967 în raport cu anul 1966. Prin urmare, dacă în anul 1966 numai 26,3% dintre născuții-vii erau de rang cel puțin trei, în perioada 1967 – 1973 ponderea acestora a crescut considerabil, în 1970 ajungând până la 38,4%;
- cele trei acte normative au determinat creșterea născuților-vii pentru rangurile de născuți-vii de rang patru și peste. Graficul din figura 2 relevă că din totalul numărului de născuți-vii înregistrat în 1967, mai mult de 30% a revenit rangurilor patru și peste. La nivelul anului 1986 ponderea acestor ranguri a fost aproape de 20% din numărul total de născuți-vii. După anul 1990 ponderea acestora s-a redus considerabil (sub 10%);
- cu excepția actului normativ adoptat în anul 1972, celelalte două au avut ca efect creșterea numărului de născuți-vii, după primul și

al doilea an după emiterea acestora, la categoria femeilor care au avut trei sau mai mulți copii;

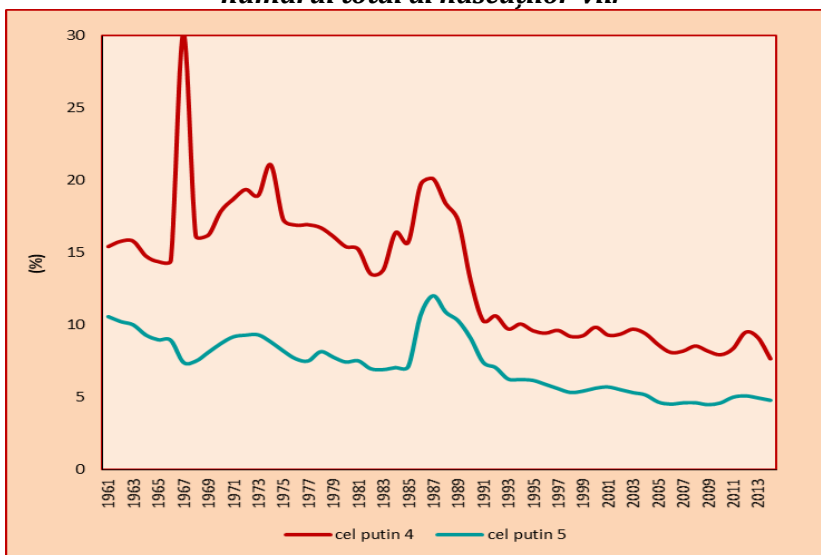
- în figura 3, se prezintă ratele de creștere a numărului de născuți-vii după rangul nașterii din fiecare an din perioada 1967 – 1989 în raport cu anul 1966, rezultatele obținute arată creșteri semnificative la nașterile de rang trei, patru și cinci. La nașterile de rang cinci, numărul născuților-vii în anul 1989 în raport cu cel din 1966 a crescut de aproape 2,4 ori. Această situație se datorează în mare parte adoptării actului normativ din anul 1985;
- numărul născuților-vii de rang unu și doi a înregistrat creșteri modeste în anul 1989 comparativ cu 1966, dacă avem ca referință ritmul de creștere a numărului total de născuți-vii. Astfel, rata de creștere a numărului de născuți-vii la prima naștere a fost 22,0%, iar la cele de rang doi a fost 28,3%, valori mai mici decât rata de creștere ce corespunde numărului total de născuți-vii din 1989 comparativ cu 1966, care a fost egală cu 35,0%.

Figura 1. Repartizarea efectelor din primul an al adoptării actelor normative din anii 1966, 1974 și 1985 asupra numărului de născuți-vii, după rangul acestora.

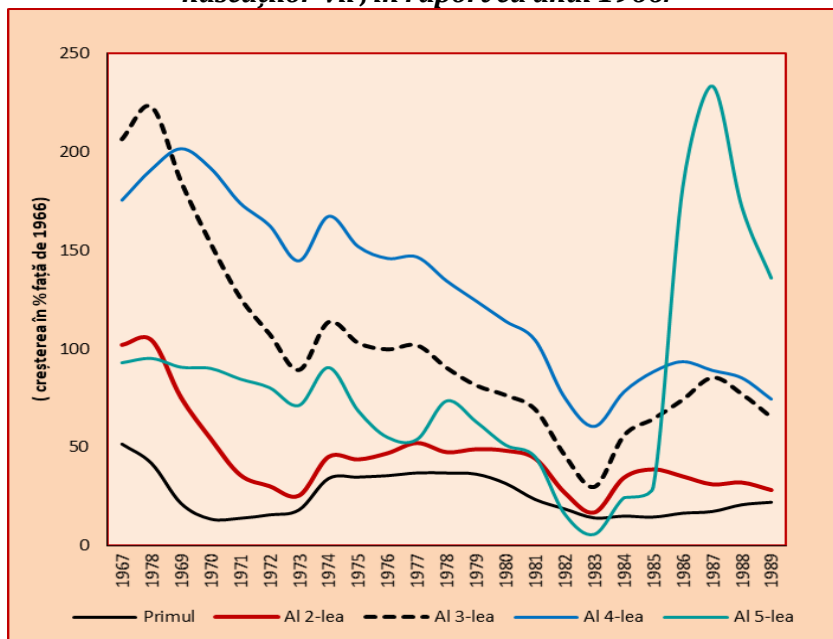
Sursa: realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Figura 2. Evoluția ponderii născuților-vii de rang de rang 4 și peste în numărul total al născuților-vii.

Sursa: realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Figura 3. Creșterea în procente a numărului de născuți-vii, pe ranguri ale născuților-vii, în raport cu anul 1966.

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Anexe

Anexa 1

Metodologia privind evaluarea efectelor asupra natalității a actelor normative de reglementare a condițiilor de întrerupere a sarcinii

Dacă se notează prin N_t numărul născuților-vii dintr-un an, atunci vom evalua efectele asupra numărului născuților-vii pe parcursul perioadei $T, \dots, T + h$ ca urmare a adoptării actului legislativ în luna decembrie a anului T , astfel:

- efectul din anul întâi, care poate fi considerat și ca un efect al șocului perceput de populației ca urmare a adoptării actului legislativ, se cuantifică prin sporul de născuți-vii din anul $T+1$, în raport cu anul în care s-a adoptat actul legislativ;
- efectul perceput în anul al doilea, care este rezultatul adaptării într-o perioadă scurtă de timp la cerințele actului legislativ adoptat, se calculează ca diferență dintre numărul de născuți-vii din anul $T+2$ și numărul de născuți vii din anul T ;
- efectul propagat după anul al treilea, cuantifică reacția populației pe o perioadă mai lungă de timp la cerințele actului normativ adoptat și se calculează ca sporul absolut al numărului de născuți vii din anul $T+3$ în raport cu valoarea înregistrată în anul în care s-a adoptat actul normativ;
- la nivelul perioadei, se calculează efectul total al adoptării actului legislativ care a reglementat avortul prin suma efectelor propagate în anii întâi, doi și în ceilalți ani de la nivelul perioadei,

Cele trei categorii de efecte determinate în valori absolute pot fi exprimate și în valori relative prin calcularea, pentru fiecare caz, în parte a ratelor de creștere exprimate în procente.

Anexa 2

Evaluarea efectelor asupra natalității a actelor normative de reglementare a condițiilor de întrerupere a sarcinii

Tabelul 1

Calculare privind evaluarea efectelor privind adoptarea actelor legislative din anii 1966, 1972 și 1985 în România (mii persoane)

Tipul efectului	Perioada de referință	Total	Rangul născutului-viu			
			1	2	3	4 și mai mare
Efectele anului 1966						
La nivelul anului întâi	1967-1966	254	61	85	66	42
La nivelul anului al doilea	1968-1967	-2	-12	2	5	3
Efectul propagat după anul al doilea	1973-1968	-147	-28	-65	-43	-11

Efectul la nivelul perioadei	1973-1966	105	22	21	29	34
Efectele anului 1972						
La nivelul anului întâi	1974-1973	49	19	16	8	6
La nivelul anului al doilea	1975-1974	-10	1	-1	-3	-6
Efectul propagat după anul al doilea	1985-1975	-59	-24	-4	-12	-19
Efectul la nivelul perioadei	1985-1973	-20	-4	11	-8	-19
Efectele anului 1985						
La nivelul anului întâi	1986-1985	18	2	-3	3	16
La nivelul anului al doilea	1987-1986	6	1	-3	4	5
Efectul propagat după anul al doilea	1989-1987	-14	6	-2	-6	-10
Efectul la nivelul perioadei	1989-1985	11	9	-9	0	10
Evaluări la nivelul întregii perioade 1966 - 1989						
Suma efectelor la nivelul anului întâi	1989-1966	321	83	98	77	64
Suma efectelor la nivelul anului al doilea	1989-1966	-5	-10	-2	5	2
Suma efectelor după anul al doilea	1989-1966	-220	-46	-72	-61	-41
Total	1989-1966	96	26	23	21	25

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Tabelul 2
Calculul privind evaluarea efectelor privind adoptarea actelor legislative din anii 1966, 1972 și 1985 în România (rate de creștere)

Tipul efectului	Perioada de referință	Total	Rangul născutului-viu			
			1	2	3	4 și mai mare
Efectele anului 1966						
La nivelul anului întâi	1967-1966	92,8	51,7	102,0	206,6	105,3
La nivelul anului al doilea	1968-1967	-0,3	-6,5	1,2	5,4	3,3
Efectul propagat după anul al doilea	1973-1968	-28,0	-16,6	-38,6	-41,3	-13,4
Efectul la nivelul perioadei	1973-1966	38,4	18,3	25,5	89,5	83,6
Efectele anului 1972						
La nivelul anului întâi	1974-1973	12,9	13,5	15,7	12,8	8,2
La nivelul anului al doilea	1975-1974	-2,2	0,5	-0,9	-5,0	-7,3
Efectul propagat după anul al doilea	1985-1975	-14,2	-15,0	-3,5	-18,9	-25,5
Efectul la nivelul perioadei	1985-1973	-5,2	-3,1	10,6	-13,1	-25,3
Efectele anului 1985						
La nivelul anului întâi	1986-1985	5,0	1,7	-2,6	6,0	28,3
La nivelul anului al doilea	1987-1986	1,7	0,7	-3,0	6,4	7,2
Efectul propagat după anul al doilea	1989-1987	-3,6	4,0	-2,2	-11,0	-13,6
Efectul la nivelul perioadei	1989-1985	3,0	6,6	-7,6	0,4	18,8
Evaluări la nivelul întregii perioade 1966 - 1989						
Suma efectelor la nivelul anului întâi	1989-1966	128,8	75,0	127,7	266,6	184,9
Suma efectelor la nivelul anului al doilea	1989-1966	-0,9	-5,3	-2,7	6,5	2,6
Suma efectelor după anul al doilea	1989-1966	-40,4	-26,3	-42,0	-57,7	-44,3
Total	1989-1966	35,0	22,2	28,3	65,3	62,9

Sursa: Realizat de autor pe baza datelor din Anuarul Demografic al României, ediția 2015 (Institutul Național de Statistică).

Bibliografie

1. Consiliul de Stat al R. S. România (1966). DECRET nr. 770 din 1 octombrie 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii, publicat în Buletinul oficial nr. 60 din 1 octombrie 1966.
2. Consiliul de Stat al R. S. România (1972). Decretul nr. 53/1972 pentru modificarea articolului 2 litera d din Decretul nr. 770/1966, publicat în Buletinul Oficial nr. 21 din 17 februarie 1972.
3. Consiliul de Stat al R. S. România (1985). Decretul nr. 411/1985 pentru modificarea articolului 2 din Decretul 770/1966, publicat în Buletinul Oficial nr. 77 din 27 decembrie 1985.
4. Consiliului Frontului Salvării Naționale (1989). Decretul – Lege 1/1989 al Consiliului Frontului Salvării Naționale, Monitorul Oficial nr. 4/27 decembrie, 1989.
5. Ghețău, V., (1972) *Interferența Dintre Nupțialitate Și Mortalitate*, Studii de statistică, Lucrările celei de-a șaptea *Consfătuiri Științifice De Statistică* 11–14 iunie 1969, Vol. II D,C,S, 1972 p. 1702–1708
6. Institutul Național de Statistică (2015). *Anuarul Demografic al României*, ediția 2015, Institutul Național de Statistică, București.

NUPTIALITATEA ȘI DIVORȚIALITATEA¹

TRAIAN ROTARIU

O analiză a celor două fenomene, nupțialitatea și divorțialitatea, folosindu-ne doar de datele oficiale, furnizate de Institutul Național de Statistică (INS) sau de instituția europeană de profil, EUROSTAT, întâmpină câteva dificultăți. În primul rând, indicatorii folosiți de instituția noastră statistică sunt destul de grosieri, de genul ratelor brute (număr de evenimente la mia de locuitori), indicatori ceva mai elaborați (de genul ratelor totale) găsind în baza de date EUROSTAT. În al doilea rând, ne aflăm într-o perioadă în care se schimbă metodologiile de înregistrare a datelor, ceea ce face, uneori, greu de sesizat semnificația exactă a indicatorilor. Astfel, odată cu prezentarea de către INS a datelor despre populație recalculate înapoi până în 2002, se schimbă valorile indicatorilor bruți, față de cele prezentate în publicațiile anterioare ale instituției. De pildă, pentru același număr anual de căsătorii, avem trei serii de rate brute de nupțialitate: **a**) vechile rate, calculate până la nivelul anului 2011 (a se vedea *Anuarul statistic*, 2012), **b**) ratele calculate folosind la numitor populația cu domiciliul în România, reconstituită înapoi până în 1992 (date ce apar în *Anuarul demografic*, 2015 și în seria TEMPO) și **c**) rate calculate cu populația rezidentă, reconstituită înapoi până în 2002 (valori care apar în baza de date EUROSTAT, serie completată pentru anii anteriori lui 2002 cu valorile vechi ale ratelor, menționate la punctul **a**). Prezentăm aceste trei serii de valori în Anexă.

Interpretările datelor de nupțialitate ridică, în aceste condiții, dificultăți serioase, deoarece populația aflată în afara țării și scoasă din efectivul populației naționale prin ultima modalitate de calcul este o populație tânără, a cărei contribuție la nupțialitate este semnificativă. Cum în cazul căsătoriilor nu există mențiunea că cei căsătoriți în străinătate sau cei care nu aparțin populației rezidente nu sunt contabilizați, putem presupune că în rândul celor căsătoriți se regăsesc și cei care vin în țară pentru acest act

¹ În această secțiune este reprodus, cu permisiunea editurii și a coautorilor, într-o formă prescurtată și ușor modificată, textul ce formează capitolul din 4, partea a II-a (p. 189–218), din cartea *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, apărută la editura Polirom, 2017, scrisă împreună cu L. Dumănescu și M. Hărăguș.

și cei care o fac la autoritățile române din străinătate; altfel spus, există o inadvertență între modul de determinare a numitorului și a numărătorului ratei brute de nupțialitate, ceea ce face ca, pentru ultimii ani mai ales, ratele EUROSTAT să fie supraestimate. Probabil că din acest motiv INS continuă să calculeze aceste rate brute folosind doar populația cu domiciliul în țară, lucru care nu se întâmplă, de pildă, atunci când se lucrează cu născuții și deci cu indicatorul brut de natalitate, care se calculează în ambele variante, și pentru populația rezidentă, și pentru cea stabilă.

Primul dintre cele două neajunsuri amintite este parțial depășit de faptul că am avut acces la o bază de date cu toate căsătoriile înregistrate în România între 2006 și 2013, ceea ce ne-a permis să realizăm câteva analize mai detaliate, în special, ținând cont de câteva caracteristici ale soților înregistrate în fișa statistică a căsătoriei. Deși abordarea rămâne transversală, se pot identifica unele legături cu variabile socioeconomice – cu nivelul de educație, în mod special – care completează și confirmă unele rezultate obținute din puținele date de anchetă culese în România pe acest subiect.

În ceea ce privește divorțialitatea, dificultățile de analiză sunt și mai serioase, aici lipsa datelor și nu inacuratețea lor fiind problema principală. Într-adevăr, ambele instituții statistice menționate mai sus oferă informații insuficiente pentru a putea elabora o analiză serioasă privind intensitatea și calendarul acestui fenomen.

1. Nupțialitatea

Date și tendințe de bază

În privința nupțialității, reamintim aprecierea generală privind starea fenomenului la finele regimului trecut conform căreia țara noastră avea, în privința intensității, o nupțialitate relativ ridicată, iar, privind calendarul căsătoriilor, una relativ timpurie, comparativ, desigur, cu celelalte țări din spațiul nostru cultural.

Reluând valorile din ultimii ani ai vechiului regim și privind tendința pe termen puțin mai lung, observăm că figura 1 sugerează un proces de descreștere a intensității nupțialității, dacă ținem seama că în anii 1980 rata brută depășea sensibil și frecvent valoarea de 7‰, iar indicatorul conjunctural indica faptul că aproape 90% din populația feminină a țării s-ar fi căsătorit măcar o dată în viață, în conformitate cu modelele de nupțialitate ale anilor respectivi. Evoluția în cele două medii de rezidență este similară ca tendință, însă numărul de căsătorii la 1.000 de locuitori a fost mereu mai mare în urban decât în rural (cu excepția anilor 1992–1995

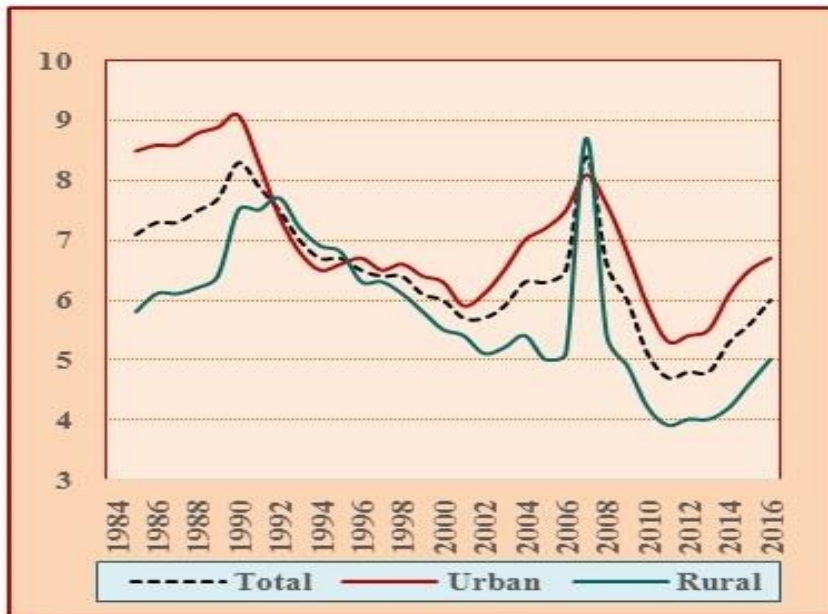
și a anului 2007), lucru datorat structurii diferite pe vârste a populației celor două medii de rezidență.

Vârful de nupțialitate din 2007 este unul real, el fiind efectul Legii 396/2006, prin care s-a acordat la căsătorie un sprijin bănesc în echivalentul a 200 de euro pentru cuplurile în care ambii soți sunt la prima căsătorie. Această lege a fost abrogată prin Legea 118/2010, cea care a cuprins o serie de măsuri de austeritate în anii de criză economică. Ceea ce este mai interesant însă e faptul că efectul Legii 396 asupra nupțialității n-a fost vizibil decât în primul an, 2007, după aceea lucrurile revenind la normal. Într-adevăr, dacă privim numărul absolut al căsătoriilor, vedem că el a variat după cum urmează: în 2006 – 146.637, în 2007 – 189.240, în 2008 – 149.439, în 2009 – 134.275. Constatăm deci că în 2008 s-a revenit deja la efectivul din 2006, iar în 2009 se coboară sub acest nivel. O analiză a datelor căsătoriilor din acea perioadă arată că de legea respectivă nu au beneficiat în principal cuplurile de tineri care au fost stimulați să intre în relația de căsătorie, ci în proporție mai mare persoane mai în vârstă, aflate probabil de mulți ani în concubinaj, cu un nivel de trai mai scăzut, preponderent din mediul rural, pentru care stimulentele au fost suficiente de puternic spre a-și schimba statutul marital. Pe scurt, măsura nu a dus la ridicarea nupțialității pe un termen mai lung, ci, de fapt, la intrarea în „legalitate” a unor cupluri aflate în uniune consensuală de mai multă vreme, reducându-se astfel din amploarea concubinajului tradițional.

Dincolo de perturbația din 2007, tendința de evoluție, pentru perioada ce ne preocupă aici, nu este una foarte clară și în nici un caz liniară; după creșterea nupțialității în a doua parte a anilor 1980 (datorată desigur și intrării în vârstă cea mai propice căsătoriei a generațiilor mari apărute în urma celebrului decret din 1966 de restricționare a avorturilor) și vârful atins în 1990 (probabil generat și de schimbarea atmosferei după căderea vechiului regim), înregistrăm o scădere sensibilă până prin 2001, pentru ca apoi să constatăm că valorile ambilor indicatori urcă, indicând dacă nu un reviriment al nupțialității cel puțin o oprire a scăderii sau manifestarea unor fluctuații. După vârful din 2007 urmează o scădere până la un minim de 4,7‰ în 2011, pentru ca, după doi ani de stagnare aproximativ la acest nivel, în 2014–2016 să avem parte de o nouă redresare a indicatorului, fiind imposibil de spus acum dacă tendința de creștere va continua sau dacă vor urma noi perioade de scădere. Oricum, este limpede că în ultimii ani pentru care avem date a intervenit un factor propice căsătoriilor (ieșirea din criza economică, recuperarea unor căsătorii? – greu de precizat fără informații mai detaliate), întrucât numărul total al căsătoriilor a sporit cu aproximativ 25% din 2011 (105.599 căsătorii) până în 2016

(133.183 căsătorii), spor care se regăsește și în rândul primelor căsătorii, la ambele sexe.

Figura 1. Rata nupțialității pe medii sociale în anii 1985-2016 - la 1000 locuitori.

Sursa: INS.

Cu toate creșterile manifestate anii din urmă, ratele brute rămân sub nivelul celor existente în perioada comunistă, putându-se vorbi până la urmă de un declin al nupțialității ce poate avea două cauze. Una, mai profundă, mai complexă, care ține de reducerea în timp a intensității fenomenului, și alta, mai de suprafață, legată de schimbările de calendar, în speță de amânarea căsătoriilor, care este cel mai eclatant proces care s-a petrecut în acest domeniu după 1990, așa cum vom vedea imediat. Deși nu putem măsura exact efectul fiecărei cauze, se poate totuși spune că, în cazul României ultimelor decenii, acționează ambii factori. În fapt, consecința primei cauze se poate vedea în mod clar doar în analiza pe generații, constatând ce proporție din membrii unei generații ajung să se căsătorească și câți rămân celibatari. Acești indicatori se determină, de regulă, cu ajutorul datelor de recensământ, observând ponderea celibatarilor la o grupă de vârstă mai înaintată (pentru a putea presupune că de acolo în sus nu se mai realizează multe prime căsătorii), dar nu foarte înaintată (pentru a fi în viață suficient de mulți indivizi din generația respectivă). Pentru

ilustrare, să spunem că proporția celibatelor în rândul femeilor de 50–54 de ani, la ultimele trei recensăminte, a fost următoarea: în 1992 – 3,1%, în 2002 – 4,8%, în 2011 – 6,3%. Datele indică, așa cum se vede, o creștere ușoară a ponderii celibatelor, deci o tendință a creșterii proporției femeilor care nu se căsătoresc, confirmarea tendinței trebuind adusă de înregistrările viitoare, ce vor marca situația generațiilor mai tinere astăzi.

Rămânând puțin la femeile din grupa de vârstă 50–54 ani, constatăm așadar că 93,7% dintre ele au declarat la ultimul recensământ că sunt sau au fost vreodată căsătorite. În funcție de nivelul de educație, avem un maxim al căsătoriilor la categoria absolventelor de școli profesionale (96,5%), urmate de cele cu liceu (94,6%) și cu gimnaziu (94,4%); ponderea scade la cele cu facultate (90,7%), dar mult mai sensibil la cele cu studii primare (86,9%) și cu totul spectaculos la cele fără diplomă (78,7%). Prin urmare, situația României din acest punct de vedere este departe de a confirma teoria așa-numitei „a doua tranziție demografică”, întrucât prea puțin din comportamentul românelor ilustrând lipsa de atractivitate a întemeierii unei familii este legat de valori postmoderne (adoptate cu precădere de femeile educate) și mult mai intens este specific celor care încă adoptă valori și comportamente premoderne (femei fără diplomă), așa cum se întâmplă și în cazul altor aspecte, cum ar fi, de pildă, nașterile extramaritale.

Un indicator mult mai adecvat pentru a ilustra intensitatea de moment a fenomenului aici discutat este *rata totală de nupțialitate* și aceasta pentru că respectivul indicator elimină influența structurii pe vârste (dar nu și a amânării căsătoriilor). O mărime apropiată de acesta – și poate chiar mai sugestivă pentru ceea ce ne interesează aici – este *rata totală de primonupțialitate*, care arată, pe datele transversale ale unui an, ce proporție dintr-o generație fictivă s-ar căsători (măcar o dată), dacă ar prelua ratele de primonupțialitate pe vârste ale anului respectiv. Câteva valori ale acestui indicator sunt prezentate în tabelul 1, acestea fiind găsite în baza de date a EUROSTAT, instituție care și în calculul acestui indicator folosește aceleași efective de populație ca și în cazul ratei brute, adică *populația rezidentă*. Acest fapt explică, cel puțin parțial, creșterile din ultimii ani ale valorilor indicatorilor, întrucât populația de referință (cea cu reședința obișnuită în România) a scăzut rapid datorită emigrării, iar căsătoriile au fost contabilizate pentru toată populația cu domiciliul în România. Spunem *parțial* căci, după cum s-a văzut, atât ratele brute calculate pentru populația cu domiciliu în țară, cât și numărul căsătoriilor au crescut semnificativ, ceea ce poate indica o veritabilă redresare a intensității fenomenului după 2011.

Tabelul 1
Ratele totale de primonuțialitate, în perioada 1990–2015, pe sexe

Anul	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Femei	0,92	0,73	0,64	0,77	0,81	1,14
Bărbați	0,95	0,74	0,61	0,73	0,77	1,08

Anul	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2015
Femei	0,94	0,88	0,69	0,82	0,72	0,81	0,88
Bărbați	0,86	0,81	0,63	0,75	0,64	0,72	0,78

Sursa: Baza de date EUROSTAT.

Oferim în tabelul 1 câteva valori ale ratelor de primonuțialitate, pentru că ele ne permit, în ciuda problemelor de interpretare pomenite și cu rezervele de rigoare, comparația cu situația altor țări din UE, pe care o găsim folosind aceeași bază de date. Chiar dacă pentru ultimii ani nu avem valori medii pentru UE, observăm pe site-ul instituției statistice europene că valorile din dreptul României sunt printre cele mai ridicate. Astfel, dacă ne mărginim doar la situația femeilor, vedem că valoarea ratei totale este la noi, în 2015, de 0,88, ceea ce înseamnă o intensitate a primelor căsătorii de 88% din generația respectivă fictivă de femei. Valoarea este de circa două ori mai mare decât a țărilor europene aflate în poziția cea mai de jos: Luxembourg–32%, Portugalia–40%, Spania–43%, Slovenia–46%. Peste nivelul nostru este doar Lituania, cu 90%, iar valorile întâlnite imediat sub a noastră sunt destul de îndepărtate și caracterizează țări precum: Grecia–69%, Letonia–67%, Croația–66%, Polonia, Danemarca și Suedia cu 60%.

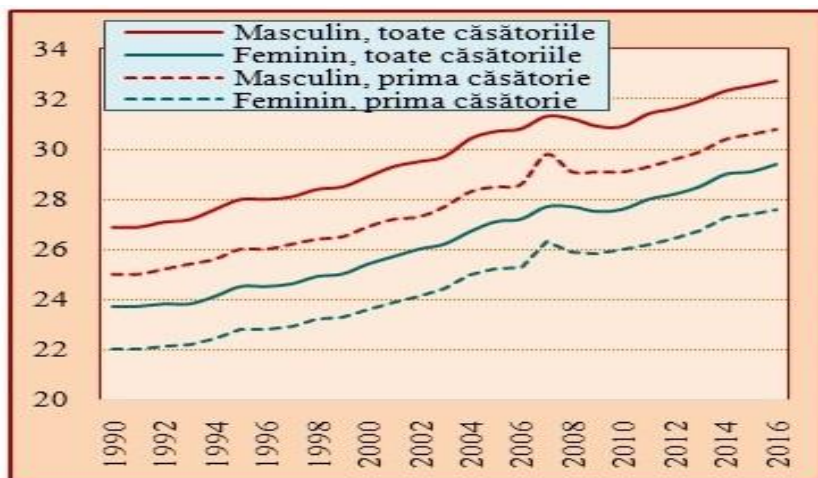
Amânarea căsătoriilor, despre care pomeneam mai sus, este un proces cert, care se poate foarte bine evidenția urmărind vârstele medii ale partenerilor la toate căsătoriile, dar mai ales la prima căsătorie. Se constată că, după o ușoară scădere a vârstei medii la prima căsătorie, începută, și pentru bărbați și pentru femei, pe la mijlocul anilor 1980, vizibilă ușor și în primii ani după schimbarea regimului², trendul despre care vorbim începe să se manifeste cu multă claritate: *în perioada 1992–2014, vârstele medii la prima căsătorie cresc cu circa 5,5 ani, atât la bărbați, cât și la femei, diferența între soți menținându-se practic constantă*. Pe graficul din figura 2 am ilustrat evoluția anuală a

² Această chestiune a scăderii vârstelor la căsătorie, în a doua parte a anilor 1980, este destul de complicată, ea fiind în mod cert legată (și) de intrarea pe piața maritală a generațiilor masive născute imediat după 1966, în perioada respectivă petrecându-se ceea ce demografii numesc un *marriage squeeze*, adică o schimbare bruscă în ofertele de căsătorie. Într-adevăr, generațiile masive de femei intrând mai devreme pe piața maritală, n-au găsit suficienți bărbați de vârstă „potrivită”, pentru ca apoi să apară probleme, după câțiva ani, când ajung bărbații la vârsta obișnuită de căsătorie. Într-o lucrare mai veche (Rotariu, 2003, p. 226–234) am explicat mai pe larg acest fenomen și am încercat să deducem unele consecințe.

vârstei medii pentru cele două sexe și cele două tipuri de căsătorii. Printre altele, se vede clar și vârful din 2007, mai cu seamă în cazul primelor căsătorii. De asemenea, se observă că, luând împreună și primele căsătorii și recăsătoririle, tendința este aceeași ca și pentru primele căsătorii, cele patru linii mergând aproape paralel. Astfel, vârsta medie a bărbaților la toate căsătoriile urcă de la 26,9 ani în 1990, la 32,7 ani în 2016 (un spor de 5,8 ani), iar a femeilor, de la 23,7 ani la 29,4 ani (un spor de 5,7 ani).

Fiindcă am pomenit de diferența de vârstă între soți, să spunem că ea era, conform seriei TEMPO a INS, în 2016, de 3,2 ani la prima căsătorie³ și de 3,3 ani la toate căsătoriile. După datele EUROSTAT, diferența pentru primele căsătorii apare ceva mai mare: 3,5 ani, în 2014, față de 3,1 ani după INS. Oricum, inspectând situația țărilor din UE pentru care sunt disponibile aceste informații, rezultă că România apare, alături de Bulgaria, cu cea mai mare diferență de vârstă între soți. Nu dorim să dezvoltăm aici această temă pe care am tratat-o în altă parte (Rotariu, 2010, p. 297–317), ci doar să precizăm două lucruri. Mai întâi că această diferență de circa 3,5 ani se păstrează de mult timp în țara noastră, deci nu e specifică perioadei actuale. Apoi că, sociologic vorbind, cu cât diferența de vârstă între bărbați și femei la căsătorie este mai mare, cu atât se interpretează că este mai mare inegalitatea socială între cele două sexe.

Figura 2. Vârsta medie la căsătorie la bărbați și la femei în anii 1990–2016 – în ani.

Sursa: INS.

³ E vorba, în fapt, de diferența între vârstele medii ale bărbaților și ale femeilor, în situația primelor căsătorii ale persoanelor de sex respectiv, deci nu de media diferențelor de vârstă între soții aflați ambii la prima căsătorie.

În contextul comparației cu țările UE să mai adăugăm că încă există un decalaj față de multe țări occidentale în privința vârstei la căsătorie, în sensul că, în aproape toate cazurile, la noi regăsim cele mai mici valori, fapt care sugerează că *procesul de creștere a vârstei la căsătorie va continua cu mare probabilitate și în anii următori*. Într-adevăr, în multe țări din UE vârsta medie a femeilor la prima căsătorie depășește deja 30 de ani, în Spania și Danemarca fiind de peste 31 de ani. La bărbați, vârsta se mișcă între 32–34 de ani, iar în Suedia atinge chiar nivelul de 35,5 ani. Firește că sunt și câteva țări unde valorile sunt apropiate de cele din România, mai cu seamă dacă e vorba despre sexul masculin; la femei însă avem, în mod clar, cea mai scăzută vârstă la căsătorie, cu aproape un an mai mică decât în Bulgaria.

Nu e lipsită de interes o privire mai detaliată asupra calendarului nupțialității în perioada recentă, mai ales dacă privim lucrurile în funcție de tipurile de așezări. Datele arată că tendința de creștere continuă a vârstei medii a bărbaților și a femeilor la prima căsătorie se întâlnește și în mediul rural și în cel urban, ca și la nivelul țării. Câteva chestiuni de nuanță trebuie totuși remarcate. Mai întâi, se constată că în urban, diferența de vârstă între soți este mai mică decât în rural: 2,8 ani față de 3,9 ani, în 2016; aceste diferențe nu s-au redus deloc în perioada analizată, ba chiar au crescut ușor față de valorile din 1991 oferite de INS (2,4 și respectiv 3,5 ani). Așa cum era de așteptat, vârstele medii la prima căsătorie sunt mai mari la orașe decât la țară. Într-adevăr, în 2016, bărbații din rural se căsătoreau prima dată, în medie, la 29,7 ani, pe când cei de la oraș la 31,4 ani; la femei ecartul este și mai mare: 25,8 ani față de 28,6 ani. Și aici, în mod surprinzător, lucrurile au evoluat în direcția măririi diferențelor între sexe, la începutul intervalului diferența între vârstele bărbaților din cele două medii fiind aproape nulă, iar la femei de doar 1,4 ani. Acest lucru este efectul faptului că tendința de creștere a vârstei medii la prima căsătorie este mai rapidă în urban decât în rural. În fine, să mai observăm că măsura din 2007, despre care am pomenit, a avut un efect notoriu doar în mediul rural, confirmându-se astfel faptul că s-a stimulat încheierea de căsătorii de către persoane mai în vârstă, aflate probabil în coabitare, și nu s-a stimulat deloc căsătoria tinerilor.

Câteva constatări de detaliu

Bazele de date cu căsătoriile întregistrate în România între anii 2006–2013 la care am avut acces ne dau posibilitatea realizării unor analize mai aprofundate, folosind cele câteva caracteristici ale soților înregistrate în buletinul statistic al căsătoriilor. Vom începe, mai întâi, să distingem câteva tipuri de căsătorii folosindu-ne de *starea civilă anterioară*

oară a soților. Prezentăm proporțiile diferitelor tipuri rezultate din combinațiile între stările celor doi soți, proporții calculate ca procent din efectivul total de 1.056.235 căsătorii încheiate în intervalul menționat. Să remarcăm, mai întâi, că 85,9% dintre bărbați și 86,4% dintre femei se află la prima căsătorie, restul fiind în cea mai mare parte a cazurilor divorțați, dat fiind că persoanele văduve constituie doar ceva peste un procent din efectivul masculin și 1,5% din cel feminin intrate în relație de căsătorie.

Tabelul 2

Distribuția căsătoriilor încheiate în România, în anii 2006–2013, după starea civilă a soților înaintea căsătoriei (în % față de totalul căsătoriilor)

Starea civilă a soțului	Starea civilă a soției			Total
	Necăsătorită	Divorțată	Văduvă	
Necăsătorit	80,0	5,5	0,5	85,9
Divorțat	6,2	6,2	0,6	13,0
Văduv	0,2	0,4	0,4	1,1
Total	86,4	12,1	1,5	100

Sursa: Baza de date a INS referitoare la căsătoriile din anii 2006–2013.

Intrând în interiorul tabelului, vedem că 80% din totalul căsătoriilor au implicat soți aflați, ambii, în situația de celibatari. Urmează două categorii aproape egale ca frecvență a cazurilor – soția celibatară, soțul divorțat și, respectiv, ambii soți divorțați – și apoi, la mică distanță, cea în care soțul e celibatar și soția divorțată. Cazurile în care apar văduve sau văduvi sunt puține și, în analizele ulterioare, nu le vom mai trata separat, ci la rubrica de recăsătoriri. Vom avea deci următoarele situații: (i) ambii celibatari; (ii) soțul celibatar, soția recăsătorită; (iii) soțul recăsătorit, soția celibatară și (iv) ambii recăsătoriți.

Un al doilea factor de clasificare oferit de înregistrările oficiale este cel *educațional*. Redăm în tabelul 3 distribuția procentuală a celor 49 (7X7) combinații de situații ce apar atunci când ne referim la cupluri. Numărul mare de cazuri și frecvențele mici din unele căsuțe ne-au determinat să dăm procentele cu două zecimale. Am ținut să prezentăm toate aceste detalii pentru cei care doresc să aprofundeze analiza, noi oprindu-ne aici doar asupra unor situații mai frecvente și deci mai simplu de prezentat. Referitor la frecvențele marginale ale tabelului, subliniem faptul că în acești ani predomină, în rândul căsătoriților, persoanele cu o educație medie și superioară: peste 60% dintre femei au cel puțin liceul terminat și peste un sfert au studii universitare. Asocierea puternică dintre cele două variabile ilustrează fenomenul homogamiei educaționale asupra căruia ne-am oprit în materialul mai sus pomenit.

Tabelul 3
Distribuția căsătoriilor încheiate în România în anii 2006–2013, după
mivelul de școlaritate al soților (în % față de totalul căsătoriilor)

Școlaritatea soțului	Școlaritatea soției							Total
	Primar	Gimnazial	Profesional	Liceal	Postliceal	Superior	Alte situații	
Primar	3,70	0,83	0,21	0,22	0,02	0,04	0,33	5,35
Gimnazial	0,89	9,55	1,56	1,86	0,15	0,32	0,18	14,51
Profesional	0,42	4,49	8,29	5,99	0,59	1,42	0,11	21,33
Liceal	0,17	1,64	2,20	20,50	1,19	5,52	0,11	31,32
Postliceal	0,01	0,09	0,16	0,70	0,61	0,70	0,01	2,28
Superior	0,04	0,16	0,22	2,90	0,68	17,90	0,07	21,96
Alte situații	0,12	0,11	0,05	0,15	0,01	0,07	2,74	3,24
Total	5,36	16,87	12,70	32,30	3,26	25,97	3,54	100

Sursa: Baza de date a INS referitoare la căsătoriile din anii 2006–2013.

Mai amintim și un al treilea factor, care, așa cum vom vedea mai jos, are influență asupra indicatorilor de nupțialitate menționați în secțiunea precedentă. Este vorba de *cetățenia* soților. Cum se știe, între căsătoriile înregistrate oficial la noi în țară sunt tot mai multe în care unul dintre soți este cetățean al altei țări. Este interesant de văzut câte astfel de situații sunt și în ce măsură acestea apar în cazul fiecărui tip de partener, soț sau soție. Bazele noastre de date din anii 2006–2013 ne indică faptul că, pe ansamblul acestei perioade, *95,2% dintre căsătorii sunt între cetățeni români, 3,3% sunt cazuri în care o femeie româncă se căsătorește cu un bărbat străin și 1,5% când un bărbat român se căsătorește cu o femeie de altă cetățenie*. Observăm deci că cele două situații în care sunt implicați cetățeni străini (chiar dacă puține, în raport cu totalul căsătoriilor) sunt interesante și prin faptul că avem de-a face cu un număr mai mult decât dublu de cazuri în care femeile de la noi își găsesc soț străin, față de cele în care bărbații români se căsătoresc cu străine. Ponderea femeilor românce căsătorite cu străini se reduce la 2,7% atunci când ambii soți sunt la prima căsătorie, cea a bărbaților rămânând și în acest caz de 1,7%. Să mai adăugăm că, pe intervalul menționat, dincolo de mici fluctuații anuale, nu se observă vreo tendință de creștere sau de scădere a ponderii căsătoriilor cu cetățeni străini.

Revenind la clasificarea căsătoriilor după *starea civilă anterioară a soților*, am calculat din baza de date câteva elemente de calendar. Astfel, vârstele medii la căsătorie sunt următoarele:

	<u>Bărbați</u>	<u>Femei</u>
Ambii celibatari	28,9	25,7
Doar soțul celibatar	35,0	34,6
Doar soția celibatară	38,5	30,7
Niciunul celibatar	46,3	41,7

Așa cum era de așteptat, vârstele diferă semnificativ după starea civilă, cele mai mici valori fiind în cazul când ambii soți sunt la prima căsătorie. E interesant că față de aceste valori, media de vârstă crește cu șase ani la bărbații celibatari și cu cinci ani la femeile celibatate când partenera (partenerul) nu mai este la prima căsătorie. În ceea ce privește diferența de vârstă, și aici avem variații puternice, mergând aproape de la zero (când soțul e celibatar și soția se recăsătorește) la aproape opt ani în situația inversă (soția celibatară, soțul se recăsătorește).

Datele avute la dispoziție ne permit identificarea unor *grupuri educaționale* din punct de vedere al *calendarului căsătoriei*, care se regăsesc atât în mediul urban, cât și rural. Preluând doar cuplurile în care ambii soți sunt la prima căsătorie, constatăm că femeile cu educație gimnazială, profesională sau liceală constituie grupul celor care contractează o căsătorie cel mai devreme: în jur de 25 ani în urban, respectiv 24 în rural. Se distinge apoi grupul femeilor cu educație postliceală și superioară, cu o vârstă medie în jur de 27,5 ani la prima căsătorie în urban, respectiv în jur de 26 ani în rural. În mediul urban, vârsta medie la prima căsătorie a femeilor cu educație primară oscilează între cele două grupuri menționate. În mediul rural, se face simțit în mod clar efectul măsurii din 2007, discutată mai sus, anume faptul că de ea au beneficiat persoane mai în vârstă, aflate probabil de mulți ani în concubinaj, cu un nivel de trai mai scăzut (educație primară). În anii următori vârsta medie la prima căsătorie scade treptat.

Considerând nivelul educațional al femeilor un factor ce influențează nemijlocit dimensiunea economică a vieții acestora – stabilitatea locurilor de muncă, calitatea locuirii etc. –, calendarul primelor căsătorii după nivelul educațional arată importanța acesteia pentru căsătorie. Mariajul ca instituție implică diverse așteptări de ordin financiar. Mai specific, implică angajamentul față de îndeplinirea responsabilităților economice pe termen lung (Seltzer, 2000). Interpretând lucrurile astfel, nu e de mirare că nu femeile cel mai puțin educate sunt cele care se căsătoresc cel mai devreme, cum poate ne-am aștepta.

O analiză aprofundată asupra vârstei la căsătorie pornind de la educație s-ar putea face luând simultan în considerare vârstele partenerilor, nivelul lor școlar și diferitele tipuri de căsătorii, după starea civilă a soților înaintea căsătoriei. Cum nu e locul aici pentru acest gen de analize detaliate, ne mărginim să atragem atenția doar asupra faptului că, în cazul cuplurilor în care *ambii parteneri sunt la prima căsătorie și aceștia au același nivel educațional* (dintre cele distinse în buletinul statistic), diferența cea mai mică de vârstă între soți se regăsește la persoanele cu studii superioare (1,9 ani față de 3,4 ani la cele cu studii primare, 4,3 ani la cele cu

gimnaziu, 3,5 ani la cele cu școală profesională, 3,2 ani la cele cu liceu și 2,3 ani la cele cu școli postliceale). Iată deci un argument pentru ideea că diferența mai mică de vârstă între soți atestă o relație de gen mai echilibrată în cadrul căsătoriei, ceea ce putem presune că se întâmplă la prima căsătorie a persoanelor cu educație superioară.

Reluând și aspectul legat de *cetățenie*, vom reda câteva specte interesante, mai puțin cunoscute, folosind aceeași bază de date, pe intervalul 2006–2013. De pildă, în ceea ce privește *vârsta soților la căsătorie*, aceasta arată în felul următor:

	<u>Soțul</u>	<u>Soția</u>
Ambii cetățeni români	30,9 ani	27,5 ani
Doar soția cetățean român	39,1 ani	32,7 ani
Doar soțul cetățean român	33,6 ani	30,5 ani

ceea arată că în căsătoriile cu străinii intră români și românce ceva mai în vârstă decât în cele cu concetățenii noștri (cam cu 3 ani bărbații și cu 5 ani femeile), dar mai ales că bărbații străini care se căsătoresc cu românce au vârsta mult mai ridicată decât a mirilor români și, chiar dacă soțiile lor sunt și ele mai în vârstă, diferența între vârstele soților este una foarte mare (de 6,4 ani), inducând deci ideea unei mai ridicate inegalități între soți atunci când e vorba de femeile românce căsătorite cu străini.

În ceea ce privește statutul educațional și profesional al persoanelor de cetățenie română care se căsătoresc cu străini, dar și al persoanelor străine care se căsătoresc cu cetățeni români, constatăm următoarele:

– În cazul femeilor românce care se căsătoresc cu străini, avem o suprareprezentare, față de cele ce se căsătoresc cu români, a celor cu educație medie (liceu), în detrimentul celor cu educație inferioară. La capitolul studii superioare proporțiile sunt apropiate. Din punct de vedere ocupațional, categoria aceasta de femei se deosebește de cea majoritară prin proporția mai mare a celor neocupate. Străinele care se căsătoresc cu români au o structură educațională apropiată de cea a româncelor care se căsătoresc cu străini, iar după celălalt criteriu apare o situație ce indică o proporție și mai ridicată de neocupate.

– Referitor la bărbați, românii care se căsătoresc cu străine sunt și ei mai numeroși la nivelul mediu de educație, față de cei care se căsătoresc cu românce. În schimb, apar în proporție mult mai mică decât aceștia din urmă, în rândul persoanelor ocupate. Bărbații străini care se căsătoresc cu românce sunt ceva mai educați (inclusiv la nivelul studiilor superioare) decât bărbații autohtoni, iar ponderea celor ocupați este apropiată de a majorității bărbaților români (cei care se căsătoresc cu românce).

Ne vom mai opri puțin în această secțiune la *problema coabitării*. Formarea și conviețuirea cuplurilor fără căsătorie este un fenomen care s-a răspândit rapid în ultima jumătate de veac în țările occidentale, fiind și acesta, ca și înmulțirea nașterilor extramaritale, invocat ca un simptom al trecerii în era postmodernă. Numai că, așa cum precizam și cu altă ocazie (Rotariu, 2015), e bine să nu uităm faptul că nu epoca postmodernă a inventat coabitarea, fenomenul, sub denumirea tradițională de concubinaj, existând de când lumea, el fiind doar marginalizat în societatea burgheză modernă, unde familia legală era considerată singura formă convenabilă de conviețuire în cuplu și, mai ales, unde era recomandat să apară copiii. Regăsim aceeași atitudine de sprijinire a formelor legale de căsătorie și în timpul regimurilor socialiste, inclusiv la noi în țară. După căderea acestor regimuri, puterea multor norme a slăbit vizibil și, în aceste condiții, mai ales că nici dinspre Vest nu veneau semnale care să conducă la întărirea instituției familiale, s-a întâmplat ca practica uniunilor consensuale să se lărgescă sistematic și în țara noastră, pe măsura trecerii timpului. Ceea ce este însă important de subliniat e faptul că aici, la noi, avem, în acest moment, un amestec al celor două tipuri de comportamente: cel premodern, caracteristic păturilor sociale care nu au ajuns încă să interiorizeze normele statului modern, și cel postmodern, caracteristic acelor straturi sociale care contribuie la inovarea instituțiilor sociale, la depășirea vechilor practici și obiceiuri.

Cu ocazia ultimelor două recensăminte, cele din 2002 și 2011, a fost înregistrată starea civilă *de facto*, ceea ce permite o caracterizare, după câteva caracteristici socioeconomice, a persoanelor aflate în uniune consensuală. În 2002 la recensământ au fost înregistrate 414.061 cupluri coabitante, iar zece ani mai târziu se vor regăsi ceva mai puține: 372.767, fără a putea afirma totuși că fenomenul s-a redus sau a rămas la același nivel și aceasta din cauza calității datelor ultimului recensământ⁴. O analiză pe un eșantion de 10% din recensământ⁵ arată că majoritatea cuplurilor coabitante sunt constituite din persoane cu nivel de educație inferior, din zonele rurale sărace, deci cu un mod de viață mai degrabă premodern, și că doar o categorie redusă este formată din persoane care aderă la sistemele de valori postmoderne. Uitându-ne la caracteristicile celor din grupa de vârstă 18-49 ani care se aflau în uniune consensuală se observă variații foarte mici de la un recensământ la altul, dar care sunt în direcția creșterii ponderii celor din

⁴ Este aproape sigur că cifra din 2011 este subestimată, chiar și numai pentru motivul că datele culese ulterior, din surse administrative, pentru completarea recensământului, nu aveau cum să evidențieze asemenea situații.

⁵ Eșantionul din 2002 disponibil de la Minnesota Population Center, cel din 2011 de la Institutul Național de Statistică.

ultima categorie menționată. Dacă în 2002, 31,6% din persoanele fără educație se aflau în coabitare, valoarea scade la 23,3% în 2011, iar proporția celor cu educație superioară aflați în uniune consensuală crește foarte puțin, de la 3,1% la 4%. Distribuția coabitantilor după statutul ocupațional rămâne similară de la un recensământ la altul: proporții mai mari în rândul celor cu statut de casnic/casnică și a celor încadrați la "altă situație economică", cu sub 2% dintre studenți/elevi în uniune consensuală⁶.

În completarea acestor date sumare vine *Ancheta Generații și Gen*, desfășurată în România la finele anului 2005, care permite studierea rolului pe care coabitarea l-a avut de-a lungul cursului vieții persoanelor și legătura dintre acest comportament și altele, precum mariajul sau procrearea.

Exploatănd designul retrospectiv al anchetei, s-a putut lucra cu tehnica analizei istoriei evenimentelor biografice. Folosind ca indicator al nivelului primelor căsătorii procentul cumulat al persoanelor căsătorite înainte de împlinirea unei anumite vârste (indicator neafectat de schimbările de calendar), Mureșan (2007, 2012) arată că din anii 1980 până în 2005 căsătoria își pierde într-o anumită măsură caracterul universal. Procentul cumulat al bărbaților care contractează o primă căsătorie înainte de 40 ani a scăzut sistematic, de la 91% cât era în anii 1985–1989, până la 72% în 2000–2005, la femei scăderea fiind mai mică, de la 94% la 81% (Mureșan 2012: 126). Analizând simultan cele două modalități prin care se poate începe un parteneriat de viață – căsătorie directă sau uniune consensuală – Mureșan (2007, 2012) arată că pe parcursul timpului a scăzut procentul celor care încep cu căsătoria directă, atât în cazul bărbaților, cât și al femeilor, concomitent cu creșterea procentului celor care încep în forma uniunii consensuale. Comparând anii 1985–1989 cu 2000–2005, procentul bărbaților care încep viața de cuplu cu o uniune consensuală a crescut de la 20% la 30%, iar procentul femeilor de la 21% la 41%. În același timp, sunt evidențiate schimbări de calendar, în sensul amânării, atât pentru căsătoria directă, cât și pentru coabitare. Autoarea leagă amânarea acestui eveniment de viață de manifestări ale așa-zisei „a doua tranziții demografice”, însă o privire asupra trecerii de la uniune consensuală la căsătorie și asupra efectului educației nuantează discuția, în sensul existenței celor două tipuri de comportamente, cel premodern și cel postmodern.

Pe baza aceluiași date ale *Anchetei Generații și Gen*, Hărăguș (2016) a investigat cum are loc trecerea de la uniune consensuală la căsătorie atunci când se așteaptă venirea pe lume a unui copil (când femeia este însărcinată).

⁶ Pentru alte detalii privind diferențele între persoanele coabitante și cele căsătorite, a se vedea și Rotariu (2015a).

Analiza a avut în vedere comparația femeilor din România cu cele din Bulgaria și Ungaria și rolul unor caracteristici socioeconomice în acest proces. Comparând perioada de după schimbarea regimului politic în 1989 cu perioada de dinainte, s-au găsit rate de trecere de la coabitare la căsătorie semnificativ mai mici în perioada postsocialistă, precum și o presiune redusă de a legitima sarcinile. În perioada socialistă a existat o nevoie urgentă pentru căsătorie înainte ca sarcina să devină vizibilă, dacă aceasta a început în perioada coabitării. După anul 1989, existența unei sarcini continuă să atragă după sine căsătoria, însă într-o etapă mai târzie a sarcinii. Riscurile de transformare a coabitării în căsătorie sunt mai ridicate în etapele mai înaintate ale sarcinii sau după nașterea copilului, fapt mai puțin vizibil în România, comparativ cu celelalte două țări. Interpretăm aceste rezultate ca fiind consecința scăderii presiunii normative asupra comportamentului indivizilor, o caracteristică a epocii actuale. Cu toate acestea, căsătoria rămâne contextul preferat pentru a da naștere și pentru a crește copii.

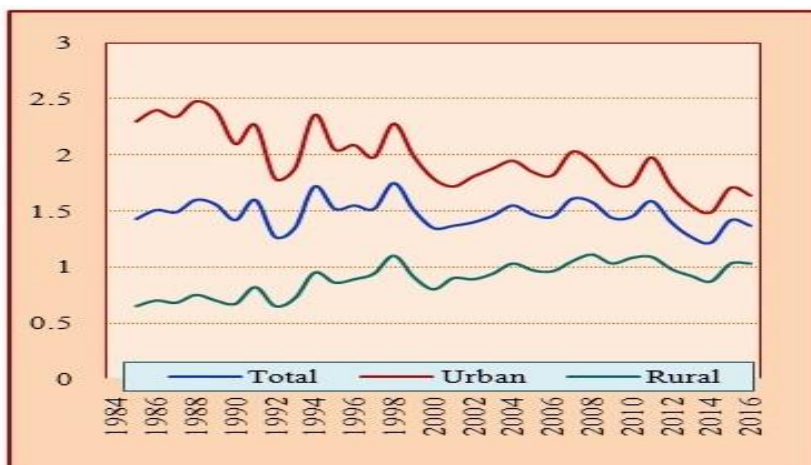
Chiar dacă femeile aleg coabitarea ca primă formă de parteneriat, în această parte a Europei acest tip de aranjament este încă legat de căsătorie. Putem spune că este mai degrabă un preludiu pentru căsătorie sau un stadiu al căsătoriei decât un înlocuitor al acesteia. Această afirmație este susținută de frecvența masivă a schimbării situației parteneriatului între concepția și nașterea unui copil. Principalul factor care determină decizia de căsătorie a unui cuplu coabitant este apariția sarcinii, nu doar în țările foste socialiste, ci în întreaga Europă. În România, nivelul educațional al femeilor produce diferențieri importante în tipul și semnificația relației de coabitare: coabitarea ca preludiu al căsătoriei (ca etapă în care nu există copii) sau un stadiu al procesului marital (acompaniată adesea de procreare) caracterizează femeile cu educație superioară, în timp ce femeile cu puțini ani de școală persistă în comportamente nonmaritale pe tot parcursul vieții, chiar și când urmează să se nască un copil. Căsătoria implică așteptări legate de stabilitatea economică pe termen lung, pe când coabitarea este mai degrabă asociată cu nesiguranță în ceea ce privește poziția pe piața muncii și statutul economic. Din această perspectivă, se pare că mariajul este ales de persoanele care dispun de mai multe resurse socioeconomice, coabitarea fiind preferată de femeile aflate în situații mai nesigure, mai lipsite de stabilitate. Rezultatele obținute pe baza datelor *Anchetei Generației și Gen* întăresc așadar ideea amestecului celor două tipuri de comportamente (premodern și postmodern) în societatea românească. Statistic, însă, fie că e vorba de coabitare sau de alte fenomene demografice „deviante”, precum nașterile extramaritale, predomină atitudinile și comportamentele premoderne, caracteristice persoanelor cu statut economic, social sau educațional scăzut.

2. Divorțialitatea

Câteva date de bază

Divorțialitatea nu a avut, în România, o evoluție spectaculoasă în anii ulteriori schimbării regimului socialist, așa cum ar fi fost de așteptat după înlăturarea numeroaselor obstacole ridicate de fostul regim în calea celor care doreau să se despartă. Ba chiar s-ar putea spune, la prima vedere, că divorțialitatea a rămas relativ constantă (dacă ignorăm fluctuațiile anuale) în ultimii 25 ani. Cel puțin, aceasta este impresia care se degajă din observarea evoluției indicatorului brut, *rata brută de divorțialitate* (RBD), exprimând numărul de divorțuri ce revin la mia de locuitori, indicator calculat pentru toată populația țării. Evoluția acestei rate este redată în figura 3, unde sunt preluate, pentru comparație, valorile și pentru câțiva ani anteriori schimbării de regim. De asemenea, evidențiem diferența importantă de comportament între cuplurile din mediul rural și cel urban. Această distincție pe medii arată câteva lucruri foarte interesante. Mai întâi, așa cum se putea bănui, intensitatea fenomenului apare mult mai importantă în rândul populației orășenești decât în cea a satelor. Apoi, se vede că această diferență era extrem de vizibilă în anii de la sfârșitul regimului comunist (o rată în urban de 3–4 ori mai mare decât în rural), însă ea se reduce treptat în anii de după 1990, tendința curbelor fiind de a se apropia una de alta. Și mai interesant este faptul că această apropiere se produce prin creșterea ratelor în rural și scăderea celor din urban, astfel încât, după cum observăm mai sus, pe ansamblu, situația apare staționară (undeva în jurul valorii de 1,5‰).

Figura 3. Rata divorțialității pe medii sociale în anii 1985–2016 – la 1000 locuitori.

Sursa: INS.

Se știe însă că acest indicator este însă unul foarte grosier, valoarea lui fiind influențată de mai muți factori decât se întâmplă în cazul altor indicatori bruți. În primul rând, din momentul în care divorțul privește căsătoriile existente, este clar că *numărul evenimentelor de divorț depinde esențialmente de stocul de căsătorii existent la un moment dat*. De pildă, scăzând acest stoc, ca urmare, să zicem, a diminuării numărului de căsătorii, scade și numărul divorțurilor, *ceteris paribus*, dar asta nu înseamnă că scade divorțialitatea. Există alți indicatori care încearcă să corecteze deficiențele ratei brute. Din păcate aceștia, cum ar fi *indicele sintetic de divorțialitate*, calculat pe baza ratelor de categoria a doua⁷, sunt greu de determinat, întrucât lipsesc informațiile necesare.

Unul dintre cei mai simpli indici de divorțialitate, diferit de rata brută și având o oarecare utilizare, se obține împărțind numărul divorțurilor dintr-un an la numărul căsătoriilor din acel an, înțelegând desigur că aici apar serioase probleme de interpretare, întrucât divorțurile dintr-un an provin, în cea mai mare parte, din căsătorii anterioare anului în cauză. Oricum acest indice este ceva mai expresiv decât cel precedent (RBD), el arătând cât la sută dintre căsătoriile dintr-un an s-ar desface dacă pe durata acestora ar divorța atâtea cupluri câte divorțează în anul respectiv. Prezentăm evoluția valorilor acestui indicator, din nou pe ansamblu și pe cele două medii, în figura 4.

Figura 4. Raportul dintre numărul divorțurilor și numărul căsătoriilor, pe medii, în anii 1985–2016 – în procente.

Sursa: INS.

⁷ Ratele de categoria a doua se obțin împărțind numărul anual de divorțuri ce provin dintr-o promoție de căsătorii la efectivul mediu al căsătoriilor din acea promoție existent în anul de calcul.

Se vede că, pe baza raporturilor divorțuri/căsătorii, putem vorbi de o oarecare creștere a divorțialității după 1989, indicele urcând (dacă ignorăm fluctuațiile), de la un nivel de aproximativ 20% până în 1989, la unul apropiat de 25%, în deceniul 1995–2004, pentru a atinge un vârf de 30% la începutul anilor 2010, coborând iarăși spre 25% în ultimii ani. Distingerea situațiilor din urban și rural nu aduce multe schimbări față de indicatorul precedent. Ca și în cazul ratei brute, și acum avem o convergență a valorilor, adică o reducere a distanței dintre cele două tipuri de comunități. Din nou se vede o tendință clară de intensificare a fenomenului în rural dar de data asta se poate vorbi mai puțin de un declin în urban. Pe ansamblu și în linii foarte mari, putem conchide că, dacă lăsăm de o parte cele două extreme, minimul din 2007 (datorat creșterii bruște a numărului de căsătorii) și maximum din jurul anului 2011, *privind situația după acest indicator, spre deosebire de ce am văzut că ne spune evoluția ratei brute (o anumită stabilitate), divorțialitatea în România pare a fi crescut ușor după căderea comunismului, afectând în medie circa 25% dintre căsătorii, față de 20% în anii anteriori.*

Vorbim de o creștere ușoară, dacă creștere este, având în vedere evoluția ascendentă continuă a divorțialității din alte țări din estul continentului, care s-au distanțat mult de România. Fără a intra în detalii comparative, să ne raportăm doar la patru țări din apropierea noastră: două care aveau deja în timpul comunismului rate mai mari decât noi (Cehia și Ungaria) și alte două care au pornit de la un nivel comparabil cu al nostru (Bulgaria și Polonia). Primele două au continuat parcursul cu un trend crescător al indicatorului, astfel că de la o stare în care numărul divorțurilor, în cursul unui an, reprezenta circa 40% din cel al căsătoriilor, au urcat la cote și mai înalte, ajungându-se la sfârșitul intervalului analizat la o pondere de 60%. Celelalte două țări au avut parcursuri diferite. Bulgaria, pornind ca și noi de la 20%, a cunoscut cea mai rapidă pantă de creștere, ajungând în 2014 la circa 50%. Polonia, în schimb, a rămas până la începutul anilor 2000 cu o rată mai scăzută decât cea din România, însă după aceea a reușit să ne întrecă aproape în fiecare an, ajungând în final la circa 8 puncte procentuale deasupra noastră. Aceste comparații constituie temeiul pentru a afirma că *în țara noastră, căsătoria își menține încă o stabilitate mai mare decât în multe din țările europene*⁸.

Desigur că e greu de spus cum vor evolua lucrurile în continuare și, de asemenea, e greu de oferit explicații asupra diferențelor din momentul

⁸ Dintre celelalte țări ale UE, doar Italia și Malta au o rată brută de divorțialitate mai mică decât a noastră și numai Malta are un raport divorțuri/căsătorii mai scăzut decât noi.

de față, chiar și între țări care se află în aceeași zonă culturală cu a noastră. Și în legătură cu divorțialitatea, așa-zisa teorie a celei de a doua tranziții demografice își dovedește limitele, nefiind în stare să explice de ce într-o țară precum Portugalia divorțurile reprezintă aproximativ trei sferturi din numărul căsătoriilor, în vreme ce tot într-o țară sudică, de aceeași religie, Italia, proporția e doar de un sfert, în timp ce după alți indicatori demografici, cum ar fi, de pildă fertilitatea, deosebiri între ele sunt minime. Sau cu ce este mai avansată, pe calea acelei așa-zisei tranziții, Portugalia decât o țară nordică precum Norvegia, unde indicele este de doar circa 42%? Evident, nimeni nu neagă existența unei tendințe, începută la diferite momente în ultimele decenii ale veacului trecut, în evoluția indicatorilor demografici, inclusiv o creștere a instabilității căsătoriilor. Dar nimeni nu este capabil să spună încotro se îndreaptă lucrurile (cum se va termina tranziția, căci dacă e tranziție înseamnă că se trece de la ceva la altceva). Chiar și în cazul indicelui aici pomenit, vedem, uitându-ne pe baza de date a EUROSTAT, că evoluția lui e departe de a fi liniar crescătoare. Dimpotrivă, găsim situații în care valoarea scade semnificativ. De pildă, în Letonia se coboară de la 77%, în 2011, la 50%, în 2014. Scăderi, chiar dacă de mai mică amploare, întâlnim, în ultimii ani în Germania și în Ungaria. Poate aceste scăderi sunt de scurtă durată, dar se poate tot așa de bine ca valorile să nu mai revină la nivelul ridicat anterior.

Câteva aspecte de detaliu

Pe lângă intensitatea divorțialității, interesant este și calendarul acestui fenomen, respectiv indicatorii ce marchează momentul desfacerii căsătoriei, în raport cu cel al încheierii ei, adică durata acesteia. Cel mai simplu este să urmărim indicatorii în cauză (media, mediana sau durata modală) în formula analizelor transversale, de moment, adică atunci când analizăm distribuția evenimentelor ce se petrec în cursul unui an calendaristic. Institutul Național de Statistică ne oferă, în anualele demografice din 2006 și 2015, durata medie a căsătoriilor desfăcute prin divorț în anii 1980–2014. Reproducem în figura 5 forma grafică a evoluției acestui indicator. Se observă că valoarea medie se situează în perioada comunistă și în primii ani ai celei care a urmat în jurul a 10 ani. Din 1994 începe să se contureze un proces de creștere a respectivului indicator, ajungând-se la finalul seriei de date la aproape 14 ani⁹.

⁹ Avem unele rezerve privind acuratețea cu care s-au calculat valorile duratei medii a căsătoriilor publicate în *Anuarul demografic* 2015 (tabelul 2.90), întrucât acestea nu coincid cu valorile calculate de noi din baza de date pe anii 2006–2013, fiind între ele diferențe exact de un an (în plus, în *Anuar*). Să mai observăm și saltul neobișnuit de mare (de aproape un an) între valoarea din 1993 și cea din 1994, o situație destul de ciudată ce s-ar putea datora doar

Figura 5. Durata medie a căsătoriilor desfăcute prin divorț în anii 1980–2014 – în ani.

Sursa: INS.

Valoarea medie crește în principal datorită reducerii sensibile a ponderii divorțurilor timpurii (sub 5 ani) și a sporirii ponderii celor care se desfac foarte târziu (după 20 de ani de căsătorie), celelalte categorii mijlocii (după durată) rămânând relativ constante. Astfel, din 1993 până în 2015, ponderea divorțurilor timpurii scade de la circa 37% din total la mai puțin de 21%, în vreme ce divorțurile căsătoriilor ce depășesc 20 de ani ca durată ajung să reprezinte peste 22% din total, adică o creștere de circa 10 puncte procentuale față de prima parte a anilor 1990.

Celelalte valori de calendar, durata modală și cea mediană, pot fi deduse din informațiile publicate ale INS și din baza de date de care dispunem, pentru anii 2006–2013. Mai întâi, să precizăm că până în 2009, cele mai multe divorțuri se produceau în al doilea sau în al treilea an de căsătorie. Începând cu 2010 durata modală începe să crească și se va ajunge, în 2013, ca cele mai frecvente divorțuri să apară în decursul celui de al șaptelea an de căsătorie.

unei schimbări de metodologie, deși indicatorul e unul foarte simplu și nu vedem cum ar putea fi calculat cu formule care să ducă la rezultate diferite.

Celălalt indicator, mediana, nu poate fi evidențiat decât pentru intervalul 2006–2013. Să spunem, mai întâi că, pentru această perioadă, în ansamblu, valoarea sa este de 10 ani, în sensul că în primii 10 ani de căsătorie s-au desfășurat exact 50% dintre mariaje, cealaltă jumătate fiind căsătorii care au durat mai mult de 10 ani. Să mai spunem că prima cuartilă se află în intervalul de durată de la 3 la 4 ani, deci 25% dintre divorțuri au loc înainte de împlinirea a 4 ani de căsătorie. Dacă însă urmărim situația anual, vom observa că, și din această perspectivă, lucrurile se mișcă, chiar dacă e vorba de o perioadă scurtă de timp. De exemplu, în primul an, 2006, mediana se plasează pe intervalul de durată de la 8 la 9 ani, adică în cursul celui de al nouălea an; în ultimul, 2013, mediana trece ușor pragul celor 9 ani, plasându-se deci în al zecelea. Desigur această deplasare nu este atât de spectaculoasă ca cea a valorii modale, dar trebuie să ținem seama că în determinarea medianei intră toate evenimentele, pe când valoarea modală e determinată doar de frecvența dintr-un interval, care poate varia mult mai ușor de la un an la altul.

Să mai adăugăm un element la cele deja menționate. E vorba despre situațiile familiilor care divorțează, privite din perspectiva existenței sau nonexistenței unor copii minori, care pot suferi consecințele unei situații destul de dificile deseori, cum este cea a despărțirii părinților. Din fericire (ne permitem să spunem astfel), datele oficiale ne arată că situațiile de divorț în care apar și copii minori s-au împuținat constant în anii de după 1989. Astfel, ponderea familiilor fără copii minori, arată o creștere sensibilă, de la circa 45%, la finele anilor 1980, la valori în jur de 57% în anii din urmă. Procesul acesta se corelează bine cu cel evidențiat mai sus, conform căruia sporește ponderea divorțurilor în cazul căsătoriilor de lungă durată, căsătorii în care, chiar dacă au existat copii, aceștia au depășit vârsta minoratului. Desigur, situația e diferită de cea din anii 1950, când de asemenea erau mai puține familii divorțate cu copii minori: atunci divorțurile veneau foarte repede, înainte de apariția copiilor, acum vin foarte târziu, după ce aceștia au depășit vârsta majoratului.

Bazele de date cu divorțurile înregistrate în România între 2006 și 2013 permit o privire în detaliu asupra caracteristicilor persoanelor care divorțează, cum ar fi educația sau mediul de rezidență. Atunci când *ambii soți sunt la primul divorț*, se observă diferențe clare în durata scursă până la divorț după *nivelul de educație* al soților în momentul divorțului. Prezentăm în tabelul 4. valorile medii în funcție de situația fiecăruia dintre soți. Se vede că cel mai repede divorțează persoanele cu educație superioară, fie că e vorba de bărbați sau de femei.

Tabelul 4

Durata medie a căsătoriei (în ani) pentru diferite categorii educaționale în care se încadrează unul dintre soți, în perioada 2006–2013

Nivelul de instruire	Soțul	Soția
Primar	14,2	14,5
Gimnazial	13,3	13,8
Profesional	14,0	14,1
Liceal	11,7	11,9
Postliceal	13,3	12,1
Superior	11,2	10,3
Alte situatii	12,6	12,7

Sursa: Baza de date a INS cu divorțurile din anii 2006–2013

Comparând durata medie a căsătoriei până la divorț în *mediul urban și rural*, constatăm că aceasta nu diferă: rezidenții celor două medii divorțează, în medie, puțin după 12 ani de căsnicie (după datele noastre). Uitându-ne la duratele medii ale căsătoriilor în funcție de educație, separat pe cele două medii de rezidență, fie că luăm în considerare nivelul de instruire al femeilor sau al bărbaților, se identifică clar cele două situații aflate la poli opuși: *persoanele cu educație superioară divorțează cel mai repede, iar cele cu educație primară cel mai târziu*. În cazul femeilor diferența de durată între cele mai educate femei și următorul nivel educațional este mai vizibilă decât în cazul bărbaților.

Alte caracteristici ale soților și posibilele diferențieri pe care le produc în durata căsătoriei până la desfacere sunt *etnia și cetățenia* soților. Căsătoriile în care ambii soți sunt de etnie română se desfac în medie după 12,3 ani, în timp ce restul se desfac ceva mai repede, după 11,5 ani. Diferențe mult mai mari apar între căsătoriile între cetățeni români, cu o durată medie de 12,3 ani, și cele care implică o persoană de altă cetățenie, cu o durată medie de 6,9 ani.

Deși oferă posibilitatea unei imagini ceva mai detaliate asupra fenomenului divorțialității, aceste ultime date rămân tributare abordării transversale. Pentru a depăși limitele acesteia, ar fi necesară urmărirea în timp a unor promoții de căsătorii și observarea momentului în care intervine (dacă intervine) divorțul, în funcție de caracteristicile soților. Din nou, datele *Anchetei Generații și Gen* permit o astfel de abordare. Mureșan (2007) vorbește despre divorț în contextul descrierii tranzițiilor care au loc în viața indivizilor pe parcursul timpului, nefăcând însă referiri la diferite caracteristici ale soților care influențează riscul de divorț. Hărăguș (2016), tot din perspectiva cursului

vieții, studiază factorii care favorizează disoluția căsătoriei, urmărind un eșantion de persoane (bărbați și femei) care s-au căsătorit și momentul când divorțul apare (dacă apare), precum și modul în care diferite caracteristici ale persoanei influențează riscul de disoluție. Rezultatele obținute confirmă în general influențele identificate în cazul altor țări. Persoanele care s-au căsătorit la vârste foarte fragede sunt cele mai expuse riscului de divorț, existența copiilor în cuplu are un efect protector asupra căsătoriei, divorțul părinților ridică riscul desfacerii propriului mariaj, iar episoadele de coabitare premaritală cresc riscul de disoluție. De asemenea, există un gradient educațional pozitiv al divorțului: persoanele mai bine educate au rate mai ridicate de divorț, comparativ cu persoanele mai puțin educate.

Educația este o variabilă complexă în analiza comportamentelor legate de familie. În legătură cu mariajul, educația ridicată sporește resursele – sociale, culturale, economice, abilitățile cognitive – ale soților, care cresc stabilitatea relației, fie pentru că își aleg mai bine partenerul, fie pentru că dispun de o serie de abilități (de comunicare, de exemplu) care fac o relație să funcționeze (Hoem, 1997; Härkönen și Dronkers, 2006). Pe de altă parte, femeile cu educație ridicată pot avea atitudini mai puțin conservatoare și pot încheia mai ușor un mariaj nesatisfăcător decât femeile mai puțin educate și, de asemenea, pot face față mai ușor consecințelor unui divorț, în special celor economice (Hoem, 1997).

Studiile despre divorț în SUA au găsit un efect negativ al educației soției asupra divorțului, în timp ce pentru Europa rezultatele sunt mai variate (Lyngstad și Jalovaara, 2010). În spațiul european nivelul de educație apare în general ca o variabilă ce influențează direct statutul social. Relația pozitivă cu divorțul ține de resursele pe care cei cu statut socioeconomic ridicat le dețin și care le facilitează acestora accesul la divorț atunci când există bariere legale, sociale și economice în calea divorțului; pe măsură ce aceste bariere dispar treptat, la fel se întâmplă cu relația dintre educație și divorț, acesta din urmă devenind mai frecvent în rândul celor cu statut socioeconomic scăzut.

În condițiile în care în România au existat restricții majore asupra divorțului în perioada regimului socialist, ne așteptăm ca efectul nivelului de educație asupra disoluției căsătoriei să difere înainte și după schimbarea regimului politic.

Într-adevăr, în perioada 1966–1975, când restricțiile asupra divorțului erau cele mai severe, persoanele cele mai educate dispuneau de suficiente resurse pentru a depăși aceste obstacole, așa cum sugerează riscul mai ridicat de disoluție maritală, comparativ cu persoanele cu educație

mai scăzută. Efectul dispare odată cu diminuarea sau dispariția barierelor legale în fața divorțului.

Din analiza datelor longitudinale se poate deduce dacă tipul căsătoriei (precedată sau nu de coabitare) are efecte diferite asupra riscului de divorț în perioade calendaristice diferite. În România anterioară anilor 90, persoanele care au coabitat înainte de căsătorie aveau un risc mai ridicat de divorț decât cele căsătorite direct. În acea perioadă căsătoria directă era norma, încurajată și de diferite beneficii acordate pe calea căsătoriei (de exemplu accesul la o locuință mai mare), iar cei care locuiau împreună fără a fi căsătoriți erau într-adevăr un grup aparte, cu atitudini care îi făceau mai predispuși la disoluția căsătoriei. Situația arată diferit pentru perioada cea mai recentă, când coabitarea premaritală devine mai răspândită și cei care locuiesc împreună înaintea căsătoriei nu mai constituie un grup aparte, cu caracteristici atât de diferite față de persoanele care se căsătoresc direct și, prin urmare, dispar diferențele în riscul de disoluție a căsătoriei. Desigur, aceste rezultate obținute din *Ancheta Generații și Gen* se referă la perioada de până la finele anului 2005, când a fost realizată ancheta, și ele ar trebui reactualizate și rafinate prin realizarea unor noi valuri ale respectivei anchete sau prin alte cercetări de acest fel, lucru care, din păcate, în țara noastră nu s-a mai întâmplat.

Încheiem aceste scurte considerații despre constituirea și disoluția căsătoriilor în România, în anii ce au urmat căderii regimului dictatorial comunist, recapitulând constatările fundamentale asupra nupțialității și divorțialității. Niciunul dintre cele două fenomene nu a fost afectat în mod dramatic, în ceea ce privește intensitatea lor, de schimbarea de regim și de parcurgerea etapei de un sfert de secol de politică liberală în domeniu. Foarte probabil că nupțialitatea a cunoscut o ușoară pantă descrescătoare, iar divorțialitatea una crescătoare, dar schimbările sunt departe de a avea amploarea celor care s-au petrecut în acest interval de timp în alte țări fost comuniste sau mai devreme în țările occidentale. Căsătoria este în România încă un fenomen cvasiuniversal (cu o rată de moment de circa 85%), iar divorțurile nu afectează mai mult de un sfert din căsătorii, după indicatorii actuali. Coabitarea este probabil în expansiune, dar deocamdată nu pare a pune în pericol nupțialitatea, extinderea fiind mai consistentă la nivelul cuplurilor tinere, înaintea căsătoriei și adesea anticipând căsătoria, și mai puțin clară în cazul unor categorii marginalizate din populație, care au practicat-o dintotdeauna în locul căsătoriei. Singura modificare cu adevărat importantă s-a produs, după 1990, în privința calendarului căsătoriilor, atât femeile cât și bărbații unindu-se la vârste tot mai ridicate, fără însă a atinge deocamdată nivelurile din țările vestice. Această deplasare în sus a vârstelor

la căsătorie este relativ uniformă, decalajul de vârstă între soți rămânând aproape constant și mai ridicat decât la populațiile occidentale.

3. Anexa

Cele trei serii de valori ale ratei de nupțialitate, calculate pentru populația României, după 1990 (Valori în promile: căsătorii la 1000 de locuitori)

Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Seria a	8,3	7,9	7,7	7,1	6,8	6,8	6,7	6,5	6,5	6,2
Seria b	8,3	7,9	7,5	7,0	6,7	6,7	6,5	6,4	6,4	6,1
Seria c	8,3	8,0	7,7	7,1	6,8	6,8	6,6	6,5	6,5	6,2

(continuare)

Anul	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Seria a	6,1	5,8	5,9	6,2	6,6	6,6	6,8	8,8	6,9	6,3
Seria b	6,0	5,7	5,7	5,9	6,3	6,3	6,5	8,4	6,6	6,0
Seria c	6,1	5,9	5,9	6,2	6,7	6,7	6,9	9,1	7,3	6,6

(continuare)

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Seria a	5,4	4,9					
Seria b	5,1	4,7	4,8	4,8	5,3	5,6	6,0
Seria c	5,7	5,2	5,4	5,4	5,9	6,3	

Notă:

- Seria a Datele vechi ale INS, preluate din *Anuarul statistic*, 2012, cu efectivele populației stabile, utilizate până la recensământul din 2011.
- Seria b Datele noi ale INS, din seria TEMPO, cu efectivele populației după domiciliu, recalculat înapoi până în 1992
- Seria c Datele EUROSTAT, ce coincid, practic, până în 2001, cu cele din seria a, iar din 2002 sunt obținute prin raportarea numărului de căsătorii la populația cu reședința obișnuită în țară. Valoarea pentru 2005 este calculată în acest mod de noi.

4. Bibliografie

1. Harkonen, J., Dronkers, J. (2006). *Stability and Change in the Educational Gradient of Divorce. A Comparison of Seventeen Countries* în *European Sociological Review*, 22(5), p. 501–517.
2. Hărăguș, Mihaela (2016). *Transformarea uniunii consensuale în căsătorie*, în Mureșan, C. și I. Foldes (coord.), *Traietorii familiale. România în context european*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 181–208.
3. Hărăguș, Mihaela (2016). *Efectul unor caracteristici demografice și sociale asupra disoluției căsătoriei*, în Mureșan, C. și I. Foldes (coord.)

- Traectorii familiale. România în context european, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 309–330.
4. Hoem, J. (1997). *Educational gradients in divorce risks in sweden in recent decades*, Population Studies, 51, p. 19–27.
 5. Lyngstad, T., Jalovaara, M. (2010). *A review of the antecedents of union dissolution*, Demographic Research, 23, p. 257–292.
 6. Mureșan, Cornelia (2007). *Family dynamics in pre- and post-transition Romania: a life-table description*, MPIDR Working Paper WP-2007-018, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2007-018.pdf>
 7. Mureșan, Cornelia (2012). *Schimbările comportamentului familial în România. O abordare din perspectiva cursului vieții*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
 8. Rotariu, Traian (2003). *Demografie și sociologia populațiilor. Fenomene demografice*, Iași, Polirom.
 9. Rotariu, Traian (2010). *Studii demografice*, Iași, Polirom.
 10. Rotariu, Traian (2015). *Un sfert de secol de declin demografic*, Iulian Stănescu și Cătălin Zamfir (coord.), *România la răscruce: opțiuni pentru viitor*, București, Pro Universitaria, p. 162–195.
 11. Rotariu, Traian (2015a). *Considerații asupra unor aspecte demografice ale familiei europene de azi*, Petru Iluț (coord.), *Dragoste, familie și fericire*, Iași, Polirom, 2015, p. 86–115.
 12. Rotariu, Traian, Dumănescu, Luminița, Hărăguș, Mihaela (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Iași, Polirom.
 13. Seltzer, J. A. (2000). *Families Formed outside of Marriage*, Journal of Marriage and Family, 62, p. 1247–1268.

POPULAȚIE, MIȘCARE NATURALĂ, MIȘCARE MIGRATORIE

VASILE GHEȚĂU

Marile și preocupantele schimbări survenite în evoluția populației țării după anul 1989 sunt rezultatul multiplelor efecte cumulate ale mișcării naturale și ale mobilității populației, însemnând schimbare de reședință permanentă (domiciliu) și de reședință obișnuită în țară și în străinătate. Fenomenele se întrepătrund în manifestări și influențe și în destule cazuri schimbările la care suntem martori au origini și în discontinuități și în fracturi care au avut loc cu multe decenii în urmă, dacă ar fi să ne referim doar la efectele demografice, dar și economice și sociale ale regresului considerabil al natalității în anii 1957–1966, urmat de neobișnuita creștere din anii care au urmat. Masiva emigrație de după anul 1989, dar și amploarea și direcțiile migrației interne cu schimbare de domiciliu și-au pus amprenta pe evoluția numărului populației pe localități și medii, pe structura pe sexe și vârste a populației, dar și pe fenomenele de mișcare naturală, natalitate îndeosebi. O succintă trecere în revistă a unora dintre schimbările pe care le-a cunoscut mobilitatea cu schimbare de domiciliu și cea cu schimbare de reședință obișnuită poate oferi cititorului elemente și repere utile unei mai bune înțelegeri a evoluțiilor prezentate în secțiunile anterioare dedicate mișcării naturale a populației după anul 1989. Prezentarea și a unor date dinainte de anul 1989 este menită a evidenția continuități și discontinuități după anul 1989, întrepătrunderi, determinări și efecte etalate în timp. Abordarea majoră a problemelor migrației interne și externe este însă cea din secțiunile care urmează ale lucrării (Dumitru Sandu).

1. Privire generală asupra schimbărilor de reședință permanentă (domiciliu) în țară

Migrația internă cu schimbare de domiciliu (migrația internă în continuare) după anul 1989 a cunoscut dezvoltări spectaculoase în noul context economic și social al țării, odată cu instaurarea și respectarea

dreptului persoanei la liberă circulație și stabilire a reședinței permanente (domiciliul) și obișnuite. Unele dintre dezvoltări erau previzibile, cum sunt fluxurile de migrație din rural în urban și chiar cea din urban în urban, prin abrogarea reglementărilor restrictive asupra stabilirii domiciliului în orașele/municipiile capitală de județ, dar și în alte orașe importante. Alte dezvoltări urmau să fie rezultatul apariției unor diferențieri considerabile în ritmul și gradul de dezvoltare economică în profil teritorial. Impactul emigrației în țări dezvoltate nu putea fi încă intuit și estimat. Datele din tabelul 1 conturează o imagine generală a dimensiunii migrației interne și a fluxurilor de migranți între medii într-o lungă perioadă de timp, începând cu anul 1968, de când există informații statistice omogene și fiabile, permițând o mai bună evidențiere a schimbărilor survenite după anul 1989. În întreaga perioadă de aproape 50 de ani, 15,6 milioane de locuitori și-au schimbat domiciliul cel puțin o dată, 9,1 milioane dintre ei migrând după anul 1989.

Tabelul 1
Migrația internă cu schimbare de domiciliu între medii sociale în perioada 1968-2016 Număr migranți și structură

Perioade	Fluxuri între medii - în mii migranți				
	Total migranți	U > U	U > R	R > R	R > U
1968-1969	568	129	60	178	201
1970-1974	1693	308	172	500	713
1975-1979	1660	298	120	345	896
1980-1984	1444	283	75	183	903
1985-1989	1036	195	71	214	556
1990-1994	1850	396	179	313	962
1995-1999	1437	376	373	355	332
2000-2004	1551	406	476	325	344
2005-2009	1701	477	514	345	365
2010-2016	2629	778	789	510	550
1968-1979	3920	735	352	1023	1810
1980-1989	2480	478	146	397	1458
1990-2016	9167	2434	2332	1848	2553
1968-2016	15567	3647	2830	3268	5822

Perioade	Fluxuri între medii - structura în procente				
	Total migranți	U > U	U > R	R > R	R > U
1968-1969	100	23	11	31	35
1970-1974	100	18	10	30	42
1975-1979	100	18	7	21	54
1980-1984	100	20	5	13	63
1985-1989	100	19	7	21	54
1990-1994	100	21	10	17	52

Perioade	Fluxuri între medii - structura în procente				
	Total migranți	U > U	U > R	R > R	R > U
1995-1999	100	26	26	25	23
2000-2004	100	26	31	21	22
2005-2009	100	28	30	20	21
2010-2016	100	30	30	19	21
1968-1979	100	19	9	26	46
1980-1989	100	19	6	16	59
1990-2016	100	27	25	20	28
1968-2016	100	23	18	21	37

U>U = flux urban-urban; U>R = flux urban-rural; R>R = flux rural-rural; R>U = flux rural-urban

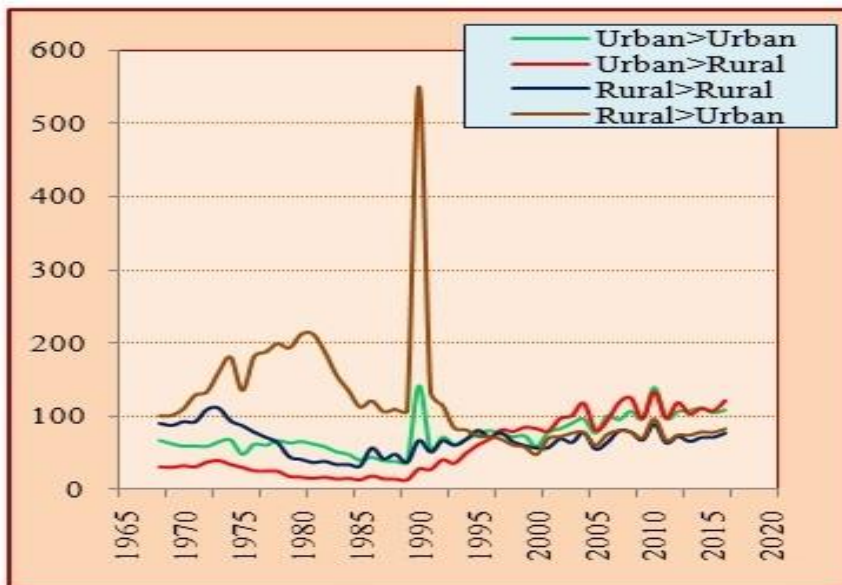
Sursa: Institutul Național de Statistică

Ceea ce a caracterizat migrația dinainte de anul 1990 a fost neta predominanță a fluxului din rural în urban, pe fondul colectivizării agriculturii, industrializării și urbanizării, dar și al expansiunii educației și ocupării forței de muncă tinere, din domenii tehnice îndeosebi. Migrația din urban în rural a avut o dimensiune și o proporție modeste. Cele patru fluxuri sunt echilibrate după anul 1989 la nivelul perioadelor din tabel, dar o analiză mai detaliată relevă schimbări importante, pe care le vom prezenta preferențial în formulă grafică, dat fiind imensul volum al datelor folosite.

Felul în care au evoluat schimbările de domiciliu între medii pe ani calendaristici poate fi examinat în figura 1, dominată de explozia celor plecați din rural în urban în anul 1990 – 549 mii! A fost epuizarea unui imens stoc de populație care dorea să plece în urban, dar reglementările restrictive o împiedicau. Termenul de epuizare a unui stoc este susținut de nivelul acestei migrații în toți anii care au urmat – între 60 și 80 de mii. Curbele din grafic relevă și o altă schimbare importantă cu origini la începutul anilor 1990 – amplificarea migrației din urban în rural (curba roșie), componenta cea mai mică înainte de anul 1990. Migrația în interiorul aceluiași mediu – din urban în urban și din rural în rural nu manifestă schimbări de amploare, dar ponderea primei dintre ele capătă o semnificație comparativă particulară. O radiografie mult mai clară asupra marilor schimbări survenite în migrația internă găsim în figura 2, unde putem examina evoluția structurii celor patru fluxuri de migranți înainte și după anul 1989. Fluxul urban-rural își amplifică ponderea după anul 1990 și începând cu anul, 1997 devine fluxul cel mai important, poziție pe care o are și în ultimii ani dar devenită stagnantă ca pondere și pe cale de a fi egalată de cea a fluxului urban-urban (spre orașele mari aflate în expansiune economică generatoare de locuri de muncă). Cele patru fluxuri ale migrației dintre și intermedii au devenit stabile – urban-urban și urban-rural – ponderi de 30%, și rural-rural, rural-urban – ponderi de 20%. Mediul

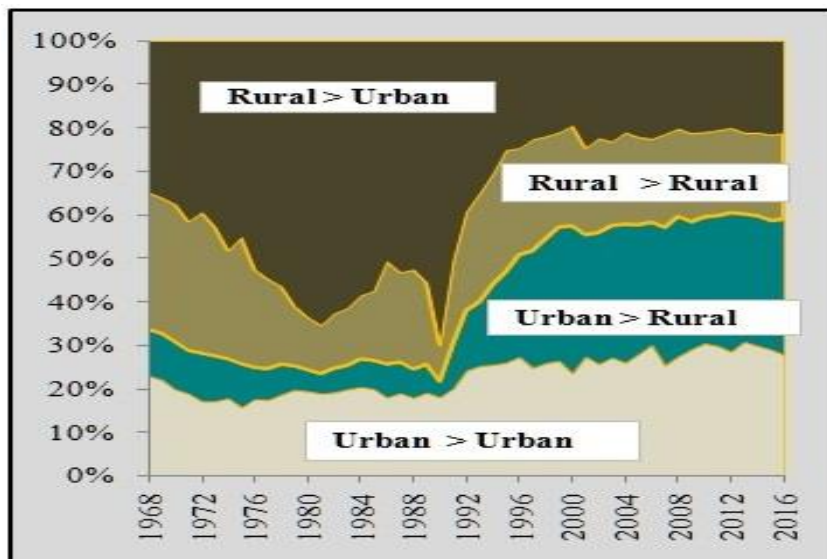
rural, aflat în scădere naturală dramatică și afectat masiv de migrația externă își epuizează vizibil resursele de populație tânără, rezervor al migrației.

Figura 1. Numărul schimbărilor de domiciliu între medii în anii 1968-2016 - în mi.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Figura 2. Evoluția structurii fluxurilor migratorii dintre medii în anii 1968-2016.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

În toată perioada 1990–2015 mobilitatea femeilor fost superioară celei a bărbaților. Proportia ei în ansamblul migranților era de 52% în anul 1989, a coborât ușor în anul exploziei migrației, 1990, la 51% și s-a majorat lent, dar constant în anii următori, ajungând la 55–56% după anul 1995. Principalele motive ale schimbării domiciliului sunt cele legate de locul de muncă și de probleme familiale, dar datele disponibile sunt puține și de fiabilitate redusă, motivul schimbării domiciliului ne mai fiind înregistrat după anul 2005. Căsătoria poate fi motivația mobilității superioare a femeilor.

Are populația tânără mobilitatea cea mai ridicată la nivelul grupelor de vârstă? Da, dar cu particularități importante la cele două sexe. În tabelul 2 sunt prezentate date asupra structurii migranților pe grupe de vârstă în ani selectivi, compoziția grupelor dorindu-se a avea semnificații pentru motivarea migrației, copiii însoțind părinții, schimbarea locului de muncă, căsătoria. Aprecierile care urmează se referă la întreaga perioadă 1989–2015. La modul general, la femei se detașează clar proporțiile de la grupele de vârstă 15–24 și 25–34 ani – cu valori de 25–30%, în timp ce la bărbați proporțiile cele mai ridicate proporții le au cei în vârstă de 25–34 ani – între 25 și 30%, și cei cu vârsta sub 15 ani – 20–25%. Proporții mai mici – oscilând între 10 și 20% – au femeile cu vârsta sub 15 ani și cele de 35–49 ani. La aceleași vârste, la bărbați, ordinea este în jur de 20% la 35–49 ani și în jur de 17% la 15–24 ani.

Tabelul 2
Structura migranților cu schimbare de domiciliu, pe sexe, în anii 1989, 1990, 1995, 2000, 2005, 2010 și 2015

Ani	Toate vârstele	Sub 15 ani	15-24 ani	25-34 ani	35-49 ani	50-59 ani	60 ani +
1989-Bărbați	100	27,6	19,6	35,1	12,5	3,0	2,2
1989-Femei	100	23,0	37,6	24,9	9,5	2,7	2,4
1990-Bărbați	100	26,7	16,5	34,0	16,4	3,9	2,5
1990-Femei	100	23,2	27,7	29,0	13,3	3,8	3,0
1995-Bărbați	100	28,0	17,0	27,0	18,3	4,9	4,7
1995-Femei	100	21,0	28,6	26,1	14,1	4,3	5,9
2000-Bărbați	100	20,4	16,0	27,2	22,2	7,9	6,3
2000-Femei	100	15,5	27,4	29,3	16,3	5,4	6,0
2005-Bărbați	100	18,5	17,3	26,5	22,2	9,6	5,9
2005-Femei	100	14,6	26,9	27,7	17,5	7,2	6,1
2010-Bărbați	100	22,7	17,5	26,3	19,0	8,6	5,8
2010-Femei	100	18,2	26,6	27,4	15,8	6,5	5,6
2015-Bărbați	100	26,2	11,5	25,9	22,4	7,5	6,6
2015-Femei	100	19,8	19,9	29,4	18,7	5,9	6,3

Sursa: Institutul Național de Statistică

Poziția majoră a migranților în vârstă de 25–34 ani și la femei și la bărbați, cu valori similare ale proporției – 25–30%, poate fi expresia motivației economice a migrației, în timp ce pozițiile net diferite ale proporției migranților în vârstă de 15–24 ani – în jur de 25% la femei și în jur de 17% la bărbați, ar putea avea origini în particularități de vârstă și intensitate diferite ale nupțialității la vârstele respective. Aceleași particularități și proporții pot explica, prin efecte structurale, ponderea mai mică a migranților copii, sub 15 ani, la populația feminină. Ponderile cele mai mici în migrația cu schimbare de domiciliu sunt deținute, motivat, de migrații în vârstă de 50–59 și 60 ani și peste, circa 5% la femei și 5–10% la bărbați, cu nivel aflat în ascensiune, moderată la femei și mai importantă la bărbați. Este o migrație determinată de pensionare. În progres constant al proporției se află migrații în vârstă de 35–49 ani, la ambele sexe. Nu trebuie omis faptul că avem în față doar schimbări de structură, cu limitele și prudența pe care le impun în interpretare și posibilă motivație a migrației.

Ultima fațetă a migrației cu schimbare de domiciliu tratată în acest studiu este cea a geografiei fluxurilor. Diferențele în gradul de dezvoltare economică a județelor au modelat și modelează fluxurile migrației interne ca origine și destinație.

Tabelul 3

Județele cu cea mai mare migrație netă negativă și pozitivă în anii 1989 și 1990 și în perioadele 1990–1999, 2000–2015 și 1990–2015

1989		1990		1990–1999		2000–2015		1990–2015	
Județele cu cea mai mare migrație netă negativă - mii persoane									
Botoșani	-2,6	Vaslui	-24,0	Vaslui	-40,4	Vaslui	-23,3	Vaslui	-63,7
Iași	-2,6	Ilfov	-20,7	Botoșani	-34,9	Olt	-19,3	Botoșani	-52,6
Vaslui	-2,1	Botoșani	-20,7	Teleorman	-27,1	Botoșani	-17,8	Teleorman	-41,4
Bacău	-1,9	Teleorman	-20,0	Bacău	-24,1	Galați	-17,1	Olt	-40,8
Neamț	-1,6	Călărași	-16,2	Suceava	-21,9	Maramureș	-14,4	Hunedoara	-37,1
Buzău	-1,5	Giurgiu	-15,5	Iași	-21,5	Teleorman	-14,3	Maramureș	-34,9
Teleorman	-1,3	Bacău	-15,1	Olt	-21,5	M. Buceurești	-12,6	Bacău	-34,7
Galați	-1,3	Ialomița	-13,8	Neamț	-21,4	Brăila	-10,9	Neamț	-30,8
Olt	-1,3	Iași	-13,6	Giurgiu	-21,0	Bacău	-10,6	Suceava	-27,2
Suceava	-1,2	Olt	-13,4	Maramureș	-20,5	Tulcea	-10,0	Buzău	-24,6
Dolj	-1,1	Neamț	-12,0	Călărași	-19,0			Tulcea	-22,6
Sălaj	-1,0	Suceava	-11,8	Vrancea	-18,6			Ialomița	-22,0
		Buzău	-11,7	Buzău	-18,3			Călărași	-21,6
		Vrancea	-10,7					Alba	-20,5

Județele cu cea mai mare migrație netă pozitivă - mii persoane									
Gorj	+1,0	Cluj	+2,4	Cluj	+8,8	Iași	+10,6	Sibiu	+28,5
Caraș-S.	+1,2	Galați	+5,1	Sibiu	+17,6	Sibiu	+10,9	Cluj	+38,1
Brașov	+1,3	Sibiu	+8,1	Arad	+36,8	Constanța	+11,3	Brașov	+42,2
Arad	+1,9	Arad	+13,3	Brașov	+37,3	Arad	+20,3	Arad	+57,1
Timiș	+2,5	Brașov	+26,1	Constanța	+49,4	Cluj	+29,3	Constanța	+60,7
Constanța	+5,5	Constanța	+27,9	Timiș	+80,1	Timiș	+54,0	Ilfov	+101,4
M. București	+9,9	Timiș	+40,6	M. București	+208,7	Ilfov	+114,4	Timiș	+134,0
		M. București	+160,6					M. București	+196,1

Sursa: publicații și alte lucrări ale Institutului Național de Statistică (menționate la *Referințe*).

Capitala și județele Constanța, Timiș, Arad, Brașov, Caraș-Severin și Gorj erau cele mai importante destinații ale migrației interne în anul 1989, având un grad de dezvoltare și un potențial economic, diferite ca profil, care reclamau forță de muncă din alte județe, iar acestea erau îndeosebi cele din Moldova, dar și din alte regiuni mai sărace, cazul județelor Teleorman, Olt, Dolj, Sălaj. În anul 1990, în condițiile eliminării reglementărilor restrictive în stabilirea domiciliului și ale exploziei migrației interne, populația capitalei a crescut cu 161 mii persoane. Regăsim în anul 1990 județe care aveau migrație pozitivă și în anul anterior – Timiș, Constanța, Brașov, Arad, cărora li se adaugă alte trei județe mai dezvoltate – Cluj, Sibiu și Galați. Nu mai apar în clasamentul județelor cu cea mai importantă migrație netă pozitivă județele Gorj și Caraș-Severin, amândouă având un profil economic cu pondere importantă a industriilor extractive. În dezvoltările de după anul 1990 sunt câteva schimbări care rețin atenția. În perioada 2000–2015 Municipiul București are migrație negativă (începând din anul 2007) și apare județul Ilfov cu cea mai importantă migrație pozitivă în perioada 2000–2015 (cu 114 mii locuitori stabiliți în județ). Expansiunii economice și imobiliare a regiunii București-Ilfov i se asociază creșterea constantă a populației județului Ilfov prin toate cele trei componente – creștere naturală, migrație internă și externă și declin al populației capitalei, toate cele trei componente fiind negative în ultimii ani. Își consolidează migrația pozitivă județele mai dezvoltate din centrul și vestul țării, alături de județul Constanța. Pe de altă parte, se diminuează după anul 2000 poziția predominantă a județelor din Moldova ca rezervor de populație pentru județele mai dezvoltate, o contribuție importantă revenind altor județe – Olt, Teleorman, Tulcea, Brăila, Maramureș.

În toate schimbările survenite în migrația internă cu schimbare de domiciliu și în fizionomia ei actuală nu trebuie subestimate ori omise efectele masivei migrații externe, dimensiunile acestora în unele județe, din Moldova îndeosebi, dar și din alte regiuni mai sărace, reducând considerabil numărul populației rezidente în țară și, implicit, potențialul de migrație internă.

O privire asupra migrației nete după anul 1989 la nivelul celor opt regiuni de dezvoltare reflectă mari discrepanțe și prefigurează unele potențiale schimbări (tabelul 4). Migrația este pozitivă în trei dintre regiuni.

Tabelul 4
Migrația netă cu schimbare de domiciliu în anii 1989 și 1990 și în perioade de 5 ani calendaristici între anii 1990 și 2016 în cele opt regiuni de dezvoltare – în mii persoane

Regiunea	1989	1990	1990-1994	1995-1999	2000-2004	2005-2009	2010-2015	1990-2015
Nord - Est	-12,0	-97,2	-151,0	-13,2	-19,0	-28,2	-8,5	-219,9
Sud - Est	0,6	2,2	1,6	2,6	-4,0	-9,1	-21,1	-30,0
Sud - Muntenia	-3,6	-75,2	-97,8	-0,8	-6,0	-4,1	-17,4	-126,1
Sud - Vest Oltenia	-2,2	-27,9	-37,7	-0,4	-3,1	-12,7	-22,5	-76,5
Vest	6,3	60,4	89,3	12,9	13,4	16,0	13,6	145,2
Nord - Vest	-1,4	-15,2	-27,0	-8,8	-7,5	4,1	12,9	-26,2
Centru	2,9	23,0	35,5	-0,7	1,8	-0,8	0,3	36,1
București - Ilfov	9,4	139,9	187,1	8,5	24,3	34,8	42,8	297,5

Sursa: Institutul Național de Statistică

Tendențele pe perioade de cinci ani sugerează că regiunile București-Ilfov și Vest își vor menține supremația în atragerea migranților. Nivelul considerabil mai redus al migrației pozitive în regiunea Centru (o regiune în care se află și județe mai sărace (Alba, Covasna, Harghita)) și dezvoltările de după anul 2000 pot ridica unele semne de întrebare asupra durabilității menținerii unei migrații pozitive. De cealaltă parte, a regiunilor cu migrație negativă, evoluțiile din regiunea Nord - Est nu par a fi străine de migrația externă ridicată și diminuarea potențialului demografic al migrației interne. Pentru regiunile din Sud, o anumită continuare a migrației spre regiunea București-Ilfov pare posibilă.

În fine, dezvoltările migrației interne sunt componentă a evoluției în profilul teritorial a populației rezidente a țării. Această populație se află aflată în declin de 29 de ani, alimentat de scădere naturală și o imensă migrație externă negativă. Prin migrația internă județele mai dezvoltate atrag populație din județele mai sărace, accentuând declinul populației din

aceste județe și depopularea, alimentate de scădere naturală și migrație externă. Resursele de populație tânără și potențiali migranți pentru județele mai dezvoltate se apropie de epuizare, datele din tabelul 15 cuantificând tabloul sumbru al amplitudinii declinului populației la nivelul localităților în anul 2015.

Tabelul 5
Distribuția comunelor, orașelor și municipiilor după dinamica numărului populației rezidente în anul 2015

Localități	Toate localitățile	Număr localități având în anul 2015:		
		Creștere a populației	Creștere zero	Scădere a populației
Comune	2859	357	28	2474
Orașe și municipii	320	63	0	257
Toate localitățile	3179	420	28	2731

Sursa: Institutul Național de Statistică

În 87% dintre comune și în 80 % dintre orașe populația rezidentă a fost în declin în anul 2015 prin scădere naturală și migrație internă cu schimbare de domiciliu. Migrația externă nu este cunoscută statistic la nivel de localități, dar la nivel național numărul emigranților cu schimbare de reședință a fost cu 57 de mii persoane mai mare decât numărul imigranților, iar această scădere prin migrație a fost în anul 2015 de 58 de mii persoane, iar tendința creșterii acestor decalaje este bine instalată. Probabil, vor rămâne viabile demografic comunele în care populația este și va fi ocupată semnificativ economic în ramuri și activități neagricole și orașele mari, dezvoltate economic și orientate spre ramuri și domenii economice și sociale cerute de viitor.

2. Privire generală asupra schimbărilor de reședință obișnuită și permanentă în alte țări

Imensa migrație externă a românilor după anul 1989 a avut contribuția cea mai importantă la declinul populației rezidente a țării. Este o migrație motivată fundamental de realitățile economice, sociale, dar și politice ale țării și favorizată de dreptul la liberă circulație a românilor și de oportunitățile de a munci și trăi în țări dezvoltate. Datele statistice disponibile asupra migrației externe după anul 1989 prezintă, la nivelul întregii perioade, destule lacune asupra gradului de cuprindere a fenomenului, originii geografice în țară a fluxurilor de emigranți și a destinațiilor

acestora, ca și asupra caracteristicilor demografice și socioeconomice. Nașterea și amploarea luată de migrație, ca și toate manifestările ei ulterioare, nu au putut fi însoțite de crearea și buna funcționare a unui sistem de înregistrare statistică a fenomenului. Institutul Național de Statistică a depus și depune mari eforturi pentru estimarea datelor asupra migrației externe, recurgând la informații statistice colectate și gestionate de Eurostat, oficiul de statistică al Uniunii Europene, la schimb de informații și date cu oficiile naționale de statistică din statele membre și din alte țări. Sunt de asemenea folosite informații provenind din cercetările selective efectuate de institut în diferite domenii ale socioeconomicului – ocuparea forței de muncă, surse de venit în gospodării, schimbări survenite în structura gospodăriei. Toate aceste surse de informații statistice asupra migrației externe a românilor au limite, comparabilitate relativă, cunoaștere parțială a caracteristicilor demografice ale migranților, regularitate și chiar acoperire diferită. Soluția unor statistici satisfăcătoare asupra migrației românești este cea adoptată încă din anii 1950–1960 de țări care s-au confruntat atunci cu o imensă emigrație pentru muncă, neînregistrată statistic decât parțial și ducând la imposibilitatea cunoașterii satisfăcătoare a numărului de locuitori din țară. Este vorba de Italia și Spania, iar instrumentul statistic elaborat și aplicat a fost și este *Registrul Italianilor (Spaniolilor) cu Reședința în Străinătate*. Construirea unui astfel de instrument statistic este indispensabilă cunoașterii migrației externe și determinării corecte a populației rezidente după viitorul recensământ al populației.

Datele statistice asupra migrației externe suferă de inevitabile inconsistente, aproximări și discontinuități la nivelul întregii perioade 1990–2018, rapiditatea instalării fenomenului și amploarea desfășurărilor după anul 1989 depășind mijloacele și posibilitățile de înregistrare și de cunoaștere statistică detaliată îndeosebi a emigrației. În plus, introducerea conceptului de populație rezidentă la recensământul din luna octombrie 2011 și în anii care au urmat a creat o autentică fractură în seriile de date asupra mișcării naturale și migratorii a populației, comparabilitatea fiind profund afectată. Institutul Național de Statistică s-a confruntat cu dificultăți enorme în armonizarea datelor și reconstituirea seriilor după criteriile și exigențele reședinței obișnuite, estimarea migrației externe fiind domeniul cu cele mai mari dificultăți.

Evaluarea și analiza migrației externe impun folosirea unor surse diferite de date. Abordarea comparativă a datelor asupra numărului și structurii pe vârste a populației cu *reședința permanentă* (domiciliul) în țară și a populației cu *reședința obișnuită* în țară (de cel puțin 12 luni) permit estimarea numărului și structurii pe sexe și vârste a românilor rezidenți în

alte țări. Alte informații ale Institutului Național de Statistică se referă la estimarea fluxurilor anuale de imigranți și emigranți, cu schimbare de reședință și domiciliu.

Să ne amintim că datele din tabelul 8 asupra dimensiunii și componentelor declinului populației în perioada 1990–2018, arată o scădere a populației prin migrație externă de 2,6 milioane persoane până în anul 2017 și care ar urma să ajungă la 2,74 milioane la sfârșitul anului 2018, prin continuarea dezvoltărilor din ultimii ani. Migrația netă negativă din anii 1990–2002 și 2003–2016, perioade similare ca întindere, este egală – 1,3 milioane persoane. Aceste estimări au la bază relațiile dintre dinamica numărului populației și cea a scăderii naturale, migrația fiind o componentă rezultată. La rândul ei, migrația netă este dependentă ca dimensiune de raportul dintre fluxurile anuale de imigranți și emigranți cu schimbare de reședință. Ajungem astfel la caracteristicile celor două componente ale migrației – imigrația și emigrația, datele statistice provenind din estimările anuale ale Institutului Național de Statistică. Evoluțiile celor două componente oferă destule detalii asupra migrației, chiar dacă seria de date la nivelul întregii perioade este neomogenă și sunt luate în considerare doar datele din anii 2003–2015, perioadă în care și populația și fenomenele demografice au drept cadru de referință reședința obișnuită. Potrivit acestor date de mișcare a populației, în perioada respectivă au emigrat cu schimbare de reședință 2,9 milioane de persoane și și-au stabilit reședința în România, prin imigrație, 1,6 milioane persoane. Diferența este migrația netă negativă de 1,3 milioane persoane, identică cu cea estimată în tabelul 8 folosind alte instrumente de cuantificare, ceea ce indică o bună coerență a datelor și un demers metodologic adecvat.

Pentru anii 2003–2015 datele disponibile permit și cunoașterea fluxurilor anuale de imigranți și emigranți cu schimbare de reședință, ca mărime, structură pe sexe și vârste, origine și destinație și observațiile cele mai importante sunt prezentate succint.

Numărul emigranților a fost de 180–190 de mii în anii 2004–2006 și a urcat spectaculos la 544 de mii în anul 2007, anul intrării țării în Uniunea Europeană. S-a redus în anii următori, după epuizarea unui stoc de populație cu propensiune foarte ridicată de emigrare, rămânând însă la valori ridicate apropiate de 200 de mii pe an, iar în anii 2014–2016 migrația negativă descrie o majorare semnificativă, prin ascensiunea emigrației și stagnarea imigrației (tabelul 6).

Tabelul 6
Imigranți și emigranți cu schimbare de reședință obișnuită în
anii 2003-2016

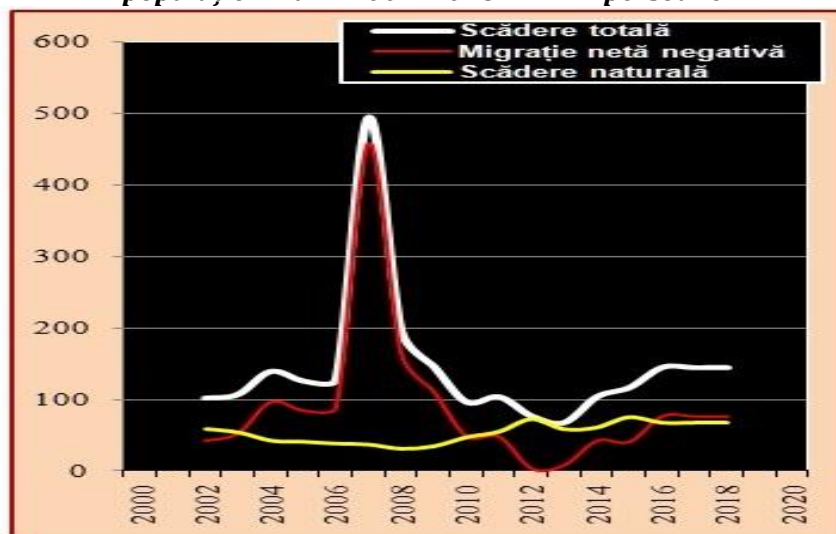
– în mii persoane –

Anii	Imigranți	Emigranți	Migrație netă	Anii	Imigranți	Emigranți	Migrație netă
2003	91,7	144,0	-52,3	2010	149,9	198,0	-48,1
2004	98,3	194,5	-96,2	2011	147,7	195,6	-47,9
2005	91,0	175,3	-84,3	2012	167,3	170,2	-2,9
2006	100,5	188,4	-87,9	2013	153,6	161,8	-8,1
2007	86,3	544,1	-457,8	2014	136,0	172,9	-36,8
2008	138,9	302,8	-163,9	2015	129,5	187,5	-57,9
2009	135,8	246,6	-110,8	2016	133,2	209,5	-76,2
2003-2016	1760	3091	-1331				

Sursa: Institutul Național de Statistică

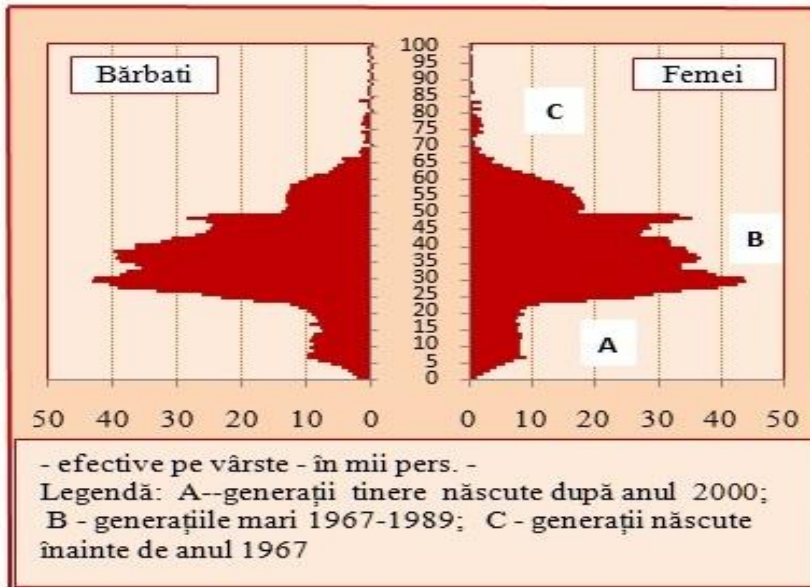
O scădere prin migrație a populației rezidente de 76 de mii locuitori în anul 2016 este mare, foarte mare pentru o populație rezidentă care coboară vertiginos spre 19,5 milioane locuitori și care are în ultimii ani și o scădere naturală la fel de mare. Cumulate, cele două scăderi înseamnă un declin anual al populației de aproape 150 de mii locuitori. Evoluțiile celor două componente și a declinului total în anii 2002-2016 și estimațiile pentru anii 2017 și 2018 descriu curbe de excepție (cele prezentate în figura 3).

Figura 3. Contribuția migrației externe și a scăderii naturale la declinul populației în anii 2002-2018 – în mii persoane.

Sursa: Anii 2002-2016: Institutul Național de Statistică; Anii 2017 și 2018: estimații ale autorului

Figura 4. Populația rezidentă în străinătate pe sexe și vârste la 1 ianuarie 2017 (2,6 mil.).

Sursa: Anii 2002–2016: Institutul Național de Statistică

În perioada 2003–2016 au emigrat cu schimbare de reședință 3,1 milioane de persoane și au imigrat 1,8 milioane (de fapt, este vorba de schimbări de reședință, ceea ce înseamnă că unele persoane pot fi implicate în două sau mai multe schimbări de reședință). Și emigranții și imigranții sunt persoane tinere, cum era de așteptat. Pe ansamblul perioadei 2003–2016 emigranții în vârstă de 20–29 ani se detașează cu o proporție de 35%, la distanță semnificativă aflându-se cei în vârstă de 30–39 ani, o proporție de 25% în anii 2003–2007 și 20% în anii următori. La aceleași grupe de vârstă se află și cei mai muți dintre imigranți, dar cu proporții mai echilibrate – 30% la imigranții în vârstă de 20–29 ani și între 25 și 30% la grupa de vârstă 30–39 ani.

În structura pe sexe a migranților există diferențe între emigranți și imigranți. La cei dintâi structura a fost bine echilibrată în anii 2003–2008 și o majorare a proporției femeilor la 55–60% a dominat tabloul în anii 2009–2013, pentru a se reveni la echilibru în anii următori. La imigranți, bărbații au deținut și dețin supremația, cu o proporție de 60% în anii 2003–2008, dar în regres în anii următori și ajunsă la 54% în anul 2016.

Cea mai fidelă și semnificativă informații asupra structurii pe vârste a migranților cu schimbare de reședință sunt oferite de piramida vârstelor celor 2,6 milioane de români cu reședința în alte țări, în figura 4. Este o

structură care impresionează, chiar dacă putea fi intuită. La o privire rapidă frapază poziția deținută de generațiile venite pe lume în anii politiciii pronatalitate forțate a vechiului regim – în secțiunea B, cu toate variațiile sale. Generațiile 1967–1989 dețin o proporție de 35% în populația rezidentă a țării (38% în cea cu domiciliu), dar reprezintă 62% din cele 2,6 milioane de români cu reședința în alte țări. Generațiile născute după anul 1989 reprezintă 22%. Poate fi remarcată în grafic dimensiunea mai mare a populației masculine între vârstele de 25 și 40 de ani, ca și neta superioritate numerică a femeilor la vârstele de 50–60 ani, cu origini în emigrația dublă ca dimensiune a acestora comparativ cu cea a bărbaților după anul 2006. Creșterea masivă a oportunităților de a găsi locuri de muncă în servicii casnice/îngrijirea persoanelor vârstnice ar putea explica această dinamică diferențială.

Datele publicate de Institutul Național de Statistică asupra populației după regiunea de *domiciliu* în țară (*reședința permanentă*) și după regiunea de *reședință obișnuită* în țară (populația *rezidentă*) permit estimarea populației cu domiciliu în țară, dar având reședința în alte țări, estimând astfel migrația netă pe regiuni de dezvoltare în anii 1990–2015. Prudența se impune în evaluarea datelor, determinarea populației rezidente în profil teritorial ridicând numeroase dificultăți. Ierarhizarea regiunilor de dezvoltare după nivelul migrației nete în anii 1990–2015 este următoarea: Nord – Est, Sud – Est, Centru, Nord – Vest, Sud – Muntenia, Sud – Vest Oltenia, Vest, București-Ilfov. Acest clasament nu are o determinare unică, dimensiunea populației (cu domiciliu) fiind un factor major, dar influențe importante au origini și în gradul de dezvoltare economică și socială, în istorie, tradiții și particularități culturale ale populației. Regiunea Nord – Est (Moldova) mai săracă și având, multă vreme, o creștere demografică importantă a fost și a rămas regiunea cu cea mai ridicată migrație externă. Este, într-o anumită măsură, extinderea spre exterior a unei migrații orientate în trecut spre regiunile mai dezvoltate din țară. Un potențial demografic mai important găsim și în regiunea Sud – Est, în timp ce pozițiile regiunilor Centru și Nord – Vest poate fi explicată prin factori favorizanți de natură istorică și culturală. O poziție care nu pare a avea corespondent în dimensiunea populației este cea deținută de regiunea Sud-Muntenia. Este de admis că proximitatea capitalei și a regiunii București-Ilfov, aflată în masivă expansiune economică și imobiliară, a stimulat și motivat orientarea fluxurilor migrației spre această regiune în defavoarea unor destinații externe. Ceea ce aduc nou datele din tabel este marea diferență dintre migrația din urban și cea din rural – peste 1,9 milioane persoane și, respectiv, doar aproape 600 de mii persoane. Șomajul urban și un nivel mai ridicat de educație și pregătire profesională ar putea explica diferența.

Regiunea care face excepție de la regulă este București-Ilfov, unde masiva migrație internă spre localități rurale din județul Ilfov, în apropierea capitalei, determină o migrație totală pozitivă în rural, chiar dacă soldul migrației rămâne și aici negativ în urban (în Municipiul București, de fapt).

Evoluțiile migrației externe pe care le privim și tratăm cu atenție particulară, izvorâtă din amploarea fenomenului, caracteristicile și implicațiile sale, sunt cele ale migrației cu schimbare a reședinței obișnuite. Există astfel riscul de a neglija cealaltă componentă a migrației externe, cea cu schimbare a reședinței permanente, a domiciliului. Probabil, și pentru că în cazul primei componente între cei plecați și cei rămași în țară există contacte și raporturi strânse, iar ipoteza unei migrații de retur nu poate fi eliminată, chiar dacă evoluțiile etalate pe mai mult de două decenii și dezvoltările din ultimii ani diminuează probabilitatea întoarcerii. Uităm așadar, ori subestimăm, că după anul 1989 au părăsit domiciliul din țară aproape 500 de mii de români (până în anul 2015). Jumătate dintre ei au plecat în primii șase ani, 96 de mii doar în anul 1990, numărul anual s-a redus apoi și a rămas, după anul 2000, la un nivel apropiat de 10 mii, pentru a se dubla după anul 2010. Femeile au o pondere superioară celei a bărbaților în migrația cu schimbare de domiciliu – 55%, căsătoria putând fi o explicație.

Dacă examinăm evoluția structurii pe vârste a acestor emigranți, constatăm predominanța celor în vârstă de 25–39 ani, urmați de cei în vârstă sub 20 de ani. Ponderea emigranților în vârstă de 25–39 ani era în jur de 30–40% în anii 1990, a urcat vertiginos – la 50–60% – în anii 2002–2010 și a revenit apoi la valori apropiate de 40%. Proportia emigranților în vârstă de până la 20 de ani a oscilat în jurul valorii de 30% în anii 1990, s-a diminuat în primul deceniu, până la 10% și a fost în ascensiune remarcabilă după anul 2010 (valori de 30%). Evoluțiile opuse ale proporției emigranților în vârstă de până la 20 de ani – creștere, și a celor în vârstă de 25–39 ani – recul, după anul 2010, ar putea sugera o ascensiune a migrației părinților cu copii. Țările cele mai importante ca destinație au fost Germania (cu emigrație foarte ridicată în special în prima jumătate a anilor 1990), SUA, Italia, Ungaria, și Canada. Dacă ne referim la anii 2000–2014, cu emigrație de 184 de mii, destinațiile cele mai importante au fost Germania, Italia, SUA, Canada și Spania. Există și fluxuri anuale de imigranți cu stabilire de domiciliu în România, pentru anii 1990–2014 numărul acestora fiind de 209 mii. Ei provin în proporție de 60% din Republica Moldova și în număr și proporții mult mai mici din Italia, Germania, SUA, Franța, Ungaria și din alte țări.

3. Bibliografie

1. Institutul Național de Statistică (1994). *Date demografice*.
2. Institutul Național de Statistică (1996). *Anuarul demografic al României 1996*.
3. Institutul Național de Statistică (2006). *Anuarul demografic al României 2006*.
4. Institutul Național de Statistică (2014). *Anuarul statistic al României 2014*.
5. Institutul Național de Statistică (2015a). *Anuarul demografic al României 2015*.
6. Institutul Național de Statistică (2015b). *Anuarul statistic al României 2015*.
7. Institutul Național de Statistică (2016a). *Evenimente demografice în anul 2015*.
8. Institutul Național de Statistică (2017a). *Comunicat de presă nr. 2012/29 august 2017*.
9. Institutul Național de Statistică (2017a). *Anuarul statistic al României 2017*.
10. Institutul Național de Statistică (2017b). *Evenimente demografice în anul 2016*.
11. Institutul Național de Statistică. 2018. Baza de date TEMPO (www.insse.ro).
12. Rotariu, Traian, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Polirom, Iași.
13. Sandu, Dumitru (2006). *Explorarea Europei prin migrații pentru muncă: 1990–2006*, în Fundația pentru o Societate Deschisă, *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București.
14. Sandu, Dumitru (2007). *Community Selectivity of Temporary Emigration from Romania*, *Romanian Journal of Population Studies* (1–2), 11.
15. Sandu, Dumitru (2014). Lumile de acasă ale diasporelor românești de astăzi, *Contributors.ro* (25 noiembrie).
16. Sandu, Dumitru (2017). Destination Selection Among Romanian Migrants in Times of Crisis: an Origin Integrated Approach, *Romanian Journal of Population Studies*, **XI**(2), 145–192.

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”

Domeniul strategic 6: Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării (economic, social, juridic, mediu)

Direcția prioritară: 6.21. Noua Enciclopedie a României.
Cunoașterea enciclopedică a României

Tema de cercetare: 6.21.6. Natalitatea și fertilitatea în România de la 1900 la 2010 (partea a III-a), 2015

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE
„VLADIMIR TREBICI”

**NATALITATEA ȘI
FERTILITATEA
ÎN ROMÂNIA
DE LA 1900 LA 2010**
(partea a III-a)

Coordonator:
Dr. Vasile GHEȚĂU

Autori:

Vasile GHETĂU
Tudorel ANDREI

CUPRINS

ESTIMAREA FERTILITATII FEMININE LA PRINCIPALELE ETNII.....	7
1. Prezentare generală	7
2. Analiza fertilității pentru etniile română, maghiară și romă	10
3. Bibliografie	15
POPULAȚIA, NATALITATEA ȘI FERTILITATEA FEMININĂ.....	16
1. Numărul populației, creșterea naturală și migrația externă. O privire generală.....	18
2. Structuri ale populației	21
3. Natalitatea și fertilitatea feminină.....	33
4. Bibliografie	54
MORTALITATEA POPULAȚIEI.....	6
1. Speranța de viață la naștere	57
2. Numărul deceselor și rata mortalității generale	64
3. Mortalitatea infantilă.....	67
4. Bibliografie	77
PERSPECTIVELE DECLINULUI POPULAȚIEI.....	57
REMARCI FINALE	89
Bibliografie.....	96

ESTIMAREA FERTILITATII FEMININE LA PRINCIPALELE ETNII

TUDOREL ANDREI

1. Prezentare generală

La recensămintele organizate în România în perioada 1930 – 2011, s-a înregistrat etnia și limba maternă pe baza liberei declarații a fiecărei persoane recensate. În această scurtă analiză pe care o realizăm cu privire la structura etnică a populației rezidente a României, trebuie avut în vedere că la ultimul recensământ, cel din 2011, nu s-a înregistrat etnia pentru un număr de 1.236.810 persoane (reprezentând 6,2% din totalul populației rezidente estimate). Această situație a apărut ca urmare a faptului că, la expirarea perioadei de recensare stabilită prin lege, culegerea datelor și informațiilor prin interviul față în față a populației nu a putut fi finalizată. În aceste condiții, cu excepția variabilelor necesitând în mod obligatoriu declarația personală a recensatului, completitudinea datelor pentru restul variabilelor, la nivelul țării și a structurilor sale teritoriale a fost asigurată prin utilizarea diverselor surse administrative disponibile la nivelul administrației publice centrale. Structura etnică a populației, în lipsa informațiilor culese direct prin recensare sau din surse administrative a fost determinată în limita datelor culese din teren. Din acest motiv, în realizarea analizei se va avea în vedere: evoluția în procente a structurii populației pe naționalitățile etnice, nu și evoluția numărului de persoane în expresie absolută, pentru care nu se asigură condițiile de comparabilitate în timp; calcularea unor indicatori derivați pe baza datelor înregistrate la Recensământul din 2011 se va realiza numai pentru români, maghiari și romi.

În tabelul 1 se prezintă, pentru recensămintele organizate în perioada 1930 – 2011, ponderea în populația stabilă/rezidentă a României a românilor, maghiarilor, romilor și a altor naționalități luate împreună.

Primul comentariu este legat de structura etnică a populației determinată pe baza datelor de la recensămintele din anii 1930, 1956 și 1992. Astfel, în această perioadă au avut loc schimbări structurale majore,

rezumate prin creșterea ponderii românilor și reducerea ponderii maghiarilor, a romilor și a celorlalte etnii luate împreună. În perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, până în anul 1992 se constată: o creștere a ponderii românilor, de la 85,7% în anul 1956, la 89,5% în 1992 și a romilor, de la 0,6% în anul 1956, la 1,8%; o scădere a maghiarilor de la 9,1%, în anul 1956 la 7,1% în anul 1992. Celelalte etnii luate împreună au înregistrat o scădere de la 4,6%, în anul 1956, la 1,6% în anul 1992.

Anul 1990 marchează începutul unei perioade de schimbări importante, atât în ceea ce privește dimensiunea, dar și în ceea ce privește caracteristicile demografice ale populației rezidente a României. Astfel, dacă avem în vedere datele de recensământ, populația rezidentă a scăzut la Recensământul din 2011 în raport cu cea înregistrată la Recensământul din 1992 cu 11,8%. Concomitent cu reducerea pe total a populației s-au produs, după anul 1992 unele schimbări în structura etnică. Astfel, atât ponderea românilor, cât și a maghiarilor în populația rezidentă s-au redus cu 0,6 puncte procentuale. La români, reducerea a fost de la 89,5% în 1992, la 88,9% în 2011, iar la maghiari de la 7,1% în 1992, la 6,5% în 2011. Populația de etnie romă, conform datelor înregistrate pe baza liberei declarații, a crescut cu 1,5 puncte procentuale, respectiv de la 1,8% în 1992, la 3,3% în 2011. Ponderea celorlalte etnii a înregistrat o scădere cu 0,3 puncte procentuale (1992 – 1,6% și 2011 – 1,3%).

Schimbările cele mai importante în structura etnică a populației rezidente din România s-au înregistrat în perioada 2002 – 2011, având drept cauze principale mișcarea naturală a populației și migrația internațională. Pentru etnia romă, Trebici (1996) aprecia că la Recensământul din 1992, numărul acestora a crescut considerabil, iar „explicația nu este numai natalitatea, mult mai ridicată la această naționalitate, ci și faptul că la ultimul recensământ (1992) a crescut numărul persoanelor care s-au declarat de naționalitate romă”. Această situație poate explica într-o anumită măsură și creșterea ponderii acestei etnii, în totalul populației înregistrate la recensămintele din 2002 și 2011.

Tabelul 1
Populația României și structura etnică la recensămintele din perioada 1930 - 2011

Anul	Total Populație (persoane)	Români	Maghiari	Romi	Alte etnii
		Ponderea în populația totală (%)			
1930	14280729	77,9	10,0	1,7	10,5
1956	17489450	85,7	9,1	0,6	4,6
1966	19103163	87,7	8,5	0,3	3,5
1977	21559910	88,1	7,9	1,1	2,9
1992	22810035	89,5	7,1	1,8	1,6

Anul	Total Populație (persoane)	Români	Maghiari	Romi	Alte etnii
		Ponderea în populația totală (%)			
2002	21680974	89,5	6,6	2,5	1,5
2011	20121641	88,9	6,5	3,3	1,3

Sursa: Recensământul Populației și Locuințelor 20 octombrie 2011, vol. 1 „Populația stabilă (Rezidentă), Structura demografică” și vol. II „Populația stabilă (Rezidentă), Structura etnică și confesional”, INS, 2013.

În tabelele 2 și 3, pe baza datelor înregistrate la RPL2011, sunt calculate vârsta medie a populației rezidente pe total și pe etnii, precum și distribuția acestora pe grupe de vârstă. Pe baza acestora formulăm următoarele comentarii:

- valorile vârstei medii calculate pentru cele trei etnii arată că populația romă este mult mai tânără (tabelul 2) în raport cu celelalte două etnii. Astfel, în timp ce românii și maghiarii au o vârstă medie mare, de peste 40 ani, etnia romă are o vârstă medie cu mult mai mică, de numai 27 de ani. În cazul etniei rome, întinerirea populației este realizată prin creșterea numărului de nașteri în ultima perioadă, ceea ce vom arăta în secțiunea următoare a lucrării, și, implicit, prin creșterea ponderii persoanelor tinere în totalul populației. La celelalte două etnii, efectul de îmbătrânire s-a produs prin reducerea numărului de nașteri, dar și prin creșterea speranței de viață. Astfel, îmbătrânirea populației s-a produs prin creșterea speranței de viață la naștere, de la 69,76 ani, în perioada 1989 – 1991, la 75,47 ani, în perioada 2012 – 2014. Acesta este efectul de îmbătrânire prin vârful piramidei (Pressat, 1974);
- vârsta medie, pentru toate cele trei etnii este mai mare la femei decât la bărbați. Diferența cea mai mare este la maghiari, de 4 ani, iar la romi este cea mai mică, aceasta fiind de numai 1,2 ani. La români, diferența dintre vârstele medii este de 3,2 ani în favoarea populației feminine;
- într-o perioadă scurtă de timp, de numai trei decenii, populația României a cunoscut un proces accelerat de îmbătrânire. Dacă la Recensământul din 1992 vârsta medie a populației a fost de 34,6 ani, aceasta a crescut cu 6,0 ani la Recensământul din 2011;
- distribuția pe cele trei grupe de vârstă, prezentată în tabelul 3, confirmă diferențele semnificative dintre etnia romă și celelalte două etnii. Astfel, conform acestor rezultate se observă că românii sunt o etnie tânără, iar celelalte două etnii sunt îmbătrânite din punct de vedere demografic. Mai mult, în timp ce la români și maghiari ponderea persoanelor cu vârsta mai mică de 15 ani este

14,5%, respectiv 13,5%, la etnia romă ponderea acestei grupe este de 33,6%. Pentru persoanele de etnie romă din grupa de vârstă de peste 60 de ani, ponderea acestora este 6,4% în populația totală a acestei etnii, iar la români și maghiari valorile acestei ponderi sunt cu mult mai mari, de 23,4%, respectiv 26,1%. Pentru grupa de vârstă 15 – 59 ponderile pentru cele trei etnii sunt relativ egale.

Tabelul 2
Vârsta medie a populației rezidente în România înregistrate la
Recensământul din 2011 pe total și pe cele trei etnii

	Total	Români	Maghiari	Romi
	Vârsta medie - ani			
Ambele sexe	40,6	41,6	42,9	27,0
Masculin	39,0	39,9	40,9	26,4
Feminin	42,1	43,1	44,9	27,6

Tabelul 3
Distribuția pe grupe de vârstă a populației rezidente și pe etnii la
Recensământul din 2011 (%)

	Total	Români	Maghiari	Romi
	0 – 14 ani			
Ambele sexe	15,9	14,5	13,5	33,6
Masculin	16,7	15,3	14,4	33,9
Feminin	15,0	13,7	12,7	33,3
	15 – 59 ani			
Ambele sexe	61,8	62,1	60,4	60,0
Masculin	64,1	64,5	63,6	60,8
Feminin	59,7	59,9	57,4	59,3
	peste 60 ani			
Ambele sexe	22,3	23,4	26,1	6,4
Masculin	19,2	20,2	22,0	5,4
Feminin	25,3	26,4	29,9	7,5

Sursa: realizat de autor, pe baza pe microdatelor de la Recensământul Populației și Locuințelor din 2011.

2. Analiza fertilității pentru etniile română, maghiară și romă

Recensământul Populației și Locuințelor din 2011 oferă o multitudine de informații pentru analiza fenomenelor demografice la nivelul întregii populații a României, dar și pe diverse categorii demografice și socio

- profesionale ale acesteia. În această parte a lucrării vom încerca să identificăm caracteristici ale fertilității la nivelul a trei etnii (română, maghiară și romă), având în vedere:

- distribuția născuților-vii după rangul născutului-viu;
- ponderea femeilor care nu au avut cel puțin un născut-viu;
- numărul mediu de copii născuți de o femeie.

Prezentăm pentru început, unele caracteristici ale populației rezidente feminine cu vârsta de 15 ani și peste înregistrată la RPL2011:

- un număr de 6.305 mii femei, reprezentând 71,8% dintre femeile din această grupă de vârstă, au declarat că au avut cel puțin un născut-viu;
- 93,37% din numărul total al femeilor cu vârsta de 15 ani și peste sunt de etnie română, maghiară și romă;
- 94,2% dintre femeile cu vârsta de 15 ani și peste, care au născut cel puțin un copil, sunt de etnie română, maghiară și romă;
- 72,2% dintre femeile de etnie română din această grupă de vârstă au declarat că au născut cel puțin un copil; valorile înregistrate pentru celelalte etnii sunt: 74,0% pentru etnia maghiară și 77,8% pentru femeile de etnie romă.

Un prim aspect al analizei privește distribuția născuților-vii după rangul născutului-viu la nivelul populației totale și pe cele 3 etnii. În tabelul 4 sunt prezentate frecvențele cumulate crescător (pentru un rang, valoarea obținută reprezintă ponderea femeilor care au născut cel mult un anumit număr de copii egal cu rangul respectiv) și frecvențele cumulate descrescător (ponderea femeilor care au născut cel puțin un anumit număr de copii egal cu rangul corespunzător). Rezultatele obținute ne arată diferențe semnificative care există între etnia romă și celelalte două etnii, în raport cu distribuția femeilor după numărul de născuți - vii. În acest sens, se relevă următoarele aspecte:

- mai mult de jumătate dintre femeile de etnie romă au avut cel puțin trei născuți-vii, în timp ce pentru etnia română proporția este de aproape 24% și, respectiv, 23% pentru cea maghiară;
- dintre femeile de etnie romă cu vârsta de 15 ani și peste care au avut cel puțin un născut-viu, circa 20% au născut cel puțin cinci copii. Pentru celelalte două etnii ponderile calculate în acest caz sunt semnificativ mai mici: 2,4% pentru etnia română și 1,5% pentru etnia maghiară;

- 2,3% dintre femeile de etnie romă au născut cel puțin 9 copii, această valoare fiind egală cu 0,5% în cazul etniei române și 0,2% în cazul etniei maghiare.

Tabelul 4
Caracteristicile femeilor din România înregistrate la Recensământul din 2011 care au născut cel puțin un copil viu

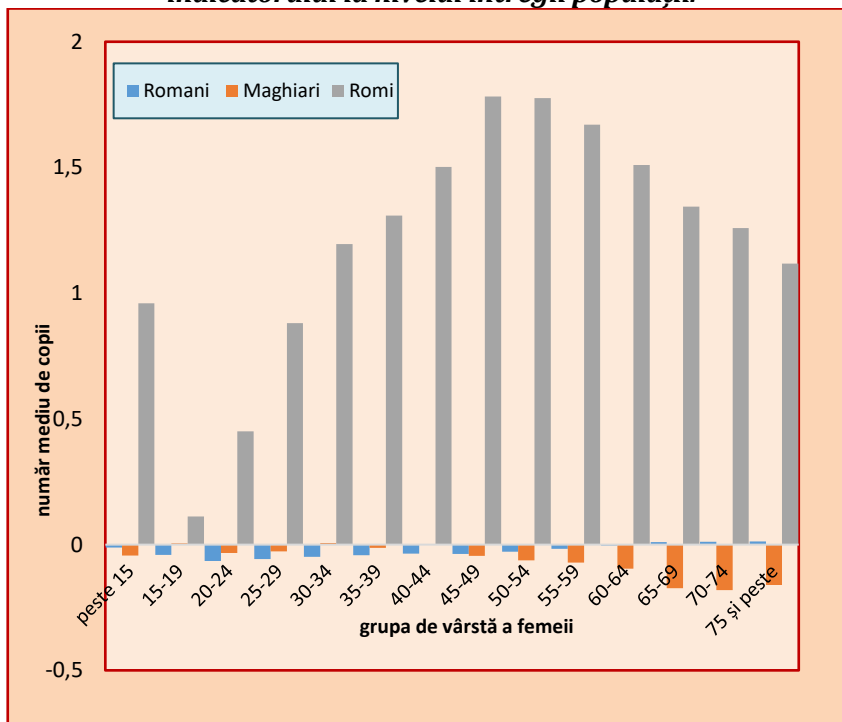
	Frecvențe cumulate crescător				Frecvențe cumulate descrescător			
	Total	Români	Maghiari	Romi	Total	Români	Maghiari	Romi
1 copil	36,68	36,83	33,00	22,93	100,00	100,00	100,00	100,00
2 copii	75,79	76,07	77,10	49,51	63,32	63,17	67,00	77,07
3 copii	88,32	88,54	90,70	66,82	24,21	23,93	22,90	50,49
4 copii	94,74	94,94	96,50	80,09	11,68	11,46	9,30	33,18
5 copii	97,50	97,63	98,52	89,14	5,26	5,06	3,50	19,91
6 copii	98,62	98,70	99,25	93,78	2,50	2,37	1,48	10,86
7 copii	99,19	99,23	99,58	96,33	1,38	1,30	0,75	6,22
8 copii	99,52	99,54	99,77	97,87	0,81	0,77	0,42	3,67
9 copii	99,71	99,72	99,86	98,70	0,48	0,46	0,23	2,13
10 copii	99,83	99,84	99,92	99,33	0,29	0,28	0,14	1,30
11 copii	99,90	99,91	99,95	99,62	0,17	0,16	0,08	0,67
12 copii	99,95	99,95	99,97	99,81	0,10	0,09	0,05	0,38
peste 12 copii	100,00	100,00	100,00	100,00	0,05	0,05	0,03	0,19

Sursa: Realizat de autor, pe baza pe microdatelor de la Recensământul Populației și Locuințelor din 2011.

Un al doilea aspect, care diferențiază semnificativ etnia romă de celelalte două etnii, se referă la numărul mediu de copii născuți de o femeie, atât la nivelul populației totale, cât și pe grupe de vârstă. Rezultatele obținute în urma raportării numărului de născuți-vii la numărul de femei cu vârsta de 15 ani și peste și care au declarat că au avut cel puțin un născut-viu sunt prezentate în tabelul 5. Urmărind aceste aspecte se remarcă următoarele:

- femeile de etnie romă, care au născut cel puțin un copil au un număr mediu de născuți – vii egal cu 3,1, cu o unitate mai mare față de numărul mediu înregistrat la nivelul populației totale;
- diferențe semnificative între etnia romă și celelalte două etnii sunt mai ales la nivelul unor grupe de vârstă: 45–49, 50–54 și 55–59 ani (figura 1).

Figura 1. Diferența dintre numărul mediu de copii născuți de o femeie la nivelul etniei, pe total și grupe de vârstă, și valoarea corespunzătoare a indicatorului la nivelul întregii populații.

Sursa: realizat de autor, pe baza pe microdatelor de la Recensământul Populației și Locuitorilor din 2011.

Numărul mediu de copii născuți de o femeie de etnie romă a fost de cel puțin 3,9, în timp ce pentru celelalte două etnii valoarea maximă a acestui indicator a fost de 2,3.

Tabelul 5
Caracteristici ale fertilității la nivelul populației României înregistrată la Recensământul din 2011, pe total și pe cele 3 etnii

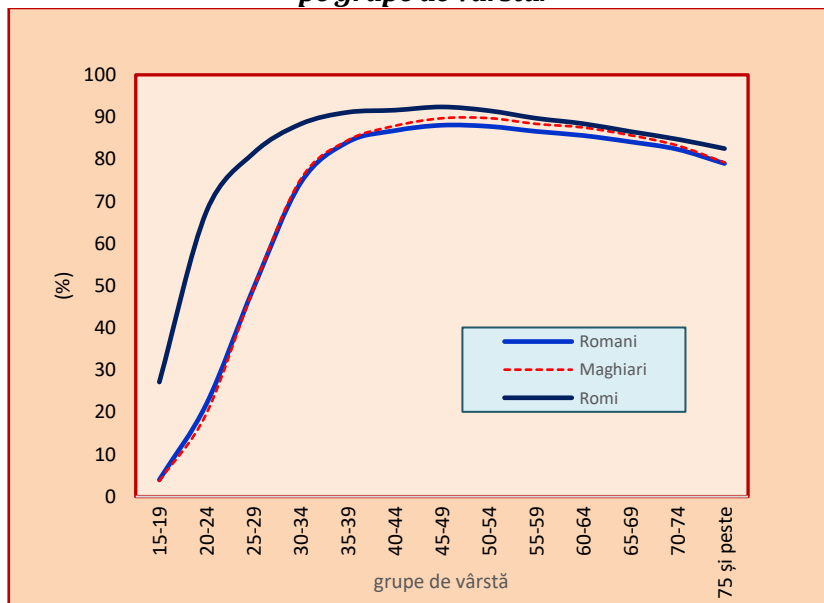
Populația feminină	Numărul mediu de copii născut de o femeie				Ponderea femeilor care au născut cel puțin un copil (%)			
	Total populație	Români	Maghiari	Romi	Total populație	Români	Maghiari	Romi
Total	2,1	2,1	2,1	3,1	71,8	72,2	74,0	77,8
15-19 ani	1,2	1,2	1,2	1,3	5,1	4,0	3,7	27,2
20-24 ani	1,4	1,4	1,4	1,9	24,0	22,0	19,7	67,6
25-29 ani	1,6	1,5	1,5	2,5	50,1	49,4	49,3	81,4
30-34 ani	1,7	1,7	1,7	2,9	74,3	74,4	75,3	88,3
35-39 ani	1,8	1,8	1,8	3,1	83,8	84,1	84,5	91,1
40-44 ani	1,9	1,8	1,9	3,4	86,6	86,8	87,9	91,6

Populația feminină	Numărul mediu de copii născut de o femeie				Ponderea femeilor care au născut cel puțin un copil (%)			
	Total populație	Români	Maghiari	Romi	Total populație	Români	Maghiari	Romi
45-49 ani	2,1	2,1	2,1	3,9	88,1	88,1	89,7	92,4
50-54 ani	2,2	2,2	2,2	4,0	87,8	87,8	89,7	91,5
55-59 ani	2,3	2,3	2,2	4,0	86,6	86,6	88,4	89,7
60-64 ani	2,4	2,4	2,3	3,9	85,6	85,6	87,5	88,4
65-69 ani	2,5	2,5	2,3	3,8	84,1	84,1	85,7	86,6
70-74 ani	2,4	2,4	2,2	3,7	82,2	82,4	83,2	84,7
75 ani și peste	2,4	2,4	2,2	3,5	78,7	79,0	79,2	82,5

Sursa: realizat de autor, pe baza pe microdatelor de la Recensământul Populației și Locuitorilor din 2011.

Un al treilea aspect care trebuie luat în considerare în compararea celor trei etnii, se referă la ponderea femeilor, pe total și pe grupe de vârstă, care nu au avut un născut-viu. Graficul din figura 2 arată că, dacă la nivelul populației de etnie română și maghiară se înregistrează, la nivelul tuturor grupelor de vârstă, valori relativ egale a ponderii femeilor care nu au avut un născut-viu, diferențele sunt semnificative în cazul celor două etnii în raport cu etnia romă. Trebuie subliniat că diferențele cele mai mari sunt la nivelul grupelor de vârstă mici.

Figura 2. Ponderea femeilor care au născut cel puțin un copil pe grupe de vârstă.

Sursa: Realizat de autor, pe baza pe microdatelor de la Recensământul Populației și Locuitorilor din 2011.

Explicația este dată de vârsta precoce la care femeile de etnie romă au prima naștere:

- până la vârsta de 19 ani, 27,2% dintre femeile de etnie romă cu vârsta mai mare de 15 ani au avut cel puțin un născut-viu. La celelalte două etnii ponderile calculate pentru această categorie de femei este mult mai mică: 4,0% pentru români și 3,7% pentru maghiari;
- la vârsta de 24 de ani, 67,7% dintre femeile de etnie romă au cel puțin un copil; valorile pentru celelalte două etnii sunt de circa trei ori mai reduse decât ponderea de la etnia romă: 22,0% pentru etnia română și 19,7% pentru etnia maghiară;
- la grupa de vârstă 45–49 de ani, numai 7,6% dintre femeile de etnie romă au declarat că nu au avut nicio naștere cu născutvii, în timp ce valoarea înregistrată pentru etnicii români a fost 11,9%, respectiv 10,3% pentru etnicii maghiari;
- proporția femeilor înregistrate la Recensământul din 2011 cu vârsta mai mare de 50 de ani care au declarat că nu au avut un născut-viu a fost 16,0% la nivelul întregii populații, iar pentru cele trei etnii valorile calculate au fost: 16% pentru etnicii români, 14,8% pentru maghiari și 11,6% pentru romi. Pentru aceeași populație numărul mediu de născuți-vii pentru o femeie a fost de 2,4 la nivelul întregii populații, fiind diferit pentru cele trei etnii: 2,4 pentru etnia română, 2,2 pentru etnia maghiară și 3,9 pentru etnia romă.

3. Bibliografie

1. Trebici, Vladimir (1996) *Demografie, Excerpta et selecta*, Editura Enciclopedică, București.
2. Pressat Roland (1974) *Analiza demografică, concepte, metode, rezultate*, Editura Științifică, București.
3. INS (2013) *Recensământul Populației și Locuințelor 20 octombrie 2011, vol. 1 „Populația stabilă (Rezidentă), Structura demografică și confesională”*.
4. INS (2013) *Recensământul Populației și Locuințelor 20 octombrie 2011, vol. II „Populația stabilă (Rezidentă), Structura etnică și confesională”*

POPULAȚIA, NATALITATEA ȘI FERTILITATEA FEMININĂ

VASILE GHEȚĂU

Evoluția populației și a fenomenelor demografice în cele două mari perioade anterioare (1918–1945 și 1946–1989) a avut particularități numeroase și considerabile, printre cele definitorii fiind creșterea naturală foarte ridicată și stabilă din prima perioadă, în România Întregită, și evoluțiile neobișnuite ale natalității în cea de-a doua perioadă, cu origini în impactul noului context politic, economic și social și în politica pronatalistă brutală și forțată a vechiului regim. Perioada care a urmat după anul 1989 este cea mai complexă și cea mai negativă din istoria demografică a României după Marea Unire de la 1918. Este dominată de apariția și amplificarea declinului demografic, prin imensa migrație externă și dramatica instalare a scăderii naturale a populației. În istoria populației de pe teritoriul actual al României începând cu anul 1871, singurii ani în care mortalitatea a fost mai mare decât natalitatea, în timp de pace, au fost anii 1872–1874, ani în care marea epidemie de holeră din Transilvania a avut drept urmare o imensă mortalitate a populației. Scăderea naturală instalată în anul 1992 a provenit din evoluții negative ale ambelor fenomene demografice, scădere masivă a natalității și recrudescență a mortalității generale, evoluții cu determinări în noul context economic și social al țării. Aceste evoluții domină întreaga perioadă de după anul 1992, s-au consolidat și amplificat în timp, măbind dimensiunea scăderii naturale anuale a populației, ajunsă la aproape 70 de mii persoane în anii 2016 și 2017 (Institutul Național de Statistică, 2017a; 2017–2018). Anul 2018 este cel de-al 29-lea an de declin al populației, iar durata, dimensiunea declinului și amplificarea acestuia în timp au avut drept rezultat instalarea procesului de depopulare a țării. Deteriorarea iremediabilă a structurii pe vârste a populației prin natalitate scăzută, migrație și accentuare a îmbătrânirii populației conturează amplificarea declinului populației în deceniile viitoare.

Câteva precizări și observații asupra datelor disponibile și a celor folosite pentru anii 1990–2018 sunt necesare.

- În concordanță cu recomandările Comisiei Europene, la recensământul din octombrie 2011 s-a înregistrat *populația rezidentă*, cea care avea reședința obișnuită (locuia) în România (de cel puțin 12 luni). Această populație, rezidentă, a fost și este determinată de Institutul Național de Statistică pentru toți anii de după recensământ. Prin înregistrarea și calcularea anuală a populației rezidente nu se includ în această populație românii care au *reședința obișnuită* în alte țări (cele 2,5–3 milioane de persoane). Folosirea populației rezidente impune ca și indicatorii de mișcare naturală – născuți/natalitate, decedați/mortalitate, căsătorii/nuțialitate, divorțuri/divorțialitate – să se refere la *evenimente demografice* proprii populației rezidente, excluzându-le pe cele ale românilor rezidenți în alte țări. Institutul Național de Statistică a avut și are mari dificultăți în colectarea și determinarea datelor asupra numărului celor cu reședința în străinătate, asupra fluxurilor anuale de emigranți și imigranți, ca și asupra corectei clasări a numărului de născuți proprii populației rezidente în țară și celei cu reședința în alte țări. Din toate aceste motivații, au apărut discontinuități în seriile de date asupra populației și fenomenelor demografice, începând cu anul 2011. Institutul Național de Statistică a reconstituit datele pentru anii 2002–2010 după criteriul *reședinței obișnuite*, dar nu și pentru anii 1990–2001. Discontinuitatea în seria de date apare, în felul acesta, începând cu anul 2002.
- Calcularea și publicarea indicatorilor de mișcare naturală pentru anii 1992–2011 folosind *populația cu domiciliu în țară* (Anuarul demografic 2015, Anuarul statistic 2017), incluzând și românii cu reședința în alte țări și fiind mai mare decât populația rezidentă în țară cu 2,6 milioane persoane, nu pare a fi soluția cea mai realistă. Am preferat pentru anii respectivi, în acest studiu, seria cu indicatori determinați pe baza populației „stabile” (Anuarul Statistic 2014). Această populație ține cont, într-o anumită măsură, de numărul românilor cu reședința în alte țări și este mai apropiată de cea rezidentă decât populația cu domiciliu în țară.
- La nivelul analizei mișcării naturale în întreaga perioadă 1990–2018, discontinuitatea și unele revizii moderate aduse numărului de născuți ai populației rezidente nu pot schimba nici caracteristicile majore ale evoluțiilor și nici concluziile care se desprind din analiză.
- Datele pentru anii 2017 și 2018 referitoare la mișcarea naturală și migrația externă netă au caracter estimativ, admitând continuarea evoluțiilor din anul 2016.

1. Numărul populației, creșterea naturală și migrația externă. O privire generală

Populația rezidentă a României, cea care locuiește în mod obișnuit în țară, era la începutul anului 2017 de 19.638.309 locuitori. Comparativ cu începutul anului 2016 populația a scăzut cu 144 mii locuitori, 68 de mii fiind scădere naturală și 76 de mii fiind scădere prin migrație externă negativă. Pentru întreaga perioadă 1990–2018 evoluția populației și a componentelor schimbărilor sunt sintetizate, pe subperioade, în tabelul 1, datele pentru anii 2017 și 2018 fiind estimative. Cu toate neajunsurile și discontinuitățile seriei de date anuale asupra populației rezidente după anul 1989, datele pentru anii 1990, 2002 și 2011 din tabel sunt omogene, întreaga populație de la începutul anului 1990 fiind rezidentă în țară, iar populația din anul 2002 este și ea cea rezidentă, reconstituită retroactiv de Institutul Național de Statistică, plecând de la rezultatele recensământului din octombrie 2011. Datele asupra migrației externe sunt estimate plecând de la scăderea anuală totală și cea naturală.

Tabelul 1
Estimații ale dimensiunii și componentelor declinului populației în perioada 1990–2018

Ani de referință a numărului populației din coloana (3)	Interval între anii din coloana (1)	Populația rezidentă la începutul anului din coloana (1)	Scădere naturală, prin migrație și totală a populației rezidente în intervalele de ani din coloana (2)		
			Scădere naturală	Scădere prin migrație externă (cu schimbare de reședință)	Scădere totală
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1990		23207			
	Anii 1990–2002		-259	-1320	-1579
2003		21628			
	Anii 2003–2009		-280	-1053	-1333
2010		20295			
	Anii 2010–2016		-439	-217	-656
2017		19638			
	Anii 1990–2016		-979	-2590	-3569
2017		19638			
	Anul 2017		-68	-76	-144
2018		19494			
	Anul 2018		-68	-76	-144
2019		19350			

	Anii 2017 și 2018		-136	-152	-288
	Anii 1990- 2018		-1115	-2742	-3857

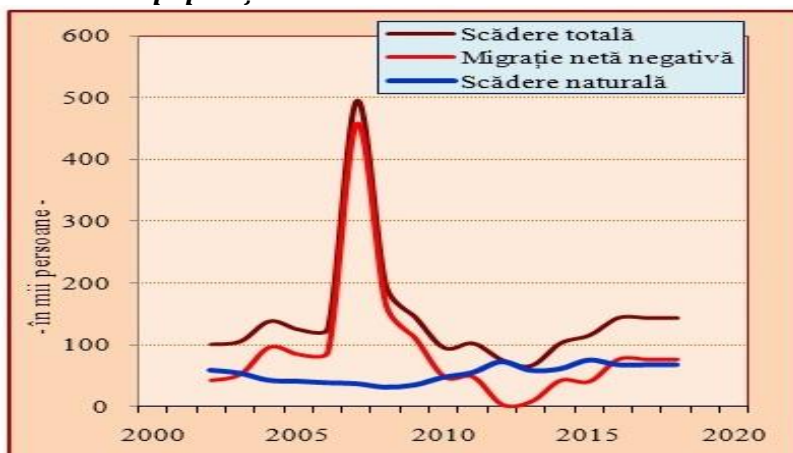
Sursa: Pentru anii 1990–2016: calcule ale autorului pe baza datelor Institutului Național de Statistică; pentru anii 2017 și 2018: estimări ale autorului cu menținerea scăderii naturale și migrației nete din anul 2016

Numărul locuitorilor care aveau în anul 2016 reședința obișnuită în România a scăzut cu nu mai puțin de aproape 3,6 milioane față de începutul anului 1990! Este un declin enorm, însemnând o pierdere de aproape 15,3 la sută din populația rezidentă a țării. Datele provizorii asupra mișcării naturale în anul 2017 publicate lunar de Institutul Național de Statistică (2017–2018) nu indică schimbări semnificative în raport cu anul anterior. Admițând continuitate în dezvoltările componentei naturale și ale celei migratorii, se poate întrevădea o populație de 19.494 mii locuitori la începutul anului 2018 și de 19.350 mii la sfârșitul anului. În această ipoteză, declinul din toată perioada 1990–2018 ar ajunge la dramaticul nivel de 3,86 milioane locuitori, însemnând aproape 17 la sută din populația rezidentă la începutul anului 1990.

La nivelul întregii perioade 1990–2018 migrația externă ar urma să aibă o contribuție de 71% la declinul populației țării și datele arată că fluxurile cele mai importante au fost în primele două decenii și au avut dimensiuni apropiate – de 1,1–1,2 milioane persoane. Anul 2007, cel al intrării României în Uniunea Europeană, a cunoscut o veritabilă explozie a migrației (figura 1), prin accesul la piața muncii din țările dezvoltate, dar fluxuri masive s-au declanșat încă din anul 1990 și s-au consolidat și dezvoltat în anii următori pe măsura creării rețelelor de migrație și, apoi, a eliminării vizelor de intrare în țările europene. Datele statistice sunt deficitare pentru anii 1990–2005. Nivelul mai scăzut al migrației nete cumulate după anul 2010, potrivit datelor Institutului Național de Statistică, nu poate fi pus pe seama unei posibile tendințe de stabilizare a numărului rezidenților români în alte țări, el fiind sensibil influențat de valorile surprinzător de mici din anii 2012 și 2013 ale migrației nete – doar –2,9 și – 8,1 mii persoane. Evoluțiile din anii 2011–2016 și cele previzibile pentru anii 2017 și 2018 conturează pentru perioada 2011–2018 un declin apropiat de 800 mii persoane, provenit însă, preponderent, din scădere naturală – 66%, ceea ce ar inversa fizionomia contribuțiilor celor două componente. Ar fi o schimbare cu semnificație istorică, instalată în anii 2010–2011 și care ar agrava natura și perspectivele declinului populației țării. Scăderea naturală are, în bună măsură, origini și mecanisme diferite față de cele ale migrației externe, stabile și rigide, iar

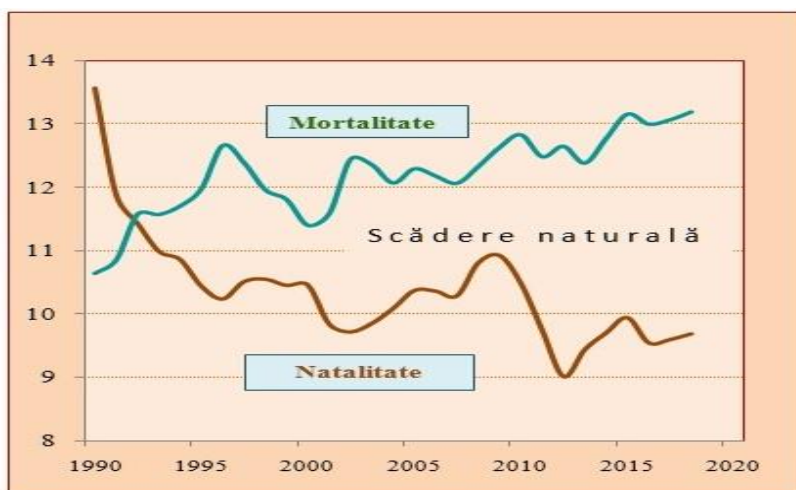
toate abordările prospective ale populației țării prevăd amplificarea dimensiunii acestei componente prin efectele declinului populației și ale deteriorării structurii pe vârste, în absența unei redresări de substanță a natalității. Această majorare s-ar înscrie motivat în dezvoltările de până acum ale natalității și mortalității generale, ilustrate semnificativ în figura 2.

Figura 1. Scăderea naturală și scăderea prin migrație externă netă a populației rezidente în anii 2002-2018.

Sursa: Anii 2002-2016: Institutul Național de Statistică; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului.

Figura 2. Evoluția natalității și mortalității generale în anii 1990-2018 - rate la 1000 locuitori.

Sursa: anii 1990-2016: Institutul Național de Statistică; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului.

Declinul populației pe cale naturală a rezultat din evoluțiile diferite ale numărului de născuți și de decedați. Reculul numărului de născuți era unul previzibil, odată cu abrogarea legislației restrictive asupra accesului la contracepție și întreruperea sarcinii. Ceea ce nu se știa era dimensiunea acestui recul și, în măsură și mai mare, felul în care noile realități economice și sociale urmau să modeleze evoluția unei natalități menținute în mod forțat la un nivel relativ ridicat în context european. Noile realități, în ansamblul lor, nu au adus schimbări majore în politicile adresate familiei tinere cu copii, și declinul numărului de născuți a dominat întreaga perioadă de după anul 1989, cu tendință de stabilizare la valori anuale mai mici de 200 de mii după anul 2010, însemnând o natalitate ajunsă la mai puțin de 10 născuți la 1000 locuitori. Majorarea numărului de decese în prima jumătate a anilor 1990 are originea în deteriorarea stării de sănătate și recrudescența intensității mortalității și în mod secundar în progresul procesului de îmbătrânire a populației. În schimb, menținerea numărului de decese la valorile ridicate de 250–260 mii după anul 2000 a avut loc în contextul de recul al intensității mortalității pe vârste și progresul speranței de viață la naștere, ale căror efecte au fost însă anihilate de ascensiunea ponderii populației vârstnice (decesele dintr-un an sunt concentrate în proporție de 75% la populația în vârstă de 65 ani și peste (68% la bărbați și 85% la femei)), iar rata mortalității generale a ajuns la 13 decese la 1000 de locuitori.

2. Structuri ale populației

Structura populației pe sexe și vârste

Stabilitatea **structurii pe sexe** a populației țării din anii 1975–1990 – 49,3% bărbați și 51,7% femei, după refacerea echilibrului afectat în anii celei de-a doua conflagrații mondiale de supramortalitatea masculină, intră într-o fază de schimbare chiar de la începutul anilor 1990, prin diminuarea semnificativă a ponderii bărbaților la valori mai mici de 49% la sfârșitul anilor 1990 și coborând la 48,7–48,8% în anii următori. Nu este dificil de găsit mecanismul acestei schimbări, rata mortalității generale înscriindu-se pe o curbă ascendentă fermă și de durată încă din anii 1980 atât la femei, cât și la bărbați, dar cu ritm net superior la aceștia din urmă. Supramortalitatea masculină a avut drept efect firesc diminuarea proporției bărbaților în populația totală. Impresionanta creștere a mortalității masculine în anii 1990 și menținerea la valori neobișnuite și în anii 2000–2008 au amplificat masiv supramortalitatea masculină iar în figura 3 poate fi examinată această dinamică cu totul particulară, plasată în evoluția de lungă durată acoperind anii 1955–2016. Creșterea particulară a mortalității la bărbați se înscria în

evoluțiile anterioare, dar nu și proporțiile schimbării. Populația masculină a fost considerabil mai afectată de dificultățile și rigorile contextului economic și social al tranziției iar fulguranta ascensiune a mortalității masculine este expresia acestei realități. După anul 2008 supramortalitatea este în reducere, prin efect compensator. O pondere în recul a populației masculine, ajunsă la 48,7–48,8 la sută în anii 2003–2012, amintește de valorile din anii 1957–1958 când structura pe sexe purta încă amprenta consecințelor războiului. Supramortalitatea masculină, a fost și este mai mare la populația rezidentă decât la cea cu domiciliu în țară, care include și cele 2,6 milioane de persoane tinere și adulte având reședința în alte țări, ceea ce explică ponderea mai scăzută a populației masculine în populația rezidentă. A existat și un al doilea factor de diminuare a proporției bărbaților, dar cu influență moderată, migrația externă. Datele arată că atât în rândul românilor care au reședința în alte țări, cât și în fluxurile anuale de emigranți, există o moderată superioritate numerică a bărbaților.

Figura 3. Supramortalitatea masculină în ultimii 60 de ani - în %.

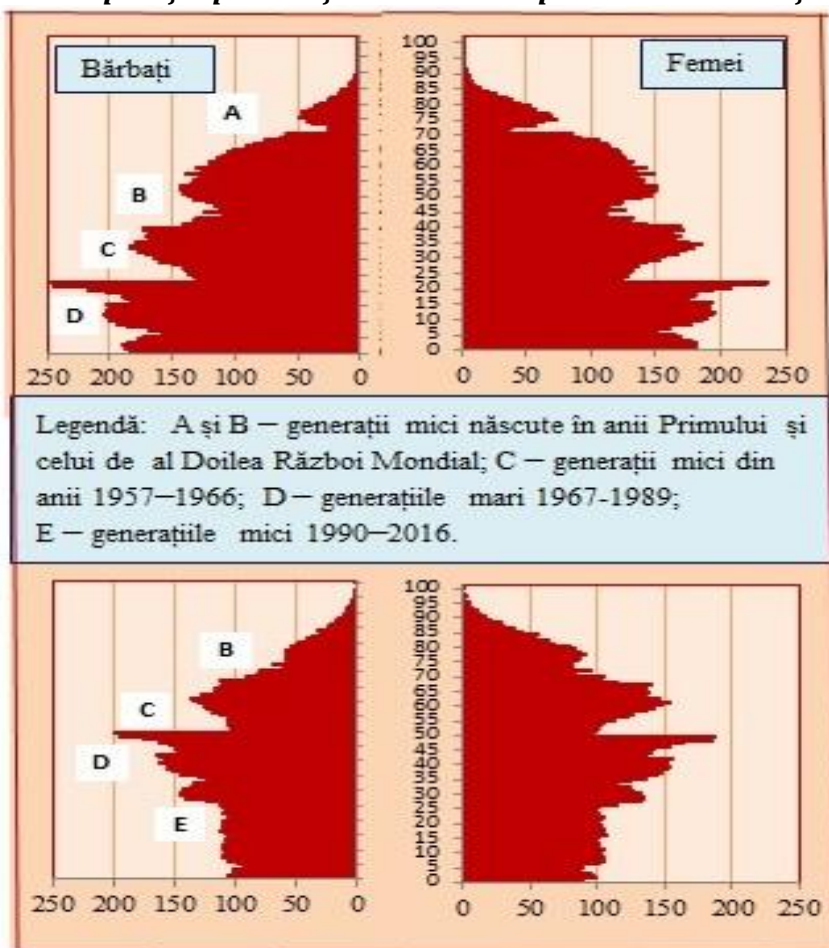

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Marile variații ale natalității din perioada 1955-1989 au produs schimbări majore în **structura pe vârste a populației** și piramida vârstelor de la începutul anului 1990, în figura 4, relevă toate marile deformări ale structurii pe vârste (alături de cele provenite din natalitatea scăzută în anii celor două conflagrații mondiale). Aproape toate deformările se regăsesc, în

aceeași figură 4, și în structura pe vârste de la începutul anului 2017, împinse la vârste mai mari. La o privire rapidă, ceea ce atrage atenția este reducerea mărimii populației (scara este identică). Da, un regres enorm, de 3,5 milioane locuitori (15 la sută). Apoi, deplasarea marilor deformări de la baza piramidei spre mijlocul ei, generațiile mari din anii 1967–1989 ajungând, reduse numeric, la vârstele de 27–48 ani, cu perspectiva atingerii vârstelor de 60 ani și peste (preponderent, inactive economic) după anul 2030. Ceea ce a intervenit semnificativ în noua structură pe vârste este îngustarea lățimii piramidei, prin intrarea în populație a generațiilor mai mici născute în anii 1990–2016 și care compun populația în vârstă de 0–26 ani la începutul anului 2017. Ce au însemnat schimbările din structura pe vârste din perspectivă demografică și economică este sintetizat în tabelul 2.

Figura 4. Populația pe sexe și vârste la începutul anilor 1990 și 2017.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Tabelul 2
Indicatori ai structurii pe vârste a populației rezidente în
anii 1990 și 2016

Indicatori	1990	2016	Schimbări survenite între cei doi ani - în %
Populația pe grupe mari de vârstă - în mii locuitori			
0-19 ani	7348,1	4138,6	-44
20-64 ani	13445,0	12098,1	-10
65 și peste	2413,6	3466,8	+44
Toată populația	23206,7	19703,5	-15
Structura populației pe grupe mari de vârstă - în %			
0-19 ani	31,7	21,0	-34
20-64 ani	57,9	61,4	+6
65 ani și peste	10,4	17,6	+69
Toată populația	100,0	100,0	
Raporturi de dependență			
Raportul de dependență a tinerilor - RDT	55	34	-37
Raportul de dependență a vârstnicilor - RDV	18	29	+60
Raportul total de dependență - RTD	73	63	-13
Populația feminină în vârstă de 15-49 ani			
Număr - în mii	5587	4617	-17
Proportie în întreaga populație feminină - în %	47,5	45,8	-4
Populația de vârstă școlară (3-23 ani) - în mii	7976	4401	-45
RDT: tineri în vârstă de 0-19 ani la 100 de adulți (20-64 ani)			
RDV: persoane în vârstă de 65 ani și peste la 100 de adulți (20-64 ani)			
RTD: tineri și vârstnici la 100 de adulți (20-64 ani)			

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Populația tânără s-a redus cu nu mai puțin de 44%, trecând ca pondere de la 32 la 21% și tot cu 44% s-a majorat populația vârstnică (65 ani și peste), a cărei pondere a urcat apreciabil, de la 10,4 la 17,6 la sută (17,8 la începutul anului 2017). Cu această proporție a populației în vârstă de 65 ani și peste, gradul de îmbătrânire demografică este mai mic în România decât în cele mai multe dintre țările UE28, nivelul mediu fiind (în anul 2016) de 19,2 la sută, iar în mai multe țări proporția depășind 20 la sută (Bulgaria, Germania, Italia, Portugalia, Finlanda (Eurostat, 2018b). Pot explica poziția țării noastre atât proporția comparativ mai mare a populației adulte, provenită din generațiile mari de după anul 1966, cât și un nivel mai scăzut al speranței de viață la vârstele avansate.

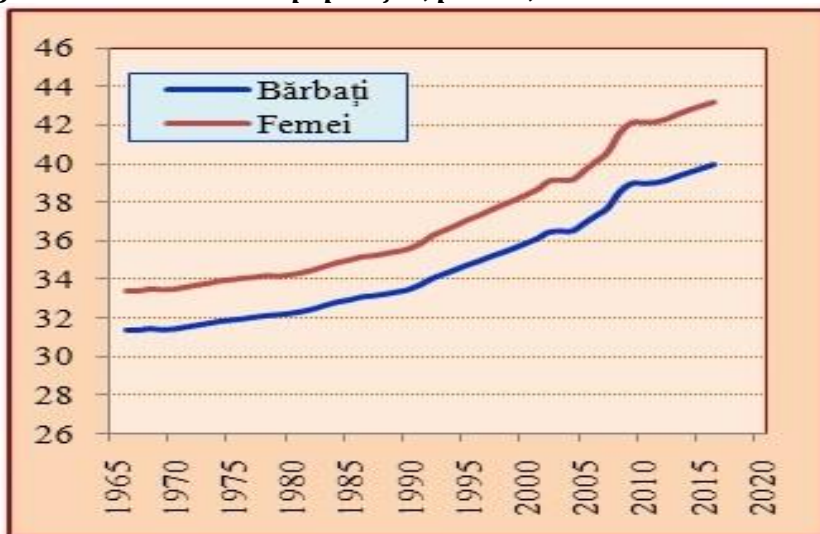
Prin regresul populației tinere s-a diminuat considerabil și raportul de dependență a tinerilor, de la 55 la 34 tineri la 100 de persoane adulte, ceea ce a însemnat o reducere a sarcinii economice față de populația tânără. S-a majorat însă celălalt raport de dependență, al vârstnicilor, de la 18 la 29 persoane în vârstă de 65 ani și peste la 100 de persoane în vârstă de 20-64 ani. Împreună, cele două rapoarte de dependență formează

raportul total de dependență iar în perioada 1990–2016 acesta s-a redus de la 73 la 63 tineri și vârstnici la 100 de adulți. Este un recul provenit din scăderea masivă a natalității și ceea ce este astăzi un avantaj economic trebuie evaluat din perspectiva implicațiilor pe termen lung ale declinului și deteriorării structurii pe vârste, aceste generații mai mici urmând să ajungă în timp la vârstele adulte și să determine ascensiunea raportului de dependență a vârstnicilor.

Populația feminină în vârstă de 15–49 ani, cea care aduce pe lume copiii țării, s-a diminuat cu aproape un milion. În această populație o pondere însemnată o au încă generațiile mari născute înainte de anul 1990 și care, pe măsură ce ajung la vârsta de 50 de ani, sunt înlocuite cu generațiile mai mici venite pe lume după anul 1989. Subpopulația care a cunoscut regresul cel mai important este populația de vârstă școlară (3-23 ani), al cărei efectiv s-a redus dramatic, de la aproape 8 milioane la 4,4 milioane, cu toate implicațiile asupra sistemului educațional și nu numai în acest domeniu.

Schimbările din structura pe vârste a populației pot fi sintetizate în evoluția vârstei medii a populației, aflată în majorare rapidă și spectaculoasă, îndeosebi după anul 1989, prin diminuarea efectivelor populației tinere, dar și prin progresul speranței de viață la vârstele avansate (figura 5). În anul 1966 indicatorul era de 31,3 ani la bărbați și 33,4 ani la femei, a crescut apoi moderat și a atins 33,3 și 35,5 ani în anul 1989 și a urcat rapid la 40 și 43 ani în anul 2016. Micile oscilații care pot fi remarcate după anul 2000 provin din reșezări ale structurii pe vârste în urma recensămintelor din anii 2002 și 2011.

Figura 5. Vârsta medie a populației, pe sexe, în anii 1965-2016 - în ani

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Structura pe vârste a populației a suferit schimbări majore în perioada 1990–2017 prin reducerea dimensiunii generațiilor născute după anul 1989, în contextul declinului masiv al natalității. Unele implicații de natură economică pot fi identificate – creșterea proporției populației vârstnice, tendința de îmbătrânire a forței de muncă, reducerea masivă a populației de vârstă școlară, contractarea cu 10% a populației în vârstă de muncă. Sunt evoluții aflate în plină desfășurare. Din perspectivă demografică, schimbările au accelerat procesul de îmbătrânire demografică, au diminuat dimensiunea populației feminine aflate la vârste fertile, au majorat rata mortalității generale prin progresul ponderii populației vârstnice, unde au loc cele mai multe dintre decese (acea proporție deja menționată de 75%). Cele din urmă două schimbări amplifică dimensiunea declinului populației prin scăderea naturală, prin diminuarea numărului de născuți și majorarea numărului de decese.

Evoluția **structurii populației după starea civilă** la recensămintele din anii 1992, 2002 și 2011 relevă schimbări situate îndeosebi la persoanele văduve și divorțate, care au însă efect structural moderat și la persoanele necăsătorite și căsătorite. Persoanele necăsătorite și căsătorite, reprezentând în jur de 92% din populația masculină la cele trei recensăminte și în jur de 81% la femei, cunosc o reducere a numărului, plasată în declinul general al populației. În schimb, numărul persoanelor văduve și divorțate a fost în creștere. La nivelul structurii, aceste dinamici au însemnat schimbări de proporții. Bărbații divorțați reprezentau doar 1,6% în anul 1992 și proporția lor a urcat la 3,0 și 3,6% la recensămintele ulterioare, iar la femeile divorțate dinamica a fost similară – de la 2,9 la 4,4 și 4,8%. Și la văduvi a crescut proporția, la bărbați de la 2,8% în anul 1992 la 3,6% în anul 2011, iar la femei de la 11,5 la 15%. Bărbații văduvi sunt, în bună măsură, persoane mai în vârstă și emigrația a afectat în mod secundar numărul lor în populație. Situația este similară la populația feminină. Pe de altă parte, supra-mortalitatea bărbaților poate explica și nivelul și dinamica proporției femeilor văduve. Ponderile persoanelor necăsătorite nu au cunoscut schimbări sensibile la cele trei recensăminte, rămânând aproape de 44% la bărbați și 33–35% la femei, dar au survenit modificări la persoanele căsătorite – recul de la 52 la 49% la bărbați și de la 50 la 47% la femei. Și starea de văduv și cea de divorțat, unde avem creșteri ale proporțiilor, urmează stării de căsătorit, ceea ce explică reculul proporției persoanelor căsătorite.

Schimbările survenite în structura după starea civilă a unei populații aflate într-un declin de durată al numărului au cauzalități și mecanisme mai complexe decât cele care determină aceeași structură într-o populație în creștere numerică și neafectată de migrație externă masivă. Nu avem

instrumente adecvate (cercetări selective) de măsurare a impactului migrației externe asupra structurii populației rezidente după starea civilă, știindu-se însă că separarea soților este un factor de afectare a stabilității cuplului, iar emigrarea masivă a tinerilor poate produce dezechilibre în structura populației tinere pe sexe și vârste în populația rezidentă, îndeosebi în mediul rural. Divorțialitatea nu a crescut după anul 1989, menținându-se în jurul valorii de 1,5 divorțuri la 1000 locuitori, ceea ce înseamnă că ascensiunea numărului de persoane divorțate provine din reducerea intensității recăsătoriei în rândul persoanelor divorțate. S-ar alătura unei astfel de ipoteze creșterea apreciabilă după anul 1989 a numărului de femei cu activități economice în afara gospodăriei, al celor cu studii universitare și al celor care au dobândit independență financiară. Aceste schimbări ar putea explica amploarea creșterii numărului de femei divorțate – de la 331 mii în anul 1992, la 497 mii în anul 2011.

Structura populației după etnie și limbă maternă

Schimbările survenite în evoluția populației României după anul 1989 într-un nou context politic, social și economic și îndeosebi masiva migrație și amplificarea declinului populației, urmau să-și pună amprenta pe structurile populației după etnie și limbă maternă. Cea de-a treia structură după caracteristici culturale – după religie, era și a rămas necunoscută statistic pentru întreaga perioadă a vechiului regim și datele recensămintelor efectuate după anul 1989 – cele din anii 1992, 2002 și 2011, urmau să aducă informații mult așteptate asupra unei caracteristici de mare sensibilitate și relevanță pentru compoziția populației țării.

În analiza schimbărilor survenite în structura populației după etnie și limbă maternă după anul 1989 admitem că datele de la ultimul recensământ efectuat în perioada vechiului regim, cel din luna ianuarie 1977, nu au fost alterate calitativ.

Structura populației după etnie la recensământul din anul 1992 păstrează în mod firesc caracteristicile majore ale structurii de la recensământul din anul 1977, dar câteva schimbări au survenit în special ca rezultat al masivei emigrații din anii 1990 și 1991. Numărul emigranților cu schimbare de domiciliu a fost în cei doi ani de 141 mii, 54% fiind etnici germani. Valori semnificative a avut și emigrația etnică spre Ungaria și Israel. Populația țării a crescut în perioada 1977–1992 (de la 21,6 la 22,8 milioane), dinamica pozitivă regăsindu-se – ca număr și pondere în populația națională – la români, ucraineni (inclusiv ruteni), ruși – lipoveni, romi, turci și tătari. Minoritatea maghiară s-a redus ca număr de la 1.714 la 1.625 mii persoane, proporția trecând de la aproape 8 la 7 la sută. Regres modest ori moderat s-a consemnat la celelalte etnii tradiționale, dificil de explicat prin complexa determinare

creștere/scădere naturală + emigrație + autoidentificare. Modul de autoidentificare, o percepție sporită de apartenență la un grup uman având caracteristici, tradiții, limbă maternă, obiceiuri și practici specifice, explică ascensiunea masivă a numărului de romi, de la 227 la 401 mii. Din aceste dinamici diferite a rezultat majorarea proporției românilor, de la 88,1 la 89,5%.

Tabelul 3
Populația după etnie la recensămintele din anii 1992, 2002 și 2011

Etnia	1992	2002	2011	1992	2002	2011
	În mii locuitori			Structura în %		
Întreaga populație	22.810,0	21.681,0	18.884,8*	100,0	100,0	100,0
Români	20.408,5	19.399,6	16.792,9	89,5	89,5	88,9
Maghiari	1.625,0	1.431,8	1.227,6	7,1	6,6	6,5
Romi	401,1	535,1	621,6	1,8	2,5	3,3
Ucraineni	65,8	61,4**	50,9	0,3	0,3	0,3
Germani	119,5	59,8	36,0	0,5	0,3	0,2
Turci	29,8	32,1	27,7	0,1	0,1	0,1
Ruși - Lipoveni	38,6	35,8	23,5	0,2	0,2	0,1
Tătari	24,6	23,9	20,3	0,1	0,1	0,1
Sârbi	29,4	22,6	18,1	0,1	0,1	0,1
Croați	4,1	6,8	5,4	0,02	0,03	0,03
Slovaci	19,6	17,2	13,7	0,1	0,1	0,1
Bulgari	9,9	8,0	7,3	0,04	0,04	0,04
Greci	3,9	6,5	3,7	0,02	0,03	0,02
Evrei	9,0	5,8	3,3	0,04	0,03	0,02
Cehi	5,8	3,9	2,5	0,03	0,02	0,01
Polonezi	4,2	3,6	2,5	0,02	0,02	0,01
Armeni	2,0	1,8	1,4	0,01	0,01	0,01
Italiani	--	3,3	3,2	--	0,02	0,02
Chinezi	--	2,2	2,0	--	0,01	0,01
Altă etnie	8,6	17,9	21,3	0,04	0,08	0,11
Nedeclarată	0,8	1,9	--	0,003	0,01	--

Notă: în acest tabel și în alte tabele, suma valorilor poate diferi nesemnificativ de 100,0 prin efectul rotunjirilor

* Nu sunt incluse cele 1.237 mii persoane pentru care informația nu este disponibilă la recensământ.

** Inclusiv Ruteni. -- Nu sunt date.

Sursa: Institutul Național de Statistică (volume cu rezultatele recensămintelor din cei trei ani).

Recensământul din anul 2002 nu aduce schimbări importante în structura etnică a populației țării, o populație aflată însă în declin considerabil față de anul 1992. Proporția românilor se păstrează la nivelul celei din anul 1992, pe fondul unei migrații externe în plină expansiune și dominată net de etnici români (Sandu, 2006) și al consolidării scăderii naturale a populației. Etnicii maghiari își continuă regresul numărului și al

proporției în populația țării, de la 7,1 la 6,6 la sută. Proporției staționare a românilor și celei în regres a maghiarilor corespund mișcări ascendente la alte etnii. Acestea sunt romii – proporție în majorare de la 1,8 la 2,5%, și – schimbare inedită pentru România postbelică – apariția etnicilor italieni, chinezi și de alte etnii/naționalități.

Evaluarea schimbărilor din structura etnică între recensămintele din anii 2002 și 2011 reclamă prudență, înregistrarea etniei nefiind posibilă la recensământul din anul 2011 la un mare număr de locuitori – 1.237 mii. Este vorba de o populație neînregistrată în perioada de desfășurare a recensământului, dar pentru care Institutul Național de Statistică a reușit identificarea persoanelor, prin Codul Numeric Personal, și cunoașterea celor mai multe dintre caracteristicile personale din formularul de recensământ prin folosirea unui mare număr de baze de date (de asigurări sociale, sănătate, educație, salariați, locuințe, taxe și impozite ș. a.). Datele din tabelul 3 se referă numai la populația pentru care s-a înregistrat etnia la recensământul din anul 2011. Structura și schimbările survenite față de recensământul din anul 2002 par verosimile, dar prudența se impune. Ceea ce se constată este reducerea ponderii românilor și creșterea numărului și ponderii romilor și al persoanelor de alte etnii față de cele prezentate în tabel. Recul modest se remarcă și la alte etnii tradiționale.

Privirea de ansamblu asupra structurii populației după etnie la cele trei recensăminte care au avut loc după anul 1989 reține menținerea proporției foarte ridicate a românilor, ascensiunea proporției romilor și a numărului persoanelor având alte etnii, stabilite în România după anul 1989, diminuarea ponderii maghiarilor, germanilor, evreilor și stagnare ori ușor recul la populația de alte etnii tradiționale.

Corespondența dintre etnie și **limbă maternă** este la fel de strânsă la recensămintele de după anul 1989 ca și la recensămintele anterioare, cu păstrarea observației că locuitorii care au declarat limba română drept limbă maternă sunt mai numeroși decât cei care au declarat etnia română, existând aceeași atracție și preferință pentru limba maternă a etniei majoritare pentru locuitorii de altă etnie. Cazul romilor este cel mai semnificativ.

Tabelul 4
Populația după limba maternă la recensămintele din anii 1992, 2002 și 2011

Limba maternă	1992	2002	2011	1992	2002	2011
	În mii locuitori			Structura în %		
Întreaga populație	22.810,0	21.681,0	18.891,6*	100,0	100,0	100,0
Română	20.683,4	19.736,5	17.176,5	90,7	91,0	90,9
Maghiară	1.639,1	1.444,0	1.259,9	7,2	6,7	6,7
Germană	98,5	44,9	26,6	0,4	0,2	0,1
Romani	166,6	237,6	245,7	0,7	1,1	1,3

Limba maternă	1992	2002	2011	1992	2002	2011
	În mii locuitori			Structura în %		
Ucraineană	63,6	57,4	48,9	0,3	0,3	0,3
Rusă	31,4	29,2**	18,9	0,1	0,1	0,1
Turcă	27,6	28,1	25,3	0,1	0,1	0,1
Tătară	22,8	21,3	17,7	0,1	0,1	0,1
Sârbo-croată	33,7	--	--	0,1	--	--
Sârbă	--	20,4	16,8			
Croată	--	6,4	5,2			
Slovacă	18,3	16,0	12,8			
Bulgară	9,4	6,7	6,5			
Cehă	5,0	3,4	2,2			
Poloneză	3,0	2,7	2,1			
Greacă	2,6	4,2	2,6			
Idiș	1,0	1,0	0,6			
				0,2	0,3	0,3
Armeană	0,9	0,7	0,7			
Italiana	0,0	2,5	2,9			
Chineza	0,0	2,3	2,0			
Alte limbi materne	2,3	13,6	17,6			
Nedeclarată	0,8	2,1	--			

* Nu sunt incluse cele **1230** mii persoane pentru care informația nu este disponibilă la recensământ.

** Ruso-lipoveană. – Nu sunt date.

Sursa: Institutul Național de Statistică (volume cu rezultatele recensămintelor din cei trei ani)

Scăderea naturală a numărului populației este generală la etniile tradiționale și se regăsește firesc în reducerea numărului locuitorilor având limbile materne ale acestor etnii. Emigrația a majorat dimensiunea declinului la germani și evrei. Aceeași percepție sporită de apartenență la grupul etnic al romilor se reflectă și în ascensiunea considerabilă a numărului și proporției locuitorilor având limba romani ca limbă maternă. Stabilirea reședinței obișnuite în România, după anul 1990, a unui număr important de persoane din alte țări ale Uniunii Europene, dar și din alte țări și regiuni se reflectă în numărul și proporțiile persoanelor având drept limbă maternă limbile italiană și chineză, dar și alte limbi incluse în grupa *alte limbi materne*, grupă aflată în progres numeric consistent. Migrația externă mai importantă la etnicii români a redus în aceeași măsură și numărul celor având limba română drept limbă maternă dar proporția lor în populația țării a rămas la fel de ridicată – 91 la sută, prin efectele structurale ale ansamblului schimbărilor.

Populația după religie

Structura populației după etnie are un grad ridicat de stabilitate în timp și chiar rigiditate, caracteristica fiind una complexă, cu origini în istorie, limbă, religie, tradiții și obiceiuri, iar datele de la recensămintele efectuate atât

Înainte de anul 1990, cât și după acest an, prezentate și analizate succint, ilustrează și întăresc constatarea. Recensământul din anul 1992 a fost primul recensământ după al Doilea Război Mondial care a oferit date despre structura populației după religie (la recensământul din anul 1948 datele nu au fost prelucrate și publicate). Rezultatele sale erau așteptate cu un interes imens nu numai din partea cultelor religioase, ci și din partea opiniei publice, a presei, a cercetării științifice și a oamenilor politici. Recensământul a oferit mult așteptatul peisaj al structurii confesionale a populației după aproape 50 de ani de oprimare a bisericii și propagandă ateistă.

Iată datele care atestă atitudinea populației față de înregistrarea religiei la recensământ: numărul locuitorilor care au declarat că nu au religie (fără religie) a fost de numai 24 mii, al celor care s-au declarat atei de numai 10 mii, iar numărul celor care nu au declarat religia (nedeclarată) a fost de doar 8 mii locuitori (tabelul 5).

Tabelul 5

Populația după religie la recensămintele din anii 1992, 2002 și 2011

Religia	1992	2002	2011	1992	2002	2011
	În mii locuitori			Structura în %		
Întreaga populație	22.810,0	21.681,0	18.861,9*	100,0	100,0	100,0
Ortodoxă	19.802,4	18.818,0	16.307,0	86,8	86,8	86,5
Romano-catolică	1.161,9	1.026,4	870,8	5,1	4,7	4,6
Reformată	802,5	701,1	600,9	3,5	3,2	3,2
Penticostală**	220,8	324,5	362,3	1,0	1,5	1,9
Greco-catolică**	223,3	191,6	150,6	1,0	0,9	0,8
Baptistă	109,5	126,6	112,9	0,5	0,6	0,6
Adventistă de ziua a șaptea	77,5	93,7	80,9	0,3	0,4	0,4
Musulmană	55,9	67,3	64,3	0,2	0,3	0,3
Unitariană	76,7	66,9	57,7	0,3	0,3	0,3
Martorii lui Iehova	--	--	49,8	--	--	0,3
Creștină după Evanghelie	50,0	44,5	42,5	0,2	0,2	0,2
Biserica ortodoxă de stil vechi	32,2	--	--			
Creștină de rit vechi	28,1	38,1	32,6			
Evanghelică lutherană**	--	--	20,2			
Evanghelică sinodo-presbiteriană	21,2	--	--			
Evanghelică lutherană sinodo-presbiteriană	--	27,1	--			
Evanghelică**	--	18,2	15,5			
Ortodoxă sârbă	-	-	14,4			
Evanghelică de confesiune augustană	39,1	8,7	5,4			
Mozaică	9,7	6,1	3,5			
Armeană	--	0,7	0,4			
Altă religie	56,3	88,5	30,6			
Fără religie	24,3	12,8	18,9			
Atei	10,3	8,5	20,7			
Nedeclarată	8,1	11,7	--			

* Nu sunt incluse cele 1.260 mii persoane pentru care informația nu este disponibilă la recensământ.

** La patru religii se fac următoarele precizări la datele pentru anul 2011:

- Penticostală: Biserica lui Dumnezeu Apostolică
- Greco-catolică: Biserica Română Unită cu Roma
- Evanghelică lutherană: Biserica Evanghelică Lutherană din România
- Evanghelică: Biserica Evanghelică Română.
- Nu sunt date.

Notă: Religiile și datele din tabel sunt preluate întocmai din datele publicate în volumele cu rezultatele celor trei recensăminte

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică (volume cu rezultatele recensămintelor din cei trei ani)

Populația țării avea la recensământul din anul 1992 religia Ortodoxă în proporție de 87 la sută. Aveau religia Romano-catolică 5,1% dintre locuitori iar religia Reformată 3,5 la sută. Celelalte culte aveau proporții de 1% – religia Penticostală și cea Greco-catolică, și mai mici de 1% la celelalte religii. Și cultele au avut după anul 1989 unele revederi și reformulări ale titlaturii oficiale și am preluat în tabel, în partea de jos, toate precizările din tabelele cu rezultate publicate de Institutul Național de Statistică. Au intervenit modificări în structura confesională a populației după recensământul din anul 1992? Datele din tabel arată schimbări, dar prudența se impune în aprecierea datelor de la recensământul din anul 2011, religia nefiind înregistrată, ca și etnia și limba maternă, la aproape 1,3 milioane locuitori (cu motivația deja arătată). Se poate observa în datele de la recensămintele din anii 2002 și 2011 scăderea numărului și proporției locuitorilor de religie Romano-catolică, scădere determinată în principal de emigrare. Un recul mai mic a avut populația de religie Reformată și cea de religie Greco-catolică. O natalitate care a fost, în timp, mai scăzută și un grad mai ridicat al îmbătrânirii populației pot explica evoluțiile. Schimbări de sens opus, de creștere a numărului și proporției, au avut loc la religiile Baptistă, Adventistă de ziua a șaptea și, îndeosebi, la religia Penticostală. Și la religia Musulmană s-a înregistrat o evoluție ascendentă moderată. Spre deosebire de rigidele structuri după etnie, unde schimbările au avut origini în migrația externă și în particularitățile creșterii naturale, structura populației după religie are o anumită sensibilitate la acțiunea factorilor culturali și religioși, din țară, dar și din străinătate, ceea ce ar putea explica linia ascendentă a unor confesiuni după anul 1989. Pe de altă parte, masiva migrație externă de după anul 1989 și-a pus și ea amprenta pe structurile culturale ale populației, cercetări selective asupra migrației pentru muncă în anii 1996–2006 relevând că 92% dintre migranți erau de etnie română (Sandu, 2006).

O excelentă radiografie a structurii populației României după etnie și religie și, îndeosebi, a particularităților structurilor după religie ale etniilor, în profil teritorial, la primul recensământ al populației la care s-a înregistrat religia în România postbelică, cel din anul 1992, analiză elaborată de academicianul Vladimir Trebici, oferă numeroase informații și aprecieri asupra complexității structurii populației după aceste caracteristici culturale (Trebici, 1998).

Structurile populației după etnie, limbă maternă și religie la cele trei recensăminte efectuate după anul 1989 se înscriu în continuitatea fizionomiilor descrise de recensămintele anterioare și reconfirmă o structură în care numeroasele minorități naționale, lingvistice și religioase sunt armonios așezate, de multă vreme, prin istoria populațiilor de pe pământurile românești, alături de populația majoritară, cea a românilor. Tradițiile, obiceiurile, valorile culturale, limbile vorbite și religiile grupurilor etnice conferă întregii populații valori și caracteristici distincte într-o Europă în care bogățiile naționale cele mai mari și mai importante au fost și au rămas populațiile țărilor.

3. Natalitatea și fertilitatea feminină

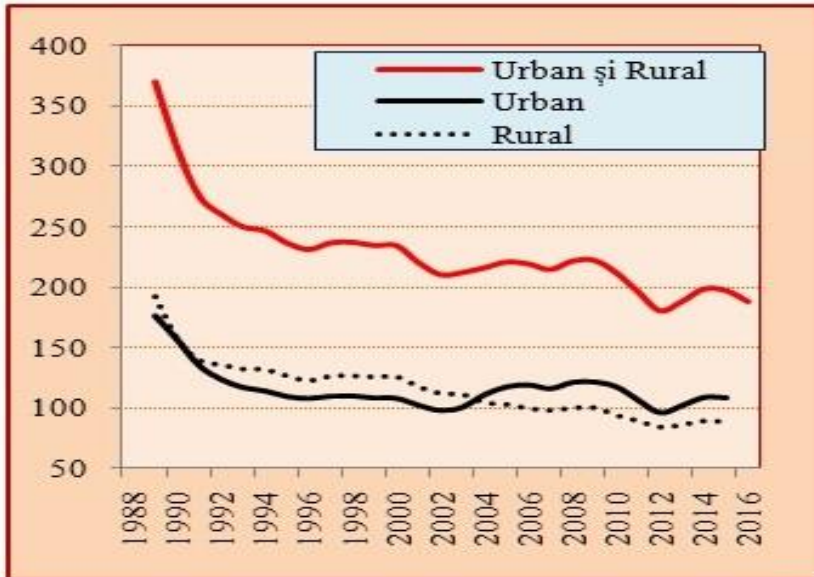
Scăderea masivă și rapidă a numărului de născuți constituie cea mai negativă și cea mai gravă dintre toate evoluțiile demografice de după anul 1989. Ea a determinat în măsură esențială declanșarea și amplificarea dimensiunii scăderii naturale a populației, alături de majorarea mortalității generale. Este mai gravă, prin consecințe demografice și socio-economice pe termen lung, decât imensa migrație a românilor. Arătam la începutul studiului că evoluțiile din anii 2011–2016 și cele previzibile pentru anii 2017 și 2018 conturează pentru perioada 2011–2018 un declin al populației apropiat de 800 mii persoane, provenit însă, preponderent, din scăderea naturală – 66%, ceea ce ar inversa raportul dintre contribuțiile celor două componente – migrația externă și scăderea naturală – și ar constitui o schimbare cu semnificație istorică. Pe de altă parte, generațiile feminine mai mici de după anul 1989 au ajuns la vârste cu fertilitate ridicată și de la aceste generații au provenit, în anul 2016, 36 la sută dintre născuți, cu perspectiva certă de a se ajunge la o proporție mai mare de 50 la sută în anul 2019. Cu alte cuvinte, dimensiunea scăderii naturale se va amplifica în viitor. Din toate aceste rațiuni, natalității și fertilității feminine i se acordă un loc privilegiat în analiza mișcării naturale a populației după anul 1989.

Declinul numărului de născuți și al fertilității feminine pot fi analizate din perspective diferite, cu instrumente diferite, informațiile statistice permițând cuantificarea nu numai a dimensiunii și caracteristicilor regresului, ci și a schimbărilor considerabile care au avut loc în structura născuților și a fertilității feminine după un număr de caracteristici demografice, sociale și culturale ale populației feminine.

Evoluția numărului născuților vii. Declinul numărului de născuți în anul 1990 a fost deosebit de mare, de 55 mii, în valoare relativă însemnând un recul de 15 la sută. Și în cel de-al doilea an scăderea s-a menținut foarte ridicată – 40 de mii (aproape 13%), iar în anul 1992 a coborât vertiginos la 15 mii (nu cu mult peste 5%). În figura 6 poate fi examinată întreaga evoluție descendentă a numărului de născuți după anul 1989 și una dintre constatări este durata scurtă a marelui declin, cel din anii 1990–1995. Este expresia forței deciziilor de a controla numărul născuților, al copiilor, din partea cuplurilor, după anii de aplicare brutală a restricțiilor asupra accesului la contracepție și întreruperea sarcinii. Și după anul 1995 declinul a continuat, dar cu intensitate considerabil inferioară. Trendul descendent a fost mai important în mediul urban, dar o schimbare aparent surprinzătoare apare după anul 2003: o redresare destul de importantă a numărului de născuți în mediul urban, pe fondul continuării reculului în mediul rural. Redresarea este rezultatul efectelor benefice ale concediului și indemnizației de creștere a copilului, introdusă în primăvara anului 2003. Această măsură, generoasă la nivelul resurselor pe care le-a avut (și le are) societatea, a stimulat natalitatea în rândul femeilor cu venit imposabil, cele salariate în primul rând. Ele se află în cea mai mare parte în mediul urban. În mod surprinzător, efectele stimulative se diminuează după anul 2009 și numărul născuților în mediul urban a revenit la regres. Evoluțiile numărului de născuți din ultimii trei ani, în populația rezidentă, sunt contradictorii și prudența se impune în aprecierea tendințelor, până la definitivarea datelor. Schimbarea raportului dintre numărul de născuți în cele două medii sociale în anul 2004 este o evoluție cu semnificație istorică în România, într-un context în care gradul de urbanizare nu s-a schimbat (rămânând la 54 la sută). Dacă motorul schimbării a fost redresarea numărului de născuți în urban, nu trebuie omis contextul de continuare a declinului în rural. Inversarea raportului dintre numărul născuților în cele două medii are un corespondent la fel de spectaculos în inversarea numărului de născuți provenind de la femei salariate și de la femei casnice după anul 2005 (figura 7). Efectele pozitive ale concediului și indemnizației de creștere a copilului se regăsesc în ascensiunea considerabilă a numărului de născuți ai femeilor salariate. În mod surprinzător, după anul 2009 se instalează un recul al acestor născuți în anii 2010–2011, dar creșterea se reia începând cu anul

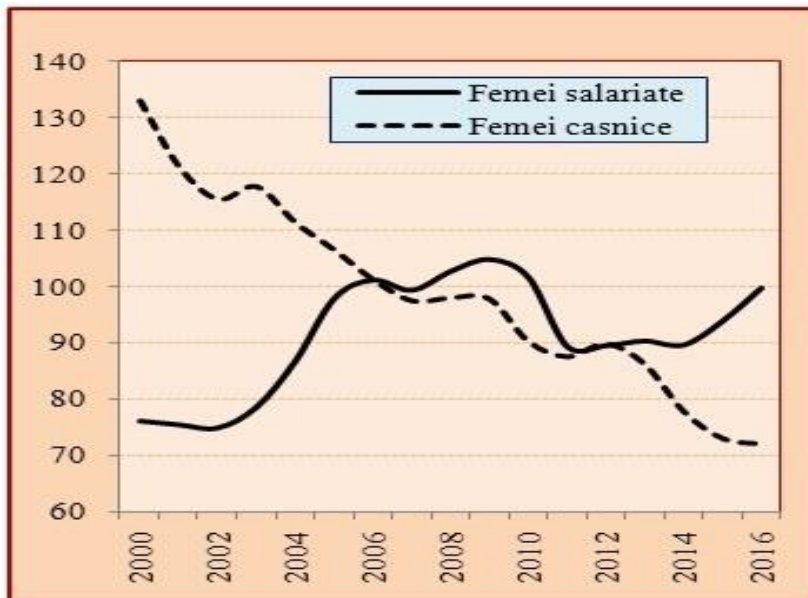
următor și numărul născuților din anul 2016 se îndreaptă ferm spre nivelul record din anul 2009. Este dificil de explicat și reculul, dar și reluarea progresului.

Figura 6. Evoluția numărului de născuți vii pe medii, în anii 1989–2016 – în mii.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Figura 7. Evoluția numărului de născuți aduși pe lume de femei salariate și casnice în anii 2000–2016 – în mii.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Date detaliate asupra structurii pe vârste a femeilor salariate, în profil teritorial, ca și asupra rangului născuților, ar putea oferi elemente explicative. Curba ferm ascendentă a numărului de născuți de la femei salariate are însă alături, din păcate, curba scăderii dramatice a numărului de născuți provenind de la femei casnice. Contrastul este izbitor și duce la o întrebare majoră pentru viitorul natalității: este posibilă redresarea numărului de născuți fără stoparea declinului de la femei nesalariate? Răspunsul nu poate fi decât negativ, iar subiectul este abordat în capitolul IV „Privind spre anii celui de al Doilea Centenar”.

Schimbări în structura născuților după rang. Declinul masiv al numărului de născuți a fost însoțit de schimbări profunde în dinamica și structura după rang a născuților și după vârsta mamelor. Era de așteptat ca regresul să vizeze în primul rând născuții de rang superior, dorința cuplurilor fiind un număr mic de copii. Schimbările majore s-au produs în doar câțiva ani după anul 1989 și dimensiunea scăderilor este cea din tabelul 6.

Tabelul 6
Scăderea anuală a numărului de născuți vii după rang în anii 1990–1996

Ani	Scădere în % față de anul anterior (și în mii în anii 1990–1992)				
	Toți născuții vii	Rangul 1	Rangul 2	Rangul 3	Rangul 4 și peste
1990–în %	-14,8	-5,6	-14,1	-27,6	-26,2
1990–în mii	-54,8	-8,1	-15,0	-14,6	-17,2
1991–în %	-12,5	+4,2	-17,7	-34,4	-32,9
1991–în mii	-39,5	+5,7	-16,2	-13,1	-15,9
1992–în %	-5,4	-1,6	-8,9	-11,4	-9,7
1992–în mii	-14,9	-2,2	-6,7	-2,9	-3,1
1993	-4,0	-0,3	-5,2	-10,8	-13,5
1994	-1,3	-3,9	3,4	0,4	-0,6
1995	-4,1	-4,3	-2,4	-6,1	-5,9
1996	-2,2	-2,7	-0,5	-1,2	-5,7

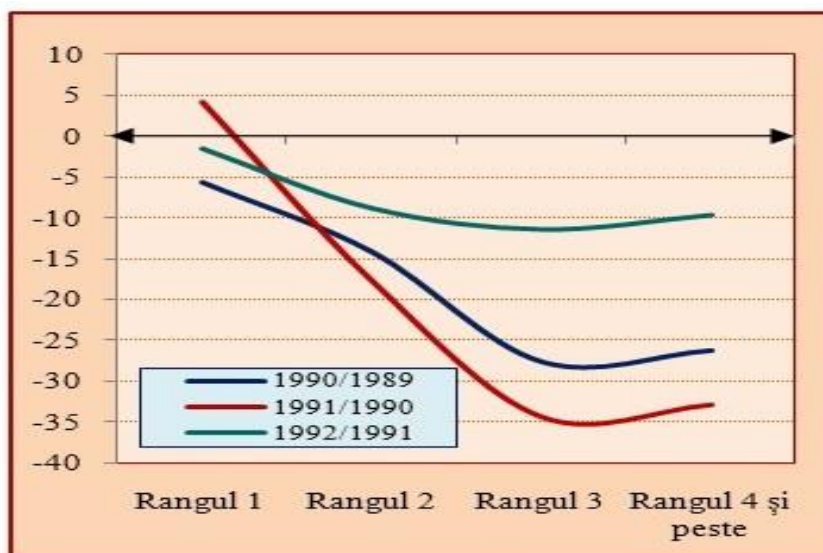
Sursa: Institutul Național de Statistică.

La o scădere generală a numărului de născuți de aproape 15 la sută în anul 1990, declinul a avut intensitatea cea mai ridicată la născuții de rangul 3 – aproape 28 la sută, o scădere apropiată înregistrându-se și la născuții de rangurile 4 și mai mare de 4 – 26 la sută. Regresul a fost moderat la primul născut – aproape 6 la sută și doar important la cel de-al 2-lea născut – 14 la sută.

Scăderea generală a avut și în anul 1991 o intensitate apropiată de cea din anul 1990, aproape 13%, dar declinul de la rangurile 2, 3 și 4 și

peste a fost – în valoare relativă numai – mai ridicat. O evoluție surprinzătoare în anul 1991 a fost creșterea moderată, de 4 la sută, la primul născut (aproape 6 mii de născuți). Probabil, masivele și precipitatele dezvoltări din primul an au fost urmate de reflecție la tinerele cupluri care își doreau primul copil. De altfel, se poate remarca un regres minor al primului născut în anii următori. Scăderile din anii următori sunt moderate la nivelul ansamblului născuților, dar rămân încă mari în anii 1992–1993 la născuții de rangul 3 și mai mare. Spectaculoasele curbe ale scăderii relative, după rang, a numărului născuților în anii 1990–1992, în figura 8, ilustrează edificator diferențierile reculului din cei trei ani. Ansamblul schimbărilor survenite în dinamica numărului născuților pe ranguri după anul 1989 a reconfigurat structura născuților după rang (tabelul 7).

Figura 8. Scăderea numărului de născuți vii pe ranguri în anii 1990–1992 – în %.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Tabelul 7
Structura născuților vii după rangul născutului în perioada 1989–2016 (ani selectivi) – în %

Ani	Total	Rangul 1	Rangul 2	Rangul 3	Rangul 4 și peste
1989	100,0	39,2	28,8	14,3	17,7
1990	100,0	43,5	29,0	12,1	15,4
1991	100,0	51,8	27,3	9,1	11,8
1992	100,0	53,9	26,3	8,5	11,2
1993	100,0	56,0	26,0	7,9	10,1

Ani	Total	Rangul 1	Rangul 2	Rangul 3	Rangul 4 și peste
1994	100,0	54,5	27,2	8,1	10,2
1995	100,0	54,4	27,7	7,9	10,0
2000	100,0	51,6	29,4	9,2	9,9
2005	100,0	52,0	30,6	8,9	8,5
2010	100,0	52,4	30,6	8,7	8,3
2016	100,0	51,7	31,4	9,1	7,9

Sursa: Institutul Național de Statistică

Noua structură este tipică unei populații în care modelul predominant al familiei este cel cu un singur copil și în măsură apreciabil mai mică se plasează familia cu doi copii. Schimbările sunt în mare măsură rezultatul reducerii născuților de rangul 3 și mai mare de 3. Primul născut deține o proporție de 51–52 la sută din ansamblul născuților după anul 2000. Se remarcă o ascensiune moderată a proporției născuților de rangul 2 – ajunsă în ultimii ani la 30 la sută. Schimbarea nu provine din creșterea numărului de născuți la acest rang, ci din diminuarea numărului și proporției născuților de rangul 3 și peste (numărul născuților de rangul 2 s-a redus cu 10 mii între anii 2000 și 2016).

Schimbările intervenite în dinamica și structura născuților după rang au conturat și consolidat modelul familiei cu 1 copil și, în mod secundar, al familiei cu 2 copii. Alte fațete ale natalității și fertilității feminine vor confirma constatarea.

Schimbări în structura născuților după vârsta mamei și a ambilor părinți. Schimbări radicale erau de așteptat în structura născuților după vârsta mamei odată cu declanșarea marelui declin în anul 1990 și continuat în următorii câțiva ani, până la o anumită stabilizare a noilor caracteristici ale natalității. Declinul cel mai important al numărului de născuți în anul 1990 avut loc la mamele în vârstă de 30–34 ani și 35–39 ani, un recul de 25%, și nu la cele mai tinere (tabelul 8).

Tabelul 8

Scăderea anuală a numărului de născuți vii în anii 1990–1997 (față de anul precedent) după vârsta mamei – în %

	Toate vârstele	sub 20 ani	20–24 ani	25–29 ani	30–34 ani	35–39 ani	40 ani și peste
1990–în %	-14,8	-14,4	-7,5	-20,1	-24,7	-23,4	-16,6
1990–în mii	-54,8	-8,0	-11,4	-16,7	-12,8	-5,0	-0,8
1991–în %	-12,5	-2,9	-4,4	-22,6	-29,2	-27,3	-22,7
1991–în mii	-39,5	-1,4	-6,2	-15,0	-11,4	-4,5	-0,9
1992–în %	-5,4	-2,8	-3,7	-5,8	-15,9	-8,2	-6,8

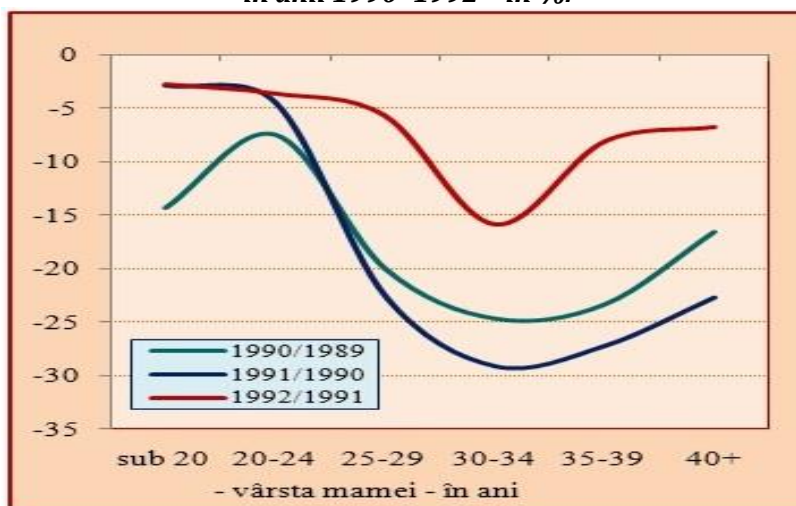
	Toate vârstele	sub 20 ani	20-24 ani	25-29 ani	30-34 ani	35-39 ani	40 ani și peste
1992-în mii	-14,9	-1,3	-5,0	-3,0	-4,4	-1,0	-0,2
1993	-4,0	1,6	-11,2	16,7	-14,2	-11,2	-9,4
1994	-1,3	-3,7	-7,2	13,2	-3,3	-1,7	1,9
1995	-4,1	-7,7	-8,0	4,6	-1,7	-7,4	-1,7
1996	-2,2	-6,3	-5,1	4,7	-1,7	-4,5	-5,6
1997	2,4	-1,1	1,3	3,7	13,0	-3,2	1,9

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Dinamica trebuie corelată cu cea similară a numărului de născuți de rangul 3 și peste (cea din tabelul 6). Cu alte cuvinte, declinul numărului de născuți în primii trei ani de după anul 1989 a constat fundamental în evitarea născuților de rangul 3 și peste la femeile în vârstă de 30-39 ani, care aveau deja copii.

La aceleași vârste, 30-34 și 35-39 ani, scăderea din anul 1991 a fost chiar mai mare – de 27-29 la sută. Și la femeile în vârstă de 40 de ani și peste reculul a fost ridicat – 23% în anul 1991. La femeile cele mai tinere, până la vârsta de 25 de ani, regresul a fost în anul 1990 de 14 la sută la cele sub 20 de ani și de numai aproape 8 la sută la femeile în vârstă de 20-24 ani. Scăderea a fost mai importantă în anul 1991 – doar în valoare relativă – după vârsta de 25 ani și mai mică la mamele în vârstă de 20-24 ani și la cele sub 20 de ani. Curbele spectaculosului declin al născuților pe vârste ale mamei în primii trei ani, în figura 9, oferă cea mai limpede și convingătoare informație asupra amplitudinii schimbărilor pe vârste ale femeii.

Figura 9. Scăderea numărului de născuți pe grupe de vârstă ale mamei, în anii 1990-1992 - în %.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

După anul 1991 declinul este considerabil mai mic, structurile începând un proces de stabilizare, conturând debutul creării unui nou model al structurii născuților după vârsta femeilor, de fapt un nou model al vârstei la aducerea pe lume a copiilor, în contextul accesului la mijloace și metode de planificare familială, iar datele din tabelul 9 ilustrează caracteristicile noului model.

Tabelul 9
Structura născuților după vârsta mamei în perioada 1989–2016
(ani selectivi) – în %

Ani	Vârsta mamei							Două grupe mari de vârstă	
	Toți născuții	Sub 20 ani	20–24 ani	25–29 ani	30–34 ani	35–39 ani	40 ani și peste	25–34 ani	35–45 ani
198	100,0	15,1	41,1	22,5	14,0	5,8	1,4	36,6	7,1
199	100,0	15,2	44,7	21,2	12,4	5,2	1,3	33,5	6,5
199	100,0	16,9	48,8	18,7	10,0	4,4	1,2	28,8	5,5
199	100,0	17,4	49,7	18,7	8,9	4,2	1,2	27,6	5,3
199	100,0	18,4	46,0	22,7	8,0	3,9	1,1	30,7	4,9
199	100,0	17,9	43,2	26,0	7,8	3,9	1,1	33,8	5,0
199	100,0	17,3	41,4	28,4	8,0	3,8	1,2	36,4	4,8
200	100,0	13,8	36,8	29,7	14,9	3,7	1,1	44,7	4,7
200	100,0	13,1	26,2	33,0	19,3	7,4	1,1	52,3	8,4
201	100,0	10,6	24,8	29,6	24,1	9,0	1,9	53,7	10,8
201	100,0	10,6	24,5	28,7	24,3	9,8	2,0	53,0	11,7
201	100,0	10,2	23,7	29,4	24,2	10,3	2,1	53,6	12,4
201	100,0	10,0	22,3	31,0	23,6	10,9	2,1	54,7	12,9
201	100,0	10,0	20,3	31,8	24,0	11,6	2,2	55,9	13,7
201	100,0	9,8	19,1	32,6	24,1	12,1	2,4	56,6	14,3
201	100,0	9,9	18,5	31,8	24,7	12,4	2,6	56,5	14,9

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Prin ce se definește acest nou model structural, aflat în plină edificare? Iată-i caracteristicile:

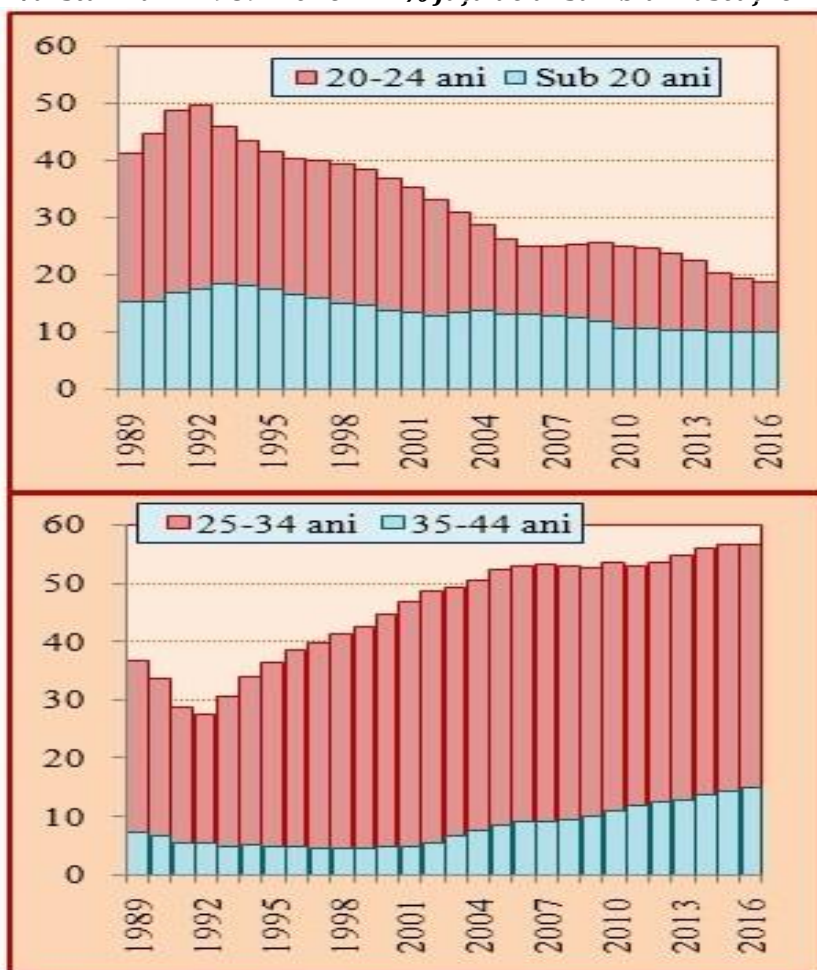
- scădere (după anul 2000 doar) a ponderii născuților aduși pe lume la vârste ale mamei mai mici de 20 de ani, mai puțin de 10 la sută în anii 2015–2016, însemnând aproape jumătate comparativ cu proporția din anii 1993–1994;
- o autentică prăbușire a ponderii născuților de la mame în vârstă de 20–24 ani, de la aproape 50 la sută în anii 1991–1992 la doar 18–19 la sută în ultimii ani;
- ascensiune remarcabilă a ponderii născuților de la femei în vârstă de peste 24 ani, ascensiune mai ridicată ca amploare a creșterii la vârstele de 30–34 și 35–39 ani; folosind grupe mai mari de vârstă, proporția născuților de la mame în vârstă de 25–34 ani a depășit 50% încă din anul 2004 și a ajuns la aproape 57% în ultimii ani,

iar ponderea născuților cu mame în vârstă de 35–45 ani s-a triplat față de cea din a doua jumătate a anilor 1990.

Figurile sunt construite cu date din toți anii 1989–2016 și oferă o informație mai detaliată asupra dimensiunii schimbărilor, ca și asupra momentului declanșării marilor schimbări.

Spectaculoasele schimbări intervenite în vârsta mamelor la nașterea copiilor sunt sintetizate în figurile 10 și 11. În prima dintre figuri poate fi remarcată trecerea de la aducerea pe lume a copiilor la vârste tinere, sub 20 și îndeosebi la 20–24 ani, la amânarea nașterii copilului și aducerea lui pe lume după vârsta de 25 și chiar 30 de ani.

Figura 10. Dinamica ponderii născuților de la mame din patru grupe de vârstă în anii 1989–2016 – în % față de ansamblul născuților.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

În cea de-a doua figură poate fi observată inversarea dintre proporțiile născuților la 20–24 ani și 30–34 ani, în favoarea celei din urmă, începând cu anul 2012. În ambele figuri se poate observa o ascensiune în primii ani de după anul 1989 a proporției născuților de la femeile având vârste mai mici de 25 ani. Este rezultatul unui cumul de factori: la vârstele respective au ajuns în acei ani generațiile foarte mari din anii 1967–1968 și nupțialitatea a crescut semnificativ, urmarea firească fiind creșterea numărului de născuți. Creșterea nupțialității a fost favorizată de evoluțiile numerice ale populației tinere, de la vârstele cu intensitatea cea mai ridicată a nupțialității, dar nu ar trebui exclus posibilul impact pozitiv al noului climat general din societate.

Figura 11. Restructurarea vârstelor la care mamele au adus pe lume copii în anii 1989–2016 – proporții (%) în ansamblul născuților din anii respectivi.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Dinamica vârstei medii a mamei la nașterea copiilor este extrem de relevantă asupra amplitudinii schimbărilor: vârsta la prima naștere a trecut de la 22,3 ani în anul 1990 la 26,9 ani în anul 2016, iar vârsta medie la toate nașterile dintr-un an a crescut de la 25,3 la 28,4 ani. În spatele schimbărilor se află socio-economicul și culturalul: prelungirea duratei școlarizării și creșterea considerabilă a numărului de femei cu studii superioare (erau 401 mii la recensământul din anul 1992 și au ajuns la 1,4 milioane la

recensământul din anul 2011 – date ale INS de la recensămintele din anii 1992 și 2011), căutarea unui loc bun de muncă, consolidarea poziției profesionale (carierei), asigurarea unei locuințe, independența financiară. Noile realități economice, sociale și politice de după anul 1989, mai degrabă potrivnice familiei cu copii, au contribuit la remodelarea atitudinilor și comportamentelor și în materie de căsătorie și în materie de număr de copii și vârstă a mamei la nașterea copilului. Iar rapiditatea schimbărilor a fost favorizată de contactul cu stilul de viață din țările dezvoltate, cu noi aspirații și ierarhii ale valorilor (personale și ale cuplului).

Un ultim indicator al profundelor schimbări survenite la nivelul numărului de născuți este vârsta corelată a părinților copiilor aduși pe lume și datele din tabelul 10 prezintă tabloul marilor restructurări. Proporțiile cel mai ridicate sunt în caracter aldin și urmărirea dinamicii lor, dar și a celorlalte proporții, evidențiază elocvent direcția schimbărilor: copiii s-au adus și se aduc pe lume la vârste din ce în ce mai mari ale celor doi părinți.

Tabelul 10
Născuți după vârsta corelată a părinților în perioada 1989–2016
(ani selectivi). Proporție în ansamblul născuților din anul respectiv
– în procente

Ani	Grupa de vârstă a mamei și a tatălui – în ani					
	Mama 15-19 Tata 20-24	Mama 20-24 Tata 20-24	Mama 20-24 Tata 25-29	Mama 25-29 Tata 25-29	Mama 25-29 Tata 30-34	Mama 30-34 Tata 30-34
1989	7,5	14,3	19,3	8,9	10,3	6,3
1990	8,0	17,1	19,7	8,1	9,4	5,5
1991	9,6	21,8	19,2	7,3	7,9	4,4
1996	10,2	22,8	19,3	7,3	7,2	3,7
1993	9,8	19,1	20,7	10,5	7,7	3,2
1994	8,8	16,1	21,4	13,0	8,3	3,1
1995	8,2	14,6	21,4	15,1	8,5	3,1
1996	7,7	13,8	21,2	16,6	8,8	3,0
2000	6,1	11,1	18,3	13,7	11,9	7,4
2005	4,8	6,1	13,3	14,9	13,2	9,1
2010	4,6	6,5	10,5	11,3	13,4	12,1
2011	4,6	6,4	10,4	10,7	13,0	12,0
2012	4,3	6,1	10,4	11,1	13,0	11,9
2013	4,0	5,4	10,3	11,9	13,4	11,1
2014	4,0	4,5	9,7	12,2	13,5	11,1
2015	3,7	4,1	9,3	12,9	13,5	11,1
2016	3,7	4,0	9,0	12,3	13,2	11,2

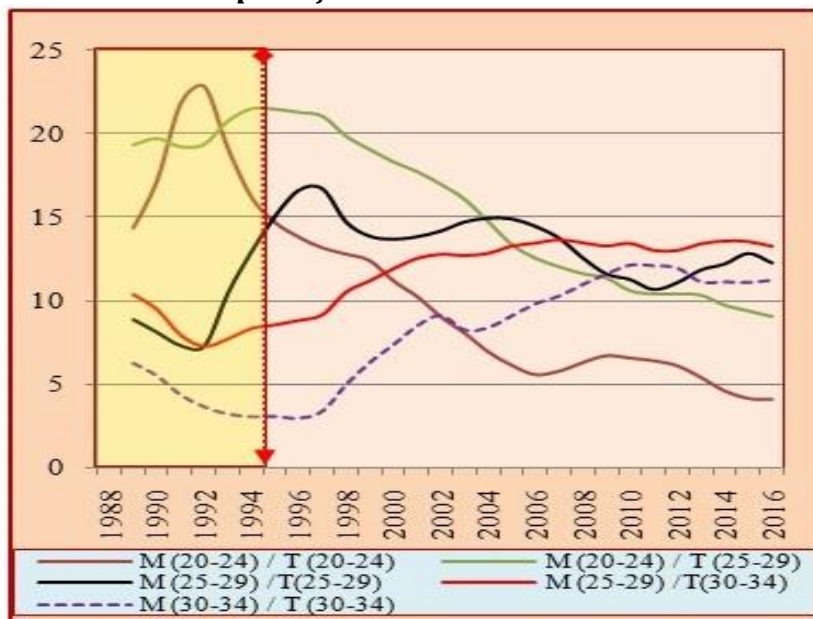
Sursa: Institutul Național de Statistică.

Schimbările erau anunțate de cele constatate la vârsta mamei, dar amploarea la nivelul vârstelor corelate ale părinților conturează cu mai multă claritate veritabile schimbări istorice în deciziile cuplurilor asupra vârstei la care copiii sunt aduși pe lume. Puse alături de deciziile congruente asupra unui număr mic de copii (ori de a nu avea copii), toate aceste schimbări definesc un nou model al formării familiei, al celei cu copii în special, reflex direct al realităților economice, sociale, culturale, dar și al multiplelor influențe venite din spațiul internațional prin frecvența și multitudinea contactelor și interferențelor.

Majorarea vârstelor la nașterea copiilor este prezentă și la mamă și la tată. În defavoarea căror cupluri are loc schimbarea? Se contractă proporția născuților proveniți de la cupluri mai tinere, îndeosebi de la cele în care mama are 15–19 ani și tata are 20–24 ani, de la cele în care ambii părinți au vârste de 20–24 ani, dar și de la cuplurile ale căror născuți au deținut în mod tradițional proporția cea mai ridicată la născuții dintr-un an calendaristic – mama de 20–24 ani și tata de 25–29 ani. Detronarea acestei proporții după anul 1996 este cea mai semnificativă dintre schimbările structurale care au avut loc după anul 1989 și marchează momentul în care fertilitatea feminină din România trece de la tipul *timpuriu* și apoi *etalat*, la fertilitatea de tip *tardiv*, tipică populațiilor din țări dezvoltate. Se poate însă observa în tabel și, îndeosebi, în figura 12, că evoluțiile ascendente la vârstele mai avansate își diminuează viteza schimbării, intrând într-o fază de temporară expectativă, cu valori stabile în ultimii ani la cele trei grupe de vârstă de unde provin contribuțiile majore. Cum mișcarea descendentă a proporțiilor la cele două grupe cu vârstele cele mai tinere este ferm instalată, este de așteptat ca proporția cea mai ridicată să aparțină cuplurilor în care cei doi părinți vor fi amândoi în grupa de vârstă 30–34 ani (vârsta medie la nașterea copiilor a fost în anul 2016 de 28 ani în țara noastră și de 31 ani în UE28 (Eurostat, 2018a)). Se poate observa, în figura 12 că aproape toate marile schimbări s-au instalat după anul 1995, evoluțiile dinaintea acestui an fiind perturbate de pătrunderea la vârstele cu nupțialitate și fertilitate ridicate a generațiilor foarte mari din anii 1967–1968. În jurul anului 1990 au apărut mari dezechilibre între mărimea populației feminine ajunse la vârstele cu nupțialitate foarte ridicată (din generațiile mari 1967–1968) și mărimea populației masculine având, în medie, vârste cu trei ani mai mari (din generațiile mai mici dinaintea de 1990), exigență „cerută” de modelul dominant al primei căsătorii: vârsta medie la prima căsătorie era de mai multă vreme 22 de ani la femei și 25 ani la bărbați. În a doua parte a anilor 1980 au împlinit 20 de ani generațiile foarte mari 1967–1968, iar la mijlocul anilor 1990 aceste generații dominau vârstele cu cea mai ridicată nupțialitate și fertilitate. Amplearea

dezechilibrelor între generații a perturbat și nupțialitatea pe vârste, dar și structura născuților pe vârste ale părinților și curbele din figura 12 sunt extrem de edificatoare asupra unor schimbări de excepție. Fenomenul dezechilibrelor și consecințele acestora asupra nupțialității (*marriage squeeze*) și, implicit, asupra natalității/fertilității/feminine, sunt bine cunoscute și studiate de multă vreme în literatura demografică (Shryock, Siegel and Ass., 1971). Nu trebuie omisă ori subestimată ca origine și efecte creșterea proporției născuților în afara căsătoriei, ajunsă la 31 la sută în anul 2016, proporție inferioară însă în raport cu cele din multe țări ale Uniunii Europene; la nivelul UE28 proporția era de 42 la sută în anul 2014 (Eurostat, 2018a).

Figura 12. Schimbări survenite în structura născuților după vârsta corelată a părinților în anii 1989–2016 –în %.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Profundele schimbări care au avut și au loc în structura născuților după vârsta mamei, a ambilor părinți, ca și în structura după rangul născutului au determinări economice, sociale și culturale complexe. Nivelul de educație al părinților își pune amprenta în măsură crescândă pe vârsta acestora la aducerea pe lume a copiilor. Fără îndoială, nivelul cultural este corelat cu situația economică și categoria socio-profesională. O privire rapidă asupra dinamicii proporției născuților aduși pe lume de mame cu studii postliceale și universitare relevă schimbări impresionante survenite

după mijlocul anilor 1990, odată cu expansiunea masivă a învățământului universitar, dar și discrepante flagrante între medii (figura 13). În anul 1995 nașcuții având mame cu studii postliceale și universitare reprezentau 1 la sută în mediul rural și 9 la sută în mediul urban. În anul 2010 cele două proporții au ajuns la 10 și 43 la sută, iar în anul 2016 diferența a atins un nivel aproape neverosimil: 17 la sută în mediul rural și peste 50 la sută în mediul urban. Decalajul dintre cele două medii are originea în particularitățile economice, sociale, culturale și demografice ale mediului urban și cel rural. Dacă vom corela acest decalaj cu fațetele descrise de numeroși alți indicatori demografici și, deopotrivă, de indicatori economici, sociali, culturali și medicali, vom vedea cum toți aceștia se întrepătrund, se cumulează în diferențe și semnificații, conferind mediului rural caracteristicile irecuzabile ale unei depopulări de mult lansate (mijlocul anilor 1990), consolidată, în accelerare, și cu perspective dramatice.

Figura 13. Proporția nașcuților vii de la mame cu studii postliceale și superioare, pe medii, în perioada 1995–2016 (ani selectivi) – în %.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Indicatori ai fertilității feminine. În analiza schimbărilor survenite în structura nașcuților vii după vârsta mamei, a ambilor părinți și după rangul nașcutului am utilizat până acum date absolute asupra nașcuților, structuri și dinamici. S-a preferat această abordare pentru claritate și relativă simplitate, într-o realitate demografică în care declinul numărului de nașcuți constituie cea mai preocupantă dintre evoluțiile fenomenelor demografice și numai din redresarea acestui număr poate veni o

diminuare majoră a declinului populației (fără a subestima contribuția pe care ar putea-o avea regresul numărului de decese). Demografia dispune însă și de alte instrumente de analiză a născuților, a natalității, a reproducerii populației – *ratele de fertilitate feminină*. Se pot determina rate de fertilitate pe vârste ale femeilor, pe ranguri ale născutului, după vârsta femeii și rangul născutului, după durata căsătoriei. Ratele de fertilitate pe vârste reprezintă un instrument indispensabil în analize comparative, la nivel de populații și chiar la aceeași populație pe o întindere mare de timp. Ele elimină efectele perturbatoare ale variațiilor din structura pe vârste a populației asupra numărului de născuți pe vârste și oferă indicatori comparabili exprimați în născuți la 1000 de femei sau la o femeie. În plus, din ratele de fertilitate pe vârste se determină cel mai relevant și cel mai important indicator al reproducerii populației, al înlocuirii în timp a generațiilor – *rata fertilității totale*. Acest indicator se determină la nivelul anului calendaristic pornind de la distribuția născuților pe vârste ale femeilor și de la distribuția pe vârste a tuturor femeilor în vârstă de 15–49 ani (vârstele fertile) și are o semnificație ipotetică: câți copii ar aduce pe lume, în medie, o femeie (sau 1000 de femei) dintr-o generație feminină care ar avea la toate vârstele ratele de fertilitate din anul respectiv. Nivelul ratei fertilității totale era 2,2 copii la o femeie în anul 1989 și a ajuns la mijlocul anilor 1990 la numai 1,3 copii la o femeie. După anul 2011 datele indică un ușor reviriment, valorile din ultimii ani atingând 1,4–1,5 copii la o femeie. Revirimentul nu are originea în redresarea numărului de născuți, ci în deteriorarea structurii pe vârste a femeilor în vârstă de 15–49 ani prin migrație și înlocuirea treptată a generațiilor relativ mari dinainte de anul 1990 cu generațiile mai mici din anii care au urmat (generația 1990 a ajuns la vârsta de 27 ani, vârstă cu fertilitate foarte ridicată). Cu alte cuvinte, redresarea se cuvine a fi privită cu rezerve.

Tabelul 11
Fertilitatea feminină pe vârste în perioada 1989–2016 (ani selectivi).
Rate de fertilitate și structură pe vârste

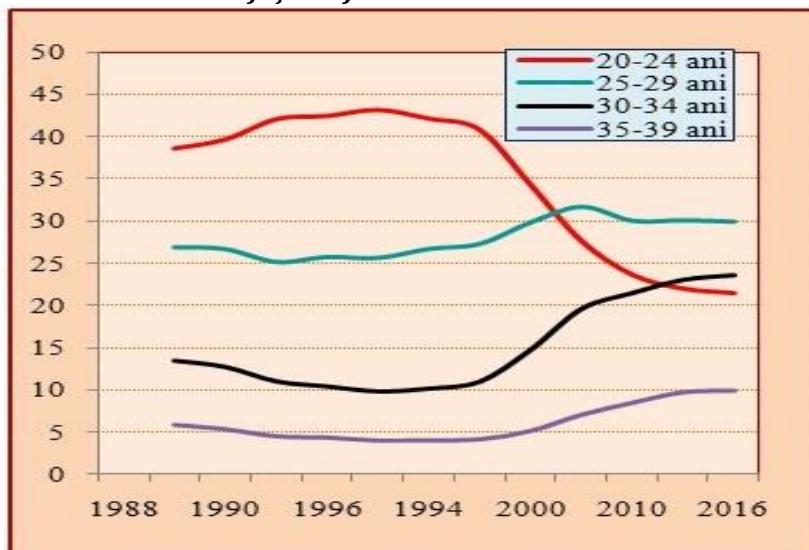
Ani	Rata fertilității generale 15–49 ani	Rate de fertilitate pe grupe de vârstă – născuți la 1000 femei							Rata fertilității totale
		15–19 ani	20–24 ani	25–29 ani	30–34 ani	35–39 ani	40–44 ani	45–49 ani	
1989	66,3	59,3	169,1	118,0	58,8	25,6	7,1	0,4	2,2
1990	56,2	51,5	145,2	97,8	46,4	19,4	5,5	0,4	1,8
1991	48,7	49,8	131,1	78,6	34,2	13,9	4,0	0,3	1,6
1992	46,6	47,4	127,1	77,3	31,1	12,9	3,7	0,2	1,5
1993	44,3	47,0	124,6	74,2	28,3	11,4	3,2	0,3	1,4
1994	43,3	45,0	119,3	75,8	28,7	11,3	3,2	0,2	1,4

Ani	Rata fertilității generale 15-49 ani	Rate de fertilitate pe grupe de vârstă - născuți la 1000 femei							Rata fertilității totale
		15-19 ani	20-24 ani	25-29 ani	30-34 ani	35-39 ani	40-44 ani	45-49 ani	
1995	41,1	42,0	109,5	73,4	29,4	11,0	3,1	0,2	1,3
2000	40,3	39,0	90,2	78,5	38,7	13,4	3,1	0,2	1,3
2005	39,4	33,5	73,3	83,9	51,8	18,7	3,6	0,2	1,3
2010	37,2	37,2	60,3	76,4	54,5	21,6	4,3	0,2	1,3
2015	42,4	42,4	71,0	96,8	73,9	31,4	6,0	0,3	1,6
2016	40,7	40,7	67,6	93,9	73,8	31,2	6,4	0,3	1,5
Structura fertilității pe grupe de vârstă - în %									
1989	100,0	13,5	38,6	26,9	13,4	5,8	1,6	0,1	
1990	100,0	14,1	39,7	26,7	12,7	5,3	1,5	0,1	
1991	100,0	16,0	42,0	25,2	11,0	4,5	1,3	0,1	
1992	100,0	15,8	42,4	25,8	10,4	4,3	1,2	0,1	
1993	100,0	16,3	43,1	25,7	9,8	3,9	1,1	0,1	
1994	100,0	15,9	42,1	26,7	10,1	4,0	1,1	0,1	
1995	100,0	15,6	40,8	27,3	10,9	4,1	1,2	0,1	
2000	100,0	14,8	34,3	29,8	14,7	5,1	1,2	0,1	
2005	100,0	12,6	27,7	31,7	19,5	7,1	1,4	0,1	
2010	100,0	14,6	23,7	30,0	21,4	8,5	1,7	0,1	
2015	100,0	13,2	22,1	30,1	23,0	9,8	1,9	0,1	
2016	100,0	13,0	21,5	29,9	23,5	9,9	2,0	0,1	

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Schimbările valorilor ratelor de fertilitate și îndeosebi cele ale structurii pe vârste confirmă ceea ce am constatat la analiza evoluției născuților după vârsta mamei: după modificările particulare din prima jumătate a anilor 1990, s-au instalat reducerea masivă a fertilității la vârstele cele mai tinere, până la 25 ani, și creșterea fertilității la vârstele următoare, moderată la 25-29 ani și consistent mai importantă la 30-34 și 35-39 ani. Amploarea și rapiditatea schimbărilor structurale sunt sugestiv prezente în figura 14. Întâlnim în grafic marile schimbări survenite în structura născuților după vârsta mamei din figura 12, dar alura curbelor arată mai multă acuratețe și fermitate. În valorile ratelor de fertilitate pe vârste și, implicit, în schimbările de structură pe care le cunosc în timp, nu intervine influența perturbatoare a variației efectivelor de populație feminină pe vârste. În tabel este prezentă și *rata fertilității generale*, născuți la 1000 femei în vârstă de 15-49 ani, aflată și ea în declin considerabil. Rata fertilității generale este un indicator important, dar deasupra lui, ca semnificație și importanță, se află rata fertilității totale. Nivelul ei era de 2,2 copii la o femeie în anul 1989, peste nivelul care asigură înlocuirea în timp a generațiilor (considerat a fi 2,1 copii la o femeie), s-a prăbușit la 1,3 copii la o femeie după mijlocul anilor 1995 și manifestă o suspectă redresare moderată în anii 2015-2016.

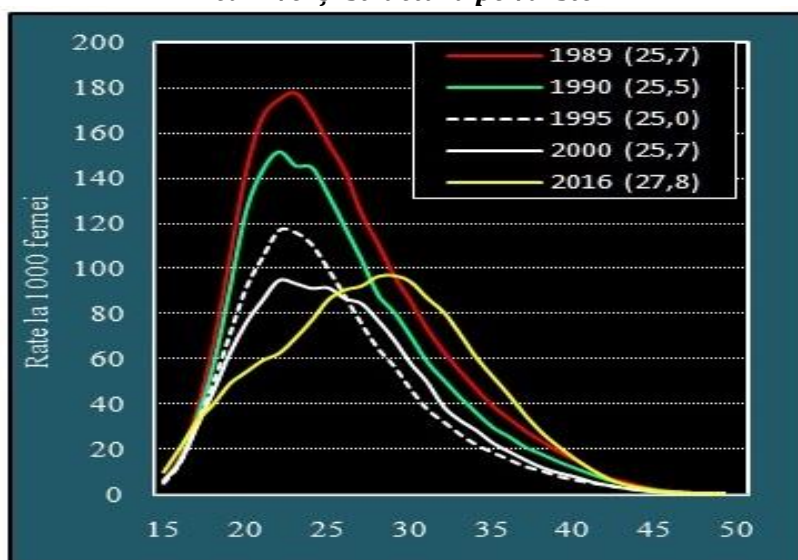
Figura 14. Schimbările survenite în ponderea fertilității feminine la principalele grupe de vârstă ale femeii în anii 1989–2016 – în % față de fertilitatea totală.

Sursa: Institutul Național de Statistică. Sursa: Institutul Național de Statistică.

Cât de mult s-a schimbat fertilitatea feminină ca nivel și structură pe vârste după anul 1989 se poate vedea în figura 15.

Figura 15. Profunda transformare a fertilității feminine după anul 1989 ca nivel și structură pe vârste.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Modelul timpuriu, cu valoare maximă la o vârstă foarte tânără, la 20–24 ani, s-a conservat până în a doua jumătate a anilor 1990 când s-au declanșat marile schimbări structurale, prin reducerea numărului de născuți, amânarea căsătoriei, a nașterii copilului și edificarea noului model al fertilității (al formării familiei cu copii), în care valorile cele mai ridicate nu mai sunt la 22 de ani, cât era în anul 1989, ci la 29 ani, în anul 2016 (am adăugat în legenda figurii, după an, valoarea vârstei medii a femeilor la nașterea copiilor în anii respectivi). Chiar și în acest context al transformărilor rapide de după anul 2010, date recente publicate de Eurostat menționează o poziție particulară a țării noastre, vârsta medie la nașterea primului copil fiind cea mai mică în UE28, de 26,4 ani, comparativ cu 29 ani, vârsta medie la nivelul Uniunii Europene (Eurostat, 2018f).

În tabelul 12 sunt reluați principalii indicatori ai natalității și fertilității, pentru a oferi un tablou recapitulativ de ansamblu.

Tabelul 12
Rata natalității, a fertilității totale și vârsta medie a mamelor la nașterea copiilor în anii 1989–2016

Ani	Rata natalității –la 1000 locuitori	Rata fertilității totale –copii la o femeie	Vârsta medie a mamei la nașterea copi- lului –ani		Ani	Rata natalității –la 1000 locuitori	Rata fertilității totale –copii la o femeie	Vârsta medie a mamei la nașterea copi- lului –ani	
			(A)	(B)				(A)	(B)
(A) = la mamele care adus pe lume primul născut viu;									
(B) = la toate mamele, indiferent de rangul născutului									
1989	16,0	2,2	22,3	25,3	1999	10,4	1,3	23,5	25,6
1990	13,6	1,8	22,3	25,5	2000	10,5	1,3	23,7	25,7
1991	11,9	1,6	22,2	25,0	2005	10,4	1,3	24,9	26,7
1992	11,4	1,5	22,3	24,8	2010	10,5	1,3	26,0	27,6
1993	11,0	1,4	22,4	24,7	2011	9,7	1,3	26,2	27,7
1994	10,9	1,4	22,5	24,9	2012	9,0	1,4	26,2	27,9
1995	10,4	1,3	22,7	25,0	2013	9,4	1,4	26,5	28,0
1996	10,2	1,3	22,9	25,2	2014	9,7	1,4	26,8	28,2
1997	10,5	1,3	23,1	25,3	2015	9,9	1,5	26,8	28,3
1998	10,5	1,3	23,3	25,4	2016	9,3	1,5	26,9*	28,4

* Diferența față de valoarea menționată în text (provenind de la Eurostat) poate avea originea în modul de determinare a valorii medii: pornind de la distribuția pe vârste a născuților ori de la rate de fertilitate pe vârste (ceea ce este recomandat în comparații).

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Schimbările structurale ale fertilității feminine sunt în plină desfășurare și vârsta medie a mamelor la nașterea copiilor își va continua ascensiunea. O observație finală importantă asupra instalării comportamentului de amânare a nașterii copiilor și schimbării modelului fertilității pe vârste

se impune. Amânarea nașterii și reculul fertilității la vârstele tinere presupune o recuperare ulterioară la vârste mai mari, ceea ce înseamnă că la nivelul fertilității *generațiilor feminine*, în abordare *longitudinală*, *descendența finală*, echivalentul *ratei fertilității totale* în plan *transversal*, pe ani calendaristici, ar fi mai mare decât ceea ce ne arată nivelul acestei rate, cu fracțiunea fertilității amânate. Instrumentele de analiză și cuantificare ale fertilității amânate și semnificația acestora au fost dezvoltate, esențial, după anul 2000 (*Vienna Yearbook of Population Research* 2006, Special issue on „Postponement of Childbearing in Europe”, Austrian Academy of Sciences, Vienna). Un studiu dedicat efectelor amânării nașterii copilului asupra fertilității după anul 1990 în câteva țări din Europa Centrală (Cehia, Ungaria, Polonia și România) evidențiază pentru țara noastră o contribuție medie anuală (în anii 1990–2002 în raport cu anul 1989) a amânării nașterii – constituind efectul *tempo* – de – 11,4% asupra numărului de născuți. Componenta majoră a fost reducerea numărului de copii, cu – 28,6%, considerabil mai mare decât în celelalte țări (Sobotka, Lutz și Philipov, 2005).

Recuperările și reasezările structurale ale fertilității din România au loc într-un context european în care, după unii autori, diferența mică din ultimii ani dintre rata fertilității totale neajustate cu efectul *tempo* și cea ajustată (constituind componenta *quantum*) ar fi expresia sfârșitului procesului de amânare a nașterii, ușoara creștere a fertilității în anii 2000 fiind recuperarea amânărilor din anii 1980 și 1990. Se menționează evoluțiile din Belgia, Danemarca, Grecia, Spania, Italia, Olanda, Finlanda, Suedia (European Commission, 2011).

În nivelul și în schimbările în timp ale fertilității feminine se află cheia întregii evoluții viitoare a unei populații. Indicatorii pe care i-am folosit și îndeosebi *rata fertilității totale* sunt calculați la nivelul anilor calendaristici și proiectează în manieră ipotetică ce ar însemna fertilitatea dintr-un an, ca nivel și structură pe vârste, pentru măsura în care generațiile se înlocuiesc în timp ca mărime și, implicit, evoluția numerică a populației. În tabelele 11 și 12 sunt prezentate date asupra fertilității în anii 1990–2016 și se poate observa nivelul scăzut al ratei fertilității totale, încă de la mijlocul anilor 1990. Cu menținerea acestor valori, generațiile nu se înlocuiesc ca mărime și declinul populației este inevitabil. Dispunem acum de date asupra fertilității reale într-un număr de generații feminine și examinarea valorilor (prezentate în premieră) oferă tabloul real al declinului populației din aceste generații (tabelul 13). Pentru o generație reală, fertilitatea cumulată până la vârsta de 50 ani este *descendența finală* reală.

Tabelul 13**Indicatori ai descendenței finale a generațiilor feminine 1961-1981**

Ani	Descendența finală – copii la o femeie	Vârsta medie a mamei la naște- rea copiilor – ani	Proporția descen- denței formate (care se va forma) după anul 1989 – în %	Proporția descendenței estimate – în %
1961	2,11	24,4	17,4	0
1962	2,04	24,3	21,3	0
1963	2,03	24,2	25,6	0
1964	1,97	24,1	31,3	0
1965	1,91	24,2	37,7	0
1966	1,84	24,4	45,8	0
1967	1,70	24,6	55,8	0
1968	1,66	24,8	66,8	0
1969	1,66	25,1	76,5	0
1970	1,64	25,2	86,1	0
1971	1,66	25,5	92,4	0
1972	1,63	25,7	96,5	0
1973	1,62	26,0	98,6	1
1974	1,57	26,3	99,7	1
1975	1,55	26,4	100,0	2
1976	1,54	26,6	100,0	2
1977	1,54	26,8	100,0	4
1978	1,55	26,9	100,0	5
1979	1,53	27,0	100,0	7
1980	1,49	27,2	100,0	10
1981	1,50	27,3	100,0	14

Sursa: calcule ale autorului.

Generația 1961 este ultima generație care și-a asigurat înlocuirea, cu fertilitate cumulată de-a lungul vieții de 2,1 copii la o femeie, însemnând descendența finală. Voi face observația că această generație și-a format descendența în proporție de 17,4% după anul 1989. Cu alte cuvinte, această proporție a descendenței nu putea fi decât în progres după anul 1989 la generațiile mai tinere, în noul context de planificare familială, ceea ce urma să ducă la regresul descendenței finale, și datele din tabel cuantifică declinul de la generațiile următoare: 1,7 copii la o femeie la generațiile 1967-1971, 1,6 la generațiile 1973-1975 și 1,5 copii la o femeie la generațiile 1976-1981. Ritmul creșterii numărului de generații care nu își asigură înlocuirea numerică este de o generație pe an. Declinul se consolidează ca număr al generațiilor. Paralel declinului, s-a majorat vârsta medie a mamei la nașterea copiilor, de la 24,4 ani la 27,3 ani. În fine, o comparație între nivelul descendenței finale și cel al ratei fertilității totale după anul 1989 (din tabelul 12) evidențiază o diferență de circa 0,2 copii la o femeie în favoarea descendenței. Diferența constituie cuantumul fertilității rezultat din restructurarea

pe vârste a fertilității, după anul 1989, prin amânarea nașterii copiilor la vârste mai ridicate ale femeii. Recuperarea ulterioară a fertilității amânate apare astfel în nivelul descendenței finale.

În finalul acestei secțiuni dedicate natalității și fertilității sunt prezentate câteva date inedite asupra fertilității feminine după etnie, religie și nivel de instruire. Informațiile statistice asupra etniei sunt înregistrate la declararea născutului, dar calitatea lor poate fi îndoielnică. În plus, pentru a putea determina natalitatea și fertilitatea după etnie este nevoie și de distribuția populației pe etnii și vârste, în ani calendaristici. Informația nu este disponibilă (este cunoscută doar în anii de recensământ). Religia nu se înregistrează la declararea născutului viu.

Metoda folosită este una indirectă, concepută și dezvoltată pornind de la datele asupra distribuției populației feminine pe vârste după numărul de copii născuți vii, la recensăminte (United Nations, 1983).

Tabelul 14

Estimații ale ratei fertilității totale* la unele etnii și religii și după nivelul de instruire a mamei, în anul 2011

Etnia	Număr mediu de copii	Religia	Număr mediu de copii	Nivel de instruire	Număr mediu de copii
Romi	2,82	Creștină după Evanghelie	2,16	Superior	1,2
Turci	2,13	Musulmană	2,03	Post-liceal și de maiștri	1,4
Ucraineni	1,75	Baptistă	1,73		
Maghiari	1,39	Adventistă de ziua a șaptea	1,65	Secundar	1,7
Români	1,33	Ortodoxă	1,38	Primar	2,6
Ruși-Lipoveni	1,25	Romano-catolică	1,34	Fără școală absolvită	2,6
Germani	1,01	Unitariană	1,33		
Valoare medie	1,4	Valoare medie	1,4	Valoare medie	1,4

*Numărul mediu de copii aduși pe lume de o femeie de-a lungul vieții

Sursa: calcule ale autorului pe baza datelor Institutului Național de Statistică (Recensământul din anul 2011).

Diferențele sunt importante și reflectă particularități de model cultural. Există o foarte bună corespondență cu diferențele pe care le arată datele recensământului asupra numărului mediu de născuți vii la o femeie pe etnii și religii. Valoarea medie – 1,4 născuți la o femeie, este identică cu cea din anul 2011 obținută din date asupra distribuției pe vârste a femeilor în vârstă de 15–49 ani și a născuților vii. Pentru același an 2011, corelația dintre nivelul de instruire a mamei și fertilitate este extrem de semnificativă: educația de lungă durată reclamă ani mulți de studiu, amânarea căsătoriei, eforturi de căutare și păstrare a unei înalte poziții profesionale, exigențe incompatibile cu un număr mare de copii. Femeile cu studii

superioare au o fertilitate medie de numai 1,2 copii și numărul acestora crește pe măsura scăderii nivelului de instruire: la femeile cu studii postliceale și de maiștri – 1,4 copii, la cele cu studii secundare – 1,7 copii. La femeile cu studii primare și la cele fără școală absolvită rata fertilității totale ajunge la 2,6 copii. Vârsta medie la nașterea copiilor este de 22,5 ani la femeile fără școală absolvită și crește la 29 ani la femeile cu studii superioare.

4. Bibliografie

1. European Commission, Eurostat (2011). *Demography Report 2010*, Luxembourg.
2. Eurostat (2016). *Causes of death – absolute number – annual data*
3. (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_anr).
4. Eurostat (2018a). *Fertility indicators*
5. (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo>).
6. Eurostat (2018b). *Population by age group* (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=tbl&init=1&plugin=1&pcode=tps00010>).
7. Eurostat (2018c). *Life expectancy by age and sex* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mlexpec).
8. Eurostat (2018d). *Causes of death – absolute number – annual data* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_anr).
9. Eurostat (2018e). *Infant mortality rate* (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tps00027>).
10. Eurostat (2018f). *Births and fertility in 2016. Women in EU have first child on average at 29,*
11. Newsrelease, 52/2018–28 March 2018 (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8774296/3-28032018-AP>).
12. Ghețău, Vasile (1997). *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Bibliotheca Demographica, nr. 5.
13. Ghețău, Vasile (2000). *România. Tabele anuale de mortalitate, 1980–1999*, Populație și Societate, nr. 3–4 (21–22), 2000. Centrul de Cercetări Demografice, Academia Română (actualizate ulterior pe anii 2000–2016).
14. Ghețău, Vasile (2010b). *Speranța de viață a Românilor pensionați în anul 2009. O abordare longitudinală*, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare și Documentare Economică, RCR Print.
15. Ghețău, Vasile (2016). *Revenind la Sănătatea românilor. Sunt corecte datele asupra mortalității pe cauze de deces?*, Contributor, 20 septembrie 2016.

- ((<http://www.contributors.ro/administratie/revenind-la-sanatatea-romanilor-sunt-corecte-datele-asupra-mortalita%C8%9Bii-pe-cauze-de-deces>).
16. Institutul Național de Statistică (1994). *Date demografice*.
 17. Institutul Național de Statistică (1996). *Anuarul demografic al României 1996*.
 18. Institutul Național de Statistică (2006). *Anuarul demografic al României 2006*.
 19. Institutul Național de Statistică (2013). *Recensământul Populației și al locuințelor 20 octombrie 2011*. Vol. III, „Populație stabilă (rezidentă). Structura etnică și confesională”.
 20. Institutul Național de Statistică (2014). *Anuarul statistic al României 2014*.
 21. Institutul Național de Statistică (2015a). *Anuarul demografic al României 2015*.
 22. Institutul Național de Statistică (2015b). *Anuarul statistic al României 2015*.
 23. Institutul Național de Statistică (2016a). *Evenimente demografice în anul 2015*.
 24. Institutul Național de Statistică (2016b). *Decese în anul 2015*.
 25. Institutul Național de Statistică (2017a). *Comunicat de presă nr. 2012/-29 august 2017*.
 26. Institutul Național de Statistică (2017a). *Anuarul statistic al României 2017*.
 27. Institutul Național de Statistică (2017b). *Evenimente demografice în anul 2016*.
 28. Institutul Național de Statistică (2017c). *Decese în anul 2016*.
 29. Institutul Național de Statistică (2017, 2018). Comunicate lunare de presă (martie 2017–februarie 2018) “*Mișcarea naturală a populației*” (www.insse.ro).
 30. Institutul Național de Statistică (2018). Baza de date TEMPO (www.insse.ro)
 31. Preston, Samuel, Patrick Heuveline și Michel Guillot (2001). *Demography*, Blackwell Publishers, Oxford, Regatul Unit.
 32. Rotariu, Traian, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Polirom, Iași.
 33. Sandu, Dumitru (2006). *Explorarea Europei prin migrații pentru muncă: 1990–2006*, în Fundația pentru o Societate Deschisă, *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București.

34. Shryock, Henry S., Jacob S. Siegel and Associates (1971). *The Methods and Materials of Demography*, Vol. 2, U. S. Bureau of the Census, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C.
35. Sobotka, Tomáš, Wolfgang Lutz și Dimiter Philipov. 2005. "Missing Births": *Decomposing the Declining Number of Births in Europe into Tempo, Quantum and Age Structure Effects*, European Demographic Research Papers, 2002, nr. 2, Viena Institute of Demography.
36. Șerbu, G.R. (George Retegan). 1962. *Evoluția fertilității populației feminine din R.P.R. în perioada 1900–1960*, Revista de Statistică, nr. 4, 1962.
37. Trebici, Vladimir (1996). *Demografie. Excerpta et Selecta*, Editura Enciclopedică, București.
38. Trebici, Vladimir (1998). *Populația României după naționalitate și religie. Demografie regională și diferențială*, Bibliotheca Demographica, nr. 8, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
39. United Nations Population Division (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision* (<https://esa.un.org/unpd/wpp/>).
40. Vallin, Jacques și France Meslé (2004). *Convergences and divergences in mortality. A new approach to health transition*, Demographic Research, Special Collection 2, Article 2, Max Planck Institute for Demographic Research, Germany (<http://www.demographic-research.org/special/2/2/s2-2.pdf>).
41. World Health Organization (2016). *Health Impact Assessment (HIA). The determinants of health* (<http://www.who.int/hia/evidence/doh/en>).

MORTALITATEA POPULAȚIEI

VASILE GHETĂU

1. Speranța de viață la naștere

Evoluția descendentă a natalității și creșterea migrației externe erau dezvoltări previzibile încă de la începutul anilor 1990. Nivelul relativ ridicat al natalității înainte de anul 1990 era rezultatul reglementărilor restrictive brutale asupra întreruperii sarcinii și contracepției. Abrogarea acelor reglementări a avut drept consecință așteptată regresul rapid și masiv al numărului de născuți în prima jumătate a anilor 1990 și menținerea lui la valori scăzute în anii care au urmat. Noul context economic și social nu a favorizat decât în mică măsură și temporar o redresare a natalității (prin introducerea concediului și a indemnizației de creștere a copilului în primăvara anului 2003, măsură adresată femeilor având venit impozabil). Explozia migrației externe era și ea previzibilă prin potențialul cumulat al unor factori de natură predominant economică cu origini, resorturi și mecanisme în țară, dar și în țările europene dezvoltate. Evoluțiile mortalității urma să depindă de factori interni, de măsura și viteza în care societatea românească urma să schimbe contextul economic, social și medical care determină starea de sănătate a populației: nivel de trai, calitatea, accesibilitatea și costul asistenței medicale, programele și strategiile în domeniul sănătății, stilul de viață și cultura sănătății, calitatea mediului. Pe de altă parte, chiar admitând instalarea schimbărilor menționate, efectele pozitive nu puteau apărea decât treptat, mortalitatea populației fiind un fenomen marcat de o remarcabilă rigiditate în evoluție, acumulările negative în starea de sănătate a populației producând efecte în timp. Indicatorul pe care îl voi folosi încă de la bun început în analiza schimbărilor survenite în starea de sănătate și mortalitate a populației este unul de mare sinteză – *speranța de viață la naștere*. Este o abordare diferită de cea uzuală. Vor fi apoi folosiți și alți indicatori ai mortalității. Nivelul speranței de viață la naștere este expresia concentrată a standardului de viață (în accepțiune largă), a asistenței medicale, a nivelului cultural și stilului de viață, a calității mediului. Evoluția speranței de viață la naștere, pe sexe, după anul

1989, este prezentată în figura 1 și am plasat-o pe o întindere mai mare de timp, din anul 1970. Eram, la începutul anilor 1990, într-un context în care efectele acumulărilor negative de ordin economic, social și medical din deceniile anterioare își puneau brutal amprenta pe starea de sănătate a populației și nivelul speranței de viață la naștere era în scădere la bărbați și în progres modest la femei. Aceste evoluții negative din anii 1990–1996 continuau însă o deteriorare instalată la mijlocul anilor 1970. Practic, speranța de viață la naștere a fost în regres la bărbați și în creștere modestă la femei pe întinderea a două decenii, anii 1970 și 1980, perioadă în care în țările dezvoltate din vestul și nordul Europei s-au înregistrat progrese spectaculoase în reducerea mortalității și ascensiunea speranței de viață (*United Nations Population Division, 2017, secțiunea Estimații 1950–2015*). Nivelul speranței de viață în anul 1996 comparativ cu cel din anul 1989 a fost inferior și la bărbați și la femei, dar cu netă diferențiere – cu aproape 1,6 ani și doar 0,1 ani (tabelul 1).

Figura 1. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în anii 1970-2016 - în ani.

Sursa: tabele anuale de mortalitate elaborate de autor.

Tabelul 1
Indicatori ai mortalității populației în anii 1989–2016

Ani	Numărul decese- lor – în mii	Rata mor- talității ge- nerale – la 1000 locuitori	Proporția de- ceselor prin maladiile aparaturii circulator – in %	Rata mor- talității in- fantile – la 1000 născuți vii -	Speranța de vi- ață la naștere – ani		Speranța de vi- ață la vârsta de 65 ani – ani	
					Bărbați	Femei	Bărbați	Femei
1989	247,3	10,7	57,8	26,9	66,7	72,7	13,1	15,0
1990	247,1	10,6	58,9	23,9	66,6	73,1	13,2	15,3
1991	251,8	10,9	60,6	22,7	66,8	73,4	12,9	15,1
1992	263,9	11,6	61,1	23,3	66,1	73,3	12,7	15,0
1993	263,3	11,6	61,6	23,3	65,9	73,3	12,8	15,2
1994	266,1	11,7	60,6	23,9	65,7	73,3	12,8	15,3
1995	271,7	12,0	61,5	21,2	65,5	73,5	12,8	15,3
1996	286,2	12,7	62,1	22,3	65,1	72,8	12,4	14,8
1997	279,3	12,4	61,5	22,0	65,3	73,2	12,6	15,2
1998	269,2	12,0	61,7	20,5	66,2	73,7	12,9	15,4
1999	265,2	11,8	62,4	18,6	67,1	74,2	12,9	15,4
2000	255,8	11,4	61,5	18,6	67,8	74,8	13,4	15,9
2005	262,1	12,3	62,2	15,0	68,8	75,8	13,4	16,2
2010	259,7	12,8	60,2	9,8	70,1	77,5	14,0	17,2
2011	251,4	12,5	60,3	9,4	70,8	78,0	14,4	17,6
2012	253,7	12,6	60,0	10,0	70,9	78,0	14,4	17,6
2013	247,5	12,4	59,0	8,9	71,53	78,52	14,8	18,0
2014	255,0	12,8	58,7	8,4	71,49	78,59	14,7	17,9
2015	261,3	13,2	58,9	8,1	71,42	78,49	14,5	17,8
2016	256,5	13,0	57,9	7,3	71,64	78,86	14,7	18,1

Sursa: Institutul Național de Statistică și determinări ale autorului pentru datele asupra speranței de viață (tabele anuale de mortalitate; datele INS asupra acestui indicator sunt valori medii pe trei ani).

Ce factori noi puteau interveni după anul 1989 în deteriorarea stării de sănătate și amplificarea regresului speranței de viață la bărbați și cvasistagnarea creșterii la femeii? Profunzimea și duritatea schimbărilor politice, economice și sociale, apariția și creșterea șomajului, cel urban îndeosebi, majorarea costurilor serviciilor comunale, a prețului locuințelor în marile orașe, instalarea migrației din urban în rural, incertitudinea și violența. Impactul a fost considerabil mai dur asupra populației masculine, afectată în măsură mai mare de criza societății românești în primii ani ai tranziției. Declinul speranței de viață din prima jumătate a anilor 1990 a fost urmat de un progres ferm în anii care au urmat, în anul 2013 valorile ajungând la 71,53 ani la bărbați și 78,52 ani la femeii, însemnând o creștere de 6,4 ani și, respectiv, de 5,7 ani față de anul 1996. Ascensiunea a fost stopată în anul 2014 la bărbați și în anul 2015 la femeii, dar reluată în anul 2016.

O radiografie a contribuției avute de evoluția mortalității, pe grupe de vârstă (creșteri și scăderi) în anii 1990–2016, la dinamica speranței de

viață la naștere oferă detalii de mare semnificație și de real interes în identificarea sensibilității stării de sănătate și a mortalității pe vârste în context economic și social diferit. Perioadele alese în prezentarea rezultatelor sunt trei, semnificative prin prisma evoluției mortalității pe vârste și speranței de viață la naștere: cea de creștere a mortalității și regres al speranței de viață 1990–1996, perioada 1997–2013 de ascensiune a speranței de viață și anii 2014–2016 în care speranța de viață își întrerupe progresul, evoluțiile de după anul 2016 urmând să confirme stoparea creșterii sau doar o perturbare temporară, conjuncturală a ascensiunii. În tabelul 2 pot fi examinate evoluțiile din cele trei perioade.

Tabelul 2
Contribuția schimbării mortalității pe grupe de vârstă (creștere sau scădere) la dinamica speranței de viață la naștere în perioade semnificative de timp după anul 1989

– în ani și fracțiuni de an –

Grupe de vârstă	Anii 1990–1996	Anii 1997–2013	Anii 2014–2016	Anii 1990–2016	2014	2015	2016
Bărbați							
0-9 ani	0,52	1,41	0,17	2,10	0,04	0,10	0,04
10-19 ani	0,06	0,16	0,01	0,23	0,00	-0,02	0,03
20-39 ani	-0,16	0,91	0,14	0,89	0,07	-0,01	0,08
40-59 ani	-1,28	2,03	-0,05	0,70	-0,06	0,08	-0,07
60-69 ani	-0,44	0,79	-0,15	0,20	-0,03	-0,12	0,01
70 ani+	-0,23	1,13	-0,01	0,89	-0,05	-0,10	0,13
Total	-1,54	6,42	0,11	5,00	-0,04	-0,06	0,21
Femei							
0-9 ani	0,44	1,29	0,16	1,89	0,07	0,01	0,08
10-19 ani	0,03	0,09	0,01	0,13	0,02	-0,01	0,00
20-39 ani	0,12	0,37	0,07	0,56	0,04	0,01	0,02
40-59 ani	-0,31	0,99	0,05	0,72	0,00	0,03	0,02
60-69 ani	-0,10	0,85	-0,01	0,73	0,02	-0,05	0,02
70 ani+	-0,11	2,15	0,06	2,10	-0,08	-0,09	0,23
Total	0,08	5,73	0,33	6,14	0,08	-0,10	0,36

Sursa: tabele anuale de mortalitate și calcule ale autorului (metoda Arriaga (Preston, Heuveline și Guillot, 2001)).

Regresul speranței de viață la bărbați în anii 1990–1996 are originea principală în majorarea mortalității la vârstele adulte – între 40 și 60 ani, contribuția fiind de -1,3 ani. La această populație rigorile tranziției au avut efectele cele mai dure. Și după vârsta de 59 ani mortalitatea a fost în recrudescență. Evoluția cu efect pozitiv asupra speranței de viață a venit de la reducerea mortalității în primii ani de viață, odată cu abrogarea legislației

restrictive asupra întreruperii sarcinii și contracepției. Impactul contextului economic și social nu a fost atât de dur la populația feminină. A existat și aici o deteriorare a stării de sănătate și majorare a mortalității la vârstele adulte și avansate, dar moderată și compensată de reducerea mortalității în primii ani, iar la nivelul întregii perioade 1990–1996 speranța de viață a femeilor a înregistrat un progres minim – aproape 0,1 ani.

Stoparea recrudescenței mortalității la mijlocul anilor 1990 a fost urmată de un regres considerabil al acesteia în perioada 1997–2013 și speranța de viață la naștere a cunoscut o ascensiune remarcabilă: 6,4 ani la bărbați și 5,7 ani la femei. Valorile indicatorului în anul 2013 erau de 71,5 ani și 78,5 ani. În context european erau valori scăzute, dar s-a diminuat decalajul față de țările dezvoltate. În spatele reducerii mortalității pe vârste și creșterii consistente a speranței de viață s-a aflat incontestabilul progres economic, social, cultural și medical al societății românești. Nivelul de trai s-a redresat și ameliorat, s-au produs schimbări însemnate și semnificative în structura cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor, în consumul principalelor produse alimentare și băuturi pe locuitor, în consumul alimentar mediu zilnic exprimat în calorii și factori nutritivi pe locuitor, în înzestrarea gospodăriilor cu bunuri de folosință îndelungată. Progrese considerabile au avut loc în nivelul cultural al populației, atât de important în atitudinea și comportamentul individului față de propria-i sănătate. La recensământul din anul 1990 numărul persoanelor cu studii superioare era de 900 mii (400 fiind femei), iar la recensământul din anul 2011 numărul a urcat la 2,6 milioane (1,4 milioane fiind femei). Și în domeniul asistenței medicale au avut loc schimbări benefice ale stării de sănătate: apariția, disponibilitatea și folosirea unor medicamente noi, cum sunt cele destinate tratării bolilor aparatului circulator, progrese în domeniul chirurgiei cardio-vasculare, folosirea unor tehnologii și echipamente noi și performante. Contribuțiile cele mai mari la ascensiunea speranței de viață la naștere le-a avut la bărbați reducerea mortalității la vârstele de 40–59 ani (însemnând o contribuție de 2 ani la creșterea speranței de viață), la vârstele cele mai tinere – 0–9 ani, o contribuție de 1,4 ani – și la vârstele foarte avansate – 70 ani și peste – contribuția fiind de 1,1 ani. La femei, reducerea mortalității și contribuțiile cele mai însemnate la progresul speranței de viață s-au înregistrat la vârstele de 70 ani și peste, contribuția fiind de 2,2 ani, urmând reculul mortalității de la vârstele cele mai tinere, o contribuție de 1,3 ani și un aport de aproape 1 an din reducerea mortalității la vârstele de 40–59 și 60–69 ani. În reducerea diferențiată a mortalității la vârstele adulte la bărbați și la femei, mult mai

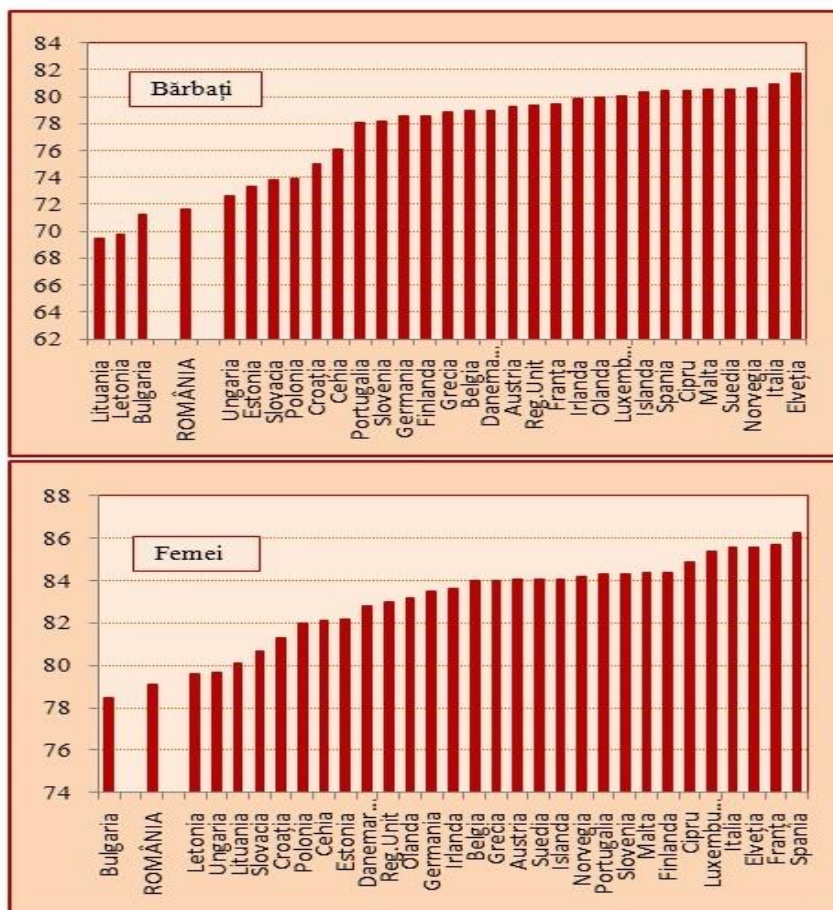
importantă la primii, nu trebuie omisă o anumită compensare după excesul de mortalitate din perioada 1990–1996.

Evoluția speranței de viață după anul 2013 este contradictorie și doar dezvoltările de după anul 2016 vor putea evidenția dacă este vorba de schimbări conjuncturale în parcursul ascendent ori de o surprinzătoare stopare a progresului. În tabelul 2 sunt prezentate și date anuale (2014–2016), acestea arătând regres minor al speranței de viață la bărbați în anii 2014 și 2015, și doar în anul 2015 la femei. Regresul provine din creștere a mortalității după vârsta de 60 de ani. Creșterea speranței de viață se reia în anul 2016 și la bărbați și la femei.

La nivelul întregii perioade 1990–2016 speranța de viață a crescut mai consistent la femei, cu 6,1 ani, progresul de la bărbați fiind de 5 ani, decalajul dintre valorile speranței de viață majorându-se de la 6 ani (în anul 1989) la 7 ani (în anul 2016). Prin reducerea cărei mortalități s-au înregistrat progresele cele mai importante în ascensiunea speranței de viață la naștere în întreaga perioadă 1990–1996? Datele din tabelul 2 sunt edificatoare: reducerea mortalității infantile și de la celelalte vârste foarte tinere a avut rol major, chiar dacă la femei o contribuție moderat superioară revine reducerii mortalității la vârstele avansate (70 ani și peste); urmează reducerea mortalității între 40 și 70 ani la femei și între 20 și 60 ani la bărbați. Nu trebuie omis faptul că la aceeași reducere a *intensității* mortalității la vârstele cele mai tinere și, pe de altă parte, la vârstele avansate, contribuția celei dintâi la progresul speranței de viață este mult mai importantă, prin metoda generală de determinare a contribuțiilor. Faptul că la femei contribuția cea mai importantă revine reculului mortalității la vârstele de 70 ani și peste relevă o evoluție descendentă de excepție a mortalității la aceste vârste.

Speranța de viață la naștere a fost în progres consistent după anul 1996. Dacă însă plasăm aprecierea la nivelul întregii perioade 1990–2016 constatăm un progres mediu anual de numai 0,19 ani (nu cu mult peste 2 luni de zile) la bărbați și de 0,23 ani la femei (aproape de 3 luni de zile). Este un progres modest la nivelul unei perioade de 27 ani și nivelul speranței viață la naștere plasează încă România – cu aproape 72 ani la bărbați și aproape 79 la femei – în partea inferioară a clasamentului țărilor din Uniunea Europeană (figura 2), cu 6–8 ani mai puțin decât în cele mai multe țări la bărbați și cu 5–6 ani mai puțin la femei. Se poate observa în cele două figuri departajarea netă a țărilor ex-comuniste de celelalte țări (cu excepția Sloveniei și, la o scară mai mică, a Cehiei).

Figura 2. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în anul 2016 în țările UE28, Elveția, Islanda și Norvegia - în ani

Sursa: Eurostat.

În tabelul 1 sunt și date asupra speranței de viață la vârsta de 65 ani. Nivelul era în anul 1989 de 13 ani la bărbați și 15 ani la femei și a crescut cu 2 și, respectiv, 3 ani. Cu aceste valori, poziția țării noastre în Uniunea Europeană este similară cu cea deținută după nivelul speranței de viață la naștere. Ceea ce se poate remarca în clasament este un decalaj mai redus la speranța de viață la vârsta de 65 ani între țările cu cele mai ridicate și cele mai scăzute valori, decât diferențele existente la speranța de viață la naștere. La bărbați, nivelul speranței de viață la vârsta de 65 ani se plasează între 14–15 ani în Letonia, Bulgaria, Lituania, Ungaria și România și aproape 20 de ani în Malta, Franța, Italia și Spania. La femei, decalajul este între 17,9 ani în Bulgaria, 18,3 în România și 23–24 ani în Franța, Spania, Italia. Explicația unui decalaj mai mic se află în asemănări pozitive ale stării de sănătate a

persoanelor ajunse la vârsta de 65 ani în oricare populație europeană, trecută prin criteriile selecției naturale.

Evoluția generală după anul 1989 a speranței de viață la vârsta de 65 ani a urmat fazele speranței de viață la naștere. Progresul considerabil mai mic în raport cu cel al speranței de viață la naștere provine din contribuția particulară pe care a avut-o reducerea mortalității în primii ani de viață asupra speranței de viață la naștere. Pentru a risipi confuzii care se pot face asupra semnificației valorilor speranței de viață la vârsta de 65 ani în anul 2016 – 15 și 18 ani, și potențiala conexiune cu speranța de viață a unei persoane pensionate la vârsta de 65 ani, se cuvine a preciza că cele două valori indică numărul mediu de ani pe care i-ar mai trăi un bărbat și o femeie ajunși la vârsta de 65 de ani dintr-o generație ipotetică care ar avea pe tot parcursul existenței sale (circa 100 de ani), deci și după vârsta de 65 ani, mortalitatea pe vârste din anul 2016. În realitate, un bărbat și o femeie pensionați în anul 2016 la vârsta de 65 ani vor trăi un număr (mediu) de ani mai mare pentru că mortalitatea după această vârstă va continua să aibă un curs descendent în viitor, urmând a fi mai mică decât cea din anul 2016. Diferența poate fi estimată la 3–4 ani în plus, prin analogie cu cea existentă în țări care dispun de informații asupra speranței de viață pe vârste nu numai la nivelul anilor calendaristici, ci și pe generații (Ghețău, 2010). Pe de altă parte, vârsta efectivă de pensionare este undeva între 55 și 60 ani (în anul 2015 a fost de 59 ani la bărbați și 57 ani la femei (pensie limită de vârstă+pensie anticipată+pensie de invaliditate), ceea ce înseamnă că numărul mediu de ani trăiți de o persoană pensionată astăzi va depăși cei 3–4 ani menționați pentru vârsta de 65 ani. Se înțelege că precizata semnificație ipotetică a nivelului speranței de viață la vârsta de 65 ani în anul 2016, – 15 ani la bărbați și 18 ani la femei, este identică și pentru nivelul speranței de viață la naștere – aproape de 72 și 79 ani: atât ar trăi, în medie, un născut, băiat și fată, dacă generația din care fac parte ar avea pe tot parcursul existenței sale mortalitatea pe vârste din anul 2016.

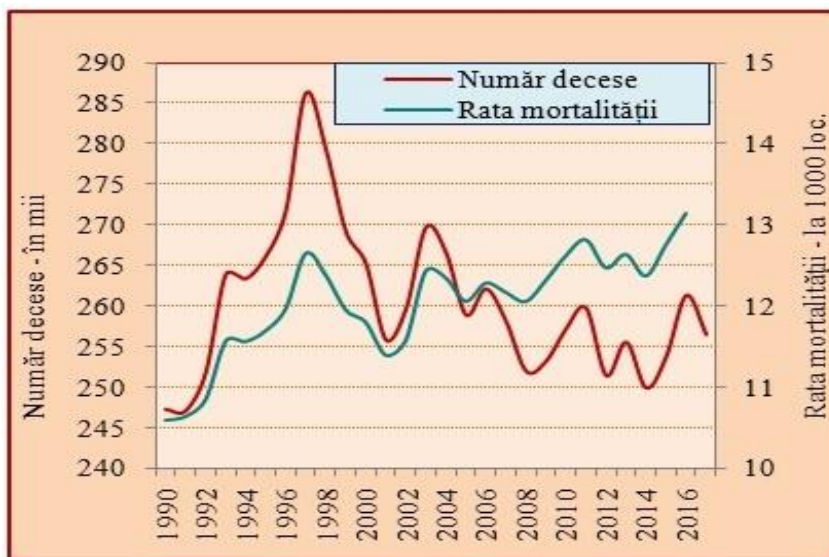
2. Numărul deceselor și rata mortalității generale

Schimbările care au survenit în evoluția speranței de viață și nivelul scăzut al acesteia vor putea fi mai bine apreciate prin fațetele mortalității populației evidențiate de alți indicatori ai fenomenului, prezentați în continuare. În general, analiza evoluției mortalității prin dinamica *numărului de decese* nu are destulă relevanță, indicatorul fiind influențat de dinamica numărului populației și de schimbările din structura pe vârste. În plus, nu poate fi utilizat în abordări comparative între populații diferite. Atunci când însă numărul de

decese este în majorare într-o populație aflată în declin, ne aflăm în fața unor evoluții profund negative și folosirea dinamicii și a schimbărilor structurale survenite în numărul deceselor favorizează cunoașterea fenomenului.

Evoluția numărului deceselor și a ratei mortalității generale este prezentată în tabelul 1, dar dimensiunile și valențele majore ale evoluțiilor paralele și ale schimbărilor survenite după anul 1989 sunt mai pregnant și mai edificator scoase în evidență de curbele din figura 3. Veritabila explozie a numărului de decese după anul 1989 a avut dimensiuni impresionante: pe parcursul a numai 6 ani numărul deceselor a crescut cu aproape 40 de mii, o recrudescență de 16 la sută. S-a redus în anii următori, dar o suită de creșteri și scăderi poate fi observată. Nivelul cel mai scăzut a fost înregistrat în anul 2013 și este identic cu cel din anii 1989–1990 – 247 mii dar, atenție, la o populație cu 3,2 milioane locuitori mai mică. În ultimii ani numărul deceselor cunoaște o anumită majorare și aici se află cauza regresului pe care l-a înregistrat speranța de viață la naștere în anii 2014–2015 (din tabelul 2).

Figura 3. Evoluția numărului de decese și a ratei mortalității generale în anii 1990–2016.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Plasarea în grafic a evoluției paralele a ratei mortalității generale este menită a evidenția maniera în care declinul populației conferă evoluției numărului deceselor semnificația reală asupra mortalității populației. Se poate observa că cele două curbe descriu evoluții similare, dar după anul 2000 ascensiunea curbei ratei mortalității este mult mai pronunțată ca amploare.

Este efectul amplificării declinului numărului populației. Rata mortalității generale era mai mică de 11 decese la 1000 locuitori în anul 1990 și a ajuns la 13 în ultimii doi ani, cu o tendință de majorare prin creșterea declinului anual al populației. Cu o astfel de rată, poziția țării noastre în Uniunea Europeană (figura 4) nu diferă de cea conferită de nivelul speranței de viață la naștere. Constatarea este chiar și mai nefavorabilă dacă luăm în considerare ratele *standardizate* de mortalitate, publicate de Eurostat, rate menite a elimina efectele perturbatoare ale structurilor pe vârste și asigurarea unei bune comparabilități a mortalității.

Ratele standardizate de mortalitate sunt determinate pornind de la ratele de mortalitate pe vârste din țările Uniunii Europene și folosirea unei structuri unice pe vârste, cea a *Populației Europene Standard*. Ultima revizuire a acestei populații este cea din anul 2013. În determinarea populației standard s-au luat în considerare structurile populațiilor din țările Uniunii Europene și din țările EFTA – Asociația Europeană a Liberului Schimb (Elveția, Liechtenstein, Islanda și Norvegia).

Figura 4. Rata mortalității generale în anul 2016 în țările UE28, Elveția, Islanda și Norvegia – la 1000 loc.

Sursa: Eurostat.

3. Mortalitatea infantilă

Rata mortalității infantile a înregistrat un regres considerabil după anul 1989, în contextul abrogării reglementărilor restrictive privind accesul la întreruperea sarcinii și contracepție. Decedau în primul an de viață în anul 1989 27 din 1000 de născuți vii și cifrele pe anul 2016 indică 7 decese infantile la 1000 de născuți-vii. Datele publicate de Eurostat se referă la anul 2015 (Eurostat, 2018e). Cu 7,6 decese în primul an de viață la 1000 de născuți-vii România avea cea mai ridicată mortalitate infantilă în Uniunea Europeană. Valoarea medie era de 3,6 la mie și în 15 state membre rata era inferioară acestui nivel mediu, între 1,6 la mie în Slovenia și 3,4 la mie în Irlanda, Bulgaria, Malta și Slovacia aveau rate mai apropiate de țara noastră, 6,6 la mie, 5,8 și 5,1 la mie. O privire asupra schimbărilor care au avut loc după anul 1989 în structura deceselor din primul an de viață după cauza decesului identifică regresul masiv și ferm al proporției deceselor provocate de bolile aparatului respirator, de la aproape 40% la 25%, reducerea proporției deceselor prin boli infecțioase și parazitare, de la 8 la 2%, și creșterea ponderii deceselor prin afecțiuni a căror origine se situează în perioada perinatală, de la 20 la aproape 40%, și prin malformații congenitale, deformații și anomalii cromozomiale, de la 15 la aproape 25%. Nivelul mortalității infantile este apreciat a fi expresia gradului de civilizație materială și spirituală a unei populații. Au fost 1386 decese în primul an de viață în anul 2016. O reducere la jumătate a acestui număr și atingerea nivelului mediu actual al mortalității infantile din Uniunea Europeană ar avea o contribuție modestă la diminuarea declinului anual al populației, ajuns la 140 mii persoane în ultimii ani. Reducerea nivelului mortalității infantile este un obiectiv social și reflectă gradul de pregătire și acțiune a societății în apărarea vieții în momentele ei cele mai dificile, în primele zile, săptămâni și luni de viață.

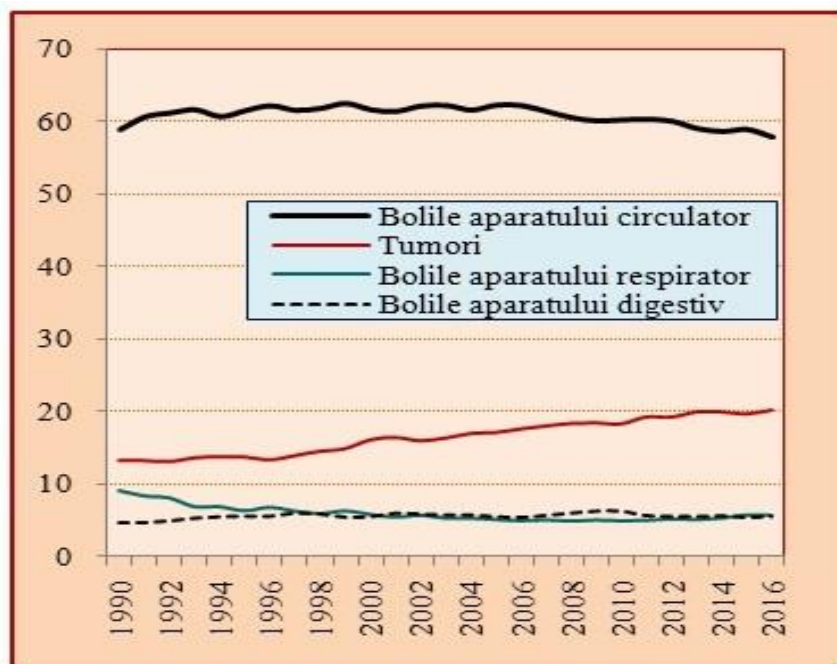
Numărul deceselor din grupa *Sarcină, naștere și lăuzie* a fost unul imens în anii politicii pronataliste brutale și forțate. În anul 1989 s-au înregistrat 626 decese materne, iar rata mortalității materne era de aproape 170 decese materne la 100.000 născuți-vii și morți, nivel cu totul neobișnuit la populațiile europene. Indicatorul a înregistrat o veritabilă cădere în anul următor în contextul accesului la întreruperea sarcinii, ajungând la 263 decese materne, și și-a continuat ferm regresul în anii următori, în anul 2016 înregistrându-se 17 decese materne.

Mortalitatea pe cauze de deces (și întrebările pe care le ridică datele)

Fățeta cea mai complexă, mai îngrijorătoare și delicată a mortalității în țara noastră este cea a mortalității cauzată de deces și aprofundarea ei

se impune. Ponderea deceselor, prin cele mai importante grupe de cauze de deces – bolile aparatului circulator, tumorile, bolile aparatului respirator și cele ale aparatului digestiv – scoate în evidență o netă dominare a deceselor provocate de bolile din prima grupă – în jur de 60% în toată perioada 1990–2016 (figura 4). Tendința de regres este modestă și apare după anul 2005. Se află în ascensiune proporția deceselor cauzate de tumori, de la 13 la 20%, în timp ce proporțiile deceselor cauzate de bolile ale aparatului respirator și cauzate de bolile ale aparatului digestiv manifestă stabilitate în jurul valorilor de 5–6% în ansamblul deceselor. Dacă vom folosi scări adecvate proporției deceselor prin cele din urmă două grupe de cauze de deces și plasăm analiza la nivelul celor două sexe, diferențierile sunt importante, atât ca nivel, cât și prin tendințe (figura 5).

Figura 5. Proporția deceselor provocată de cele mai importante patru grupe de cauze de deces, în anii 1990–2016 – în %.

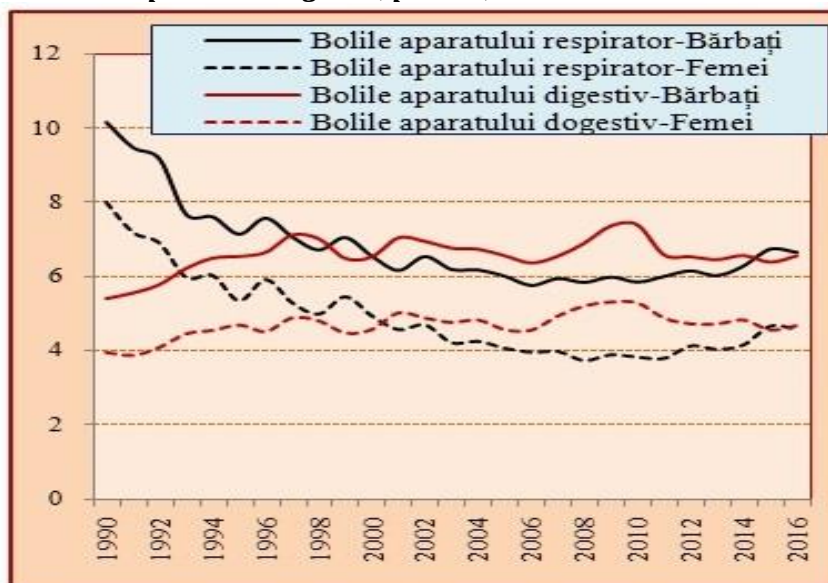

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Se poate constata un regres pronunțat la bolile aparatului respirator în anii 1990, moderat în anii 2003–2012 și o creștere semnificativă în ultimii ani. Putem deduce de aici originea ușorului recul al speranței de viață și la naștere și la vârsta de 65 ani. Ponderea deceselor prin maladii ale aparatului digestiv a înregistrat o majorare importantă în anii 1991–1996 și la

bărbați și la femei și a rămas relativ stabilă în continuare, în jurul valorilor de 7 și, respectiv, 5%. Privind evoluțiile ascendente ale ponderilor deceselor prin cardiovascular, mai pronunțat vizibile și diferențiate pe sexe în figura 6, dar și ale deceselor prin bolile aparatului digestiv în prima jumătate a anilor 1990, găsim și originea recrudescenței mortalității și regresului speranței de viață la naștere în anii respectivi. Revenim la imensa mortalitate prin bolile aparatului circulator. Mortalitatea cauzată de deces din țara noastră nu poate fi un caz izolat în populațiile europene ca structură pe cauze.

Figura 6. Proportia deceselor provocată de boli ale aparatului respirator și boli ale aparatului digestiv, pe sexe, în anii 1990-2016 - în %

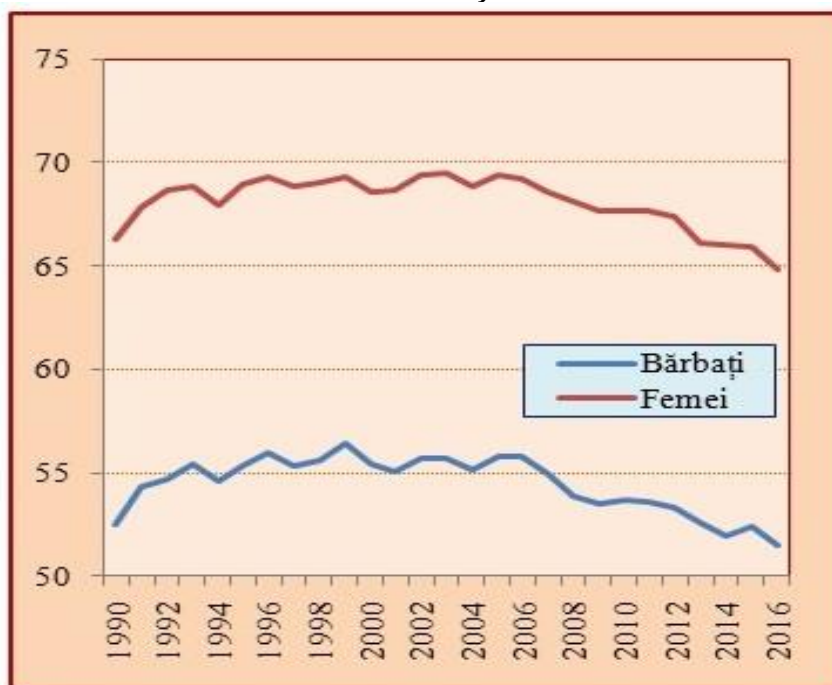
Sursa: Institutul Național de Statistică.

Poate avea particularități semnificative cu origini acumulate în timp, dinainte de anul 1990, în nivelul de trai și cel cultural, în managementul și funcționarea sistemului de sănătate publică. Diferențierea majoră față de cele mai multe țări europene ridică însă unele semne de întrebare. Le voi prezenta preluând pasaje conținând observații, aprecieri și semne de întrebare asupra mortalității cauzată de deces dintr-un articol publicat în luna septembrie 2016 (Ghețău, 2016a). Evoluțiile din anul 1970 și din aceste prime patru luni ale anului 2018 întăresc aprecierile, considerațiile și concluziile din articol.

„Cunoașterea structurii mortalității cauzelor medicale este fundamentală în elaborarea tuturor programelor și strategiilor în domeniul sănătății. De multă vreme urmăresc cauzele mortalității la noi și în alte țări,

ca număr de decese, rate pe vârste, pondere în ansamblul deceselor. Bolile aparatului circulator au fost și au rămas cea mai importantă grupă de cauze de deces în România. Și în cele mai multe dintre celelalte țări din Uniunea Europeană mortalitatea prin aceste cauze este cea mai ridicată. Excepțiile notabile sunt Danemarca, Franța, Olanda, Regatul Unit și Belgia unde tumorile dețin poziția dominantă (Eurostat, 2016). Diferențele din structura mortalității cauzele de deces în țările europene pot avea origini variate, dar venind din trei grupe mari de factori determinanți, după clasificarea Organizației Mondiale a Sănătății (WHO, 2016): mediul social și economic; mediul fizic; caracteristicile și comportamentul individual al persoanei. Serviciile de sănătate, ca acces și folosire preventivă și curativă, sunt incluse în factorii determinanți. Cât de diferită este mortalitatea prin cardiovascular ca proporție în ansamblul mortalității în țările Uniunii Europene se poate observa în figura 7: ponderea deceselor se situează între 25 și 30% în Franța, Danemarca, Regatul Unit, Olanda, Belgia, Spania, Norvegia, Portugalia și peste 50% în Ungaria, Estonia, Lituania, Letonia, România și Bulgaria (Eurostat, 2018d).

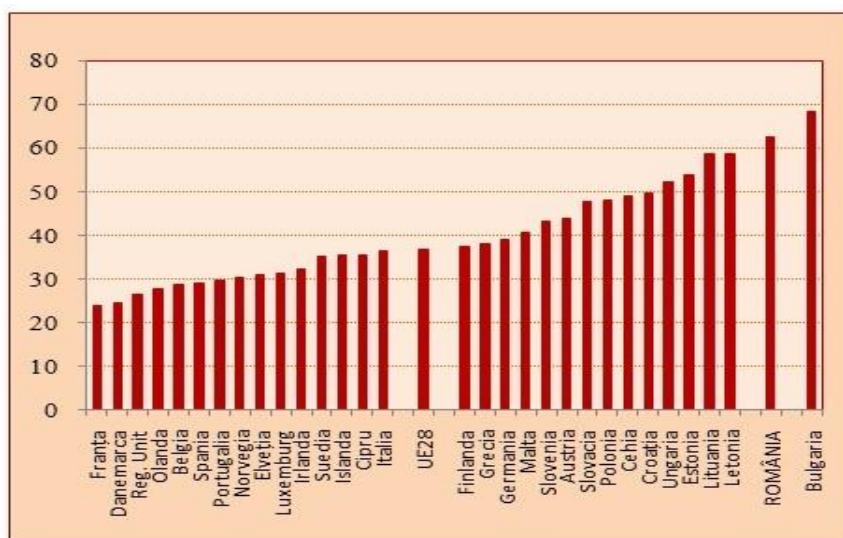
Figura 7. Proporția deceselor provocată de boli ale aparatului circulator la bărbați și la femei în anii 1990–2016 – în % față de totalul deceselor la fiecare sex.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Diferențele sunt extrem de mari, greu de explicat. Ar putea exista vreo legătură între actuala mortalitate prin cardiovascular în aceste din urmă țări și faptul că starea de sănătate și caracteristicile ei la populația vârstnică, unde au loc majoritatea deceselor prin cardiovascular (87% în anul 2016 în țara noastră), sunt încă, în măsură considerabilă, înscrise aproape iremediabil în *morbiditatea reală* (toate cazurile de îmbolnăvire, cunoscute și necunoscute) dinainte de începutul anilor 1990? Doar cercetări efectuate în sânul generațiilor pe o lungă perioadă de timp ar putea oferi răspuns.

Figura 8. Proporția mortalității provocată de bolile aparatului circulator în întreaga mortalitate, în țările UE28, Elveția, Islanda și Norvegia în anul 2015 - în %.

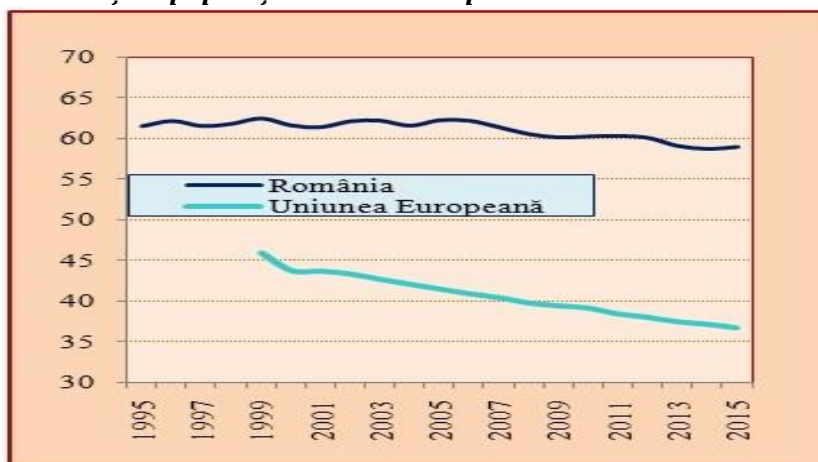

Sursa: Eurostat.

Mortalitatea prin boli cardiovasculare în țările dezvoltate și-a început declinul în anii 1970–1980, odată cu lansarea *revoluției cardiovasculare* (Valin și Mesle, 2004), însemnând programe și strategii vizând: 1– schimbarea stilului de viață (alimentație, consum de alcool și tutun, controlul tensiunii arteriale și al colesterolului, exerciții fizice, activitate și odihnă), 2 – medicamente noi și de mare eficiență în tratarea bolilor cardiovasculare (*beta-blocantele* îndeosebi) și 3-echipamente și tehnologii noi de tratament, progrese notabile în chirurgia cardiovasculară. Întrebarea firească pe care ne-o putem pune este dacă toate aceste componente ori cele mai importante dintre ele au ajuns și s-au instalat statornic și în țara noastră. După datele asupra mortalității prin bolile cardiovasculare pe o perioadă mai lungă de timp,

1980–2015, răspunsul pare a fi mai degrabă negativ. Ponderea deceselor din aceste cauze a fost în ascensiune remarcabilă până la mijlocul anilor 1990, de la 55% la 62%, a rămas la acest nivel în urmă între anii 1995–2005 și s-a înscris apoi pe o curbă descendentă doar moderată, valorile din ultimii doi ani ajungând la 59%, dar net deasupra celor de la începutul anilor 1980 și plasând țara noastră în dezagreabilă poziție din figura 7. Mai mult, o privire comparativă asupra dinamicii proporției deceselor prin boli ale aparatului circulator în perioada 1999–2010 în țara noastră și în populația UE-28, în figura 8, evidențiază nu numai enormul decalaj, ci și continuarea în ritm mai rapid a regresului proporției deceselor prin cardiovascular în celelalte țări. În felul acesta decalajul se majorează și întrebarea firească este unde se află factorii cauzali ai acestei îndepărtări de evoluțiile din celelalte țări? Revenind la cele trei mari componente ale revoluției cardiovasculare, putem sesiza de o manieră vizibilă schimbări notabile capabile să lanseze declinul durabil al acestei mortalități? Schimbări în **stilul de viață**, decisive în prevenirea îmbolnăvirii prin boli ale aparatului circulator, îndeosebi la populația tânără și adultă, par a fi intervenit. Dacă informațiile furnizate presei sunt corecte, din partea unei mari rețele medicale private se menționează cifra de 2,5 milioane de clienți, anual, fără a lua în considerare sectorul *corporate* cu peste 300 de mii de abonați. Este de admis că cei care se adresează clinicilor și spitalelor private realizează în măsură mai mare rolul stilului de viață în prevenirea bolii, iar perspectivele optimiste de creștere a acestui segment al populației, după aceeași sursă, ar urma să ducă la progresul proporției populației având un comportament individual mai favorabil stării sănătății.

Figura 9. Ponderea deceselor provocate de bolile aparatului circulator în România și în populația Uniunii Europene în anii 1995-2015 - în %

Sursa: Eurostat.

Cercetarea efectuată de Societatea Română de Hipertensiune asupra *prevalenței* afecțiunilor cardiovasculare și a factorilor de risc pe un eșantion de 1942 persoane (reprezentativ pentru structura populației pe sexe, vârste și mediu de rezidență), în perioada 16 octombrie 2015-25 aprilie 2016, aduce informații foarte recente asupra stării lucrurilor, confirmând progrese în cunoaștere și tratament¹. Deși proporția populației având hipertensiune (prevalența) a crescut la 45% în anul 2016, comparativ cu 40% în urmă cu cinci ani, 81% dintre hipertensivii adulți știu că suferă de această boală, ceea ce înseamnă un progres apreciabil al ratei de cunoaștere în anul 2016 în raport cu datele din primul studiu SEPHAR din anul 2005 – cu doar 44% (dacă aceste date, atât de diferite, au comparabilitate deplină).

Medicația mult mai eficientă ca altădată în tratarea bolilor cardiovasculare este disponibilă. Semne de întrebare pot fi ridicate asupra măsurii în care este recomandată și folosită, ca și asupra accesului larg al populației la aceste medicamente (în mediul rural cu precădere). În ceea ce privește **echipamentele și tehnologiile medicale moderne**, chirurgia cardiovasculară, este de presupus că progresele sunt importante (chiar dacă Ministrul Sănătății vorbește de aparatură medicală de zeci de milioane de euro nepusă în funcțiune ori folosită incorect)².

„În acest punct al analizei ajungem la o problemă extrem de complexă și delicată: ce garanții putem avea că în cele 154 mii de cazuri de deces prin boli ale aparatului circulator din anul 2015 stabilirea cauzei de deces a fost corectă? Întrebarea ar putea părea nelalocul ei dar sunt un număr de semne de întrebare ori semne de alt fel care duc la această întrebare”.

„Buletinul statistic de deces este completat la Primărie, la Oficiile de stare civilă. Cauza de deces este preluată în aceste buletine din *Certificatul medical constatator al decesului* (completat de un medic). În Certificatul medical constatator al decesului informațiile asupra cauzelor decesului sunt numeroase, tocmai pentru a se putea stabili corect cauza”.

„Mortalitatea prin infecții intra-spitalicești nu este raportată decât în mică măsură. Dar dacă unor decese din această categorie li se atribuie, în Certificatul constatator al decesului, cauze din grupa Boli ale aparatului circulator, oricum imensă prin numărul și proporția deceselor? Într-o astfel de ipoteză s-ar putea explica de ce mortalitatea prin cardiovascular este atât de mare și stabilă. Se vorbește de 57 de mii de infecții nosocomiale în ultimii cinci ani în spitalele din România, identificate și înregistrate

¹ SEPHAR III, Studiul Epidemiologic asupra Prevalenței Hipertensiunii Arteriale și Riscului Cardiovascular (<http://www.societate-hipertensiune.ro/pdf/Prezentare%20Sephar%20III.pdf>; <http://www.agerpres.ro/sanatare/2016/09/16/studiu-pestre-45-din-populatia-adulta-a-romaniei-cu-hipertensiune-arteriala>).

de Ministerul Sănătății². Se poate avea încredere în această cifră? Termenul de *infecții asociate îngrijirilor medicale* care înlocuiește de dată recentă, prin ordin al Ministrului Sănătății, termenul de infecții nosocomiale este mai potrivit originii și realităților din spitale. Cât de dramatică este situația acestor infecții și a consecințelor lor o găsim în aprecierea Ministrului Sănătății făcută într-un recent interviu: «Dacă ar fi să aplicăm acum toate măsurile punitive, 80% din spitale ar trebui închise, ceea ce este o opțiune complet nerealistă și ar arunca țara în criză»³.

„În fond, decesul este consemnat la încetarea activității inimii (și dispariției definitive a oricărui semn de viață), chiar dacă adevărata cauză a decesului nu este una dintre bolile aparatului circulator. Există peste tot corectitudine totală, competență și informație completă pentru stabilirea adevăratei cauze a decesului? La 100 de mii persoane decedate în anul 2015 în mediul rural decesul a survenit la domiciliul persoanei. Este de admis că pentru o parte dintre ele medicul care a constatat decesul a avut informații complete asupra sănătății persoanei și a putut stabili cu exactitate și cauza directă, și cauzele antecedente, și starea morbidă inițială, și alte stări morbide. În ce proporție toate aceste informații erau disponibile? În ce proporție la persoanele internate în spitale și externate apoi în stare gravă, cu deces survenit la domiciliu prin infecțiile luate în spital, cauza decesului este cea corectă? Sunt întrebări firești, la care nimeni nu poate oferi răspuns. Există însă posibilitatea aflării adevărului dacă ar exista voință autentică, forță în intervenție, competență și perseverență. La toate decesele în primul an de viață survenite în anul 2015 prin boli ale aparatului circulator există dosare medicale cu întregul parcurs al sarcinii, nașterii, stării de sănătate, îmbolnăvirii și decesului. O echipă de medici din afara „sistemului”, neimplicați direct în stabilirea cauzei și completarea Certificatului constatator de deces, ar putea analiza fiecare caz și verifica stabilirea cauzei decesului. O investigație similară se poate efectua pe eșantioane la decesele survenite în spitale prin boli cardiovasculare, completată cu informații de la medicul de familie și de la membrii familiei. Și în mediul rural astfel de investigații sunt posibile, chiar dacă informații detaliate sunt, probabil, mai puțin disponibile. Printr-un astfel de exercițiu am avea răspuns la o întrebare gravă: nu cumva în realitate mortalitatea prin boli cardiovasculare a fost în regres, dar el nu este vizibil la nivelul datelor statistice pentru că se practică un „transfer” de decese prin alte cauze în grupa bolilor cardiovasculare, cum ar fi decese prin infecții din

² <http://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/statistica-pestes-57-000-de-infectii-nosocomiale-in-spitale-ale-romanesti-in-cinci-ani-520358>.

³ <http://www.capital.ro/vlad-voiculescu-probabil-ca-80-din-spitale-ar-trebui-inchise-nu-e-o-solutie>.

spitale? (Aprecierile venite din partea unui specialist, medic anatomopatolog, la toate aceste semne de întrebare, prezentate în Casetă sunt edificatoare).

Casetă: **Comentariu, Contributors, 26 septembrie 2016**

(<http://www.contributors.ro/administratie/revenind-la-sanatatea-romanilor-sunt-corecte-datele-asupra-mortalita%C8%9Bii-pe-cauze-de-deces>)

V. B.

22/09/2016

“Fiind medic primar anatomopatolog, am completat numeroase certificate medicale constatatoare de deces. Mărturisesc că am întâlnit, încă din stagiatura, apoi ca specialist, colegi care nu știau (lăsau pe seama asistentelor!) să completeze certificatele; diagnosticele erau incomplete, iar cauzele – neevidențiate în ordinea tanatogenezei. De asemenea, cu stupeoare, am aflat că, la Starea Civilă - biroul Decese -, există ofițeri incomodați când diagnosticele sunt multiple! Prin urmare, îmi exprim îndoiala că, în România, certificatele de deces consemnează, cu acuratețe, cauzele de moarte. Ca un exemplu, din familie: socrii mei au suferit de cancer, dar, în certificatele constatatoare eliberate de MF, boala neoplazică nu figura la I. c. sau d... Poate cursurile de Medicină Socială nu au fost interesante pentru toți, iar perfecționările în cadrul EMC nu cuprind tematică “periferică”. Biostatistica nu pasionează pe toată lumea și, din eroare în eroare, ajungem la raportări nereale. Mi-aș dori ca, într-o bună zi, să particip la un audit având ca obiectiv cercetarea acurateții certificatelor medicale constatatoare de deces. Pentru politicile sanitare, importanța concluziilor e nebănuț de mare”.

Includerea unor decese prin alte cauze în grupa bolilor aparatului circulator nu schimbă nivelul speranței de viață la naștere, indicator rezultat numai din mortalitatea pe vârste, dar poate deforma structura mortalității pe cauze de deces și duce la fundamentarea nerealistă a programelor speciale și prioritare adresate anumitor cauze de deces”. La ce concluzii ar putea duce compararea datelor asupra mortalității pe cauze de deces cu datele asupra morbidității pe cauze de îmbolnăvire?

Alura moderat descendentă a proporției deceselor prin cardiovascular, după anul 2005, în figura 8 poate indica o tendință de reducere a mortalității prin aceste maladii. S-ar putea ca în realitate nivelul acestei mortalități să fie consistent mai mic decât cel arătat de datele statistice, iar reculul să fie și el sensibil mai important decât cel sugerat de curba acestor decese în figura 8. Atunci am putea vedea și de ce astăzi proporția deceselor prin din

toate celelalte grupe mari de cauze de deces – în afară de cele prin boli ale aparatului digestiv – este mai mică în țara noastră decât în populația UE28.

„Sănătatea românilor este oglinda realităților economice, sociale, culturale și medicale din societatea românească de astăzi dar și de ieri și de alaltăieri. Starea de sănătate a unui adult, a unei persoane vârstnice, este sinteza acumulărilor din tot parcursul vieții. Numeroșii factori din cele trei grupe mari de determinați ai sănătății sintetizate de Organizația Mondială a Sănătății și menționați în articol își pun amprenta în mod diferit asupra persoanei. Îi voi relua, mai dezvoltat (după Organizația Mondială a Sănătății): venit; poziție socială; educație; mediu fizic, însemnând apa, aerul, locul de muncă, locuința, așezările și căile de transport; cultura, cu obiceiuri și tradiții, valori respectate și cultivate; relațiile din familie și comunitate față de sănătatea membrilor ei; moștenirea genetică; comportament individual, stil de viață; particularități ale bolii la bărbați și femei. Se adaugă, firește, accesul și folosirea serviciilor de sănătate în prevenție și tratament. Un exercițiu de apreciere a evoluției acestor factori și stării lor actuale ar putea fi relevant pentru înțelegerea problemelor sănătății în România. În *Strategia Națională de Sănătate a României* asistența medicală nu este considerată factor determinant al sănătății populației, menționați fiind doar Determinanți socio-economici, Factori de mediu și ocupaționali și Factori comportamentali individuali”⁴.

Aproape toate referirile la redresarea situației demografice a țării menționează nevoia creșterii numărului de născuți. Este demersul fundamental, cel bine motivat. Declinul natural al populației țării a provenit în mod esențial din dimensiunea scăderii numărului de născuți, iar recrudescența numărului de decese a mărit amploarea declinului. Numărul decese a crescut doar în anii 1990, a cunoscut o scădere în anii următori și se situează după anul 2006 la un nivel relativ constant, dar foarte ridicat, 250 mii decese pe an, nivel identic cu cel din anul 1990. Declinul populației i-a amplificat însă dimensiunea negativă prin majorarea ratei mortalității populației. Vorbind însă de reducerea scăderii naturale a populației, ajunsă în ultimii la 70 de mii persoane și depășind scăderea anuală prin migrație externă, de ce nu am aborda însă rolul și contribuția pe care le poate avea reducerea numărului de decese la diminuarea declinului natural? Este un subiect evitat. Poate și pentru că problemele sănătății populației, în multiplele ei fațete și manifestări, se află în perpetuă criză de resurse, de management, de ingerințe și instabilitate în decizii și abordări și afectate considerabil, mai mult decât se recunoaște, de masiva migrație a medicilor.

⁴ <http://www.ms.ro/upload/HG%201.0282014%20%20Strategia%20Nationala%20de%20Sanatate%202014-2020.pdf>. (accesat la 20 septembrie 2016).

4. Bibliografie

1. European Commission, Eurostat (2011). *Demography Report 2010*, Luxembourg.
2. Eurostat (2016). *Causes of death – absolute number – annual data* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_anr)
3. Eurostat (2018a). *Fertility indicators* (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo>).
4. Eurostat (2018b). *Population by age group* (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tps00010>).
5. Eurostat (2018c). *Life expectancy by age and sex* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mlexpec).
6. Eurostat (2018d). *Causes of death – absolute number – annual data* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_anr).
7. Eurostat (2018e). *Infant mortality rate* (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tps00027>).
8. Eurostat (2018f). *Births and fertility in 2016. Women in EU have first child on average at 29*, Newsrelease, 52/2018–28 March 2018 (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8774296/3-28032018-AP>).
9. Ghețău, Vasile (1997). *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Bibliotheca Demographica, nr. 5.
10. Ghețău, Vasile (2000). *România. Tabele anuale de mortalitate, 1980–1999*, Populație și Societate, nr. 3–4 (21–22), 2000. Centrul de Cercetări Demografice, Academia Română (actualizate ulterior pe anii 2000–2016).
11. Ghețău, Vasile (2010b). *Speranța de viață a Românilor pensionați în anul 2009. O abordare longitudinală*, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare și Documentare Economică, RCR Print.
12. Ghețău, Vasile (2016). *Revenind la Sănătatea românilor. Sunt corecte datele asupra mortalității pe cauze de deces?*, Contributors, 20 septembrie 2016. (<http://www.contributors.ro/administratie/revenind-la-sanatatea-romanilor-sunt-corecte-datele-asupra-mortalita%20c8%9bii-pe-cauze-de-deces>).
13. Institutul Național de Statistică (1994). *Date demografice*.
14. Institutul Național de Statistică (1996). *Anuarul demografic al României 1996*.
15. Institutul Național de Statistică (2006). *Anuarul demografic al României 2006*.

16. Institutul Național de Statistică (2013). *Recensământul Populației și al locuințelor 20 octombrie 2011*. Vol. III, „Populație stabilă (rezidentă). Structura etnică și confesională”.
17. Institutul Național de Statistică (2014). *Anuarul statistic al României 2014*.
18. Institutul Național de Statistică (2015a). *Anuarul demografic al României 2015*.
19. Institutul Național de Statistică (2015b). *Anuarul statistic al României 2015*.
20. Institutul Național de Statistică (2016a). *Evenimente demografice în anul 2015*.
21. Institutul Național de Statistică (2016b). *Decese în anul 2015*.
22. Institutul Național de Statistică (2017a). *Comunicat de presă nr. 1012/–29 august 2017*.
23. Institutul Național de Statistică (2017a). *Anuarul statistic al României 2017*.
24. Institutul Național de Statistică (2017b). *Evenimente demografice în anul 2016*.
25. Institutul Național de Statistică (2017c). *Decese în anul 2016*.
26. Institutul Național de Statistică (2017, 2018). Comunicate lunare de presă (martie 2017–februarie 2018) “*Mișcarea naturală a populației*” (www.insse.ro).
27. Institutul Național de Statistică (2018). Baza de date TEMPO (www.insse.ro)
28. Preston, Samuel, Patrick Heuveline și Michel Guillot (2001). *Demography*, Blackwell Publishers, Oxford, Regatul Unit.
29. Rotariu, Traian, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Polirom, Iași.
30. Sandu, Dumitru (2006). *Explorarea Europei prin migrații pentru muncă: 1990–2006*, în Fundația pentru o Societate Deschisă, *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București.
31. Shryock, Henry S., Jacob S. Siegel and Associates (1971). *The Methods and Materials of Demography*, Vol. 2, U. S. Bureau of the Census, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C.
32. Sobotka, Tomáš, Wolfgang Lutz și Dimiter Philipov. 2005. “*Missing Births*”: *Decomposing the Declining Number of Births in Europe into Tempo, Quantum and Age Structure Effects*, European Demographic Research Papers, 2002, nr. 2, Viena Institute of Demography.

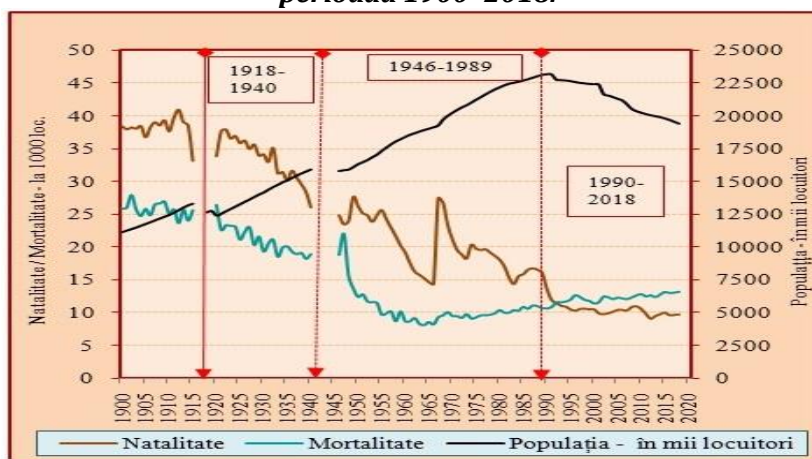
- 33.Șerbu, G.R. (George Retegan). 1962. *Evoluția fertilității populației feminine din R.P.R. în perioada 1900–1960*, Revista de Statistică, nr. 4, 1962.
- 34.Trebici, Vladimir (1996). *Demografie. Excerpta et Selecta*, Editura Enciclopedică, București.
- 35.Trebici, Vladimir (1998). *Populația României după naționalitate și religie. Demografie regională și diferențială*, Bibliotheca Demographica, nr. 8, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
- 36.United Nations Population Division (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision* (<https://esa.un.org/unpd/wpp/>).
- 37.Vallin, Jacques și France Meslé (2004). *Convergences and divergences in mortality. A new approach to health transition*, Demographic Research, Special Collection 2, Article 2, Max Planck Institute for Demographic Research, Germany (<http://www.demographic-research.org/special/2/2/s2-2.pdf>).
- 38.World Health Organization (2016). *Health Impact Assessment (HIA). The determinants of health* (<http://www.who.int/hia/evidence/doh/en>).

PERSPECTIVELE DECLINULUI POPULAȚIEI

VASILE GHETĂU

Dezvoltările viitoare ale populației României le vor continua, în mod previzibil în mare măsură, pe cele din ultimii aproape 30 de ani, modelate de noile realități economice, sociale, culturale și medicale de după anul 1989. Aceștia li s-au adăugat influențele contextului economic, social și cultural european prin imensa migrație externă a românilor, cunoașterea comportamentelor și atitudinilor față de căsătorie, numărul de copii, a ierarhiile dorințelor, preferințelor și valorilor tinerilor din spațiul european. Pe de altă parte, evoluțiile viitoare din structura pe vârste a populației vor purta multă vreme amprenta neobișnuitelor evoluții ale natalității din anii 1957–1966 și, îndeosebi, după anul 1966. Evoluții imprevizibile astăzi rezultate din programe eficiente de redresare a natalității vor putea schimba tabloul prospectiv rezultat din proiecții, dar este de admis că efectele vor fi etalate în timp. Cât de complexă a devenit construcția prospectivă și plasarea ei în evoluțiile istorice ale populației țării și ale celor două componente ale mișcării naturale poate fi examinat în figura 1, în care evoluțiile celor trei indicatori acoperă întreaga perioadă 1900–2018.

Figura 1. Populația României și componentele creșterii naturale în perioada 1900–2018.

Sursa: Anii 1900-1929: Direcția Centrală de Statistică, 1968; anii 1930-2016: Institutul Național de Statistică, 2017; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului)

Schimbările survenite în secolul trecut și în aceste prime două decenii ale secolului al XXI-lea sunt de-a dreptul impresionante și arată modul în care evoluțiile economice și sociale, dar și cele politice, din România au modelat demograficul. Inversarea curbelor natalității și mortalității după anul 1990 și instalarea declinului populației ridică în mod firesc semne de întrebare asupra viitorului acesteia. Perspectivele prezentate în continuare reprezintă unul din scenariile posibile, cel al menținerii fertilității feminine actuale (ca număr mediu de copii aduși pe lume de o femeie), al continuării creșterii speranței de viață la naștere și fără includerea unei ipoteze asupra migrației externe.

*

Perspectivele populației României sunt înscrise, în mare măsură, în evoluțiile demografice din ultimii 29 de ani și, îndeosebi, în caracteristicile actuale ale structurii pe vârste a populației, ale fertilității feminine pe vârste și ale mortalității pe vârste. În orice abordare prospectivă a populației pe vârste, natalitatea și mortalitatea generală pe ani calendaristici sunt indicatori derivați, rezultați, dependenți de structura pe vârste a populației și de ratele de fertilitate feminină și de mortalitate pe vârste. Moștenirea demografică dinainte de anul 1990 își va pune încă în mod pregnant amprenta pe dezvoltările viitoare, ea aflându-se în caracteristicile structurii pe vârste a populației (prin dimensiunea și ponderea generațiilor mari din anii 1967–1989). Caracteristicile mișcării naturale a populației în deceniile următoare (nașteri și decese) pot astfel fi relativ ușor conturate și cuantificate, schimbări imprezibile importante în componenta naturală fiind secundare în ansamblul tabloului demografic viitor al țării. Migrația externă rămâne o componentă a cărei evoluție viitoare este dificil de întrevăzut și de cuantificat, resorturile majore ale fenomenului aflându-se în țările dezvoltate spre care au migrat cele câteva milioane de români, în căutarea unui standard de viață mai ridicat și a altui viitor. O creștere economică mai importantă decât cea din ultimii ani în țările de destinație va stimula migrația românilor, propensiunea spre migrare rămânând încă foarte ridicată. Iată dezvoltările recente:

- După datele Institutului Național de Statistică numărul emigranților cu schimbare de reședință a fost în anul 2014 de 173 mii persoane, în anul 2015 a urcat la 195 mii, iar în anul 2016 a ajuns la 210 mii.
- După datele din Raportul pe anul 2017 asupra migrației internaționale al Națiunilor Unite, numărul imigranților din România în țările din Europa de nord, de sud și de vest era la mijlocul anului 2017 de

2,9 milioane, cu 200 de mii mai mare decât la mijlocul anului 2015 (United Nations, DESA, 2017a).

– Raportul pe anul 2017 asupra migrației internaționale al Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OECD) menționează că de peste zece ani lista celor mai importante țări de origine a imigranților în țările OECD a rămas aceeași: China, România, Polonia, India, Mexic, Filipine (doar în anul 2015 Siria a fost pe locul 2). Două treimi din imigranții români în țările OECD în anul 2015 (425 mii) au avut drept destinație Germania și Regatul Unit (OECD, 2017).

Propriile scenarii prospective nu includ deci o ipoteză asupra migrației, iar rezultatele pe care le voi prezenta vor fi erodate de continuarea fluxurilor migratorii din ultimii ani.

Am scris mult, chiar foarte mult, în ultimii doi ani despre perspectivele populației României (trei dintre articole sunt menționate în lista cu referințe). Voi relua în acest studiu, cu modificări și adaptări, unele date și aprecieri. Modul de abordare a perspectivelor este însă unul diferit.

Simplificând într-o anumită măsură demersul, populația țării în deceniile viitoare va avea două componente: populația din anul 2016, populația inițială, se va regăsi în toți anii acoperiți de proiectare, 1917–2050, într-un număr în scădere continuă prin mortalitate, constituind prima componentă a viitoarei populații (populația rezidentă pe sexe și vârste la mijlocul anului 2017 nu este încă disponibilă); va intra în populația țării, în fiecare an, un număr de născuți, constituind în timp a doua componentă a întregii populații, populația cea mai tânără. Intrările anuale au drept determinanți populația feminină în vârstă de 15–49 ani (grupare standardizată) și *ratele de fertilitate pe vârste*. În mod similar, numărul anual al deceselor, la bărbați și la femei, depinde de numărul populației pe vârste și de intensitatea mortalității pe vârste (*probabilități de deces*). Cu alte cuvinte, și numărul născuților și cel al decedaților în deceniile următoare depind în măsură decisivă de populația pe vârste, populație care se află astăzi în viață și va continua să facă parte, chiar dacă în măsură descrescătoare, din populația viitoare. I se va adăuga populația generațiilor viitoare, rezultată din proiectări. Această mică incursiune în mecanismul reînnoirii populației în timp ne va arăta de ce viitorul numărului de născuți și de decedați se află în bună măsură în caracteristicile actuale ale populației, așa cum au fost ele modelate de evoluțiile demografice de până acum. Două precizări sunt importante asupra ipotezelor mortalității și fertilității feminine pe vârste adoptate în proiectări: ele prevăd, pe de o parte, continuarea în viitor a ascensiunii *speranței de viață la naștere* și, pe de altă parte, menținerea *numărului mediu de copii aduși pe lume de o femeie* de-a lungul vieții la nivelul rezultat din datele

anuale recente asupra numărului de născuți și a populației feminine în vârstă de 15–49 ani. Acest nivel al fertilității feminine este de aproape 1,5 copii la o femeie, departe de nivelul care ar asigura înlocuirea în timp a generațiilor și asigurarea unei stabilități a numărului populației – 2 copii la o femeie (la un cuplu). În figura 2 se poate examina felul în care a evoluat numărul populației feminine în vârstă de 15–49 ani în anii 2005–2015 și evoluția așteptată până la mijlocul secolului.

Figura 2. Populația feminină în vârstă de 15–49 ani în anii 2005–2016 și cea proiectată pentru anii 2017–2050 – în mii persoane.

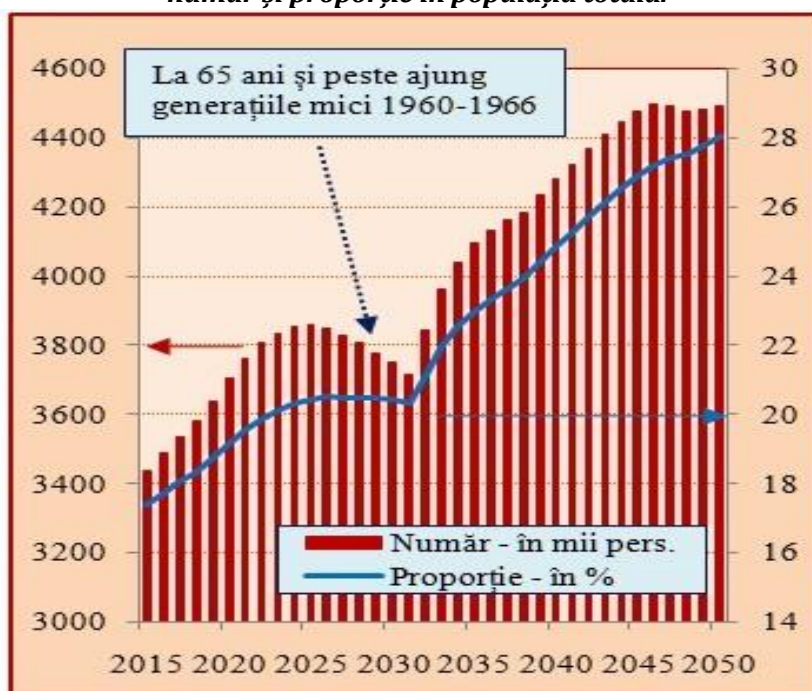

Sursa: Anii 2005-2016: INS; ceilalți ani: proiectări ale autorului

Declinul este dramatic. Erau mai mult de 5 milioane femei la vârstele menționate, în anul 2005, sunt astăzi 4,5 milioane, iar reculul se va intensifica pe măsura intrării masive și continue în populația în vârstă de 15–49 ani femeilor născute după anul 1990, ajungându-se la 3,8 milioane în anul 2030 și la doar 3 milioane la mijlocul secolului. De la aceste femei, aflate în cea mai mare parte în viață astăzi, vor proveni născuții în deceniile următoare. Cu păstrarea numărului mediu de copii aduși pe lume de o femeie de-a lungul vieții la valoarea menționată, nu este dificil de întrevăzut cum va evolua numărul de născuți. Un mecanism asemănător cu cel al determinării numărului de născuți este cel al așteptatei majorări a numărului

de decese (și a ratei mortalității generale), provenită din accentuarea îmbătrânirii demografice. Decesele la populația în vârstă de 65 ani și peste reprezintă astăzi 75 la sută din numărul anual al deceselor. Creșterea ponderii acestei populații vârstnice și prelungirea speranței de viață la vârstele avansate se află la baza acestei ascensiuni a proporției deceselor după vârsta de 64 ani. Or, toate datele arată că populația vârstnică se va majora considerabil în deceniile viitoare, atât ca număr, cât și ca proporție, curbele din figura 3 fiind semnificative.

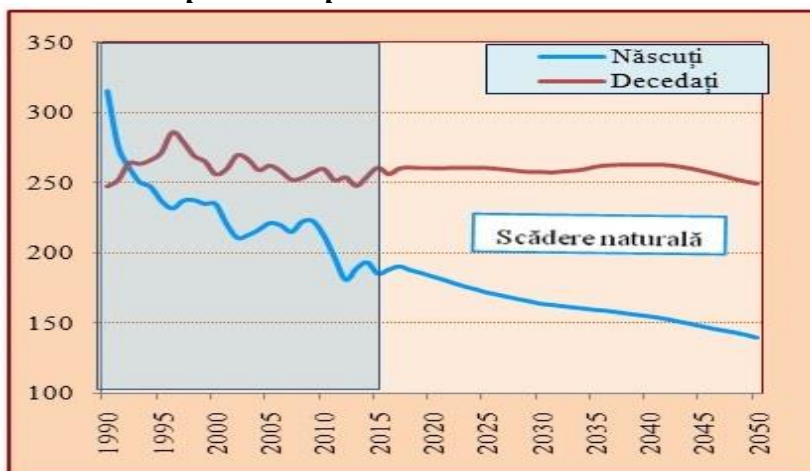
Figura 3. Perspectivele unei subpopulații care nu depinde până în anul 2050 de evoluția viitoare a natalității – populația în vârstă de 65 ani și peste; număr și proporție în populația totală.

Sursa: proiectări ale autorului

Din aceste două determinări aproape mecanice va rezulta reducerea numărului de născuți și menținerea numărului de decese la valorile ridicate din ultimii ani, în jur de 250 mii de decese. Diferența dintre cei doi indicatori este dimensiunea scăderii naturale anuale a populației și evoluția acesteia urmează a fi mai mult decât dramatică (figura 4). Relativa stabilitate a numărului de decese provine atât din declinul numărului populației, cât și din ipoteza asupra mortalității populației, prevăzând reducerea mortalității pe vârste.

Figura 4. Evoluția numărului de născuți și decedați în anii 1990–2016 și valori proiectate pentru anii 2017–2050 – în mii

Sursa: Anii 1990–2016: Institutul Național de Statistică; anii 2017–2050: proiectări ale autorului.

Cu aceste necesare detalii asupra dimensiunii populațiilor de la care vor proveni născuții în deceniile următoare, dar și decese, iată în tabelul care urmează principalele rezultate ale proiectării populației rezidente până la mijlocul secolului, în ipoteza menținerii fertilității din ultimii ani, a reducerii în continuare a mortalității pe vârste și a ascensiunii consistente a speranței de viață la naștere și fără migrație externă.

Indicatori ai populației rezidente în anul 2015 și ai populației rezidente proiectate până la mijlocul secolului (ani selectivi)

Indicatori	2015	2020	2030	2040	2050	2050 DP-ONU
Numărul populației* – în mii	19819	19444	18499	17398	16175	15694
Vârsta mediană – în ani	40,4	42,8	45,5	47,7	48,6	49,8
Ponderea populației în vârstă de 65 ani și peste – în %	17,4	18,7	20,5	24,5	27,9	29,2
Raportul de dependență a vârstnicilor (persoane de 65 ani și peste la 100 de persoane în vârstă de 20–64 ani)	28	31	34	43	51	54
Număr născuți* – în mii	185	174	156	145	127	120
Natalitate* – la 1000 locuitori	9,3	9,0	8,4	8,3	7,9	7,4
Număr decedați* – în mii	261	258	257	263	251	250
Mortalitate generală* – la 1000 locuitori	13,2	13,3	13,9	15,1	15,5	16
Scădere naturală* – în mii locuitori	-76	-84	-101	-118	-123	-120
Speranța de viață la naștere – în ani: – Femei	71,9				77	77,5

Indicatori	2015	2020	2030	2040	2050	2050 DP-ONU
- Bărbați	78,9				82	82,8
Densitatea populației - locuitori la km, p,	83	82	78	73	68	68
Migrație externă netă - mii persoane	Fără migrație					-425 mii loc. în peri- oada 2015- 2050

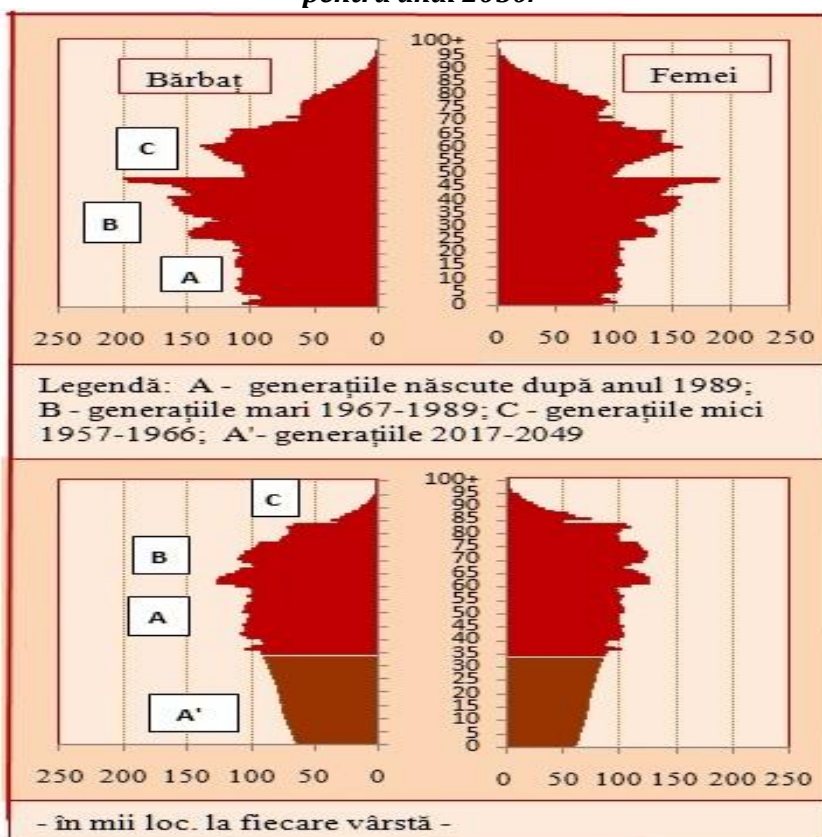
Sursa: anul 2015 – date INS pentru indicatorii marcați cu asterisc și calcule ale autorului; ceilalți ani – proiectări ale autorului; United Nations Population Division, 2017b.

Datele sintetizează deteriorarea generală și accelerată în deceniile următoare, fie că ne referim la numărul populației ori la alți indicatori majori – structura pe vârste, procesul de îmbătrânire a populației, diminuarea numărului de născuți (și a ratei natalității), majorarea numărului de decese (și a ratei mortalității generale). Implicațiile economice sunt sintetizate în raportul de dependență a vârstnicilor, însemnând raportul dintre populația vârstnică, inactivă economic în cea mai mare parte, și populația adultă, predominant activă economic: 28 de vârstnici la 100 de adulți în anul 2015, 34 în anul 2030 și 51 la mijlocul secolului. Unde se află mecanismul deteriorării? Fundamental, în ceea ce s-a întâmplat până acum cu populația țării și îndeosebi în regresul numărului de născuți. Este însă vorba de regresul din toată perioada 1990–2015 și de cel care va urma. Numărul născuților reprezintă populația pe vârste în anii viitori. Declinul numărului de născuți început în prima parte a anilor 1990 a provenit, în cea mai mare parte, din reducerea numărului mediu de născuți aduși pe lume de o femeie, cel de-al doilea determinant – numărul de femei la vârstele fertile (15–49 ani) – având o dimensiune relativ stabilă. După anul 2010 dimensiunea acestei populații s-a înscris pe o curbă descendentă fermă și regresul s-a accentuat și se va accentua în măsură și mai mare în viitor, consecința fiind reculul automat al numărului de născuți, chiar dacă numărul mediu de copii aduși pe lume de o femeie ar rămâne neschimbat – în jur de 1,5 copii. O contribuție la regresul de până acum al populației feminine în vârstă de 15–49 ani revine și migrației externe. Numărului descendent al numărului de născuți i se asociază ascensiunea, moderată, a numărului de decese, evoluție care nu va proveni din deteriorarea stării de sănătate a populației, ipoteza asupra speranței de viață la naștere fiind una foarte optimistă, ci numai din creșterea ponderii populației vârstnice.

Și ceilalți indicatori din tabel ilustrează deteriorarea generală a situației demografice și lor li s-ar putea adăuga numeroși alții.

Marile schimbări care ar urma să se producă în ansamblul structurii pe vârste a populației țării în deceniile care vin pot fi examinate în figura 5. Se conturează pentru următorii doar 32 de ani o amplificare a declinului populației, prin dimensiunea generațiilor mici care întră anual în populația țării, plasate alături de numărul anual considerabil mai mare și stabil al deceselor, amplificarea procesului de îmbătrânire demografică. Și unele implicații economice și sociale pot fi sesizate: accentuarea reducerii drastice a populației de vârstă școlară, a populației feminine în vârstă de 15–49 ani, degradarea raportului dintre populația vârstnică și cea cu vârstă de muncă (raportul de dependență din tabel).

Figura 5. Populația pe sexe și vârste în anul 2016 și cea proiectată pentru anul 2050.

Sursa: anul 2016 – date INS; anul 2050 – proiectări ale autorului

Am inclus în tabel, pentru anul 2050, rezultate semnificative din Revi-
zia 2017 a Perspectivelor Populației Mondiale elaborate de Divizia de

Populație a Națiunilor Unite (DP-ONU), cel mai competent organism în aria perspectivelor populațiilor tuturor țărilor și având o excelență experiență în domeniu (revizia 2017 este cea de-a 25-a). Varianta reținută este *Fertilitate Constantă*, asigurând cadru comparativ adecvat. Nu sunt diferențe importante între cele două abordări și nici nu au de unde proveni, datele de plecare ale proiectărilor fiind similare, ipoteza asupra fertilității nu este semnificativ diferită, iar cea asupra speranței de viață este foarte apropiată.

Numărul populației în anul 2050 diferă între cele două proiectări cu 481 de mii și provine din ipoteza asupra migrației nete din proiectările DP-ONU, o migrație negativă de 425 de mii persoane pe întreaga perioadă 2015-2050. Ea provine din impact direct, prin eliminarea din populația țării a 425 de mii persoane, prin migrație, dar și din efectul indirect, prin eliminarea născuților potențiali care revin unei populații de 425 de mii (populație tânără). De aceea și numărul de născuți este moderat inferior în proiectările DP-ONU. Nu sunt diferențe semnificative la mortalitate ori la scăderea naturală în anul 2050, ca și la raportul de dependență a vârstnicilor.

Rezultatele Seriei 2017 a proiectărilor Diviziei de Populație a Națiunilor Unite confirmă tabloul sumbru al populației țării în deceniile următoare, rezultat din propriile proiectări și sintetizat în datele din tabel. Confirmare și mai apropiată găsim în rezultatele proiectărilor elaborate de Eurostat (2017a), având drept an de plecare anul 2015. Populația României în anul 2050, în *Scenariul de bază*, prevăzând o fertilitate în progres, dar și o migrație negativă considerabilă, ar urma să ajungă la 16,3 milioane locuitori. Cu menținerea unei fertilități de 1,5 copii la o femeie, populația ar atinge 14,9 milioane. În proiectările elaborate de Institutul Național de Statistică, populația ar ajunge în anul 2050 la 16,6 milioane locuitori, în „... *varianta cea mai plauzibilă asupra evoluției populației...*” (Varianta Medie INS, 2017).

În luna aprilie a fost publicat un proiect de lege prin care „...se instituie obligația elaborării și actualizării Strategiei de dezvoltare economică și socială a României pe termen lung, denumită în continuare Strategia „România 2040”...” (<http://sgg.gov.ro/legislativ/docs/2018/04/7qjrc0hvfmdmknx6p4sy3.pdf>). Se menționează elaborarea de prognoze și scenarii de dezvoltare. Fără îndoială, populației, factorul cel mai important al dezvoltării țării, îi vor fi destinate și locul și importanța cuvenite, inclusiv în prognozele și scenariile acoperind domeniile economic și social. Datele din tabel prevăd o populație rezidentă de 17,4 milioane locuitori în anul 2040 și indicatorii demografici asociați acestei populații, în ipoteza menținerii fertilității la 1,5 copii la o femeie, speranța de viață la naștere urmând să progreseze cu 3,6 ani la bărbați și 2,3 ani la femei în raport cu cea din ultimii ani. Nu sunt incluse în ipoteze dezvoltările viitoare ale migrației externe.

REMARCI FINALE

Evoluțiile populației și ale fenomenelor demografice după anul 1989 au cauzalități și mecanisme complexe, izvorâte din realitățile economice, sociale, culturale și politice ale societății românești în drumul ei spre democrație, stat de drept și economie de piață. În aceste evoluții, contribuții și efecte importante, directe și indirecte, au avut caracteristicile populației și fenomenelor demografice din deceniile anterioare anului 1990. Dreptul omului de a decide numărul de copii pe care dorește să-i aibă și când să-i aducă pe lume, ca și la informație și mijloace de planificare familială a avut și el un rol care nu poate fi subestimat ori neglijat ca efecte. După cum nu pot fi subestimate efectele dreptului la liberă circulație, la activitate economică și stabilirea reședinței în alte țări, la cunoașterea stilului de viață, valorilor ierarhiilor și aspirațiilor oamenilor din alte țări, efecte care și-au pus neîndoielnic amprenta pe atitudini, comportamente și decizii vizând familia și copilul. Toate aceste determinări se cuvin a fi luate în considerare în analiza stării actuale a populației țării și în fundamentarea unor programe și strategii de reducere a dimensiunii declinului populației și a gradului de depopulare a țării. În fața unor realități și perspective demografice profund negative există prudență, îndoieli și chiar scepticism, atitudini care provin și din incertitudinea viitorului pe termen lung, în general. Se adaugă, probabil, refuzul individului, prin natura, construcția și structura sa, de a-și organiza viitorul cu o viziune și o filozofie pesimiste, atât timp cât declinul populației țării nu a avut până acum efecte negative semnificative asupra vieții sale. Mai mult, acest declin a avut efecte economice benefice asupra societății, prin reducerea consistentă a resurselor orientate spre alocații (numărul nașcuților este de multă vreme la nu cu mult peste jumătatea celui de la începutul anilor 1990), maternitate, asistență medicală a mamei și copilului, educație, fără a mai vorbi de reducerea presiunii asupra pieței muncii prin masiva migrație pentru muncă a câtorva milioane de persoane tinere și adulte și sutele de milioane de euro din remitențe. Prin reducerea numărului de copii și la nivelul familiei au existat avantaje economice, resursele financiare pe membru de familie fiind mai mari în cele fără copii ori cu un singur copil.

Toate aceste avantaje vor avea însă costuri, nemăsurabile astăzi, pe termen lung și foarte lung. Am menționat ascensiunea raportului de

dependență a vârstnicilor, de la 28 la 51 de persoane în vârstă de 65 ani și peste la 100 de persoane cu vârsta de muncă. Pe fondul declinului și al accelerării îmbătrânirii populației, menținerea ratelor de activitate pe sexe și vârste din anul 2015 ar urma să ducă la contractarea populației active economic de la 9 la 7,2 milioane persoane în anul 2040. Penuria de forță de muncă apărută în unele ramuri și județe se va amplifica prin intrarea masivă în populația cu vârstă de muncă în anii care vin a generațiilor mici născute după anul 1990. Creșterea participării la activitatea economică prin majorarea ratelor de activitate și de ocupare pe sexe și vârste, aflate sub valorile medii din UE28 (Eurostat, 2018a), va deveni deziderat major, pentru a compensa într-o anumită măsură reducerea populației active rezultată din acțiunea demograficului.

Banca Națională menționează în mod constant în rapoartele sale influențele negative ale evoluțiilor demografice asupra situației economice a țării. În Raportul asupra stabilității financiare din luna decembrie 2017 găsim următoarele aprecieri (Banca Națională a României, 2017):

- „O primă vulnerabilitate structurală importantă la nivelul pieței muncii este problema demografică, generată, pe de o parte, de declinul natural al populației, iar, pe de altă parte, de fenomenul emigrației”.
- „Conform datelor observate în perioada 2005–2016 pentru state din Europa Centrală și de Est, o majorare cu 1 punct procentual a ponderii populației cu vârsta de 65 de ani sau peste conduce la o diminuare a creșterii PIB potențial cu 1,3 puncte procentuale”.
- „De asemenea, emigrația a atins un nivel îngrijorător: aproximativ 15 la sută din populația țării, respectiv 25 la sută din populația activă”.

În sfârșit, intrările în populația de pensionari ar urma să fie în ascensiune masivă între jumătatea anilor 2020 și începutul anilor 2030 prin ajungerea la vârsta pensionării a generațiilor mari născute după anul 1966, ilustrând întinderea ecoului unor mari fracturi survenite în trecut în evoluția natalității.

Singura măsură generoasă de susținere a natalității luată vreodată în țara noastră în contextul accesului neîngrădit la contracepție și întreruperea sarcinii a fost și a rămas concediul și indemnizația de creștere a copilului. Măsura a evitat o veritabilă cădere a natalității după anul 2000, prin redresarea moderată a numărului de născuți în mediul urban, unde se află preponderent femeile cu venit impozabil beneficiare ale măsurii. Redresarea a compensat continuarea reculului numărului de născuți în mediul rural. Modificările aduse în anul 2017 legislației în privința concediului și indemnizației de creștere a copilului ar trebui să aibă drept efect un

progres al numărului de beneficiari, însemnând o redresare a numărului de născuți. Datele Ministerului Muncii și Justiției Sociale arată de altfel o ascensiune semnificativă încă din anul 2017 – cu 18 mii persoane mai mult 13% (Ministerul Muncii și Justiției Sociale, 2018).

Nivelul indemnizației reprezintă 85% din media veniturilor nete realizate în ultimele 12 luni din ultimii 2 ani anteriori datei nașterii copilului și nu poate fi mai mică de 85% din cuantumul salariului minim brut pe țară garantat în plată. Acest salariu era în decembrie 2017 de 1.400 lei, iar indemnizația minimă era de 1.233 lei. De la începutul anului 2018 nivelul minim al indemnizației este de 1.250 lei, stabilit prin aplicarea coeficientului multiplicator de 2,5 la valoarea Indicelui Social de Referință (500 lei). Nivelul mediu al indemnizației a crescut consistent în anul 2017, ajungând la 1.783 lei, cu 567 lei mai mult decât în anul 2016.

La sfârșitul anului 2017 erau 166,6 mii de beneficiari ai indemnizației (148,2 mii erau mame, iar celălalt părinte (tatăl) era beneficiar în 18,4 mii de cazuri). Nu știm la câți din cei 188 de mii de născuți din anul 2016 mama (sau tatăl) a avut concediu și indemnizație de creștere a copilului. Afirmăm că măsura concediului și indemnizației este o măsură generoasă la nivelul resurselor societății. Date ale Agenției Naționale pentru Plăți și Inspecție Socială relevă însă fațete îngrijorătoare ale situației economice a femeilor beneficiare. Din cei aproape 167 mii de beneficiari, 63% aveau indemnizația minimă. Cu alte cuvinte, veniturile acestora erau egale sau mai mici decât salariul minim brut pe țară garantat în plată (1.400 lei în luna decembrie 2017). Pe de altă parte, datele Eurostat indică o proporție a femeilor în vârstă de 20–29 ani aflate în risc de sărăcie de 33%, la cele trăind fără părinți, și 24%, la cele trăind cu părinți (Eurostat, 2018b). Este o realitate dură a natalității actuale în România. Nu există date asupra unor caracteristici importante ale mamelor beneficiare de concediu și indemnizație: nivel de educație, categorie socio-profesională, stare civilă, rangul copilului.

Mamele care au avut și au indemnizație, ca și cele care o vor avea în viitor, fac parte din populația feminină tânără aflată predominant în mediul urban. La mijlocul anului 2016 populația feminină în vârstă de 15–49 ani era de 2,6 milioane în mediul urban și de aproape 2 milioane în mediu rural. Și structura pe vârste a celor două populații este semnificativ diferită, proporția femeilor la vârstele cu fertilitatea cea mai ridicată – între 25 și 35 de ani – fiind superioară în mediul urban prin efectele migrației din rural în urban. Cu excepția județului Ilfov, cu particularitățile sale demografice și socio-economice, declinul natural al populației este generalizat, deci inclusiv în județele în care măsura concediului și a indemnizației a avut efecte pozitive asupra numărului de născuți. Natalitatea este mai

mică de 8 născuți la 1000 de locuitori în 4 județe din sudul țării, toate cu grad scăzut de urbanizare, iar mortalitatea generală depășește 15 la mie în 6 județe (cu un nivel de aproape 19 la mie în județul Teleorman). Oricât ar crește numărul de născuți (mame cu indemnizații) în mediul urban, o redresare de substanță a natalității țării și diminuarea dimensiunii declinului populației și a ritmului de depopulare a țării nu pot fi realizate fără creșterea aportului femeilor casnice. Concediul și indemnizația se acordă mamelor cu venit impozabil (cu excepția persoanelor care urmează cursuri de zi în învățământ preuniversitar), persoane active economic în perioada de referință, și reprezintă un sprijin consistent pentru a asigura compatibilitatea între statutul de persoană activă economic și cel de mamă. Resursele financiare pentru indemnizații nu se află în bugetul de asigurări sociale, ele venind de la bugetul de stat. Ancheta asupra forței de muncă în gospodăria 2015 (INS) indică un număr al femeilor casnice de 1,3 milioane, 432 de mii fiind în mediul rural. Aproape 60% dintre aceste femei sunt în vârstă de 15–44 ani. Nu poate surprinde faptul că declinul natural în mediul rural a fost în anul 2016 de 51 mii persoane, de trei ori mai mare decât cel din mediul urban (17 mii persoane). Creșterea gradului de ocupare economică a femeilor din rural le-ar asigura un nivel de trai mai ridicat și le-ar permite acces la concediu și indemnizație de creștere a copilului. Pe de altă parte, majorarea proporției născuților de rangul 2 – aflată la 30% – apare ca o condiție indispensabilă a redresării, ceea ce ar implica o diferențiere a măsurilor stimulative, cum ar fi, de pildă, acordarea unei indemnizații mai mari la cel de-al doilea copil al mamei.

Declinul natalității este rezultatul a sute de mii de decizii de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. Este factorul economic determinant în aceste decizii? Sunt și alți factori, de natură neeconomică? Am putea găsi răspuns prin conceperea și efectuarea unor cercetări selective pe eșantioane reprezentative de populație tânără (și adultă), cu și fără copii, pentru a vedea ce factori și mecanisme determină deciziile și ce programe ar putea schimba decizia de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. S-ar putea elabora apoi și programe și strategii pe termen lung, orientate spre redresarea natalității și reducerea dimensiunii declinului populației și a ritmului de depopulare a țării (semnalată încă din anul 2005 (Bucher și Mai, 2005)) pornind de la aspirații, deziderate și preferințe ale celor care doresc să aibă copii, dar numeroase bariere și practici le stau în față. Concediul și indemnizația de creștere a copilului ar fi componentele unor astfel de programe alături de alte măsuri, unele adresate prioritar populației din mediul rural unde deteriorarea situației demografice tinde să capete caracteristici și dimensiuni dramatice. Ar fi proiectul național cel mai

important pe care îl poate avea România după aproape 30 de ani de declin al populației și instalarea depopulării țării. Și cel mai costisitor. O întrebare tulburătoare se poate însă pune: este pregătită țara, societatea românească, pentru o redresare consistentă a natalității, dacă ar fi să aibă loc? Nu, nu este pregătită, fie și numai dacă ținem cont de relațiile presei despre: starea maternităților și spitalelor de copii, dotarea cu echipamente, prezența personalului medical de specialitate numărul de creșe și grădinițe; accesul populației rurale în special la asistență medicală adresată mamei și copilului.

Perspectivile prezentate se referă la populația care are reședința obișnuită (locuiește) în România. Erau 19,6 milioane locuitori la începutul anului 2017. Scăderea din ultimii ani, pe cale naturală și prin migrație externă negativă, se apropie de 150 mii persoane. Datele Institutului Național de Statistică referitoare la numărul populației rezidente impun prudență și rezerve. Institutul a fost și este lipsit de instrumente statistice și de surse de mare exactitate și fiabilitate în ceea ce privește migrația externă. S-au folosit, după recensământul din octombrie 2011, când s-a introdus conceptul de populație rezidentă, aproximări și estimații ale migrației externe care ridică semne de întrebare și asupra numărului populației rezidente și asupra structurii pe vârste, fără a mai vorbi de distribuția teritorială. Este probabil ca dimensiunea reală a populației rezidente să fie inferioară cifrelor oficiale. Cu alte cuvinte, rezultatele perspectivelor prezentate în acest studiu pot contura o populație viitoare superioară celei care ar fi rezultat dintr-o cunoaștere cât mai exactă a realităților demografice din ultimii ani.

Am motivat de ce stabilirea unor ipoteze despre migrația externă la nivelul exigențelor impuse de modelele de proiectare a populației ar constitui simple exerciții prospective, fără fundamentare și argumentare. Migrația externă va juca însă un rol important în evoluția populației țării și două aspecte distincte se cuvin a fi abordate: imigrația de retur și potențiala luare în considerare a imigrației din alte părți, în perspectiva reducerii dimensiunii declinului populației și a gradului de depopulare a țării.

Imigrația de retur va deveni importantă ca dimensiune și contribuție la reducerea declinului populației rezidente într-un context de schimbare radicală a forței factorilor determinanți ai migrației – cei care „împing” individul să plece dintr-un loc și cei care atrag individul spre alt loc (cunoscuta teorie *push-pull* a migrației). Rațiunile economice au fost cele majore în masiva migrație pentru muncă a românilor. Returul va fi încurajat atunci când enormul decalaj de venit și standard de viață dintre țara noastră și țările

dezvoltate de destinație a migrației se va reduce considerabil. Starea și meritul lucrurilor amână acest orizont. Pe de altă parte, de la migrația exploratorie a celibatarului și a unuia dintre soți, s-a intrat în fazele de migrare a ambilor soți, de aducere a copiilor în țara de reședință, de naștere a copiilor în țara de reședință. Copii urmează școala în limba țării respective, s-au integrat ușor în societate, au locuri de muncă acolo, au deschis afaceri acolo. Mai mult, au învățat și trăiesc într-un mediu în care statul de drept și instituțiile sale funcționează altfel decât „acasă”. Motivația returului este mai slabă decât cea a rămânerii acolo. Posibile crize economice viitoare în țările de reședință ar putea determina întoarcerea doar dacă vor fi extrem de dure și de durată. După informații din presă, migranții români loviți de criza care a lovit violent Spania s-au orientat spre alte țări (Regatul Unit îndeosebi, dar și Germania, Olanda și Belgia). Încurajarea „patriotică” la întoarcere acasă nu are substanță. Extinderea penuriei de mână de lucru semnalată în unele județe mai dezvoltate din centrul și vestul țării ar putea constitui un stimulent de întoarcere dacă salariile vor crește considerabil.

Poate constitui migrația mijloc de reducere a declinului populației? Teoretic, da. Ar fi însă un proiect de mare dificultate și amploare, costisitor, greu de aplicat și monitorizat, de mare responsabilitate și sensibilitate într-o Europă în care problemele migrației au căpătat o actualitate particulară. Cred că un număr de criterii/exigențe ar putea fi examinate: numărul anual de imigranți după starea civilă, pe sexe și vârste; țările de origine a imigranților și modelul cultural al acestora; nivelul de educație și pregătire profesională; repartizarea teritorială, locurile de muncă, instituțiile școlare, culturale și de sănătate pentru imigranți; programe de integrare a imigranților. De fapt, ar fi vorba de o componentă a unei politici naționale în domeniul populației.

România nu este un caz izolat în Europa de țară având o populație în declin natural bine instalat. Potrivit datelor Eurostat, în anul 2016 în 13 state membre ale Uniunii Europene s-a înregistrat o scădere naturală a populației (Eurostat, 2017b). În 3 dintre ele migrația a fost însă mai mare și populația a fost în creștere: în Estonia, Finlanda și Germania. Din cele 13 țări 8 sunt țări ex-comuniste și lor li se adaugă Finlanda, Germania, Grecia, Italia și Portugalia. Italia și, îndeosebi, Germania, au de mai multă vreme populații în scădere naturală, Grecia și Portugalia au intrat într-o astfel de fază în anii crizei economice și financiare, iar Finlanda este o prezență surprinzătoare. După dimensiunea declinului natural țara noastră se plasează pe a treia poziție, cu – 68 mii persoane, după Germania, cu –150 mii, și Italia cu –142 mii.

Privirea comparativă are și rațiuni și semnificații, una dintre cele mai importante fiind complexitatea factorilor și mecanismelor determinante

ale fertilității. În această arie s-ar înscrie menționatele cercetări selective de care avem nevoie în fundamentarea unor programe realiste de redresare a natalității.

Voi adăuga în încheiere concluzii ale unor studii dedicate efectelor marii recesiuni (criza economică și financiară) asupra natalității/ fertilității feminine, concluzii care pot fi utile evaluării evoluțiilor din țara noastră. Primul studiu, publicat în anul 2014, se referă la impactul percepției individuale asupra schimbărilor negative din performanța economică individuală și cea a țării din timpul Marii Recesiuni (2006–2011) asupra intențiilor reproductive în 27 de state membre ale Uniunii Europene (inclusiv România). În mod special, sunt studiate intențiile și certitudinea avută asupra realizării acestora. Sunt folosite informații referitoare la intenții și grad de certitudine în realizarea intențiilor din ancheta Eurobarometru 2011. Iată concluziile: deteriorarea situației financiare a gospodăriei în anii crizei economice nu a afectat (în anii 2006–2011) intențiile vizând numărul, de copii, dar a afectat certitudinea realizării intențiilor, mărirind gradul de incertitudine, iar o continuare a deteriorării este de așteptat să diminueze intențiile referitoare la fertilitate (numărul de copii) (Testa, Basten, 2014). Datele asupra dimensiunii finale *intenționate* a familiei la populația în vârstă de 20–45 ani în cele 27 de țări, rezultate din cercetări efectuate în anii 2006 și 2011, indică un număr mediu de copii de 1,7 în anul 2006 și 1,6 în anul 2011 la persoanele fără copii și de 1,76 și 1,71 copii la persoanele care au un copil. Pentru România, valorile sunt de 1,3 și 1,5 și, respectiv, 1,51 și 1,53 copii. De observat că valoarea de 1,5 copii este identică cu rata fertilității totale calculată din datele asupra distribuției născuților după vârsta mamei și distribuția pe vârste a întregii populații feminine în vârstă de 15–49 ani.

Cel de al doilea studiu a fost publicat în anul 2014 și este dedicat efectelor marii recesiuni asupra fertilității feminine în Europa (de Vest) și SUA. Sunt identificate efecte negative venind din creșterea șomajului la populația feminină tânără și din factori de incertitudine, în încrederea consumatorului, în riscul datoriei suverane, în incertitudinea politicilor economice, dar autorul subliniază în încheierea studiului că este nevoie de noi investigații teoretice și empirice pentru găsirea unor indicatori mai potriviți pentru măsurarea insecurității economice și financiare și a efectelor acestora asupra natalității (Comolli, 2017).

Cele două studii tratează importanța certitudinii economice și a politicilor economice și sociale în deciziile tinerelor cupluri, ale femeii, asupra numărului de copii. Concluziile lor au relevanță, într-o anumită măsură, în înțelegerea factorilor și mecanismelor masivului declin al

numărului de născuți în țara noastră în anii 1990 și deplină relevanță pentru evoluțiile din ultimii ani ale natalității și, în măsură și mai mare, pentru cele care vor urma.

Bibliografie

1. Banca Națională a României (2017). *Raport asupra stabilității financiare decembrie 2017*, Anul II, nr. 4 (<http://www.bnr.ro/Publicatii-periodice-204.aspx>).
2. Bucher, Hansjoerg și Ralf Mai (2005). *Depopulation and its consequences for the regions of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg (DG3/CAHP10(2005) 7).
3. Comolli, Chiara Ludovica (2017). *The fertility response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural economic conditions and perceived economic uncertainty*, Demographic Research, **36**, article 51, 12 May 2017. (<http://www.demographicresearch.org/volumes/-vol36/51/36-51.pdf>).
4. Eurostat (2017a). *Population projections 2015 at national level (base year 2015)* (<http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-projections-data>).
5. Eurostat (2017b). *First population estimates. EU population up almost 512 million at 1 January 2017*, Newsrelease 110/2017-10 July 2017 (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8102195/3-10072017-AP-EN.pdf/>).
7. Eurostat (2018a). *Employment and activity by sex and age - annual data [lfsi_emp_a]* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_emp).
8. Eurostat (2018b). *Young people's at-risk-of-poverty rate by sex, age and living/not living with parents[yth_incl_060]* (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui>).
9. Ghețău, Vasile (2017). *De la indemnizație la perspectivele populației*, Contributors, 7 iunie 2017 (www.contributors.ro).
10. Ghețău, Vasile (2017). *România în Seria 2017 a Perspectivelor populației mondiale*, Divizia de Populație ONU, Contributors, 29 iunie 2017 (www.contributors.ro).
11. Ghețău, Vasile (2017). *Un declin care nu mai poate fi oprit: declinul populației*, Sinteza, IRES-Cluj-Napoca, nr. 45, Octombrie-noiembrie 2017 (<http://revistasinteza.ro/un-declin-care-nu-mai-poate-fi-oprit-declinul-populatiei/>).
12. Institutul Național de Statistică (2017). *Proiectări ale populației României în profil teritorial. Orizont 2060*.

13. Ministerul Muncii și Justiției Sociale (2018). *Buletin statistic*, Trimestrul 4, 2017. (http://www.mmuncii.ro/j33/images/buletin_statistic/asistent_a_2017.pdf).
14. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2017). *International Migration Outlook 2017*, OECD Publishing, Paris (https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_outlook-2017).
15. Testa, Maria Rita și Stuart Basten (2014). *Certainty of meeting fertility intentions declines in*
16. *Europe during the "Great Recession"*, Demographic Research, **31**, article 23, 18 September 2014 (<https://www.demographic-research.org/volumes/vol31/23/default.htm>).
17. United Nations, DESA (2017a). *International migration report 2017*, United Nations, New York (<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017>).
18. United Nations Population Division (2017b). *World Population Prospects: The 2017 Revision*, United Nations, New York (<https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/>).
19. World Bank Group, KNOMAD (2018). *Migration and Remittances, Migration and Development*
20. *Brief 27, April 2018*. (<http://pubdocs.worldbank.org/en/992371492706371662/MigrationandDevelopmentBrief27.pdf>).